

journal of

e-ISSN 2757-7031

Erciyes Akademi

dergisi

Cilt/Issue 38

Sayı/Number 2

Haziran/June 2024

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesakademi>
erciyesakademi@erciyes.edu.tr

ERCIYES AKADEMİ

e-ISSN: 2757-7031

yıl / year: 2024

cilt / volume: 38

sayı / issue: 2

Uluslararası hakemli bilimsel dergi
An international peer-reviewed scientific journal

İletişim Adresi / Communication Address

Erciyes Üniversitesi

Nuri-Zekiye Has Enstitüler Binası

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Melikgazi / KAYSERİ

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesakademi>

erciyesakademi@erciyes.edu.tr

Dergi Sahibi / Owner

Prof. Dr. Fatih ALTUN (Erciyes Üniversitesi Rektörü)

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN (Erciyes Üniversitesi)

Editör Yardımcısı / Co-Editor

Arş. Gör. Mustafa YILMAZ (Erciyes Üniversitesi)

Editör Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Xavier RICHET (Sorbonne Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahir NAKİP (Çankaya Üniversitesi)
Prof. Dr. Asım YAPICI (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KAVAS (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZCAN (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Josef PABLONSKY (Prag Ekonomi Üniversitesi)
Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Maktagül ORAZBEK (Avrasya Milli Üniversitesi)
Prof. Dr. Zorona NIKITOVİĆ (İşletme ve Girişimcilik Üniversitesi)
Prof. Dr. Şaban NAZLIOĞLU (Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Ergenekon SAVRUN (Ufuk Üniversitesi)

Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. İfakat Banu AKÇEŞME (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Remzi AYDIN (Erciyes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nilay AKGÜN AKAN (Erciyes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül AKŞEHİRLİOĞLU (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. Galip ÖNER (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Yakup ZİYAALP (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Onur TOK (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Cavidan YEMEZ (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Deniz AY (Erciyes Üniversitesi)

Mizanpaj Editörleri / Layout Editors

Arş. Gör. Dr. Pembe ÜLKER (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Erdal Kaan TOPRAKKALE (Erciyes Üniversitesi)

Yabancı Dil Editörleri / Language Editors

Fransızca - Doç. Dr. İlhan GÜLLÜ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Almanca - Dr. Öğr. Üyesi Heiko SCHUSS (Abdullah Gül Üniversitesi)
Rusça - Öğr. Gör. Dr. Tamara TANASHEVA (Erciyes Üniversitesi)
İngilizce - Öğr. Gör. Göktaş YÜCEL (Erciyes Üniversitesi)

Danışma Kurulu /Advisory Board

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA
Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Meltem Seba ÖZTURAN
Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. M. Xavier RICHEL
Sorbonne Üniversitesi -Fransa
Prof. Dr. Alper ASLAN
Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Josef JABLONSKY
Prag Ekonomi Üniversitesi -Çekya
Prof. Dr. Feyzan GÖHER VURAL
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Recep ÖZKAN
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Arzu MEMMODOVA
Bakü Devlet Üniversitesi -Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Heiko SCHUSS
Abdullah Gül Üniversitesi
Dr. Elvira BOLAT
Bournemouth Üniversitesi -İngiltere

Prof. Dr. Şükrü AKDOĞAN
Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA
Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Eyyup YARAŞ
Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hava SELÇUK
Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar PİRTİNİ
Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Efzeleddin ESGER
Milli İlimler Akademisi -Azerbaycan
Doç. Dr. Leman SÜLEYMANOVA
Milli İlimler Akademisi -Azerbaycan
Doç. Dr. Burak GÖKBULUT
Yakındoğu Üniversitesi -KKTC
Doç. Dr. Filiz SÖNMEZ
Erciyes Üniversitesi
Dr. Muhammed Ali NASIR
Leeds Business School- İngiltere

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan AYDIN
Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nurekenova GULNARA
Milli Kızlar Pedagoji Üniversitesi -Kazakistan
Prof. Dr. Timur VURAL
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Maktagül ORAZBEK
Avrasya Milli Üniversitesi -Kazakistan
Doç. Dr. Zorona NIKITOVİĆ
İşletme ve Girişimcilik Fakültesi -Sırbistan
Doç. Dr. Vladimir RİSTANOVİĆ
İşletme ve Girişimcilik Fakültesi -Sırbistan
Doç. Dr. Cihat KÖKSAL
İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Ganna KHARLAMOVA
Kiev Üniversitesi -Ukrayna
Dr. Eduard Alexandru STOICA
Lucian Blaga Üniversitesi -Romanya
Dr. Öğr. Üyesi Tarık DOĞRU
Florida State Üniversitesi -ABD

EDİTÖR'DEN

Saygıdeğer okuyucularımız,

Gazetecilik çalışmalarından turizme, sosyal psikolojiden mimarlığa çok farklı alanlardan birbirinden değerli makalelerin yer aldığı Erciyes Akademi Dergisi'nin 2024 yılı ikinci sayısı ile tekrardan sizlerle. Erciyes Akademi Dergisi, hakemlik süreçlerini titizlikle yürüten ve değerlendirme süreçlerini mümkün olduğunca hızlı yürütmeye çalışan uluslararası hakemli bir dergi niteliğindedir. Bu yönüyle Dergimizin bu sayısında yer alan makalelerin ilgili alanlara yönelik yaygın etki oluşturmasını ve katkı sağlamasını bekliyoruz.

Yayına ve yayıncıya değer veren anlayışımız ve yayıncılık ilkelerine bağlı kalarak gönüllü olarak yürüttüğümüz çalışmalarımızda, yeni sayımızda yer alan makalelere yönelik değerlendirmeleri ile bizlere katkıda bulunan değerli hakemlerimiz başta olmak üzere bütün editör kuruluna ve siz kıymetli okuyucularımıza teşekkür ediyorum.

Destek ve katkılarınız ile yeni sayılarımızda buluşabilmek ümidiyle...

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN

Editör

Amaç ve Kapsam

Erciyes Akademi, sosyal bilimler alanında çalışma yapan bilim insanlarının bilgi, deneyim, değerlendirme, görüş ve önerilerini paylaştıkları bilimsel bir platform oluşturmayı ve bilimsel etik çerçevesinde sosyal bilimlerin her alanında literatüre özgün katkılar yapan makale, kitap kritiği, çeviri, derleme gibi bilimsel çalışmalarını yayımlayarak sosyal bilimlerde bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Erciyes Akademi sosyal bilimlerin her alanında (eğitim bilimleri, ilahiyat, iletişim bilimleri, coğrafya, tarih, dilbilim, psikoloji, antropoloji, felsefe, filoloji, müzikoloji, güzel sanatlar, sosyoloji, arkeoloji, ekonomi, uluslararası ilişkiler, sosyal hizmet, siyaset bilimi, uluslararası çalışmalar, iş yönetimi, uygulamalı ekonometri, uygulamalı istatistik, hukuk, kamu yönetimi, işletme, maliye, Türk dili ve edebiyatı, Türkçe öğretimi) bilimsel çalışmalara Türkçe, İngilizce, Almanca, Rusça ve Fransızca dillerinde yer veren uluslararası hakemli bir dergidir.

Erciyes Akademi 1987 yılından beri düzenli olarak yayımlanan, uluslararası alan indekslerinde taranan, hakemli, açık erişimli, elektronik bir dergidir. Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere üç ayda bir yayınlanır. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Aim and Scope

Erciyes Akademi aims to comprise a scientific platform for academics who desire to share their knowledge, notions, findings and researches with colleagues while contributing to the accumulation of knowledge in Social Sciences by publishing scientific studies such as articles, book critics, translations and reviews that make original contributions to the literature within the framework of scientific ethics.

The journal welcomes articles from all the fields of social sciences (Economics, Sociology, Political Science, Business, History, Turkish Language and Literature, Turkish Language Teaching, Philosophy, Geography, Educational Sciences, Law, Art History, Archeology, Communication Sciences, Linguistics, Music, Fine Arts, Tourism, International Relations, Finance, International Trade and Finance, Public Administration, Labor Economics, Theology, and other related fields) in Turkish, English, German, Russian and French.

Erciyes Akademi, first published in 1987, is an open-access, biannual (June and December) published and peer-reviewed scientific journal. All responsibility of the studies published belongs to the author(s)

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER / INDEXED BY

Başlangıç tarihi / Since

1. <i>DOAJ (Directory of Open Access Journals)</i>	14.05.2020
2. <i>Ebsco (Humanities International Index)</i>	30.01.2018
3. <i>Sobiad</i>	01.01.2017
4. <i>DRJI (Directory of Research Journals Indexing)</i>	04.08.2016
5. <i>Index Copernicus</i>	30.05.2016
6. <i>Index Islamicus</i>	16.05.2015

DERGİNİN TARİHÇESİ

Derginin Önceki Adı	ISSN	eISSN	Yıl
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1300-1582	2148-8657	1987 - 2020

Yazım Kuralları

1.Dergimizde Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve Rusça dillerinden herhangi birinde yazılmış makaleler yayımlanır. Makalelerde hem Türkçe hem İngilizce başlık bulunmalıdır. Başlıklar sonrasında en az 150, en çok 250 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet; en az 3 en fazla 5 adet "anahtar kavramlar" (keywords) bulunmalıdır. **Makale başlıkları 20 kelimeyi ve makalelerin tamamı ise tablo, şekil ve kaynakça dâhil olmak üzere toplam 30 sayfayı aşmamalıdır.**

2.Dergi'ye gönderilen **makalelerin içerisinde hiçbir yerde yazar(lar)ın kimlik bilgileri doğrudan veya dolaylı olarak geçmemelidir.** Çalışmanın tezden üretilmesi, proje destekli olması, kongrede sunulması gibi bilgiler -makale kabul edildiği takdirde- hakem süreci tamamlandıktan sonra editörlük tarafından eklenecektir. Makale başvurusu esnasında "Teşekkür" kısmında veya "Editöre Not" kısmında bu bilgilere yer verilebilir.

3.Değerlendirmek üzere gönderilen makaleler ön kontrol sürecinde yazım kurallarına uygunluk ve benzerlik kontrolünün ardından değerlendirilmek üzere 3 hakeme gönderilecektir. Makalelerin yayına kabul edilebilmeleri için en az 2 hakemin olumlu görüşü gereklidir.

4.İmla ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

5. Kaynaklara yapılan atıflar, metnin içinde parantez içerisinde APA 7 referans sistemine göre yapılmalıdır. Metin içerisinde açıklanmak istenen kimi hususlarla ilgili açıklamalar sayfa altı dipnotu şeklinde belirtilebilir ve bu türden dipnotların sayısal olarak birbirini izlemesi gerekmektedir. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

6. Makalelerdeki tablo, şekil ve denklemlere sıra numarası verilmeli, tablo ve şekillere ait kaynaklar tablonun hemen altına yazılmalıdır.

7.Yararlanılan kaynaklar sonucun devamında sola hizalanmış "**Kaynakça**" başlığı altında verilmelidir. Kaynakça biçim kurallarına ve metin içi atıf yöntemlerine dair örnekler en altta sıralanmıştır.

8.Gönderilen makaleler Microsoft WORD 2010 veya daha üst bir versiyonda yazılmalı ve aşağıdaki kurallara göre düzenlenmelidir:

Kenar Boşlukları	Üst ve Alt: 3 cm Sol ve Sağ: 2 cm
Yazıtipi	Palatino Linotype
Yazıtipi Boyutu	Özet: 10 Metin: 10,5
Satır Aralığı	1,08 cm
Paragraf Aralığı	Önce 0 sonra 8 nk
İlk satır girintisi	1 cm
Metin hizalaması	İki yana yaslı
Kaynakça	Asılı 1 cm girintili, tek satır aralığında, önce 3 sonra 3 nk

9. 2020 yılı itibariyle Dergimizde **APA (American Psychological Association) 7. Sürüm** referans sistemine geçilmiştir. Gönderilecek olan makalelerin APA 7. Sürüm temel kaynak gösterme kuralları dikkate alınarak düzenlenmiş olması gerekmektedir. APA haricinde referans sistemi kullanılan veya tam olarak APA sistemine göre düzenlenmemiş makaleler değerlendirme sürecine alınmadan yazara iade edilecektir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- Araştırma Makalesi / Research Article*
371-391 MİMARLIK VE KENT: NESNELERARASI BİR ESTETİK KARŞILAŞMA
ARCHITECTURE AND THE CITY: AN AESTHETIC ENCOUNTER
BETWEEN OBJECTS
Halide İrem ERKAN KAYA & Belkıs ULUOĞLU
- İnceleme Makalesi / Review Article*
392-403 TOKAT AĞZI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
AN EVALUATION ON STUDIES RELATED TO TOKAT DIALECT
Ömer GÜVEN & Sedanur Aybala ÜREKLİ
- Araştırma Makalesi / Research Article*
404-426 TELE-ALİŞVERİŞ KANALLARINDA “DİN” ÖĞESİNİN TİCARİ OLARAK
SUNUMU
COMMERCIAL PRESENTATION OF THE ELEMENT OF “RELIGION” IN
TELE-SHOPPING CHANNELS
Derya BOYRAZ & Mehmet Sena KÖSEDAĞ
- Araştırma Makalesi / Research Article*
427-462 KAPADOKYA BÖLGESİNDEKİ KONAKLAMA YAPILARININ
SÜRDÜRÜLEBİLİR YAPIM YÖNETİMİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF ACCOMMODATION STRUCTURES IN
CAPPADOCIA REGION WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABLE
CONSTRUCTION MANAGEMENT
Burcu BOYRAZ ABALI & Özlem PARLAK BİÇER
- Araştırma Makalesi / Research Article*
463-479 KRİZ DÖNEMLERİNDE MUTFAK ŞEFLERİNİN KARŞILAŞTIKLARI
SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: COVID-19 SALGINI ÖRNEĞİ
PROBLEMS FACED BY KITCHEN CHEFS IN PERIOD OF CRISIS AND
SUGGESTIONS FOR SOLUTIONS: EXAMPLE OF THE COVID-19
PANDEMIC
Kurtuluş KARAMUSTAFA & Osman KARAGÖZ
- Araştırma Makalesi / Research Article*
480-493 SON DÖNEM STOACILIKTA ETİK DÜŞÜNCENİN PSİKOLOJİYE
YANSIMALARI
REFLECTIONS OF ETHICAL THOUGHT ON PSYCHOLOGY IN LATE
STOICISM
Meryem YILDIRIM & Emel KOÇ

- 494-510** | *Araştırma Makalesi / Research Article*
HÂKİMİYET GAZETESİ VE İSTİKLAL GAZETESİ EKSENİNDE 1952 - 1959
YILLARINDA KAYSERİ'DE ZAFER BAYRAMI KUTLAMALARI
VICTORY DAY CELEBRATIONS IN KAYSERİ IN THE YEARS 1952 - 1959 ON
THE AXIS OF HÂKİMİYET NEWSPAPER AND İSTİKLAL NEWSPAPER
Murat AKGÜMÜŞ
- 511-527** | *Araştırma Makalesi / Research Article*
SOSYAL MEDYADA FENOMEN VE KONSEPT HESAPLARIN ETKİ
ALANLARI VE SINIFLANDIRILMALARINA YÖNELİK TWITTER (X)
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
A RESEARCH ON TWITTER (X) REGARDING THE DOMAINS AND
CLASSIFICATIONS OF PHENOMENON AND CONCEPT ACCOUNTS IN
SOCIAL MEDIA
Alican BİLGİÇ & Vahit İLHAN
- 528-559** | *Araştırma Makalesi / Research Article*
KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA YÖNELİK UYGULANAN
DEĞERLER EĞİTİMİ FAALİYETLERİNİN ÖĞRETİCİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE
DEĞERLENDİRİLMESİ: KAYSERİ VE NEVŞEHİR ÖRNEĞİ
THE EVALUATION OF VALUES EDUCATION ACTIVITIES FOR
CHILDREN IN NEED OF PROTECTION ACCORDING TO THE OPINIONS
OF TEACHERS: THE CASE OF KAYSERİ AND NEVŞEHİR
Kaşif ORHAN & Süleyman AKYÜREK
- 560-591** | *Araştırma Makalesi / Research Article*
ENGİN AYÇA'NIN KURMACA FİLMLERİNİ YAPIM KOŞULLARI,
DÖNEMİN SİNEMASAL DİNAMİKLERİ VE ANLATIM İLİŞKİSİ
BAĞLAMINDA YORUMLAMAK
EXPOUNDING ENGİN AYÇA'S FEATURE FILMS IN THE CONTEXT OF
PRODUCTION CONDITIONS, THE CINEMATIC DYNAMICS OF THE
1980S, AND NARRATION RELATIONSHIPS
Erhan TÜRKÜM & Serpil KIREL

HAKEM LİSTESİ / LIST OF REVIEWERS

Yıl/Year: 2024 Cilt/Volume: 38 Sayı/Issue: 1

Erciyes Akademi Dergisi Editörlüğü, Dergimizin bu sayısına katkıda bulunan ve aşağıda isimleri yer alan hakemlere teşekkürü bir borç bilir.

We gratefully acknowledge the contribution of the following reviewers who reviewed papers for this issue of our Journal.

Can BOYACIOĞLU	Gebze Teknik Üniversitesi
Çağla Barikan TOPÇU	İstanbul Kültür Üniversitesi
Derya NACAROĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Elife BÜYÜKÖZTÜRK	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Engin TENGİLİMOĞLU	Selçuk Üniversitesi
Erhan ACAR	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Erhan YOSKA	Erciyes Üniversitesi
Ersin KOZAN	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Fatih DİREN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Funda Tan BAYRAM	Gebze Teknik Üniversitesi
İhsan KOLUAÇIK	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
İhsan Sabri ÇEBİ	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Mehmet ŞANVER	Uludağ Üniversitesi
Melike MOLACI	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Mustafa ÖCAL	Bağımsız Araştırmacı
Nilüfer YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Nihal Arda AKYILDIZ	Balıkesir Üniversitesi
Özgür ERAKKUŞ	Atatürk Üniversitesi
Selman Selim AKYÜZ	Selçuk Üniversitesi
Şeyma Esin ERBEN	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Şule GECE	Kırıkkale Üniversitesi
Volkan GENÇ	Batman Üniversitesi
Yaylagül Ceran KARATAŞ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Yusuf ACAR	Aksaray Üniversitesi
Zeliha ŞAHİN ÇAĞLI	OSTİM Teknik Üniversitesi
Zeynep Merve ŞIVGIN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

MİMARLIK VE KENT: NESNELERARASI BİR ESTETİK KARŞILAŞMA*

 Halide İrem ERKAN KAYA^a

 Belkıs ULUOĞLU^b

Öz

Mimarlık ve kent ilişkisi ağırlıklı olarak kent üzerinden okunmuş ve bu çerçevede kentin katmanlı ve karmaşık ilişki ağlarıyla kurulu yapısı çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşım, mimarlık ve kent arasındaki karşılıklı etkileşimin potansiyelini yeterince ortaya koyamamakta ve kentteki mimarlığın disiplin olarak boşluğunun artmasına neden olmaktadır. Mimarlık ve kent arasındaki karşılıklı etkileşim, birbirlerini nasıl etkilediklerini ve nasıl evrildiklerini anlamamızı sağlayan bir araştırma alanı sunar. Bu çalışma mimarlık nesnesinin bir büyük nesne olarak kentle nasıl karşılaştıkları ve bu karşılaşmalarda mimarlığın rolünün nasıl tanımlandığı sorusu etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, mimarlık ve kentin karşılıklı ilişkisi üzerine kurulu yeni bir tartışma başlatarak kenti mimarlık bağlamında düşünmek için zemin oluşturmaktır. Bu doğrultuda Graham Harman'ın Nesne Yönelimli Ontolojisi'nde tanımlanan, nesnelere ilişkide gerçekleşen bilişsel bir etkinlik olarak estetik karşılaşma, mimarlık ve kent karşılaşmalarını çözümlenmek için kuramsal model olarak temel alınır. Harman'ın özerk nesne anlayışını takip ederek, mimarlık ve kentin bağımsız varlık alanları içinde, nitelikleri aracılığıyla aralarında gerçekleşen karşılaşmalara odaklanılmıştır. Mimarlık literatüründe yer alan ve kenti ele alan metinler bilişsel bir sürecin ürünü olup estetik karşılaşmanın kendisi olarak tanımlanmıştır. Eisenman'ın "The City of Artificial Excavation" ve Koolhaas'ın "Bigness, or the problem of Large" metni örneklem alanı olarak seçilmiştir. Metinlerde yer alan mimarlık ve kentin niteliklerini tanımlayan ifadeler çözümlenerek, birbirleri üzerindeki etkisi ortaya çıkarılmış böylece estetik karşılaşmanın nasıl gerçekleştiği sorusuna yanıt aranmıştır. Sonuç olarak kenti tanımlayan niteliklerin mimarlık içinde yeniden değerlendirilerek bir tasarım stratejisine dönüştürülmesiyle mimarlığın kentin karmaşık yapısının içinde kendisini var edebileceği, bir yandan da kendi nitelikleri ile kenti kuran ve şekillendiren parametrelerden biri olarak varlık gösterebileceği ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık ve kent ilişkisi, Nesne yönelimli ontoloji, Nesnelerearasılık, Estetik karşılaşma.

* Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürüttüğü " Mimarlık - Kent İlişkisi Bağlamında Mimarlığın Sınır Aşımı" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

^a Doktora Öğr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık, kayah16@itu.edu.tr

^b Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık, uluoglub@itu.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 13.03.2024, Makale Kabul Tarihi: 26.04.2024

ARCHITECTURE AND THE CITY: AN AESTHETIC ENCOUNTER BETWEEN OBJECTS

Abstract

The relationship between architecture and the city is predominantly interpreted through the city, where the city's complex, multi-layered networks are analyzed. This perspective does not fully capture the reciprocal impact between architecture and the city, increasing disciplinary void of architecture within urban contexts. This dynamic is crucial for understanding their mutual influence and co-evolution. The study explores how architecture, as a significant object, encounters the city in its evolving relations and defines its role through these interactions. The study aims to initiate a new discussion on the mutual relationship between architecture and the city, creating a basis for rethinking the city in the context of architecture. In this respect, aesthetic encounter, as a cognitive activity that emerges in the relationship between objects, defined in Graham Harman's Object-Oriented Ontology, is taken as a theoretical model for analyzing architecture and urban encounters. The study focuses on how architecture and the city, following Harman's notion of object autonomy, engage through their inherent qualities within their separate existences. Texts produced within architectural literature that address the city are defined as aesthetic encounters. Eisenman's "The City of Artificial Excavation" text and Koolhaas's "Bigness, or the problem of Large" text were selected to form the sample area in this study. Dissecting texts that describe both entities, their mutual impacts are elucidated, exploring the nature of aesthetic encounters. The study concludes that reinterpreting urban qualities within architectural design reveals how architecture can assert itself amidst the city's complexity and become a defining force in shaping urban life.

Keywords: Relationship between architecture and city, Object oriented ontology, Interobjectivity, Aesthetic encounter.

Giriş

Mimarlık, özünde ilişkisel nitelik taşır; bu, hem iç yapısal düzenlemeleri ile biçim ve mekânın oluşumunu yönlendiren kurallar ve paradigmlar bağlamında, hem de yerleşim ve kullanım biçimleri ile kültürel ve fiziksel çevreyle kurduğu etkileşimler çerçevesinde kendini gösterir. Mimarlığın ilişkisel yapısı kentte, aralarındaki ilişkinin dinamiği çerçevesinde her zamankinden daha belirgindir. Bu bağlamda mimarlık ve kent ilişkisi ağırlıklı olarak kent üzerinden okunurken, kentin katmanlı ve karmaşık ilişki ağlarıyla kurulu yapısı çözümlenmeye çalışılır. Kentleri karakterize eden sosyal, kültürel, ekonomik, politik parametrelerin mimarlık söylemine ve gündemine etkin bir şekilde dahil edildiği görülmektedir. Bu dahil olma hali sonucunda mimarlık kendisini ekonomik olgunun bir sonucu ve/ya bir birleşeni, sosyal ve kültürel süreçlerin bir aracı olarak konumlandırma eğilimi gösterir. Dolayısıyla mimarlığın düşünsel ve fiziksel üretimini kentin bilgi alanı üzerinden gerekçelendirilmesi, kendi özgül işleyişine yönelik ilgisinin azalmasına ve kentteki disiplin olarak boşluğunun artmasına neden olur.

Mimarlık ve kent, özgül varlık alanlarına sahip olmalarına karşın, birbirleriyle kesişen ve etkileşim içinde olan karmaşık bir ilişki ağı oluştururlar. Aralarındaki dinamik ilişki mimarlık ve kentin birbirlerini karşılıklı olarak şekillendirdiği ancak bu etkileşimin her iki alanı da tamamen tanımlayamadığını ortaya koyan diyalektik bir süreci ifade eder. Mimarlık nesnesi kentin fiziksel gerçekliğinin bir bileşeni olarak işlev görse de kent mimarlığın sınırları içinde tanımlanamayacak kadar geniş etki alanına sahiptir. Bunun yanında mimarlık, kentin yapıları çevresini tanımlamanın ötesinde, kentsel çevrenin değişen yapısına dair

bir söylem de üretir. Ayrıca kentler mimari nesnelere için tanımlayıcı bağlamlar sağlar ve bu bağlamlar değiştiğinde onları oluşturan nesnelere de değişir. Zaman ve mekânın farklı noktalarında üretilen mimarlık nesnelere bir araya gelmesiyle, kentler eş zamansız bir değişim süreci içerisinde biçimlenir. Ancak mimarlık ve kent arasındaki ilişkide yaşamı şekillendiren süreçler, kurallar ve değerler sistemi gibi maddi olmayan bileşenler fiziksel gerçeklikle birlikte işler. Kentlerin tarihi, etik değerleri, yasaları, sosyal değerleri ve kültürel yapıları gibi unsurlarla etkileşimde bulunan mimarlık nesnesi bu karşılaşmalar neticesinde kendi etik, politik ve sosyal boyutlarını sorgular. Bu nedenle, kentler mimarlık nesnesinin hem biçim ve mekâna ait niteliklerini hem de estetik, işlevsel ve etik niteliklerini ve bu niteliklerin birbirleriyle olan ilişkilerini sergileyen bir sahne haline gelir. Bu sahne hem mimari nesnelere hem de kentsel dokunun karşılıklı etkileşim ve dönüşümünü destekler ve şekillendirir. Bu karşılıklı etkileşim, mimarlık ve kentin birbirlerini nasıl etkilediğini ve birlikte nasıl evrildiklerini anlamamızı sağlayan bir araştırma alanı sunar.

Bu bağlamda bu çalışma mimarlık ve kent arasındaki ilişkide yaşanan karşılaşmaların nasıl gerçekleştiğine odaklanır. Mimarlık nesnesinin bir büyük nesne olarak kentle, sürekli olarak değişen ve dönüşen ilişkilerinde, yeniden ve yeniden nasıl karşılaştıkları ve bu karşılaşmalarda mimarlığın kentteki rolünün nasıl tanımlandığı sorusu bu çalışmanın etrafında geliştiği sorunsaldır. Bu sorunsal bağlamında çalışmanın amacı, mimarlık ve kentin karşılıklı ilişkisi üzerine kurulu yeni bir tartışma başlatarak kenti mimarlık bağlamında yeniden düşünmek için bir zemin oluşturmaktır. Bu doğrultuda çalışmanın kuramsal altyapısı Graham Harman'ın (2019, s.55; 2020, s.67) Nesne Yönelimli Ontoloji'sinde (NYO) yer alan estetik karşılaşma olgusu üzerine kurulmuştur. Nesnelere arasında nitelikleri aracılığıyla gerçekleşen estetik karşılaşma, mimarlık ve kentin özerk birer nesne olarak nitelikleri aracılığıyla gerçekleşen karşılaşmalarını çözümlmek için kuramsal model olarak belirlenir. Bu doğrultuda öncelikle çalışmada mimarlık ve kentin nesne olma durumu tartışılmıştır ki bu hem mimarlığın kendi varlığını anlama girişimi hem de bu bağlamda kentle ilişkisinin yeniden tanımlanması için önemlidir. Daha sonra mimarlık literatüründe yer alan ve kenti mesele edinen metinler bilişsel bir etkinliğin ürünü olup estetik karşılaşmanın kendisi olarak tanımlanmıştır. Mimarlık ve kentin arasında yaşanan estetik karşılaşmanın nasıl gerçekleştiği nesnelere ve nitelikler arasında yaşanan gerilimin mimarlık ve kenti nasıl şekillendirdiği metinler aracılığıyla ortaya çıkarılmıştır.

A. NYO'DA NESNE TEORİSİ VE ESTETİK KARŞILAŞMA

NYO'da nesne insan bilincine ve birbirlerine indirgenemeyen bağımsız varlıkları ve insan zihni dışında, kendi gerçeklikleri çerçevesinde birbirleriyle etkileşimde bulunan özerk yapıları ile tanımlanır (Harman, 2011a, s.90). Nesnenin bu konumu ya da nesneye bu şekilde yaklaşmak yakın tarihten itibaren mimarlık da dahil olmak üzere özellikle felsefe, çağdaş sanat, ekoloji ve çevre çalışmaları, edebiyat ve kültürel çalışmalar, yapay zekâ ve teknoloji gibi alanların nesnelere üzerine düşünmek için başvurdukları bir bakış olarak çalışmalarda yer edinir. Bu çalışma temel olarak Harman'ın nesne teorisinde tanımladığı nesnelere arasında kurulan estetik karşılaşmaya¹ odaklanmaktadır. Estetik karşılaşma nesnelere ve

¹ Felsefede estetik deneyim, bir sanat eseri veya doğal bir objeyle karşılaştığında bireyin yaşadığı duygusal ve bilişsel süreçlerin bütünü olarak açıklanır. Graham Harman'ın özgün tanımlamasında estetik deneyim: nesnelere ilişkilerin

nitelikler arasında yaşanan gerilimde ortaya çıkar (Harman, 2020, s.82). Dolayısıyla öncelikle NYO'da nesne teorisini açıklamak önemlidir.

Harman'ın teorisi dünyadaki her şeyin bir şekilde bir "nesne" olduğunu ve nesnelerin var olan en evrensel şey olduğunu öne sürer. Nesne gündelik kullanımdaki fiziksel, kalıcı, katı, insan dışı, cansız olana işaret edenin aksine geniş bir anlamda kullanır (Harman, 2020, s.60). Harman bu derece kapsayıcı bir nesne tanımı yapabilmek için düz ontolojiye olumlu anlamda başvurur. NYO düz ontoloji terimini De Landa ile aynı anlamda kullanarak "farklı nesne türlerinin tamamen farklı ontolojiler gerektirdiğini varsaymak yerine, başlangıçtaki tüm nesnelere aynı şekilde ele alan bir ontolojiye atıfta bulunur" (Harman, 2020, s.63). Harman'ın modern felsefede eleştirdiği, Hume ve Kant'tan beri insanın her şeyi yapmaya muktedir olduğu (uzaya mekik fırlatması, atomu parçalaması, genetik kodu kırması gibi) görüşü, cansız olan üzerinde varoluşsal üstünlük kurma ön kabulünü beraberinde getirir. Düz ontoloji ile varlık düzlemindeki bu hiyerarşik düzen, varlıkların farklılıklarını devam ettirerek hemzeminleştirilmiş bir düzleminde değerlendirmenin önünü açar. Dünyanın ikiliklerle kurulu klasik teoriler tarafından desteklenen doğa ve kültür, zihin ve beden, özne ve nesne, soyut ve somut, madde ve ruh ayrımını göz ardı eden bu düşünceyle birlikte maddi olan edilgen ve eylemsiz olmaktan çıkarılarak ilişkiye dahil olan dinamik biçimler halini alır. Mimarlığın geleneksel ikiliklerin bir aradalığı üzerine kurulu yapısı düşünüldüğünde NYO'nun mimarlık içerisinde yaşanan gerilimler karşısında özel bir önemi bulunmaktadır.

NYO içinde bir varlığın nesne olarak kabul edilmesinin şartı, onun her iki yönde de indirgenemeyen bir niteliğe sahip olmasıdır: "bir nesne parçalarından fazlası, etkilerinden azdır." ² Başka bir ifadeyle, bir nesne, tamamen bileşenlerine ya da diğer şeylere olan etkisine indirgenemeyen bir varlıktır (Harman, 2020, s.54). Nesneyi bileşenlerine veya niteliklerine eşdeğer görmek nesnenin her türlü "altını kazar (undermining)". Harman'a (2013, s.46) göre şeylerin üzerimizdeki ya da birbirlerinin üzerindeki etkilerine indirgeyen, onların bu etkilerinin ötesinde herhangi bir aşırılığını ya da fazlalığını yadsıyan ise "üstünü kazma (overmining)" teorileridir. Nesnelere bu şekilde indirgemek Harman'ın ikili kazma (duomining) olarak tanımladığı bir stratejidir. Ancak NYO'ya göre nesnelere hem bileşenlerinin altında hem etkilerinin üstünde bir fazlalığa sahiptir. Ne altı kazılmış ne de üstü kazılmış nesne, nesnenin kendisi değildir (Harman, 2020, s.59-60).

Nesneler, hem bizden hem de diğer varlıklardan (birbirlerinden de dahil) bağımsız, belirli niteliklere sahip bütüncül varlıklardır (Harman, 2011c, s.22). Tüm nesnelerin nedensel bir arka planı ve

merkezde olduğu bir yaklaşımı temel alır. Harman'ın estetik teorisini benimseyen bu çalışmada nesne olarak mimarlık ve kent karşılaşmalarını vurgulamak adına "estetik karşılaşma" olarak kullanılmıştır.

² Harman'ın su örneği meseleyi anlamak için bir yol olabilir: Sadece hidrojen ve oksijen arasındaki bir ilişkiden oluştuğu için suyun özerk varlığını inkar etmek yanlış olur. Bunun iki nedeni vardır: (1) Suyun iki element arasındaki bir ilişkiyi içermesi, onun diğer her şeyle de ilişkili olduğu anlamına gelmez. Suyun hiçbir anlayışı ya da kullanımı, hatta onunla kör nedensel etkileşim bile onun gerçekliğini kavrayamaz; su, dünyadaki başka herhangi bir şey üzerindeki etkilerinden daha fazla bir şeydir. Ve dahası: (2) Su, hidrojen ve oksijen arasındaki içsel ilişkiyle bile açıklanamaz, çünkü bu bileşenleri çeşitli şekillerde aşar; en bariz olanı, bileşenlerinin her ikisi de ateşi körükleyebildiği halde suyun ateşi söndürmesidir (Harman,2022b, s.100).

çevreleriyle sayısız etkileşimi olsa da bağımsız varlıklarını korurlar. NYO ister altını kazma ister üstünü kazma ile indirgeyerek olsun nesnelere özerk varlıklar olduğu görüşüne karşı yapılan her türlü müdahaleye karşı çıkar. Bu bağlamda, günümüzün genel entelektüel ortamı, dinamik bağlantıların statik maddeye olan üstünlüğüne duyulan ilgi nedeniyle ilişkisel olana karşı bir tutum sergiler. Burada ilişkisellik, statik özerk varlıkların yerine süreç ve ilişki savunucuları olarak nitelendirilmektedir. Nesne odaklı felsefenin iddiası, ilişkilerin nesnelere üzerindeki üstünlüğünün artık özgülleştirici bir düşünce olmadığıdır, çünkü nesnelere insanlar ve birbirleri üzerindeki pragmatik etkilerine indirgediği düşünülmektedir.

Şimdiye kadar nesne teorisini nesnelere nasıl ele alınmaması gerektiğini üzerinden anlamaya çalıştık. Öyleyse NYO'nun nesnelere ele almak için başvurduğu yöntem nedir? Bu noktaya değinmek için Harman nesnelere ilişkin bilgilerimizi onların kavranamaz gerçekliklerinden ayırmakla başlar. Nesne yönelimli felsefi bakışı benimseyen filozoflardan biri olan Levi R. Bryant da Harman'ın bu görüşünü paylaşır. Bryant'a (2011, s.18) göre nesnelere varlığı, nesnelere hakkındaki bilgilerimizden farklı bir konudur. Bu nedenle nesneye yaklaşmak için bilgiden başka bilişsel yöntemlere ihtiyaç vardır (Harman & Weir, 2021, s.71). NYO da nesnelere bir şekilde odağa getirilen, buna rağmen onları iki kazma yönüne indirgemeyen, bilgi içermeyen biliş biçimlerinin eş zamanlı varlığı kabul edilir. Bu noktada Harman bilişsel bir etkinlik olarak nesnelere ve nitelikler arasında yaşanan estetik karşılaşmayı öne sürer.

Harman estetik³ ile kavramın Yunancadaki kökeninin anlamından farklı, nesnelere ile bizzat nitelikleri arasındaki ilişkilerin araştırılmasından ortaya çıkan bilişsel bir deneyimi kasteder (Harman, 2022a, s.17). Harman estetiği kelimenin tam anlamıyla "ilk felsefe" olarak ele alan ontolojik bir çerçeve sunar. Estetik, sadece sanatla sınırlı olmayıp, bireylerin ve toplumun duyuşsal deneyimleri ile fiziksel ve sosyal yaşam arasındaki ilişkileri kapsayan daha geniş bir boyuta ulaşır. Bu gelişmeyle birlikte estetik, politik ve sosyal alanlarda da insan etkinliklerinin temel bir unsuru olarak önem kazanır ve bu bağlamda daha geniş bir sorumluluk alır (Gage, 2019, s.5).

Estetik karşılaşmanın nasıl gerçekleştiğini anlamak için öncelikle nesne ve onun nitelikleri arasındaki ilişkinin NYO'da ele alınışıyla başlanabilir. NYO'nun nesne teorisinde bir şey ister iç bileşenleri ile altını kazma, ister dış görünür etkileri ile üstünü kazma açısından açıklansın, bu seçeneklerin hiçbirinin bize nesnenin kendisini vermediği açıkça görülmektedir. Bu bir nesne ile kendi nitelikleri arasında bir yarıklık, şeylerde bir çatlak olduğu anlamına gelir ki NYO'nun dayandığı temel ilkelerden biridir (Harman, 2019, s.53). NYO'ya göre dünyadaki tüm hareketin ve durgunluğun kaynağı nesne ve nitelikler arasındaki etkileşimle açıklanabilir. Ampirist düşünürlerin nesnelere niteliklerin toplamına eşit olduğu "nitelikler demeti" görüşünün aksine NYO'da nesnelere ve nitelikler arasındaki bağlantı sıkı olmayan bir biçimde ele alınır. Husserl'le başlayan ve devam eden fenomenolojik gelenekte

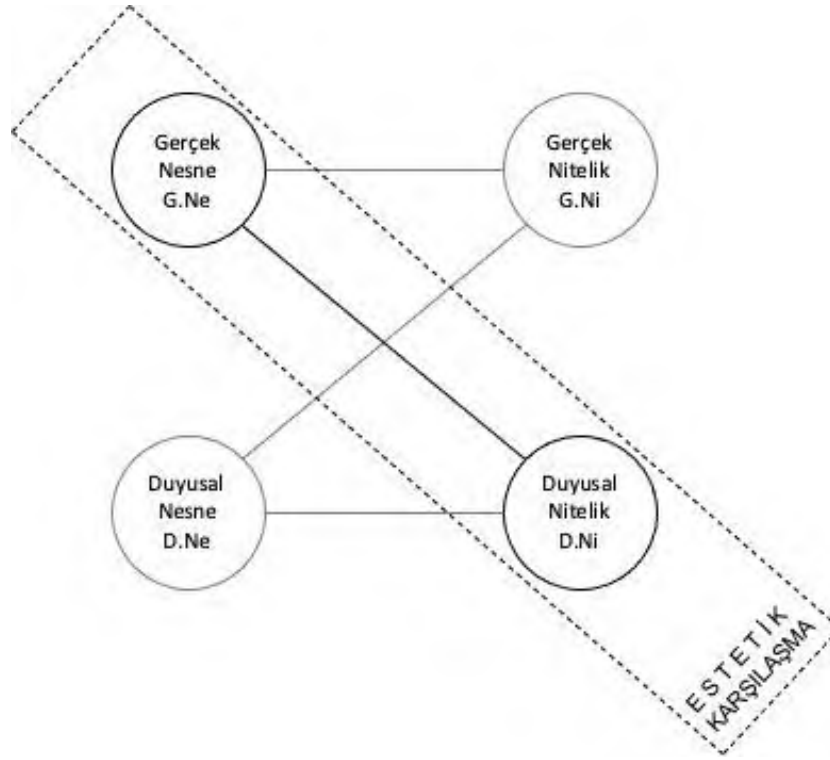
³ Estetik terimi, Alexander Gottlieb Baumgarten'in 18. yüzyıldaki çalışmalarıyla ortaya çıkmış ve Immanuel Kant tarafından genişletilmiştir. Bu terim, yalnızca filozoflar tarafından değil sanatçılar, küratörler, müzisyenler ve eleştirmenler tarafından da iki bin yıllık süre zarfında çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Estetik, söylemsel bağlamına bağlı olarak oldukça değişken anlamlarda kullanılmıştır. Bu terim ve onunla ilişkilendirilen söylem, bugün sanat tarihi, sanat eleştirisi, felsefe ve mimarlık teorisi gibi akademik alanlarda farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Bu çeşitlilik nedeniyle, terim görsel güzellikle ilgili tüm endişeler için popüler kültürde olan genel kullanımından çok uzaktır.

olduğu gibi nesne ve onun değişen nitelikleri arasında yarıklar olduğu kabulünü benimser. Bir nesneye ait nitelikler bize o nesne hakkında bazı bilgiler sağlasa da onun ontolojik doğasını tanımlama konusunda eksik kalır.

NYO'da, hem nesnelere hem de niteliklere, gerçek ve duyuşsal olarak tanımlanan iki temel kategoride var olurlar ve bu iki kategori arasındaki etkileşimler üzerinden birbirleriyle ilişki kurarlar. Hiçbir içselliği bulunmayan duyuşsal nesnelere, sadece deneyimlerimizle ilişkilendirilerek yalnızca bazı gerçek nesnelere aracılığıyla var olurlar (Harman, 2011c, s.49). Duyuşsal nesnelere (DNe) bilinç faaliyetlerimizle ilintili olarak var olurken, Gerçek nesnelere (GNe) insan zihninin onları algılamasına ya da düşünmesine bakmaksızın var olurlar (Harman, 2020, s.138). Duyuşsal nitelikler bir nesnenin farklı zamanda ve mekânda ona ait olan deneyimlediğimiz değişken nitelikleridir. Duyuşsal nitelikler duyuşsal yoluyla bilinebilirken gerçek nitelikler hiçbir zaman duyuşsalla algılanabilecek şekilde tezahür etmez, yalnızca zihinle algılanabilirler (Harman, 2020, s.139).

Gerçek Nesne (GNe), ne insanların teorileri, algıları veya eylemleri ne de doğrudan ilişkiler üzerinden kavranabilir. Gerçek nesnelere başka şeyler üzerinde etki gösterip göstermelerinden bağımsız var olan mutlak bir özerkliğe sahiptir. Gerçek nesnelere doğaları gereği her zaman diğer her şeyden geri çekilirler. Nesnelere geri çekilmesi kavramı, nesnelere her türlü doğrudan algılanabilir veya kavranabilir olmaktan kaçınan özelliklerini ifade eder. Harman, nesnelere özlerinin hem insan algısı hem de diğer nesnelere olan etkileşimler aracılığıyla tam anlamıyla erişilemez olduğunu savunur. Bu teori, nesnelere kendi iç gerçekliklerine sahip olduğunu ve bu gerçekliklerin her türlü dışsal tanımlamadan bağımsız olarak var olduğunu öne sürer (Harman, 2002, s.169). NYO gerçek nesnenin ve gerçek niteliklerin doğrudan erişilebileceği fikrine karşı çıkar, gerçeğe yalnızca dolaylı yollarla ulaşabileceğini savunur. Gerçek nesnelere daha ziyade daima geri çekilmiştir. Duyuşsal nesne ve duyuşsal nitelikler insan ya da başka bir varlık fark etmeksizin gerçek nesneyle birlikte var olurken, gerçek nesne ve gerçek nitelikler bağımsız bir biçimde var olurlar (Harman, 2020, s.82).

Harman, nesnelere ve nitelikler arasındaki ilişkiyi izole edilmiş birimler olarak değil, aralarında oluşan gerilimler üzerinden inceler. Bu bakış açısıyla, estetik karşılaşma, gerçek nesne ile duyuşsal nitelik arasındaki etkileşim sürecinde gerçekleşir. Nesne Yönelimli Ontoloji'de (NYO), 'gerçek' ve 'duyuşsal' olarak sınıflandırılan iki tür nesne ve nitelik, olası tüm kombinasyonlarıyla ele alındığında, nesnelere ve nitelikler arasında dört farklı gerilim türünün var olduğu belirtilir: Gerçek Nesne ile Gerçek Nitelik (GNe - GNi), Gerçek Nesne ile Duyuşsal Nitelik (GNe- DNi), Duyuşsal Nesne ile Duyuşsal Nitelik (DNe-DNi), ve Duyuşsal Nesne ile Gerçek Nitelik (DNe-GNi). Bu dört katmanlı yapı, NYO'nun geniş bir yelpazedeki araştırma alanlarında uyguladığı metodolojinin temelini oluşturur (Harman, 2020, s.213). Şekil 1 'de Harman'ın nesnelere ve nitelikler arasında kurulan dörtlü diyagramı ve estetik karşılaşma eksenini görülmektedir. Bu çalışmada, estetik karşılaşmanın eksenini oluşturan GNe-DNi gerilimine odaklanılmıştır.

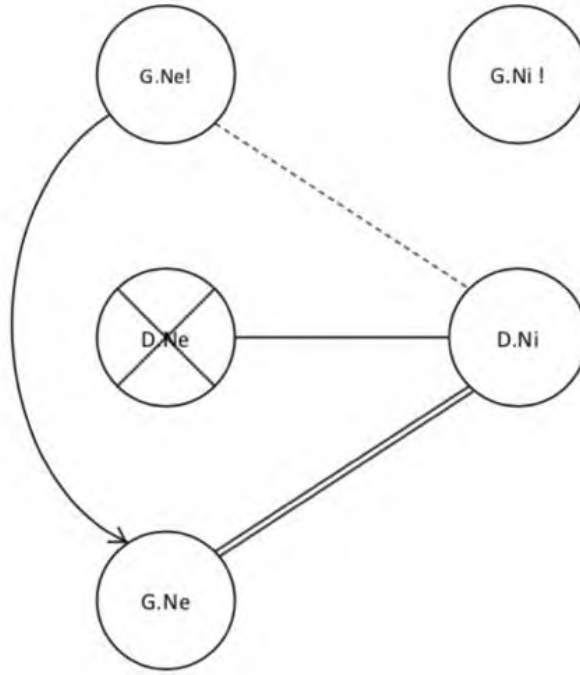

Şekil 1. Harman'ın nesnelere ve nitelikler arasında kurulan dörtlü diyagramı ve estetik karşılaşma eksenini (Harman, 2020, s.82).

GNe-DNi ekseninde ortaya çıkan estetik karşılaşma gündelik deneyimin seyrinde ortaya çıkmaz. Çünkü gündelik deneyimin nesnelere bir andan diğerine değişen bir dizi nitelik taşıyan duysal nesnelere ve çoğu durumda, duysal nesnelere özel bir gizem yoktur. Ancak "özel bir çekicilik ya da cazibeye" işaretlenen belirli deneyimlerde ya da duysal nesnelere estetik sunumunda farklı bir şey olur. Harman sanatın içgüdüsel olarak duysal nesnelere ile duysal nitelikler (DNe-DNi) arasındaki olağan ilişkiyi, duysal niteliklerle gerilim halindeki gerçek bir nesnenin cazibesine (GNe-DNi) dönüştürebilen bir yol olarak görür (Harman, 2022a, s.30). Sanat gerçek nesnelere (GNe) dediğimiz şeylerle onların duysal nitelikleri (DNi) arasında bir yarığı etkinleştiriyor olarak tasavvur edilir. Ancak Harman metaforun, nesnelere birbirleriyle dolaylı ilişkisini konuşmanın en iyi yollarından biri olduğunu öne sürer. Bu konuda İspanyol filozof José Ortega y Gasset'in bir şiir kitabının önsözüne metafor üzerine yazdığı makaleden büyük ölçüde yararlanır (Harman, 2020, s.76).

Harman Ortega'nın (1975) makalesinde yer alan "servi ölü bir alevin hayaleti gibidir" metaforunu ele alır. Harman'a (2020, s.77) göre metaforunda gerçekleşen hem servi hem alevin alışagelmış "sabit imgelerinin" parçalanması ve bir araya geldiklerinde "yeni bir biçim ve yapı" oluşturmaya hazır olmalarıdır. Sonuç olarak, doğrusal olmayan bir anlatımla metafor onu oluşturan sözcüklerin anlamlarının ötesine genişledikçe, benzetilen nesnelere dış nitelikleri ve açık kimlikleri çözülür. Bu durum iki nesne arasında basit bir benzerlikten çok daha derin bir ilişki kurulmasına olanak tanır.

Metafor, bir nesneyi başka bir nesneyle ilişkilendirmenin önünü açarak nesnelere⁴ bir ilişki biçimi tanımlar. Ayrıca metaforun başarılı bir şekilde işlemesiyle "servi ve alevi bir şekilde kaynaştıran yeni bir varlığı deneyimleyebilir" hale gelmiş oluruz (Harman, 2020, s.77). Bu yeni varlık, (servi-nesneyi canlandırmaya çalışan) okur ve alev niteliklerinin kaynaşmasıyla oluşan yeni bir gerçek nesnedir. Serviyi alevle bir araya getiren metafor, önceden var olan nesnelere hakkındaki bilgiyle değil, yeni bir nesnenin üretimiyle ilgilidir.

Şekil 2. G.Ne-D.Ni karşılaşması, estetik karşılaşma gerçekleşirken G.Ne'nin yerini diğer bir G.Ne ben olana bırakması (Harman, 2020, s.85)

Harman, estetik karşılaşmanın gerçekleştiği anlarda, Şekil 2 'de görüldüğü üzere, Gerçek Nesne'nin (G.Ne) yerini başka bir G.Ne olan metaforun deneyimleyene nasıl devrettiğini, Homeros'un "şarap karası deniz" metaforu üzerinden açıklar. İlk etapta, duyuşal niteliklere sahip duyuşal bir nesne ile ilgili sıradan bir durum mevcuttur. Duyuşal nesneye beklenmedik yeni duyuşal nitelikler (şarap karası rengi gibi) atfedildiğinde umulmadık nitelikleri taşıyamayan duyuşal nesne "deniz" sahneden geri çekilir. Görevi yerine getirmek için gizemli bir gerçek nesneye ihtiyaç vardır. Gerçek bir nesne olarak deniz sahneden geri çekildiği için metaforun duyuşal nitelikleri bu durumda geri çekilmeyen tek G.Ne tarafından desteklenir: metaforun deneyimleyeni (Harman, 2020, s.85). Bu durumda metaforda, geri

⁴ Nesnelerearasılık Timothy Morton'un hipernesnelere atfettiği özelliklerden biri olarak, iletişim kuran özneler arasındaki öznelerarasılık terimini ters çevirerek nesnelerearasındaki iletişimi görünür kılmak için kullanılan kavrama referansla kullanılmaktadır. Morton'un nesnelerearasındalığını anlamak adına bambu ormanı ve rüzgar örneğine bakılabilir: "Bambu ormanı, rüzgarı bambuslu bir şeye dönüştüren devasa bir rüzgar çanıdır. Bambu ormanı, rüzgarı acımasızca bambuya bürür; onun basıncını harekete ve sese dönüştürür. Bu bir bambu rüzgarı uçurumdur." (Morton, 2020, s.81)

çekilen denizin yerine geçen ve denizin şarap karası gibi niteliklerini benimseyen okuyucu, bir metot oyuncusu gibi hareket eder (Harman, 2020, s.84).

Metafordaki birincil koşul izleyicinin/okuyucunun estetik aktiviteye temel bir parça olarak dahil olmasıdır. Harman'ın (2022a, s.33) belirttiği gibi, "estetiğin temel birimi ne sanat (ya da mimari) nesnesi ne de ona bakan kişidir; daha ziyade ikisinin tek bir yeni nesne olarak birleşimidir". Dolayısıyla seyirci "eksik nesnenin aktif bir icracısıdır". Estetik birim içindeki bu katılım biçimi teatral bir modelin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Duyusal nitelikler her zamanki duyusal nesnesine ait olmadığı ve bunun yerine tüm erişiminden geri çekilen gerçek bir nesneye aktarıldığında estetik karşılaşma gerçekleşir. Ortadan kaybolmuş gerçek nesnenin yerini duyusal nitelikleri destekleyen yeni gerçek nesne olarak estetik seyirci alır (Harman, 2020, s.213).

B. NESNEYE GERİ DÖNÜŞ: NESNE OLARAK MİMARLIK VE KENT İLİŞKİSİ

Harman'ın estetik teorisi üzerine kurulu metodolojisini takip edebilmek için öncelikle mimarlık ve kenti özerk birer nesne olarak nasıl ele alabiliriz sorusunun gerekliliği belirir. Mimarlık ve kentin nesne olma durumu mimarlığın kentin mimarlık söylem ve pratiğine dahil olmaya başladığı erken yirminci yüzyıldan itibaren başlatılabilir. Modern mimarlık anlayışının kenti ele alış biçimi ve kendini konumlandığı pozisyon, Harman'dan hareketle altını/üstünü kazma girişimi olarak okunmuştur.

Modern Mimarlık için kent, düzen getirilmesi gereken ve kendi nesnesini tasarlarken takındığı tavır ile kentin tasarlanacak büyük bir nesne olmasıdır. Bu görüş doğrultusunda modern mimarlığın kentsel alana izdüşümü tek elden ve bütüncül olarak tasarlanan ideal kent şemaları, nesne olarak kentin altını kazma girişimi olarak yorumlanabilir. Howard'ın Bahçe Kent modeli, Le Corbusier'nin, Ville Contemporaine (1922), Plan Voisin (1925), La Ville Radieuse -Radiant City (1935) projeleri, Frank Lloyd Wright'ın Broadacre City gibi ideal kent şemaları mevcut kentsel durumun yok sayıldığı, katı, sabit ve homojenleştirici geometrik düzenin hakim olduğu ve kentsel alanın tümünü kapsayan rasyonel ve işlevsellik anlayışı içinde üretilmişlerdir. Her ne kadar bu şemalar toplumsal olanı ele alma biçimleri açısından farklılaşsa da kenti oluşturduğu düşünülen parçaları tek tek ele almaları kentin altını kazma konusunda ortak zeminde buluşturur.

Modern mimarlık ve kent arasındaki ilişkide yaşanan mimarlığın toplumsal olana düzen getirebilme gücüne dair inanç bu sefer mimarlık nesnesinin üstünü kazma girişimi olarak okunabilir. Mimarlık burada kendi varlığını etkilerinin çok üstünde olanla eşdeğer kılma girişiminde bulunur. Bu bağlamda benimsediği görüş kentlerin radikal bir biçimde yeniden yapılanmasının sadece kentsel sorunları değil aynı zamanda sosyal sorunları da çözebileceğine dair inancı olmuştur (Fishman, 2016, s.108). Modern mimarlığın kent üzerindeki toplumsal ve fiziksel denetimin aracı ise mekân kurmadaki teknik bilgisi olarak gerekçelendirilir. Teknik bilgiye ve yapma gücüne sahip yasa koyucu (Bauman, 1996, s.12) özne olarak mimar, kentlerin radikal bir şekilde yeniden inşa ederek yalnızca içinde buldukları dönemin kentsel sorunlarına değil toplumsal sorunlarına da çözüm getirileceği fikrinden ilham almışlardır. CIAM'ın Fonksiyonel Şehir başlıklı toplantısı sonucu üretilen Atina Anlaşması'nda yer alan maddelerde şehirlerin kaderini belirleyen mimarlık olduğunu, mimarlığın her şeyin anahtarı olduğu görüşü yer alır (Corbusier, 2009, s.97). CIAM'ın önemli figürlerinden biri olarak Ernest May ve

beraber çalıştığı topluluk, toplumsal ve kişisel hayatın bütün yönlerini kapsayacak, sözcüğün en geniş anlamıyla yeni bir kültür yaratmayı kendilerine görev addetmişlerdir (Heynen, 2011, s.77). Tam bu noktada modern mimarlık kent ile ilişkisinde kendine biçtiği rol olan her şeye muktedir olma hali ile kente olan etkisine indirgeyerek kendi üzerini kazdığı söylenebilir.

Modern mimarlığın değişime ve dönüşüme açık olmayan kusursuz, tamamlanmış nesnesinden içinde bulunduğumuz çağda her türlü dışsal kuvvet tarafından dönüşmeye-biçimlenmeye meyilli bir nesne tanımına geçiş yaşanmıştır. Mimarlığın odağını tekrar nesneye getirmeye çalışan Ruy'a (2012, s.38) göre mimarlığın söyleminde yaşanan "nesneden alana"⁵ kayan görüş sonrasıyla birlikte mimarlık özgüllüğü kaybeder ve kendisi sosyo-kültürel süreçlerin bir aracı, teknokratik sistem ve ağların koşullu bir bileşeni olarak muamele görür. Mimarlık kendi alanı dışında üretileni kolayca kendi bilgi alanına dahil eden ilişkisel yapısı gereği günümüzde her şeyin yalnızca ilişkiler üzerinden tanımlandığı ve dünyanın bu ilişkilerin toplamını oluşturan bir sistemden ibaret olduğu görüşü üzerinden eleştirilen ilişkisellik çıkmazının içinde kaybolmuştur. İlişkiselliğe atfedilen bu değerle birlikte nesnenin kendi başına bir güç /kuvvet olarak varlığı zedelenir. Bu yüzdendir ki mimarlık kendini "dışsal tikelliklerin kendi içine kıvrıldığı karmaşık bir sistem" (Lynn, 2017, s.56), "...çevresel güçlerin birleşmesi" (Allen, 2017, s.112) ve "bir nesneden çok alana, muhafazadan çok sürekliliğe, ince ayardan çok bulanıklığa dair bir durum" (Hays, 2017, s.441) olarak tanımlamaya başlar. Mimarlığın kontrolü dışındaki güçler tarafından işlenebilmesi için itaatkâr olması gerektiği (Lynn, 2017, s.40) düşüncesi, kendi nesnesi üzerindeki kontrolü kaybettiği yönünde yorumlanabilir. Kendisini çevreleyen kuvvetler altında çözülmeye uğrayan mimarlık bir durum – olay – kaza olarak varlık gösterme eğilimi içindedir. Bu anlayışta kentsel ortam dışsal kuvveti bünyesinde barındıran, mimarlığın olay mahallidir. Ve bu durumda mimarlık ve nesnesi kenti oluşturan kuvvetler arası ilişkinin bir uzantısı olarak varlık göstermesi gerekliliğiyle şekillenir. Bu anlayışla üretilen nesne ancak alanla hemhal olma durumunda başarılı addedilir. Kendi varlığı içinden değil alandan ortaya çıkan bir etki olarak "tam-da-mimarlık-olmayan" (Vidler, 2017, s.304) şey ya da zeminin kendisi üzerinden tanımlanır. Tam da bu bağlamda ilişkisel sürekli bir geometri imkânı sunan topolojik geometri Frank Gehry, Zaha Hadid, Greg Lynn gibi mimarlar, UNStudio, FOA gibi mimarlık ofisleri tarafından mimarlık yapma modeli olarak kullanılır. Bu model aracılığıyla mimari biçim veri tabanlı, sözde bilimsel ve istatistiksel birtakım parametreler üzerinden gerekçelendirilir. Bu yaklaşımın tasarım stüdyolarında yaşanan epistemolojik dönüşümüne de neden olduğuna dikkat çeken Zeynep Çelik Alexander, Kuzey Amerika'daki mimarlık okullarında yakın zamana kadar öğrencilerin tasarım çalışmalarını açıklamak için tarihsel emsallerin analizlerine başvururken bugün enerji tüketimi üzerine akış diyagramları, beyin taramalarının görüntüleri, ulaşım ağlarının haritaları veya termal dağıtım modelleri gibi çeşitli türdeki verilerin yerini aldığını vurgular (Alexander, 2014, s.24)

Bu çalışmada nesneye dönüş hem mimarlığın kendi varlığını anlama girişimi hem de bu bağlamda kentle ilişkisinin yeniden tanımlanması için gerekli olduğu düşünülmektedir. Mimari nesneye dönüş tarihin şeridini geri sarmaya yönelik bir çağrı olmayıp dolayısıyla ne modern öncesi zamanların ideal

⁵ David Ruy, Stan Allen' nın "Alan Koşulları (Field Condition)" makalesinin mimarlıkta yaşanan nesneden alana söylemi için önemli bir nokta olarak tanımlar.

kompozisyon dengeleri, oran ve ölçek ilişkileriyle tanımlı nesnesine ne de modernin idealize edilmiş nesnesine ulaşma çabası değildir. Peki öyleyse nesnesi geri dönüş nasıl mümkün olabilir? Modern hareketin idealize edilmiş nesnesinden uzak bir anlayışla mimari nesne akışlardan, ağlardan, sürdürülebilirlikten ve politik doğruluktan nasıl özgürleştirilebilir? Dolayısıyla çalışmanın amacı mimarlık ve kent ilişkisi üzerine kurulu yeni bir nesne tartışması başlatmaktır. Bu tartışmayı beslemek ve sorulara cevap bulmak için Harman'dan yola çıkarak nesnelere arasında kurulan estetik karşılaşma kavramı alanın temel taşı olarak ele alınmıştır.

C. MİMARLIK İÇERİSİNDEN YAZILMIŞ KENT METİNLERİ: BİR ESTETİK KARŞILAŞMA

Mimarlık ile kentin dolaylı ilişkilerinden doğan estetik karşılaşma çalışmanın amacı doğrultusunda mimarlık literatüründe yer alan, kenti mesele edinen metinlerde aranmıştır. Metinler bilişsel bir etkinliğin ürünü olarak değerlendirilmiş olup estetik karşılaşmanın kendisi olarak tanımlanmıştır. Estetik karşılaşmanın ayrılmaz parçası olan estetik seyirci bu bakışta duyuşal nesnenin niteliklerinin gerçek nesneye aktarılırken geriye çekilen gerçek nesnenin yokluğunda devreye giren gerçek nesne olarak yazarın kendisidir. Ulaşılmaya çalışılan birer nesne olarak ele alınan mimarlık ve kent arasında nitelikleri aracılığıyla kurulan dolaylı ilişkilerin açığa çıkarılmasıdır. Çalışmanın amacı doğrultusunda estetik karşılaşmanın nasıl gerçekleştiği; kentsel niteliklerin nasıl olup da gerçek bir nesne olarak mimarlıkla temas kurduğuna ve(ya) duyuşal bir nesne olarak mimari niteliklerin gerçek bir nesne olarak kentle nasıl ilişkiye girdiği bu çalışmanın örneklem alanını oluşturmak üzere belirlenen iki metin⁶ üzerinden çözümlenmiştir. Bu metinlerden ilki Peter Eisenman'ın 1984 tarihinde yazdığı "The City of Artificial Excavation" adlı Friedrichstrasse'nin Berlin Duvarı'yla kesiştiği alan için katıldıkları 1983 tarihli yarışma projesini anlattığı metindir. Diğer metin ise Rem Koolhaas'ın 1994 tarihinde kaleme aldığı "Bigness, or the problem of Large" metnidir. Bu iki metin mimarlık-kent ilişkisinde iki farklı karşılaşma biçimini içerdiği için seçilmiştir.

Metinler aracılığıyla estetik karşılaşmanın deşifre edilmesi amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizine başvurulmuştur. İçerik analizi, metinler veya diğer yazılı kaynaklardan geçerli sonuçlar elde etmek amacıyla kullanılan bir araştırma metodudur (Krippendorff, 2004). Creswell'in (2014, s.516) vurguladığı gibi, içerik analizinde süreç veri içindeki belirli kavramların kodlanması bu kodların ilgili kategoriler altında sistematik olarak tanımlanması ve sınıflandırılması olarak işler. İçerik analizi, metinler biçimindeki verilerden anlam çıkarmanın bir yoludur (Hsieh & Shannon, 2005). Öncelikle duyuşal nesneye ait duyuşal niteliklerin açığa çıkarılması gerekir ki bu metnin içeriğine göre mimarlık veya kent olabilir. D.Ni burada ilk kategori olarak belirlendikten sonra duyuşal nitelikleri tanımlayan kavramlar çözümlenerek kodlanır. Daha sonra açığa çıkarılan bu kavramların G.Ne'ye aktarılırken G.Ne'nin geri çekilmesi ile birlikte devreye diğer bir G.Ne olan metnin yazarı girer ki duyuşal nitelikleri kendi üzerine alarak işleme tabi tutar. Nasıl işleme tabi tutulduğunu anlamamızı sağlayan kavramlar çözümlenerek kodlanır ve ikinci kategoriye oluşturur. Kavramları tek başına metnin bağlamından bağımsız ele almak anlam açısından kopukluğa neden olacağı düşünülmüş olup kavramın

⁶ Çalışmanın üretildiği doktora tezinde çok sayıda metin incelenmiş olup buraya sadece örneklem alanı oluşturması için iki metin seçilmiştir.

etkileşimde olduğu kelime/cümle/cümlecik yapısına ve kavramın metnin içindeki bağlamına yer verilmiştir.

Mimarlık ve kent arasında yaşanan karşılaşmalara bakan bu çalışmada metinler çözümlenirken belirlenen kategoriler her ne kadar mimarlık ve kenti ayrıştırıyor gibi gözükse de amaç öncelikle mimarlık ve kentin niteliklerini tanımlayan kavramların açığa çıkarılmasıdır. Bu durum birbirleriyle nitelikleri aracılığıyla ilişkilenen, aralarında yaşanan karşılaşmanın hangi kavramlar aracılığıyla gerçekleştiği anlamaya doğru bir ön hazırlık sürecidir. Dolayısıyla çözümlene yapılıırken niteliklere dair kavramlar önce ortaya çıkarılıp sonra aralarında yaşanan karşılaşmanın nasıl gerçekleştiğini anlamak adına tekrar çarpıştırılır.

Tablo 1. 19.Yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar olan tarih aralığı içinde mimarlık literatüründe yer alan kent metinleri

Tarih Aralığı	Yazım Tarihi	Metnin Yazarı/ Mimar	Türü	Metin Adı
1880-1930	1889	Camillo Sitte	Kitap	The Art of Building Cities: City Building According to Its Artistic Fundamentals
	1898	Ebenezer Howard	Kitap	Garden Cities of To-morrow
	1904	Tony Garnier	Kitap	An Industrial City
	1925	Le Corbusier	Kitap	Şehircilik [Urbanisme]
	1920	Ludwing Hilberseimer	Kitap	Metropolis-Architecture
	1932	Frank Lloyd Wright	Kitap	Disappearing City
1950-1970	1953	Alison -Peter Smithson	Makale	An Urban Project: Golden Lane Housing. An Application of the Principles of Urban-re-identification
	1957	Alison -Peter Smithson	Makale	Cluster City: A New Shape for the Community
	1960	Kevin Lynch	Kitap	Kentin İmgesi [The Image of the City]
	1965	Christopher Alexander	Kitap	A City is Not a Tree
	1964	Kevin Lynch, Donald Appleyard and John R. Myer	Kitap	The View From the Road
	1966	Aldo Rossi	Kitap	Şehrin Mimarisi [The Architecture of the City]
1970-1980	1971	Reyner Banham	Kitap	Los Angeles: The Architecture of Four Ecologies
	1971	Alan Colquhoun	Makale	The superblock
	1972	Robert Venturi, Denise Scott Brown, and Steven Izenour	Kitap	Las Vegas'tan Öğrenmek [Learning from Las Vegas]
	1972	Kevin Lynch	Kitap	What Time Is This Place?
	1975	Reyner Banham	Kitap	Megastructure: Urban Futures of the Recent Past
	1976	Kevin Lynch	Kitap	Managing the Sense of a Region
	1976	Manfredo Tafuri	Kitap	Radical Architecture and the city
	1976	Oswald Mathias Ungers	Makale	Planning Criteria
	1977	Rem Koolhaas	Makale	Life in the Metropolis or The Culture of Congestion
	1977	Christopher Alexander	Kitap	A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction
	1978	Oswald Mathias Ungers + Rem Koolhaas	Kitap	Cities within the City - Berlin :A Green Archipelago
	1978	Rem Koolhaas	Kitap	Delirious New York: A Retroactive Manifesto for Manhattan
	1978	Colin Rowe ve Fred Koetter	Kitap	Collage City
	1979	Colin Rowe	Makale	The Present Urban Predicament
	1979	Rob Krier	Kitap	Urban Space
1980	Diana Agrest	Makale	City as Place of Representation	

Tablo 1'in devamı.

1980-1990	1980	Peter Eisenman	Makale	Three Texts for Venice - Cannaregio
	1981	Kevin Lynch	Kitap	A Theory of Good City Form
	1981	Bernard Tschumi	Kitap	The Manhattan Transcripts
	1983	Peter Eisenman	Makale	The City of Artificial Excavation – Berlin
	1987	Christopher Alexander	Kitap	A New Theory of Urban Design
	1991	Steven Holl	Kitap	Pamphlet Architecture 13: Edge of a City
1990-2000	1991	Mario Gandelsonas	Kitap	Urban Text
	1994	Bernard Tschumi	Kitap	Event-Cities
	1994	Rem Koolhaas	Makale	Generic City
	1995	Rem Koolhaas	Makale	Whatever happened to urbanism?
	1996	Rem Koolhaas	Makale	Bigness or the problem of Large
	1995	Rem Koolhaas	Kitap	SMLXL
	1998	Mario Gandelsonas	Makale	The City as the Object of Architecture
2000	Lars Lerup	Kitap	After the City	
2000-2023	2000	Bernard Tschumi	Kitap	Event-Cities 2
	2001	Rem Koolhaas	Makale	Junkspace
	2003	Rob Krier	Kitap	Town Spaces. Contemporary Interpretations in Traditional Urbanism
	2006	Teresa Stoppani	Makale	The reversible city: exhibition(ism), chorality and tenderness in Manhattan and Venice
	2009	Steven Holl	Kitap	Urbanisms: Working with Doubt
	2009	Bernard Tschumi	Kitap	Event-Cities 3: Concept vs. Context vs. Content
	2010	Bernard Tschumi	Kitap	Event-Cities 4: Concept-Form
	2014	Pier Vittorio Aureli	Kitap	The City as a Project
	2015	George Baird	Kitap	Writing on Architecture and the City.
	2015	Mark Dorrian	Kitap	Writing on the Image: Architecture, the City and the Politics of Representation
	2017	Lars Lerup	Kitap	The Continuous City: Fourteen Essays on Architecture and Urbanisation
	2023	Peter Trummer	Kitap	The City as a Technical Being: On the Mode of Existence of Architecture

Metinlerdeki estetik karşılaşmanın açığa çıkarılmasında izlenecek yöntem belirlendikten sonra estetik karşılaşma olarak değerlendirilebilme potansiyeli taşıyan metinlerin seçilmesi için öncelikle kapsam ve sınırlılıkların belirlenmesi adına mimarlık literatüründe yer alan kent metinleri incelenmiştir. Modern mimarlık ve kent anlayışının başlangıcı olarak kabul edilen 19. Yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar olan tarih aralığında mimarlık içerisinde üretilmiş yazınsal materyaller Tablo 1'de tarih aralığı, metnin yazım tarihi, metnin yazarı, metnin türü ve metnin adını içerecek şekilde kronolojik olarak sıralanmıştır. Tablo 1'de görüldüğü üzere mimarlık literatürü incelendiğinde kenti ele alan çok

sayıda metin üretilmiş olduğu görülmektedir; ancak, estetik karşılaşma niteliği taşıyanlara odaklanılması için sınırlılıkların belirlenmesi gerekmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde, söz konusu metinlerin içeriğinin, onların oluşturulduğu zaman dilimindeki mimarlık-kent dinamiklerinden etkilendiği açıkça görülmektedir. Erken yirminci yüzyılda üretilmiş metinlere baktığımızda kentin kendisine ait olmayan nitelikler ile tanımlanmış olduğunu görebiliriz. Dolayısıyla mimarlık ve kentin nitelikleri aracılığıyla birbirleriyle karşılaşması ve etkileşime girmesi söz konusu değildir. Bu bağlamda modern mimarlık anlayışıyla üretilmiş kent metinleri çalışmanın dışında tutulmuştur. Mimarlığın kenti ele alırken o kenti tanımlayan nitelikleri ile anlama/okuma girişimi modern sonrası olarak adlandırılan dönemle birlikte başlar. Kenti bu şekilde ele almak her ne kadar mimarlık ve kent ilişkisinde önemli bir adım olsa da bu bakışla üretilen metinlerde söz konusu tek taraflı olarak kenti anlamaya yöneliktir. Bu tek taraflı bakışı içeren metinler, ulaşmaya çalışılan mimarlık ve kentin karşılıklı ilişkisinin nasıl gerçekleştiğine dair bir veri sağlayamadığı düşüncesiyle çalışmaya dahil edilmemiştir. 1980'li yıllardan itibaren mimarlık, kentin karmaşık ve katmanlı yapısı içinde kendi varlığını sorgulayan bir yaklaşım benimser. Bu yaklaşımla üretilen yazınsal materyallerin içeriği kenti tanımlayan niteliklerin okuyarak-çözülerek ortaya çıkarılması sonucu mimarlığın kendi nesnesinin kentteki pozisyonunu belirlemeye yönelik olmuştur. Dolayısıyla estetik karşılaşma olarak değerlendirebilecek metinler Eisenman ve Koolhaas'ın metninde olduğu gibi mimarlık ve kentin kendi varlıklarından kaynaklı niteliklerini bir biçimde buluşturan metinlerdir.

Eisenman metninde öncelikle kenti duyuşal nitelikleri ile tanımlar ki bu günümüzde mimarlığın kenti okuması/çözülmesi bağlamında çokça başvurulan bir bakıştır. Kent duyuşal nitelikleri ile tanımlandıktan sonra mimarlık nesnesi gerçek nesne olarak geri çekilir. Tam bu noktada metnin yazarı aynı zamanda estetik karşılaşmanın deneyimleyeni olarak Eisenman kente dair duyuşal nitelikleri benimser ve mimarlık nesnesi üzerinde işleme tabi tutar. Koolhaas'ın metninde ise mimarlık duyuşal nitelikleri ile tanımlanır. Bu durumda geri çekilen gerçek nesne olarak kent karşımıza çıkar. Açığa çıkarılan bu duyuşal nitelikler metnin yazarı, estetik karşılaşmanın deneyimleyeni olarak Koolhaas tarafından üzerine alınarak kent ile karşılaşması gerçekleştirilir. Eisenman'ın metninde duyuşal nesneye ait duyuşal nitelikleri ile kent, gerçek nesne olarak mimarlık nesnesi ile karşılaşırken Koolhaas'ın metninde duyuşal nesneye ait duyuşal nitelikler mimarlık nesnesine ait nitelikler olup, kent burada gerçek nesne durumundadır. Dolayısıyla buradaki karşılaşma mimarlık niteliklerinin kent üzerinde işlem görmesi durumudur.

Eisenman'ın metninde öncelikle genel olarak Avrupa kentlerini özel olarak Berlin kentinin ve en son yarışma alanını belirli kavramlarla tanımlayan bir akış vardır. Tablo 2'de görüldüğü üzere her üç duyuşal nesnenin (Avrupa Kenti, Berlin ve yarışma alanı) duyuşal nitelikleri çözümlendiğinde tarih-hafıza-Berlin duvarı kavramlarına ulaşılır. Bu kavramların metnin bütünündeki anlamsal karşılığına baktığımızda, tarihin başlangıç ve sonlardan, mevcudiyet ve yokluklardan oluştuğunu görürüz. Eisenman'a (1994) göre tarihin başlangıçları ve bitişleri arasındaki boşluklar hafıza tarafından doldurulur. "Tarihin bittiği yerde hafıza başlar. Avrupa kenti bugün böyle bir hafıza boşluğunun tezahürüdür." (Eisenman, 1994) Bu anlamda Berlin, tarihsel süreklilik ve süreksizlikleriyle birlikte

“...eşsiz bir nesne: tarihsel bir boşluğun mekânı” olarak ele alınmıştır. “Yarışma alanı ise bu hafızanın sembolik mekanıdır.”

Tablo 2. “The City of Artificial Excavation” Metninin kısmi içerik çözümlemesinin gösterimi.

Yazar	Metnin adı			Tarih
Peter Eisenman	The City of Artificial Excavation			1983
Kategori	Kodlar	İlişkili alt kavramlar	Etkileşimde olduğu cümle	Metnin içindeki Bağlamı
D U Y U S A L N İ T E L İ K n i t e l i k l e r i	Hafıza	Hatırlamak	hafıza boşluğu	Tarihin bittiği yerde hafıza başlar.
		Unutmak		Avrupa Kentinin nitelikleri
L B e r l i n k e n t i n i n i t e l i k l e r i	Tarih	Bitişler- Başlangıçlar	...tarihin bir "akışı"	Tarih sürekli değildir.
		Mevcudiyet Yokluk	...tarih bir tür zamanlardır, tarihin bir "akışı" ile bir sonraki arasındaki boşluklardır.	Yokluklar itici organizmanın öldüğü
K a r ş ı - H a f ı z a	Tarih	tarihi	...tarihsel bir boşluğun mekânı	Berlin şehri bu süreçlere potansiyel bir alternatif sunuyor. Çünkü kendi içinde
		Süreklilik Son	...kendi kesintiye uğramış tarihinin	Aydınlanma tarihinin sadece sürekliliğinin değil, sonunun da bir kayıdır. Bu anlamda eşsiz bir nesne: tarihsel bir boşluğun mekânı.
D u y u s a l N i t e l i k l e r i n G e r ç e k N e s n e O l a n M i m a r l ı k N e s n e s i n d e İ ş l e m e T a b i T u t u l m a s ı	Karşı-Hafıza	Geçmiş Gelecek Şimdi		Karşı-hafıza, duygusal ya da nostaljik hafızadan farklıdır, çünkü bir geçmiş (ya da bu nedenle bir gelecek) talep etmez ya da aramaz.
		Yapay Kazı sit	Zemin Arkeolojik Kaydetme Silme	Bunu bir yapay kazı, üst üste bindirme ve ikame süreci aracılığıyla yapar. Zemin bir arkeolojik sit alanı haline gelir.
M e r k a t ö r İ z g a r a s ı	Merkatör ızgarası		Arkeolojik esere erişim aracı...	Tarihi, yeri veya özgüllüğü olmayan evrensel bir geometrik desen olan bu ızgara,
			Evrensel geometrik desen	Berlin'i dünyaya bağlar: en tarafsız ve yapay işaretleme sistemidir.

Eisenman kent üzerine gerçekleştirdiği okuma sonrası alanı geliştirme stratejilerini belirler. İlk strateji alanın geçmişini ortaya çıkarmak olur. İkincisi, bugün Berlin'in en geniş anlamda dünyaya ait olduğunu ve artık her yerin ve hiçbir yerin kavşağı olduğunu kabul etmektir. Bu ikiliği somutlaştırma sürecinde mimarlık aracılığıyla hem bir yerin hem de hiçbir yerin yapısını kurmaya çalışır. Dolayısıyla Eisenman mimarlık aracılığıyla Berlin kentinin ve özelde yarışma alanının tarihi ve hafızası ile hesaplaşır. Tablo 2'de görüldüğü üzere birtakım araçlar-kavramlar belirler. Bu kavramlar; karşı-hafıza, yapay kazı ve merkatör ızgarası olarak çözümlenmiştir. Karşı-hafıza mimarlığın kentin hafızasıyla baş etmesi ve kendi nesnesi üzerinde işlem görmesi için geliştirilen bir kavramdır. Eisenman karşı-hafıza kavramını bir alet haline getirir. Hafıza eylemi şimdiki zamanın gerçekliğini gizlerken karşı-hafıza kendi zamanına aittir. Mimarlık karşı-hafıza aracılığıyla geçmişi belirsizleştirir. Kendi yapısına ve düzenine ulaşmak için

izini geçmişin karartılmasından alan bir yerin inşasıdır. Hafıza ve karşı hafıza karşıt ama iş birliği içinde bir yer üretmek için çalışır. Ve bu üretilen yeni yer ne geçmişe ne geleceğe “kendi zamanına” aittir. Bunu yapay bir kazı, üst üste bindirme ve ikame etme süreciyle yapar. Zemin arkeolojik bir sit alanı haline gelirken kazı için Merkatör ızgarası en tarafsız ve yapay işaretleme sistemi olarak seçilir. Bu evrensel geometrik düzeni ifade eden ızgara Berlin’i dünyaya bağlar. Bu araç, hafızanın plakasını kazımaya hizmet eder: bulur ve sonra kendini etkiler.

Koolhaas’ın metni ortaya koyduğu “Büyüklik” teorisiyle birlikte mimarlık nesnesine ait niteliklerin nasıl şekillendiği ve bu büyük mimarlık nesnesinin bir parçası olduğu kentle karşılaşması sonucunda kentin büyüklikle nasıl baş ettiği üzerinden çözümlenmiştir. Bu metinde öncelikle duysal nesne olarak mimarlığın nitelikleri açığa çıkarılmıştır. Tablo 3’de görüldüğü üzere “büyüklik” kavramıyla doğrudan bağlantılı olan alt kavramlar; kütle, kompozisyon, ölçek, orantı, çekirdek ve kabuk, iç ve dış, program olarak çözümlenmiştir.

Tablo 3. “Bigness, or the problem of Large” Metninin kısmi içerik çözümlemesinin gösterimi

Yazar		Metnin adı			Tarih
Rem Koolhaas		Bigness, or the problem of Large			1994
Kategori	Ko	İlişkili	alt	Etkileşimde	Metnin içindeki Bağlamı
dolar	kavramlar		olduğu	cümle	
Mimarlık Nesnesinin Nitelikleri	Büyüklik	Kompozisyon			Mimariden çok mekanik bağlantılar kurma potansiyeline sahip olan asansör ve ilgili icatlar ailesi, mimarlığın klasik repertuarını geçersiz kılar. Kompozisyon, ölçek, orantı, detay konuları artık tartışmalıdır. Mimarlık "sanatı" Büyüklik'te işe yaramaz.
		Ölçek			
		Orantı			
		Detay			
		Çekirdek	ve kabuk	arasındaki	Büyüklikte, çekirdek ve kabuk arasındaki mesafe, cephenin artık içeride ne olduğunu gösteremeyeceği noktaya kadar artar. Hümanist "dürüstlük" beklentisi
		İç ve dış		çirdek ve dış mahkumdur: iç ve dış mimariler ayrı projeler haline gelir, biri programatik ve ikonografik ihtiyaçların istikrarsızlığı ile	
		Program		programatik ve uğraşırken, diğeri- klinik bilgilendirme	
				ikonografik ihtiyaçlar	aracı - şehre bir nesnenin görünürdeki istikrarını sunuyor.
Duyusal Niteliklerin Gerçek Nesne Olan Kent Üzerinde İşleme Tabi Tutulması	Ke	Kentsel doku			Büyüklik artık herhangi bir kentsel dokunun parçası değildir. O vardır; en fazla bir arada var olur.
		Bağlam			Büyüklik, tam da bağlam bağımsızlığı sayesinde, tabula rasa'nın artık küresel olan durumundan sağ çıkabilen, hatta bundan yararlanabilen tek mimarlıktır.

Koolhaas'a (1995) göre "büyüklük nihai mimarlık"tır. Mimarlığın kompozisyon, ölçek, orantı, detay gibi klasik repertuarında önemli bir yer eden kavramları büyüklükle geçersiz kılınmıştır. Büyük kütle artık tek bir mimari jestle kontrol edilemez. Dolayısıyla büyüklüğü kuran parçaların özerkliğini tetikler. Ancak Koolhaas burada parçalanmadan bahsetmemektedir. Parçaların bütüne bağlı kalmaya devam ederek özerkliklerini ilan ettikleri bir durumu içerir.

Büyüklük karşısında mimarlık özgüllüğü tehlikeye atmak yerine şiddetlendiren bir ortak yaşam içinde hem bağımsızlıklarını hem de karşılıklı bağımlılıklarını organize etmek için stratejiler geliştirir. Büyüklükle iç ve dış ayrı projeler haline gelir, biri programatik ve ikonografik ihtiyaçların istikrarsızlığı ile uğraşırken, diğeri şehre bir nesnenin görünürdeki istikrarını sunar. Büyüklük programatik bir arada varoluşun yoğunluklarını düzenler. Büyüklük'ü üreten yalnızca mimar değil bir ekiptir. Dolayısıyla mimarlığın teknolojiye; mühendislere, müteahhitlere, imalatçılara; siyasete; başkalarına teslimiyeti anlamına gelir (Koolhaas, 1995).

Koolhaas büyüklük üzerinden tanımladığı mimarlık nesnesine ait nitelikleri kentle karşılaşmasını gerçekleştirir. Tablo 3' de görüldüğü üzere çözümlenen duyuşal niteliklerin gerçek nesne olan kent üzerinde işleme tabi tutulması ile bağlam ve kentsel doku kavramlarına ulaşılmıştır. Koolhaas'a (1995) göre Büyüklük mimariyi dönüştürüyorsa, onun birikimi de yeni bir tür şehir yaratır. Büyüklük artık herhangi bir kentsel dokunun parçası değildir. Tam da bağlam bağımsızlığı sebebiyle varlık nedeni kendidir. Büyüklük artık kente ihtiyaç duymaz: kentle rekabet eder; kenti temsil eder; kentin önüne geçer; hatta kentin ta kendisidir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada Graham Harman'ın Nesne Yönelimli Ontolojisi'nde tanımlanan, nesnelarası ilişkide ortaya çıkan bilişsel bir etkinlik olarak estetik karşılaşma olgusu mimarlık ve kent karşılaşmalarını çözümlmek için kuramsal model olarak temel alınır. Mimarlık ve kent ilişkisi pek çok bağlamda ele alınıyor olup bu çalışmada mimarlığın ve kentin kendi varlıklarından kaynaklı özerklikleri dahilinde birbirleriyle girdikleri karşılıklı ilişkideki karşılaşmalara odaklanılmıştır. Mimarlık nesnesinin bir büyük nesne olarak kentle, sürekli olarak değişen ve dönüşen ilişkilerinde, yeniden ve yeniden nasıl karşılaştıkları ve bu karşılaşmalarda mimarlığın kentteki rolünün nasıl tanımlandığı sorusuna geri dönersek eğer çalışmamız nesnelarasında kurulan estetik karşılaşma aracılığıyla bunu ortaya koymuştur. Estetik karşılaşma mimarlık ve kentin dolaylı ilişkiselliklerinde ortaya çıkar. Bu yüzden ki onu gündelik deneyimin seyrinde bulamayız. Dolayısıyla bu çalışmada mimarlık içerisinde üretilmiş kent metinleri bilişsel bir etkinlik olarak değerlendirilmiş olup estetik karşılaşmanın kendisi olarak tanımlanmıştır. Eisenman'ın "The City of Artificial Excavation" ve Koolhaas'ın "Bigness, or the problem of Large" metni mimarlık ve kentin karşılaşmalarında farklılaştıklarından dolayı örneklem alanı oluşturması için seçilmiştir.

Eisenman'ın metninde estetik karşılaşma duyuşal nesne olarak kentin niteliklerinin gerçek nesne olarak mimarlık nesnesi ile ilişkilmesi üzerine kuruludur. Yapılan çözümlmeler göstermiştir ki mimarlık kentte kendini var etmek için kentin niteliklerini bir tasarım stratejisi aracına dönüştürür. Böylece kentin niteliklerinin sabit imgeleri çözümlerek mimarlık kendi nesnesi üzerinde işleme tabi tutarak

aralarında oluşan gerilimle birlikte estetik karşılaşma gerçekleşmiş olur. Estetik karşılaşma aracılığıyla mimarlık karşılaştığı nesnenin nitelikleri ile arasında oluşan gerilimde tasarım pratiğini ortaya koymak için kendi özgül niteliklerini keşfeder. Öncelikle Eisenman'ın metninde kentin niteliklerinin mimarlığa sağladığı potansiyeli değerlendirmek ve sınırlamalar ile baş etmek için içsel olarak mekan ve biçim kurma stratejileri, dışsal olarak da bağlamla ilişkilendirme biçimleri devreye girer. Bu bağlamda mimarlık ile kent arasında gerçekleşen her estetik karşılaşma mimarlığın kendi özgül niteliklerini yeniden keşfiyle sonuçlanır. Bunun sonucunda mimarlık nitelikleri aracılığıyla kentle kurduğu ilişkide hem kendi özgül gücünü ortaya koymuş hem de kentin karmaşık yapısının içinde kendini var etmiş olur.

Eisenman'ın metnindeki karşılaşmada gerçekleşen kenti kent yapan nitelikleri anlama girişimi 60'lı yıllardan itibaren farklı biçimlerde de olsa mimarlığın kente bakışında yer edinmiştir. Bu bakışla kenti ele alarak üretilmiş metinler olsa da estetik karşılaşma olarak nitelendirebilmek için kentin nitelikleri ile mimarlık nesnesinin özgül nitelikleri arasında kurulan gerilimin üretken potansiyelinin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Estetik karşılaşma olarak nitelendirebileceğimiz metinler kentin niteliklerinin mimarlık nesnesinin üretimine tetikleyici bir katalizör olarak katılmasıdır. Aksi takdirde kentin niteliklerinin mimarlığı dönüştüren dışsal kuvvetlerden biri olarak yer aldığı görülmektedir. Kentin aynılaştırıcı ve sınırlandırıcı etkisinin sonucunda üretilen ve kentlerin gerçeği nokta bloklar örnek olarak gösterilebilir. Bu modelde mimarlık kendi özgül niteliklerini hatırlamaya ihtiyaç duymaz. Çünkü biliyoruz ki kentin mimarlık nesneleriyle ve(ya) mimarlık nesnelere bir arada olması birbirleriyle ilişki kurdukları anlamına gelmemektedir.

Koolhaas'ın metninde çözümlenen karşılaşmada mimarlığın kendi varlık alanından kaynaklı olanın açığa çıkarılması yoluyla kentteki iletişimi üzerine kurulmuştur. Duyusal nesne olarak mimarlık nesnesinin niteliklerinin sabit imgeleri çözülerek gerçek nesne olan kentle karşılaşır. Günümüzde mimarlığın kenti oluşturan parametrelerden biri olarak varlık göstermesi daha az karşılaşılır bir durumdur. Sonuç olarak estetik karşılaşmalar, mimarlığın hem kendi varlığından kaynaklı gücünün ortaya çıkarılmasıyla kenti tanımlayan kavramların ve paradigmalarda oluşmasında belirleyici bir role sahip olabileceğini hem de kentin karmaşık yapısı içinde kendisini var edebileceğini göstermiştir. Bu durum mimarlığın kentin üzerinde bir kontrol sağlama aracına dönüşmesi anlamına gelmez. Ancak kentin gerilimlerin, eşitsizliğin, tekilliklerin ve hareketlerin yoğun olduğu ilişkiler ağları ile kurulu düzeniyle baş etmek ve kentte var olmak için stratejiler tasarlamasına yardımcı olur.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmada etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Alexander, Z. Ç. (2014). Neo-naturalism. *Log*, (31), 23-30.
- Allen, S. (2017). Alan koşulları. İçinde K. A. Sykes (Ed.). *Yeni bir gündem inşa etmek mimarlık kuramı 1993-2009* (Çev. G. Akyürek), (ss. 109-123). Küre Yayınları.
- Bauman, Z. (1996). *Yasa koyucular ve yorumcular* (Çev. K. Atakay). Metis Yayınları.
- Bryant, L. (2011). *The Democracy of objects*. Open Humanities Press.
- Corbusier, L. (2009). *Atina anlaşması* (Çev. A. Yörükan). Yapı Kredi Yayınları.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.
- Eisenman, P. (1994). The city of artificial excavation. İçinde J.F. Bédard (Ed.), *Cities of artificial excavation: The work of Peter Eisenman, 1978-1988*.(ss.72-80). Rizzoli
- Fishman, R. (2016). *Yirminci yüzyılda kent ütopyalari: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright ve Le Corbusier*. (Çev. D. Toprak, V. Atmaca). Daimon Yayınları.
- Gage, M. F. (2019). Introduction. İçinde M. F. Gage (Ed.), *Aesthetics equals politics: New discourses across art, architecture, and philosophy* (ss.3-8). The MIT Press
- Harman, G. (2002). *Tool-being: Heidegger and the metaphysics of objects*. Open Court.
- Harman, G. (2011a). *Guerrilla metaphysics: Phenomenology and the carpentry of things*. Open Court.
- Harman, G. (2011b). On the underminig of objects: Grant, Bruno, and radical philosophy. İçinde L. Bryant, N. Srnicek, G. Harman (Eds.), *The speculative turn: Continental materialism and realism*. (ss. 21-40) Melbourne: re:press.
- Harman, G. (2011c). *The quadruple object*. Zero Books
- Harman, G. (2013). Undermining, Overmining, and Duomining: A Critique. İçinde J. Sutela (Ed.), *ADD Metaphysics* (ss.40 51). Aalto University Design Research Laboratory.
- Harman, G. (2019). A New sense of mimesis. İçinde M. F. Gage (Ed.) *Aesthetics equals politics: New discourses across art, architecture, and philosophy* (ss.49-64). The MIT Press
- Harman, G. (2020). *Nesne yönelimli ontoloji* (Çev. O. Karayemiş). Tellekt
- Harman, G. & Weir, S. (2021). Architecture and object-oriented ontology: Simon Weir in conversation with Graham Harman. *Architecture Philosophy*. 5(2), 53-74.
- Harman, G. (2022a). *Sanat ve nesnelere* (Çev. O. Karayemiş). Ayrıntı Yayınları
- Harman, G. (2022b). *Architecture and objects*. University of Minnesota Press.
- Hays, M. (2017). Sayılarla Mimarlık. İçinde K. A. Sykes (Ed.). *Yeni bir gündem inşa etmek mimarlık kuramı 1993-2009* (Çev. G. Akyürek), (s. 307-321). Küre Yayınları.
- Heynen, H. (2011). *Mimarlık ve modernite: Bir eleştiri*. (Çev. N. Bahçekapılı, R. Ögdül). Versus Kitap
- Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*, 15(9), 1277-1288.
- Koolhaas, R. (1995). Bigness or the problem of large. *S, M, L, XL*, (495-516). The Monacelli Press, LLC

- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage publications.
- Lynn, G. (2017). Mimari eğrisellik: Kıvrılmış, esnek, bükülgen. İçinde K. A. Sykes (Ed.). *Yeni bir gündem inşa etmek mimarlık kuramı 1993-2009* (Çev. G. Akyürek), (ss. 29-56). Küre Yayınları.
- Morton, T. (2013). *Hyperobjects: Philosophy and ecology after the end of the world*. University of Minnesota Press.
- Ortega y Gasset, J. (1975). An Essay in Esthetics by Way of a Preface. İçinde *Phenomenology and Art*, Norton
- Ruy, D., (2012). Returning to (strange) objects, *TARP Architecture Manual: Not Nature* (Spring): 3, 38-42
- Vidler, A. (2017). Mimarlığın genişletilmiş sahası. İçinde K. A. Sykes (Ed.). *Yeni bir gündem inşa etmek mimarlık kuramı 1993-2009* (Çev. G. Akyürek), (s. 293-307). Küre Yayınları.

TOKAT AĞZI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

 Ömer GÜVEN^a

 Sedanur Aybala ÜREKLİ^b

Öz

Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının yaklaşık yüz elli yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Bu yüz elli yıllık geçmişinde ağızlar ile ilgili çeşitli derleme, inceleme, sınıflandırma, karşılaştırma çalışmaları yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalarda; ses bilgisi ve şekil bilgisi ile söz varlığının tespiti çalışmaları yoğunluk göstermektedir. Özellikle son yıllarda Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili bu çalışmaların giderek arttığı görülmektedir. Artan bu çalışmalara paralel olarak bu alanda bibliyografya çalışmalarına duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Bu ihtiyaca karşılık olarak Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılmış çeşitli bibliyografya çalışmaları alan yazında yer almaktadır. Aynı zamanda illerle ilgili yapılmış çalışmaları gösteren bibliyografya denemeleri de görülmektedir. Bu çalışmalarda iller üzerine yapılmış yayınlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu çalışma da bu kapsamda değerlendirilebilecek bir denemedir. Çalışmada Tokat ili ağızları üzerine yapılan çalışmalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Belirlenen çalışmalar; Kitaplar, Tezler, Makaleler ve Bildiriler olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. İnceleme yapılırken yer yer çeşitli değerlendirilmelere de başvurulmuştur. Çalışma ile Tokat ili ağızları üzerine yapılan çalışmaların bir arada görülmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tokat ili ağızları, Bibliyografya, Ağız çalışmaları.

AN EVALUATION ON STUDIES RELATED TO TOKAT DIALECT

Abstract

Turkish dialect research has a history of approximately one hundred and fifty years. In this one hundred and fifty year history, various compilation, analysis, classification and comparison studies have been carried out regarding dialects. In these studies carried out; Studies on phonetics, morphology and vocabulary determination are intense. Especially in recent years, it has been observed that these studies on Türkiye Turkish dialects have increased gradually. In parallel with these increasing studies, the need for bibliography studies in this field has also been increasing. In response to this need, various bibliographic studies on Turkey Turkish dialects are included in the literature. At the same time, bibliography essays showing the studies carried out on the provinces are also seen. In these studies, there is information about publications made on provinces. This study is an attempt that can be evaluated in this context. In the study, studies on the dialects

^a Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, omer.guven@amasya.edu.tr

^b Yük. Lis. Öğr., Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, a.sedaurekli@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 04.03.2024, Makale Kabul Tarihi: 30.04.2024

of Tokat province were tried to be identified. The determined studies were examined under four headings: Books, Theses, Articles and Papers. While conducting the review, various evaluations were applied from place to place. The aim of the study is to bring together the studies on the dialects of Tokat province. Another aim of the study is to give ideas to those who will do research in the field.

Key words: Dialects of Tokat province, Bibliography, Dialect studies.

Giriş

Ağız çalışmaları ile Türkoloji çalışmaları yaklaşık olarak benzer zaman diliminde başlamıştır. Yaklaşık yüz elli yıldır Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili çeşitli araştırma ve inceleme yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Ağız çalışmalarının ilk örneklerini genellikle yabancı araştırmacılar vermiştir. Tarihî değer taşıyan bu çalışmaların ardından yerli araştırmacılar önemli eserler ortaya koymaya başlamıştır. Bu alanda özellikle dikkat çeken ilk isim Ahmet Caferoğlu'dur. Caferoğlu Anadolu'yu karış karış gezmiş, ağızlarla ilgili dokuz ciltlik bir külliyat hazırlamıştır (Korkmaz, 1996). Daha sonra Zeynep Korkmaz alanla ilgili akademik değeri yüksek ilk çalışmaları yapmıştır. Bu isimlerin ardından, özellikle 1940'lı yıllardan itibaren, yerli araştırmacıların çalışmaları hız kazanmıştır. Yapılan bu çalışmalarla Türkiye Türkçesi ağızlarının sesbilimsel, biçimbilimsel, sözcükbilimsel ve sözdizimsel özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Ağız çalışmalarının giderek artmasıyla birlikte bibliyografya çalışmalarına duyulan ihtiyaç da artmaya başlamıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarına dair yapılmış ilk bibliyografik çalışma Saadettin Buluç'un *Anadolu Ağızları Bibliyografyası* (1942) adlı makalesidir. Bu yayından sonra aynı kapsamda değerlendirilebilecek ikinci çalışma, Kayahan Erimer'in *Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi* (1970) adlı yayınıdır. Makale olarak yayınlanan bu çalışmalardan sonra Tuncer Gülensoy, *Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası* (1981) adlı bibliyografik kitabını yayınlamıştır. Bu ilk denemelerden sonra Türkiye Türkçesi ağızları hakkında yapılmış en önemli bibliyografik çalışma, Tuncer Gülensoy ile Ercan Alkaya'nın yayımladıkları *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası* (2003) adlı eserdir. Diğer çalışmalara göre oldukça kapsamlı olan bu yayın, alandaki önemli bir boşluğu doldurmuştur. 2003 yılından yayınlanmış olan bu kitabın ikinci baskısı ise 2011 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten sonra Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar hakkında son yıllarda bibliyografya kategorisinde değerlendirilecek çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Metin Güler (2012), Serdar Bulut (2013), Yusuf Özsoy (2019), Enes Asıl (2021), Seher Erenbaş Pehlivan (2023a; 2023b) yayımladıkları makaleler ile Türkiye Türkçesi ağızları hakkında yapılmış çalışmalar hakkında bibliyografik bilgi vermişlerdir. Bunun yanında çeşitli il ağızları üzerinde yapılmış çalışmaları değerlendiren ve bilgi veren yayınlar da yapılmıştır. Bu yayınlarda kimi zaman açıklamalı kimi zaman açıklama olmadan ille ilgili yapılmış çalışmalar değerlendirilmiştir. Nevzat Özkan Kayseri ili ağızları (1996), Yavuz Kartallıoğlu Bolu ili ağızları (2008), Metin Demirci ve Mansur Güzel Kahramanmaraş ili ağızları (2016), Ercan Alkaya Gaziantep ili ağızları (2018), Kazım Çıracı Konya ili ağızları (2019), Celâl Görgeç Antalya ili ağızları (2023) hakkında yapılmış çalışmaları değerlendiren bibliyografik yayınlar yapmışlardır. Biz de bu amaçla Tokat ili ağızları ile ilgili yapılmış çalışmaların bir arada görülebilmesi için bu çalışmayı hazırladık.

Tokat İli Ağızları

Tokat ili ağızları Leylâ Karahan'ın hazırladığı *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı eserde Batı Grubu ağızları içinde yer alır. Tokat ağzı, Batı Grubu ağızları içinde VI. Grup içine dâhil edilmiştir. Bu grupta; Havza, Lâdik (Samsun), Amasya, Tokat, Sivas (Şarkışla ve Gemerek hariç), Şebinkarahisar, Alucra (Giresun), Mesudiye (Ordu), Malatya merkez, Hekiman, Arapkir ağızları yer alır (Karahan, 2011, s. 167).

Tokat ili ağızları üzerine genel bir çalışma yapmış olan Necati Demir (2006, s. 66-70) ise bu ağız bölgesini iki gruba ayırır:

I. Ağız Yöresi: Kelkit Irmağının güneyinde kalan bölge

II. Ağız Yöresi: Kelkit Irmağının kuzeyinde kalan yöreler

Tokat ili ağızları üzerine ilk çalışma Ahmet Caferoğlu tarafından yapılmıştır (1994). Ahmet Caferoğlu'ndan sonra Tokat ili ve ilçelerini konu edinen çeşitli kitaplar, tezler, makaleler ve bildirimler kaleme alınmıştır. Bu çalışmada Tokat ağzı ile ilgili yapılan çalışmalar; kitaplar, tezler makaleler ve bildirimler olmak üzere dört başlık hâlinde ele alınacaktır.

A. Kitaplar

1. Caferoğlu, A. (1994). *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*. (2. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ahmet Caferoğlu Türkiye Türkçesi ağızları üzerine ilk çalışmaları başlatmış ve Anadolu'yu uçtan uca dolaşarak dokuz ciltlik bir metin külliyatı hazırlamıştır. Bu külliyatın içindeki eserlerden biri de Tokat ve Sivas illerini konu edinen *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar* adlı çalışmadır. Tokat ili ağızları üzerine ilk çalışma olan eser, ön söz ve üç ana bölümden oluşmaktadır. *Ön Söz*'de malzemenin nasıl derlendiği açıklanmıştır. Burada Caferoğlu, Sivas Divriği ağzının eserdeki diğer ağızlara göre daha özel olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Karapapak, Terekeme ve Kars Terekeme ağızlarını da karakter olarak karşılaştırmış ve aralarındaki farklı yönler üzerinde durmuştur. İlerleyen sayfalarda yazar, derlenen vilayetlerdeki tüm yerleşim yerlerini tek tek listelemiş ve bu vilayetlerdeki Karapapak, Çerkes, Sıraç, Türkmen, Yörük gibi etnik grupları da açıklamıştır. Birinci bölümde *Sivas Vilayet Ağzı* özellikleri, ses bilgisi, ses uyumu; şiir, masal, mâni, türkü gibi örnekler içerisinde gösterilmiştir. Sivas ağzı maddesi altında çeşitli başlıklarla ağızlar detaylı olarak işlenmiştir. İkinci bölüm *Tokat Vilayet Ağzı*'dır. İlgili bölüm Tokat ağız özelliklerini gösteren mâni, şiir, türkü, masal gibi türleri içine almaktadır. Burada yazar Tokat ağzının belirgin özelliklerini tespit etmiş, çeşitli metinlere yer vermiştir. Eserin son bölümünü *Sözlük* kısmı oluşturmaktadır. Sözlükte kelimeler alfabetik olarak verilmiş ve madde başlarından sonra Siv. (Sivas), Tok. (Tokat), Ter. (Terekeme) gibi kısaltmalarla kelimenin derlendiği yer ve kökeni gösterilmiştir. Yazar, burada verdiği bazı kelimelerin nasıl kullanıldığını gösteren cümle örneklerine de yer vermiştir.

2. Demir, N. (2006). *Tokat İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Tokat ağzı ile ilgili yapılan en kapsamlı çalışmadır. Eser; *Giriş, İnceleme, Metinler ve Sözlük* bölümlerinden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde Tokat ilinin tarihi hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Danışmentliler, Selçuklular, Eretnalılar, Taceddinoğulları Beyliği, Osmanlı Devleti gibi dönemlerde

Tokat ilinde yaşamış tüm topluluklar detaylı olarak anlatılmıştır. Daha sonra Tokat'ın etnik yapısı ve coğrafi özellikleri ele alınmıştır. *Giriş* bölümünde son olarak Tokat ili ağızları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bölümde Tokat ili ağızları iki grupta incelenmiştir: I. Ağız Yöresi; Kelkit Irmağı'nın güneyinde kalan bölge, II. Ağız Yöresi; Kelkit Irmağı'nın kuzeyinde kalan yöreler. Yine bu bölümde yer yer haritalardan da yararlanılmıştır. Birinci bölüm olan *İnceleme* bölümünde, Tokat ilinden derlenmiş metinlere dayalı olarak hazırlanmış dil incelemesi bulunur. Bu bölüm de kendi içerisinde ses ve şekil bilgisi olarak ikiye ayrılmıştır. Ses bilgisi kısmında Tokat ve yöresi ağızlarındaki ünlüler ve ünsüzler incelenmiş, yörede görülen başlıca ses olayları ele alınmıştır. Şekil bilgisi bölümünde ise yöre ağızında tespit edilen isimler, zamirler, sıfatlar, zarflar, fiiller ve edatlar işlenmiştir. Eserin ikinci bölümünü, *Metinler* teşkil eder. Bu bölümde Tokat merkez, Almus, Artova, Başçıftlık, Erbaa, Niksar, Pazar, Reşadiye, Sulusaray, Turhal, Yeşilyurt, Zile olmak üzere toplam on iki derleme bölgesinden derlenmiş 113 metne yer verilmiştir. Metinler incelendiğinde; kız isteme, kına ve düğün törenleri, dokumacılık, tarihî olaylar, folklorik unsurlar olmak üzere konu çeşitliliğinin çok olduğu görülür. Metinlerin başında kaynak kişiler ile metinlerin konusuna dair bilgilere de yer verilmiştir. Eserin son bölümü ise *Sözlük* kısmıdır. *Sözlük* bölümünde yer alan kelimeler, metinlerde geçen standart dışı kullanımlar ile soruşturmalar yoluyla elde edilen söz varlığından oluşmaktadır. Çalışma ile Tokat ili ağızları genel olarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. Güneş, N. (2007). *Tokat Yöresel Kelimeler Sözlüğü*. Niksar: Forum Ofset.

Sözlük şeklinde tasarlanan eserde, Tokat ağızlarında kullanılan standart dışı kelimeler yer almaktadır. Çalışma *Ön Söz* ile başlar. *Ön Söz* kısmında eserde uygulanan yöntemler hakkında bilgi verilir. Daha sonra *Tokat Ağızlarının Genel Özellikleri* başlığı altında kısa bir dil bilgisi bölümü bulunur. Bu bölüm, Necati Demir'in *Tokat İli ve Yöresi Ağızları* eserinden alınmıştır. Eserin ilerleyen bölümlerinde ikisi şiir, biri hikâye olmak üzere üç adet örnek metne yer verilmiştir. *Giriş* mahiyetindeki bu bölümlerden sonra eserin asıl bölümüne geçilir. Bu bölümde Tokat ili ağızlarında kullanılan söz varlığı yer alır. Transkripsiyon işaretlerinin kullanılmadığı sözlük bölümü ile Tokat ağızının söz varlığının kayıt altına alınmasına katkı verilmiştir.

B. Tezler

1. Arar, F. H. (2022). *Tokat Ağızı Söz Varlığından Hareketle Standart Türkçe Öğretiminde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tez çalışması, *Giriş* kısmının dört bölümden oluşur. *Girişte*, yapılan çalışma hakkında çeşitli bilgiler verilmiş, çalışmanın problemi, amacı, önemi, sınırlılıkları ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Tokat ilinin tarihî gelişimi, ekonomik ve kültürel yapısı ve bugünkü durumu hakkında tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde ilk olarak Leylâ Karahan'ın yapmış olduğu ağız sınıflandırması açıklanmış, ardından Tokat ili ağızlarının genel özellikleri üzerinde durulmuş, özel olarak da Tokat ağızının bazı ses bilgisi unsurlarına değinilmiştir. Üçüncü bölüm çalışmanın asıl bölümüdür. Bu bölüm Tokat ili ağızlarında yer alan söz varlığını içeren *Sözlük* kısmıdır. Burada kaynak eser olarak Derleme Sözlüğü kullanılmıştır. Derleme Sözlüğü taranarak Tokat ili künyesiyle kayıtlı olan söz varlığı

belirlenmiş ve belirlenen söz varlığının dizinli sözlüğü oluşturulmuştur. Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise *Söz Varlığı Bakımından Tokat Ağız ve Tokat Ağız Bakımından Fiiller* başlıkları altında bir sınıflandırma yapılmıştır. Burada yapılan sınıflandırmanın konusu Tokat ağzının söz varlığı (ziraat, hayvan ve eşya isimleri) ve Tokat ağzının fiilleri (isimden fiil yapma ekleri, fiilden isim yapma ekleri) şeklinde belirlenmiştir.

2. Bağdeş, D. (2023). *Tokat İli Zile İlçesi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çalışma *Giriş, İnceleme, Metinler ve Sözlük* bölümlerinden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde ilk olarak Tokat ili hakkında, daha sonra Zile ilçesi hakkında tarihî bilgilere yer verilmiştir. Ardından yörenin etnik yapısı hakkında bilgi verilmiş ve yörede Türkmen, Karakalpak-Terekeme ve Çerkes olmak üzere üç ağız grubu tespit edilmiştir. Daha sonra çalışmanın *İnceleme* bölümüne geçilir. Bu bölümde tespit edilen dil malzemesi üzerinde ses bilgisi ve şekil bilgisi olmak üzere iki başlık altında inceleme yapılmıştır. *Metinler* bölümünde Zile ilçesine bağlı 24 köyden derlenmiş 36 metin yer almaktadır. *Sözlük* bölümünde ise derleme metinlerinde yer alan standart dışı kullanılan söz varlığı alfabetik olarak verilmiştir.

3. Oğul, H. (2021). *Turhal İlçesi ve Köyleri Ağız (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tez çalışması *Giriş, İnceleme, Metinler ve Sözlük* bölümlerinden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde Turhal ilçesinin tarihî, coğrafi, ekonomik ve idarî yapısı hakkında tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir. Yine bu bölümde Turhal'ın iklimi, ulaşımı gibi konularda bilgi verilmiş, çeşitli haritalarla konu detaylandırılmıştır. Birinci bölümde ses bilgisi özelliklerine yer verilmiştir. Bu bölümde derleme metinlerinden alınan örnekler üzerinde yöre ağzının başlıca ses bilgisi özellikleri tespit edilmiş, konu ünlüler ve ünsüzler başlıkları altında incelenmiştir. İkinci bölümde ise şekil bilgisi unsurlarına yer verilmiştir. Burada konu; isimler, zamirler, sıfatlar, fiiller, edatlar, bağlaçlar, ünlemler başlıklarında ele alınmıştır. Çalışmanın *Metinler* bölümünde Turhal ilçesine bağlı köylerden derlenmiş 15 metnin transkripsiyonlu şekli verilmiştir. Metinlerin başında kaynak kişi, derleme yeri ve tarihi, metinde işlenen konu gibi çeşitli açıklayıcı bilgiler de bulunur. Çalışmada 35 atasözü, 20 dua, 30 beddua, 19 deyim, 18 mâniye de yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda sözlük yer alır. *Sözlük* kısmında standart dışı kullanılan söz varlığı sözlüğe alınmıştır. *Sözlükte* madde başı yapılan kelime eğer metinde geçiyorsa metnin ve satırın numarası gösterilmiştir. Metinde geçmeyen söz varlığı için ise metin dışı derleme (MDD) kaydı düşülmüştür. Yine madde başı kelimelerden sonra ilgili kelimenin türü (isim, sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç, fiil) de verilmiştir.

4. Ünal, E. (2010). *Reşadiye ve Yöresi Ağızları /TOKAT/* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tez çalışmasında Reşadiye ve yöresinin ağızları ele alınmıştır. *Giriş* bölümünde Reşadiye ile ilgili tarihî ve coğrafi bilgilere yer verilerek ilçe genel olarak tanıtılmıştır. Daha sonra *Ağız Özellikleri* başlığı altında eserin ses ve şekil bilgisi bölümlerine yer verilmiştir. *Metinler* bölümünde Reşadiye ağzından derlenmiş 21 metin yer almaktadır. Eserin *Sözlük* bölümünde yöre ağzından derlenmiş metinlerde yer alan kelime ve deyimlerden oluşan söz varlığı bulunmaktadır. *Sözlük* bölümünde madde başlarından

sonra *s., f., i., e., z.* gibi kısaltmalarla kelimelerin türleri de gösterilmiştir. Çalışmanın sonuna ayrıca Reşadiye yöresi haritasının da konulmuş olması faydalı olmuştur.

C. Makaleler

1. Armağan, S. (2021). Tokat İli ve Yöresi Ağızlarında İkincil Uzun Ünlüler, (Yunus Emre-Mehmet Akif Armağan). *Türk Dili Araştırmaları*. 1, 181-200.

Türkoloji’de uzun yıllar incelenen ve üzerinde çeşitli çalışmalar yapılan konulardan biri ünlü uzunluklarıdır. Ana Türkçede varlığı çeşitli çalışmalarla (Tekin, 1975) belgelenen aslı uzun ünlüler standart Türkçede yerini normal süreli uzunluklara bırakmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye Türkçesi ağızlarında yapılan çeşitli çalışmalarla aslı uzun ünlülerin kalıntılarının var olduğu ortaya konulmuştur (Korkmaz, 1995; Erdem, 2008). Aslı uzun ünlülerin yanında çeşitli fonetik sebeplerle meydana gelen ikincil uzun ünlüler ise ağızlarda oldukça yaygın kullanılmaktadır. Bu çalışma da bu kapsamda değerlendirilebilecek bir yayındır. Makalede Tokat ili ağızlarında kullanılan ikincil uzunluklar ele alınmıştır. Çalışmanın başlangıcında ilk olarak ünlü kavramı açıklanmış, ardından birincil uzun ünlüler ile ikincil uzun ünlüler hakkında alan yazında yer alan çalışmalara ve bu konuda uzmanların görüşlerine yer verilmiştir. Daha sonra çalışmanın asıl bölümü olan Tokat yöresi ağızlarındaki ikincil uzun ünlüler konusuna geçilmiştir. Burada konu; ünsüz düşmesi/erimesi ve hece kaynaşması, ünlü kalınlaşmaları, vurgu ve tonlama sonucu oluşan uzun ünlüler başlıkları altında örneklerle açıklanmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda Tokat yöresi ağızlarında ikincil uzun ünlülerin en çok ünsüz düşmesi/erimesi sonucu oluştuğu tespit edilmiştir. Bu ünsüzlerin de başında “ğ” ünsüzü gelmektedir.

2. Kuşdemir, A. (2020). Tokat ve Yöresi Ağızından Derleme Sözlüğü’ne Katkılar I. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*. 5/1, 39-55.

Makale, Derleme Sözlüğü’ne katkı mahiyetinde yapılmış bir yayındır. Çalışmanın girişinde ağız kavramı, ağız çalışmalarının tarihi, Derleme Sözlüğü, Tokat ili ve Tokat ili ağızları hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. *Giriş* bölümünün ardında çalışmanın asıl bölümüne geçilmiştir. Bu bölümde tespit edilen söz varlığı; *Derleme Sözlüğü’nde Bulunmayan Tokat Yöresine Ait Sözler* ve *Derleme Sözlüğü’nde Bulunup Verdiğimiz Anlamda Olmayan Sözler* olarak iki başlıkta incelenmiştir. Söz varlığı bu başlıkların altında; fiiller, sıfatlar, edatlar, zarflar ve deyimler şeklinde sınıflandırılarak ele alınmıştır. Açıklanan söz varlığından sonra örnek cümlelere de yer verilmiştir. Makalenin *Sonuç* bölümünde Derleme Sözlüğü’nde yer almayan 134 söz varlığının tespit edildiği ve bu çalışma ile Derleme Sözlüğü’ne katkı yapıldığı ifade edilmiştir.

3. Nakiboğlu, S. H. (2017). Amasya, Çorum, Tokat İlleri Ağızlarında Kullanılan Bir Seslenme Edatı: ‘HêRİ’, *TÜRÜK*. 5/10, 218-251.

Makalenin girişinde Amasya, Çorum ve Tokat şehirlerinin tarihî, fizikî ve etnik yapısı hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Daha sonra *Değerlendirme* başlığı altında; Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalara, bu alanla ilgili yapılmış çalışmaların yetersizliğine, Oğuz boylarının Anadolu’daki yerleşimlerine değinilerek Amasya, Çorum, Tokat illerinin bulunduğu ağız grupları hakkında çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Ardından edat konusu hakkında bilgi verilmiş ve edat türlerine değinilmiştir.

Giriş mahiyetindeki bu bilgilerden sonra çalışmanın esas bölümüne geçilir. Bu bölümde yerleşim yerlerinin tarihsel süreçlerinden yola çıkılarak 'hêri' kelimesinin kökeni ve türü hakkında çeşitli bilgiler verilir. İlk olarak edat kabul edilen 'hêri' kelimesinin kökeni hakkında çıkarımlar yapılmış, daha sonra bu edatın Amasya, Çorum, Tokat yörelerindeki kullanımlarına dair örnekler sunulmuştur. Bu örneklerde edatın ilgili ağız bölgelerinde rica-istem, seslenme edatı-bağlaç, pekiştirme, soru işlevlerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmadan anlaşıldığı üzere 'hêri' edatı genel olarak cümlenin sonunda yer alır, cümlenin başında ve ortasında kullanımı ise oldukça sınırlıdır. Çalışma ile 'hêri' edatının kullanımı geniş bir örneklem ile detaylı olarak ele alınmıştır. Makalenin sonuna çalışmada yer alan standart dışı kullanımların oluşturduğu kelimelerin yer aldığı bir sözlükçe de eklenmiştir.

4. Özer, Ş. & Görmüş, B. (2021). Karayaka (Tokat/Erbaa) Ağzından Atasözleri ve Deyimler. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. Volume 51, 45-58.

Çalışma, Tokat'ın Erbaa ilçesine bağlı Karayaka kasabasına ait olan ve yazılı kaynaklarda yer almayan atasözleri ve deyimlerin derlenmesiyle oluşmuştur. Makalenin *Giriş* bölümünde dil, atasözleri, atasözleri ile ilgili yapılan çalışmalar, Tokat ili hakkında çeşitli bilgiler verilmiş, ardından çalışmada uygulanan yöntemden ve bulgulardan bahsedilmiştir. İlgili kısımdan sonra çalışmanın esas bölümü olan Karakaya'dan derlenen atasözleri ve deyimlere geçilmiştir. İlk olarak atasözlerine yer verilmiştir. Alfabetik sırayla verilen atasözleri kısaca açıklanmış, ardından deyimlere geçilmiştir. Daha sonra alfabetik sırayla verilen deyimlerin açıklaması yapılmış ve deyimlerle ilgili örnek cümlelere yer verilmiştir. Böylelikle tespit edilen söz varlığı tanıklı hâle getirilmiştir. Söz varlığının tespitinin ardından atasözlerinin ve deyimlerin üzerinde çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur. Sonuç bölümünde ise tespit edilen önemli unsurlara değinilmiştir. Çalışmada 22 atasözünün, 53 de deyimın kayıt altına alındığı vurgulanmıştır.

5. Öztürk, E. (2020). Tokat Ağzında Bazı Zarflarla Zarf Yapıcı Ek ve Edatlar, *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20/4, 955-969.

Çalışmada Tokat ili ağızlarında kullanılan zarflar, zarf yapıcı ek ve edatlar incelenmiş ve zarf-fiil ekleriyle yapılan zarfların yapısal özellikleri hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Makalenin *Giriş* bölümünde Tokat hakkında kısaca açıklamalarda bulunulmuştur. Daha sonra Tokat ili ağızları ve bu ağız bölgesinin Türkiye Türkçesi ağızları içindeki yeri hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Ardından bu alanda yapılan çalışmalara değinilmiştir. Giriş mahiyetindeki bilgilerden sonra çalışmanın asıl bölümü olan *Tokat Ağzındaki Zarflar ve Zarf Yapıcı Unsurlar* ele alınmıştır. Burada konu çeşitli başlıklar altında derlenmiş olan örneklerle detaylı olarak incelenmiştir. Tespit edilen veriler *Sonuç* kısmında değerlendirilmiştir.

D. Bildiriler

1. Akgül, A. (2012). Tokat Ağzının Anadolu Ağızlarındaki Yeri ve Tokat Ağzında Kullanılan Arapça-Farsça Kelimeler, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu* (GOP Üniversitesi, 1-3 Kasım 2012, Tokat), 337-352.

Bildiride Tokat ili ağızlarının Türkiye Türkçesi ağızları içerisindeki yeri ve Tokat ağzında kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın *Giriş* kısmında ağız

kavramından, Oğuzların Anadolu'ya yerleşmelerinden, ağızlar üzerinde yapılan çalışmalardan, ağız atlaslarından, ağızların tasnifinden (İgnos Kunos, Ahmet Caferoğlu, Tahsin Banguoğlu, Leylâ Karahan tasnifleri) ve Tokat ili ağızları üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Daha sonra Ahmet Caferoğlu ve Necati Demir'in Tokat ağzı üzerine yapmış oldukları eserler taranmış ve bu eserlerde yer almayan 500 kadar Arapça ve Farsça kelime incelenmiştir. Burada tablo hâlinde verilen kelimelerin Tokat ağzındaki kullanımı, anlamı ve kendi dillerindeki kullanımı üç sütunda incelenmiştir. Söz varlığından hareketle elde edilen bulgular çalışmanın sonunda değerlendirilmiştir.

2. Çakmak, C. (2014). Tokat Ağzında Görülen Arkaik (Eski) Kelimeler Üzerine, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*. (GOP Üniversitesi, 25-26 Eylül 2014, Tokat), 67-76.

Bildiride, Tokat ve yöresi ağızlarında kullanılan arkaik kelimeler incelenmiştir. Çalışmanın giriş kısmında arkaik ve arkaizm ile ilgili kavramlara yer verilmiş, araştırmacıların konu hakkındaki görüşlerine başvurulmuştur. Daha sonra Tokat ve yöresi ağızlarından tespit edilen söz varlığı incelenmiştir. Bu bölümde ele alınan kelimelerin Türkçenin tarihî seyri içerisindeki kullanımına değinilmiştir. Burada Eski Türkçe döneminden başlanarak Dîvânü Lugâti't-Türk, Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü'ndeki şekilleri saptanmıştır. Bunun yanında söz varlığının değerlendirilmesi yapılırken yaşayan Türk lehçelerindeki durumları hakkında da bilgi verilmiştir. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiş, Tokat ili ağızlarında arkaik unsurların yaygın olarak bulunduğu vurgulanmıştır.

3. Efe, K. (2019). Tokat Erbaa Göçmen Türk Ağızları ve Yerli Ağızla İlişkileri, *V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı*. (Çukurova Üniversitesi, 7-8 Kasım 2019, Adana), 335-348.

Bildiride Yunanistan'dan Türkiye'ye göç eden ve Tokat'ın Erbaa ilçesinin Demirtaş (İskili) ve Edikpınar köylerine yerleşmiş olan toplulukların ağız özellikleri ele alınmıştır. Çalışmanın *Giriş* bölümünde mübadele, mübadil, muhacir kavramları üzerinde durulmuş ve bunlarla ilgili açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra Demirtaş (İskili) ve Edikpınar köylerine göçmen olarak gelen toplulukların ağız özellikleri ele alınmış ve taşınmış oldukları bu özellikler maddeler hâlinde sıralanmıştır. Tespit edilen bu özellikler *Sonuç* bölümünde değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda yöreden derlenmiş metinlere ve bu metinlerde geçen standart dışı kullanılan kelimelerin yer aldığı kısa bir *Sözlük* bölümüne de yer verilmiştir.

4. Gülensoy, T. (1987). Tokat Ağzının Anadolu Ağızları İçindeki Yeri. Yayın: *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu Bildiriler*. Ankara: 251-260.

Bildirinin *Giriş* bölümünde Anadolu'da Oğuz yerleşimine dair çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Özellikle onomastik verilerden yola çıkılarak Oğuzların yayılım alanları hakkında çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Ardından Ahmet Caferoğlu'nun *Sivas ve Tokat İleri Ağızlarından Toplamalar* adlı eserinden hareketle Tokat ili hakkında çeşitli bilgiler aktarılmıştır. Bu bilgilerin ardından *Tokat Ağzının Fonetik Özellikleri* başlığı altında Caferoğlu'nun eserinden alınmış örneklere yer verilmiş ve konu detaylandırılmıştır. Burada çeşitli başlıklar altında Tokat yöresi ağızlarının ses bilgisel özellikleri ortaya konulmuştur.

5. Solmaz, A. O. (2014). Tokat Ağzı Sözcüklerinde Karaçay Türkçesinin Yeri, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*. (GOP Üniversitesi, 25-26 Eylül 2014, Tokat), 269-284.

Bildiride Derleme Sözlüğü'nde yer alan Tokat yöresi Karaçay köyleri olan Çilehane ve Arpacıkaraçay köylerinden derlenmiş Karaçay Türkçesi kelimeleri tespit edilerek bu kelimelerin Karaçay Türkçesi sözlüğündeki yeri değerlendirilmiştir. Çalışmanın *Giriş* bölümünde ilk olarak Oğuzların Anadolu'ya yerleşmeleri ile ilgili kısaca bilgi verilmiş, daha sonra Kafkaslardan Anadolu'ya göç eden Karaçay Türklerinden bahsedilmiştir. Verilen bilgilere göre Anadolu'ya göç eden Karaçaylar genel olarak Eskişehir, Ankara, Tokat, Afyon, Sivas ve Kayseri illerine yerleşmişlerdir. Bu yerleşim yerlerinden ikisi Tokat'ın Almus ilçesine bağlı Çilehane Köyü ile Sulusaray ilçesine bağlı Arpacıkaraçay Köyü'dür. Çalışmada bu iki köyden derlenmiş olan Derleme Sözlüğü'ndeki kelimeler ile Karaçay Malkar Türkçesi Sözlüğü karşılaştırılarak incelenmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında ise Derleme Sözlüğü'nde yer alıp Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü'nde yer almayan kelimeler incelenmiştir. Çalışmanın sonunda elde edilen bulgular sayısal verilerden de yararlanarak değerlendirilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Tokat konumu gereği 6000 yıllık tarihi boyunca pek çok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Ticaret ve kültür merkezi olarak önemli bir konumda olan Tokat, on dört devleti ve birçok beyliği içerisinde barındırmıştır. Bu nüfus hareketliliği ile benzer olarak yörenin ağız özellikleri çeşitlilik göstermekte ve söz varlığı açısından yöre ağız zengin veriler barındırmaktadır.

Tokat ili ağızları ile ilgili yapılan çalışmalar ele alındığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Tokat ili ağızlarını çeşitli açılardan ele alan üç kitap çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalardan ilki olan ve Ahmet Caferoğlu tarafından hazırlanan *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar* adlı eser, tarihî değeri bulunan önemli bir yayındır. Bir diğer önemli çalışma ise Necati Demir'in *Tokat İli ve Yöresi Ağızları* adlı eseridir. Tokat ili ağızlarını bir bütün olarak ele alması bakımından eser dikkate değer bir çalışmadır. Son olarak Necati Güneş'in *Tokat Yöresel Kelimeler Sözlüğü* adlı eseri de söz varlığının kayıt altına alınması açısından önemli bir yayındır. Tez çalışmalarına bakıldığında Tokat ili ağızlarını inceleyen dört adet yüksek lisans çalışması yapıldığı görülür. Bu tez çalışmalarından üçü Tokat'ın ilçeleri (Turhal, Reşadiye ve Zile) üzerine gerçekleştirilmiştir. Bir diğer çalışmada ise Tokat yöresi söz varlığından hareketle Türkçe öğretiminde dikkat edilmesi gereken hususlar ele alınmıştır. Makale çalışmalarına bakıldığında yöre ağızıyla ilgili olarak hazırlanmış beş çalışmanın olduğu görülür. Bu çalışmalarda genellikle belli bir gramer konusu işlenmiş, kimi zaman ise söz varlığı tespiti çalışmaları yapılmıştır. Son olarak Tokat ili ağızları üzerine hazırlanmış beş adet bildiri bulunmaktadır. Bu bildirilerde de Tokat ağızındaki alıntı kelimeler, arkaik unsurlar, göçmen ağızları ve Tokat ağızının genel durumu irdelenmiştir.

Çalışmalara genel olarak bakıldığında Tokat yöresi ağızları ile ilgili çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle ilçeler üzerine yapılan çalışmalar sınırlı sayıdadır. Turhal, Reşadiye ve Zile ilçeleri hakkında çalışmalar yapılmış olmasına karşın Almus, Artova, Başçiftlik, Erbaa, Niksar, Pazar, Sulusaray, Yeşilyurt ile ilgili herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Her ne kadar kitap çalışmalarında bu ilçelere bağlı köylerden derlemeler yapılmış ve metinler alınmış olsa da bu veriler ilgili ağız bölgesini yansıtmaktan uzaktır. Bu sebeple Tokat iline bağlı çalışma yapılmamış olan bu sekiz ilçe ile ilgili

çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Ayrıca Tokat ili ağızlarını farklı açılardan ele alacak yeni çalışmalara da ihtiyaç vardır. Özellikle söz varlığı alanındaki çalışmalar oldukça yetersizdir. Başta teknolojik gelişmeler olmak üzere çeşitli sebeplerle ağızlar giderek standart Türkçeye yaklaşmaktadır. Bu bakımdan ağız verilerinin kayıt altına alınması, söz varlığının belgelenmesi süratle yapılması gereken çalışmaların başında gelmektedir. Bunun için Tokat yöresi ağız özelliklerini yansıtacak daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmada etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Alkaya, E. (2018). Gaziantep Ağzı ve Bu Ağızla İlgili Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu*. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 23, 1361-1384.
- Asıl, E. (2021). Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine İl ve İlçeler Düzeyinde Yapılmış Lisansüstü Çalışmalar. *International Journal Of Filologia*. 6, 203-227.
- Buluç, S. (1942). Anadolu Ağızları Bibliyografyası. *Türkiyat Mecmuası*. C. VII-VIII/1, 327-333.
- Bulut, S. (2013). Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine Çalışma Yapılmayan İl ve İlçeler. *Turkish Studies*. 8/1, 1129-1149.
- Caferoğlu, A. (1994). *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*. (2. bs.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çıracı, K. (2019). Konya İli Ağızlarına Dair Bir Bibliyografya Denemesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 4/1, 176-201.
- Demir, N. (2006). *Tokat İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Demirci, M. & Güzel M. (2016). Kahramanmaraş Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar. *Route Education And Social Science Journal*. 8, 159-185.
- Derleme Sözlüğü. Türkiye'de Halk Ağızlarından I-VIII*. (2009). (3. bs). Ankara.
- Erdem, M. D. (2008). Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine. *Journal of Turkish Studies*. 3/3, 502-562.
- Erenbaş Pehlivan, S. (2023a). Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmaları Değerlendirme Denemesi I- (2000-2012). *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 11, 297-330.
- Erenbaş Pehlivan, S. (2023b). Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmaları Değerlendirme Denemesi II (2013-2023). *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 13, 989-1054.
- Erimer, K. (1971). Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. 18, 211-236.
- Görgeç, C. (2023). Antalya Ağızları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*. 8/3, 156-174.
- Gülensoy, T. (1981). *Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Gülensoy, T. & Alkaya, E. (2003). *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülensoy, T. ve Alkaya, E. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Güler, M. (2012). Türkiye'deki İl ve İlçe Ağızları Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme. *Turkish Studies*. 7/4, 1835-1861.
- Karahan, L. (2011). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kartallıoğlu, Y. (2008). Bolu Ağızı Üzerine Yapılan Çalışmalar. (Ed. Ekrem Arıkoğlu). *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*. Akçağ Yayınları, 380-385.
- Korkmaz, Z. (1996). Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu ve Anadolu Ağızları. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. C. I, 530, 262-267.
- Korkmaz, Z. (1995). Batı Anadolu Ağızlarında Aslı Ünlü Uzunlukları Hakkında. *Türk Dili Üzerine Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. II, Ankara: TDK Yayınları.
- Özkan, N. (1996). Kayseri ve Yöresi Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalara Bir Bakış. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7, 265-278.
- Özsoy, Y. (2019). Türkiye'de Ağız Araştırmaları Alanındaki Lisansüstü Tezlerin Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme: (1985-2018). *Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi*. 1, 173-207.
- Tekin, T. (1975). *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

TELE-ALİŞVERİŞ KANALLARINDA "DİN" ÖĞESİNİN TİCARİ OLARAK SUNUMU*

 Derya BOYRAZ^a

 Mehmet Sena KÖSEDAĞ^b

Öz

Ticari olarak yayın yapan tele-alışveriş kanallarında yayınlanan program ve reklamlarda, herhangi somut ve ticari bir ürünün satışı hedeflenirken, bazı yayınlarda ise dini hususta "kişiyeye özel dua" gibi soyut ürünler pazarlanmaktadır. Bu noktada çalışmada din öğesinin ticari bağlamda izleyicilere pazarlanırken dinin nasıl inşa edildiği ve etik olarak nasıl yansıtıldığına odaklanılmış, izleyicilere yansımalarının neler olabileceği üzerine de tartışılmıştır. Çalışma kapsamında güvenilir bir kaynak olan RTÜK'ün üst kurul kararlarından yararlanılarak, tele-alışveriş kanallarındaki programlara uygulanan cezai yaptırımlar üzerinden televizyon kanalları ve programları verilerine ulaşılmıştır. Veriler toplanırken dini ve batıl inançları konu alan 6112 sayılı kanunun 8. maddesinin "r" ve "f" bentleri çerçevesinde tarama yapılmıştır. Tarama sonucunda 2022 yılının mart ve nisan aylarında ceza uygulanan programların çeşitliliğinin fazla olması sınırlılığı belirleyen etken olmuştur. Bu bilgilere göre "Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan" ve "Feyz-i Muhabbet" programları ile "Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilve-i Şerif Duası" reklamı örneklem olarak seçilmiştir. Örneklem, RTÜK'ün paylaşmış olduğu program içerikleri (diyalogları) üzerinden ele alınarak, nitel içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. İncelemeler neticesinde, çalışmada belirlenen kategorilere göre program içeriklerinde, olumsuz dinsel ve diğer olumsuz kelimelerin kullanım sıklığının, olumlu dinsel ve diğer olumlu kelimelere göre yüzde 70 oranında yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, tele-alışveriş kanallarının, dinsel öğeleri olumsuz yönde kodlayarak pazarlaması "din"i istismar ettiğini göstermiştir. Ayrıca olumsuzluk ifade eden cin, musallat, büyü vb. gibi sözcüklerin sıkça kullanılması, izleyicilerin dini inançlarının ve değerlerinin de kötüye kullandığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Televizyon, Reklam, Din, Etik.

COMMERCIAL PRESENTATION OF THE ELEMENT OF "RELIGION" IN TELE-SHOPPING CHANNELS

Abstract

While the programs and advertisements broadcast on commercial teleshopping channels aim to sell any concrete and commercial product, some broadcasts market abstract products such as "personal prayers" on religious matters. At this point, the study focused on how religion was constructed and ethically reflected while the element of religion was commercially marketed to the audience, and its reflections on the audience

* Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürüttüğü "Televizyon ve Etik: Tele-Alışveriş Kanallarında "Din" Öğesinin Kullanımı" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

^a Doktora Öğr., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik, deryaboyraz89@gmail.com

^b Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik, mskosedag@erciyes.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 19.12.2023, Makale Kabul Tarihi: 03.05.2024

were also discussed. Within the scope of the study, using the Supreme Council decisions of RTÜK, which is a reliable source, data on television channels and programs were obtained through the penal sanctions applied to the programs on tele-shopping channels. While collecting the data, scanning was carried out within the framework of subparagraphs "r" and "f" of Article 8 of Law No. 6112, which deals with religious and superstitious beliefs. As a result of the screening, the large variety of programs for which penalties were imposed in March and April 2022 was the factor that determined the limitation. According to this information, the programs "Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan" and "Feyz-i Muhabbet" and the advertisement "Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilye-i Şerif Duası" were selected as samples. The samples were examined using the qualitative content analysis method, considering the program contents (dialogues) shared by RTÜK. As a result of the investigations, it was determined that the frequency of use of negative religious and other negative words in the program content according to the categories determined in the study was 70 percent higher than positive religious and other positive words. As a result, marketing of tele-shopping channels by coding religious elements in a negative way has shown that they exploit "religion". Additionally, negative words such as demon, haunting, spell, etc. The frequent use of words such as this reveals that the religious beliefs and values of the audience are abused.

Key Words: Television, Advertisement, Religion, Ethics.

Giriş

Bir kültür üretme makinesi olan televizyon, diğer toplumlarda olduğu gibi, bizim toplumumuzda da zaman zaman olumlu yönde kültür üretimine katkı sağlarken, bazen de olumsuz yönde değişikliklere sebebiyet vererek kültürel yapının bozulmasına neden olabilmektedir. Pozitif anlamda televizyon, kültürel çeşitliliği ve toplumsal farkındalığı artırmakta, aynı zamanda farklı perspektifler sunmaktadır. Ancak negatif bir yönde kullanıldığında, kültür normlarını dikte ederek geleneksel değerleri zayıflatmaktadır. Bu bağlamda Postman (2020), televizyonun, okuma ve yazma eylemini kültürel olarak ilerletmediğini ya da pekiştirmediğini; tam tersi bir biçimde okuma-yazma kültürüne karşı bir saldırı gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Televizyona daha ılımlı yaklaşan Raymond Williams ise televizyonu hem teknolojik hem de kültürel bir biçim ya da şekil olarak sunmaktadır. Yani televizyon bir iletişim aracı iken öte yandan bir kültür üretme ve aktarma görevini üstlenmektedir (aktaran Mutlu, 1999, s. 11-12). Raymond Williams örneği Mutlu'nun kitabından aktarıldığı için parantez içerisinde aktaran şeklinde kaynağı belirtilmiştir. Aynı zamanda televizyon, sosyal yapının üretim ve yeniden üretim sürecini gerçekleştiren sosyal dinamiklerin önemli bir parçasıdır (Fiske, 2006, s.1).

Televizyon sektörü, gelirlerinin çoğunu reklamlardan sağlamaktadır. Bu nedenle televizyon programlarının izlenme oranlarının yüksek olması reklam gelirlerini elde etmenin önemli bir yoludur (Bilgili, 2014, s. 73). Televizyonun farklı kuşaklarında yer alan programların izlenme oranları, reklam verenler bakımından mühim bir konudur. Çünkü reklam sektöründe, izlenme oranları ne kadar yüksek olursa o kadar çok kişiye ya da potansiyel müşterilere ulaşılmış olacaktır. Bu durum neticesinde de satış oranlarında yükselişi beraberinde getirmektedir. Piyasaya sürülen ürünlerin pazarlanmasını ve tüketiciye ulaştırılmasını sağlayan reklam şirketlerinin stratejisi, satılacak ürünlere göre belirlenmekteydi. Ancak günümüzde ise çoğu reklam şirketi, izleyiciye göre ürün satışı gerçekleştirmektedir. Bu nedenle reklam şirketleri, izleyicinin algısı, ilgisi ve tepkisine göre araştırma yaparak ticari politikalar geliştirmektedir.

Reklam ürünlerinin pazarlanmasında din konusu da önemli bir yere sahiptir. Din, Türk toplumunda sadece bireylerin ibadetlerini yerine getirdikleri bir pratik değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve ahlaki bir referans noktası olarak da büyük bir öneme sahiptir. Bu açıdan bireylerin kimliklerini, değerlerini ve duygusal bağlarını şekillendiren derin bir faktör olarak değerlendirilen din, pazarlamacılar ve yapımcılar için etkili bir stratejik unsuru temsil etmektedir. Din temasının, pazarlama ve içerik üretimi stratejilerinde kullanılması, tüketicilere dokunarak onlarla daha kişisel bir bağ kurma şansı sunmaktadır. Bu strateji, özellikle dini bayramlarda düzenlenen kampanyalarda veya dini sembollerin ürün tanıtımlarında karışımıza çıkmaktadır. “Din” sadece bir inanç olarak ele alındığında başlı başına ekonomik bir değer ifade etmemektedir. Ancak din meşrulaştırılarak, ticari yönü olan bir metaya dönüştürülerek tüketime sunulabilmektedir. Din bu anlamda tüketim toplumunda bir araç olarak kullanılmaktadır. (Yılmaz, 2018, s. 3). Dini öğelerin sıklıkla vurgulandığı özellikle ramazan dönemlerinde reklamlar, tüketici talebini artırabilmek adına hedef kitlenin kültürü ve inancına göre odaklanmaktadır. Bu nedenle reklamlarda, sıklıkla dini ve kültürel göstergeler yer almaktadır (Erdoğan & Taşdelen, 2019, s. 1298). Örneğin, Coca Cola reklamları her ramazanda dine ve aileye vurgu yapan temalarla karşımıza çıkmaktadır. Bu reklamlar, her ramazan ayında, ürünlerin pazarlanması için dini bir gösteri sunarak, tüketicilerin duygusal ve dini inançları doğrultusunda bir kurgu oluşturulur. Tüketicilere, aileyi, sevdikleri kişiler bir araya getiren unsurun sözü edilen ürünün satın alınması ile gerçekleşeceği mesajı verilmektedir. Bilhassa Coca-Cola'nın bir içecekten öte iftar sofralarına mutluluk, birliktelik ve paylaşma ruhunu getiren vazgeçilmez bir ürün olduğu algısı ile sunulmaktadır (Erdoğan & Taşdelen, 2019, s. 1322).

Dini öğeler, Türkiye Cumhuriyeti mevzuatındaki ilkeler göz önünde bulundurularak, yasalara uygun bir şekilde verilmektedir. Aynı zamanda bu mevzuatı, televizyon alanında uygulayan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), dini öğelerin ticari bir varlık olarak kötüye kullanılmasının önüne geçmeye çalışmaktadır. Çalışmada tele-alışveriş kanallarının program ve reklamlarına yönelik, RTÜK tarafından, mevzuatın (2011) 6112 sayılı kanununun 8. maddesinin “r” ve “f” bentlerine aykırı olan yayınlara, belirli zamanlarda cezai yaptırımlar uygulanmıştır. Cezai yaptırımların gerekçelerinden biri olan “r” bendi, “Yayın hizmetleri... kişileri fal veya batıl inançlar yoluyla istismar edemez.” iken; “f” bendi ise “Toplumun... manevi değerlerine... aykırı olamaz.” şeklindedir. Bu yaptırımlarda, etik bakımdan dinin ticari olarak pazarlanması ve toplumun inançları ile manevi değerlerine gölge düşürecek ya da zarar verecek her türlü yayınlar yasaklanmıştır. Ancak zamansal sınırlandırma kapsamında, 2022 yılının mart ve nisan aylarında 6112 sayılı kanunun 8. maddesinin “r” ve “f” bendi ihlalleri tarandığında, sadece “r” bendi ihlali çerçevesinde yaptırımlarla karşılaşmış, “f” bendi ihlaline rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmayı, “r” bendine göre ceza uygulanan dini içerikli tele-alışveriş kanallarında yayınlanan program ve reklamlar oluşturmuştur.

Bu çalışmada tele-alışveriş kanallarının reklam ve program içerikleri, dini kullanımlar çerçevesinde etik bir bakış açısıyla incelenmiştir. Araştırmada RTÜK`ün ceza kapsamına aldığı program ve reklamların dini içeriklerine odaklanılmıştır. Araştırmada örnekleme tekniği olarak nitel araştırmalarda kullanılan amaçsal (yargısal, kasti) örnekleme tekniği tercih edilmiştir. Bu yöntemde araştırma için en uygun birimler, araştırmacı tarafından amaca uygun olarak belirlenmektedir (Taylan, 2015, s. 79). Çalışmanın evrenini, 2022 yılında tele-alışveriş kanallarında gösterilen program ve reklamlar

oluşturmuştur. Çalışmanın devamında “tablo 1” de de verildiği üzere program ve reklam çeşitliliği ile ceza sayısının fazla olduğu mart ve nisan ayları, çalışmanın zaman sınırlandırmasında etken olmuştur. Nisan ve mart aylarında yayınlanarak, cezaya tabi tutulan “Mücahid Han” ile “Sohbet-i İhvan” ve “Feyz-i Muhabbet” programı ile “Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilye-i Şerif” reklamı, çalışmanın örnekleme olarak seçilmiştir. Yine *tablo 1* incelendiğinde mart ve nisan ayları, üç programın da yayınlandığı tek aylardır. Bunlardan mütevellit araştırma, tabloda da görüldüğü üzere sınırlandırılarak, örnekleme belirlenmiştir. Zaman olarak daha güncel olan 2023 yılında ceza verilen yayınlar tarandığında, sadece iki programın ceza almış olması, temsil yeterliliğine sahip olamayacağı için 2022 yılı tercih edilmiştir. 2022 yılının yeterli düzeyde veri ve program çeşitliliğini sağlaması, çalışmanın zaman sınırlandırmasını belirleyen etmenler olmuştur. Araştırma kapsamında, RTÜK tarafından ceza uygulanan ve paylaşılan program ile reklam içerikleri, nitel içerik çözümlemesi yöntemine göre incelenmiştir. Bu çerçevede Medyam14, Doruk ve Yörük TV’de yayınlanan *Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan* programı, TVO ve İkra TV’de yayınlanan *Feyz-i Muhabbet* programı ve yine TVO ve İkra TV’de yayınlanan *Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilye-i Şerif Duası* reklamının kanun ihlali yaptıkları belirlenmiştir. Yapılan araştırmada “Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan” programının 42 kez, “Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilye-i Şerif Duası” reklamının 32 kez ve “Feyz-i Muhabbet” programının ise 5 kez olmak üzere toplamda 79 kez yaptırımlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir.

Çalışmada ortaya çıkarılmak istenen temel soru, tele-alışveriş kanallarındaki program ve reklamların dinsel öğeleri nasıl temsil ettiği ve etik bağlamda nasıl yansıttığıdır. Diğer cevapları aranan sorular ise din kavramının programlarda ticari olarak nasıl inşa edildiği ve izleyicilere verilen mesajların neler olabileceği üzerinedir. Bu aşamada öncelikle tele-alışveriş kanallarında dini içerikli program ve reklamlar tespit edilmiş, yıllara göre araştırılarak hangi programın ve reklamın kaç kez ve neden ceza aldığı gibi sorulara yanıtlar aranmıştır. RTÜK verilerinden tespit edilen bilgilere göre program ve reklam içerikleri okunarak, tekrar eden olumlu ve olumsuz dinsel kelimeler, diğer olumlu ve olumsuz kelimeler ile nötr kelimeler şeklinde beş kategoriye ayrılmıştır. Kategoriler belirlenirken Füsun Alver’in (2003) “Basında Yabancı Tasarımı ve Yabancı Düşmanlığı” kitabında belirli haberlerin olay içeriklerini sınıflandırdığı ölçütlerinden yararlanılarak çalışmaya sistematik bir yaklaşım getirilmiştir. Ayrıca sözü edilen kaynak, araştırma kapsamında dini öğeleri tanımlamak ve içerikleri sınıflandırmak amacıyla örnek alınarak, analizde kullanılan tabloların yapılandırılmasına rehberlik etmiştir. Çalışma, olumlu dinsel kelimeler, olumsuz dinsel kelimeler, olumlu diğer kelimeler, olumsuz diğer kelimeler ve nötr kelimeler olmak üzere 5 kategoride incelenmiştir.

Yapılan analiz neticesinde, olumsuz kelimelerin tekrarı yüzde 70,35 oranında iken olumlu kelimelerin oranı ise yüzde 26,65 oranında hesaplanmıştır. Bu sonuca göre program ve reklam içeriklerinde *cin*, *musallat*, *büyü*, *nazar* gibi olumsuzluk çağrıştıran kelimelerin yoğun bir şekilde yinelenildiği bilgisine ulaşılmıştır. Aynı zamanda izleyicilerin problemlerinin çözümünde kesinlik ifade eden yargılara yer verilmiştir. Dolayısıyla, kişisel ve maddi nedenlerle, izleyicilerin maddi-manevi sıkıntılar, ruhsal, psikolojik ve sağlık problemleri vb. sorunlarının nedeninin batıl inançlara ve pratiklere dayandırılması, insanların inançlarının, duygularının ve zayıf yönlerinin kötüye kullanıldığını göstermektedir.

Program içeriklerinde sıkça tekrar edilen olumsuz dinsel kelimelerin, izleyiciler üzerinde korku ve endişe yaratarak duygusal manipülasyon amaçladığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, izleyicilere yönelik özel olarak yazılan “dua” gibi dini öğelerin satışının gerçekleştirilmesi, dinin ticari amaçlar için istismar edildiğini göstermiştir. Bu durum, dinin duygusal ve dini bir istismara dönüştürülerek izleyicilerin zaaflarından yararlanılmasını ortaya koymuştur. Bunlara ilaveten programlar, mantıksal ve realist bir çerçevede çözülebilecek problemleri zorlaştırarak ve büyüterek, toplumu bir paniğe, endişeye ve korkuya sürüklemiş olacaktır.

Çalışma, din öğesinin televizyonda ve özellikle ticari yayın yapan tele-alışveriş kanallarında nasıl temsil edildiği ve yansıtıldığını irdelediği için izleyicileri de dolaylı olarak etkilemektedir. Oluşturulan bu temsiller, izleyicilerin ya da toplumun değerleri, inançları ve dini bilgileri üzerindeki etkilerini tahmin edebilmek ve bu televizyon kanallarının verdikleri mesajları anlayabilmek adına bir çerçeve sunmaktadır. Bu hususta çalışmada, izleyicilerin, televizyon alanında dini programları nasıl okuması ve yorumlaması gerektiği noktasında onları bilinçlendirebilme amacı güdülmüştür. Ayrıca çalışma, literatürde yapılacak olan diğer çalışmalara da referans olmayı amaçlamaktadır.

Tablo 1. 2022 Yılı Programların Aylara Göre Ceza Sayıları

Programlar ve Reklamlar	Aylar												TOPLAM
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	
Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan Programı	16	19	15	27	29	-	-	-	9	17	-	-	
Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilye-i Şerif Reklamı	-	-	30	2	-	-	-	-	-	-	-	-	
Feyz-i Muhabbet	-	4	4	1	-	-	6	13	-	-	-	-	
TOPLAM	16	23	49	30	29	-	6	13	9	17	-	-	192

A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Televizyon, Reklam ve Etik

RTÜK'ün 2006 yılındaki “televizyon izleme eğilimleri” üzerine araştırmasına göre Türkiye’de günlük televizyon izleme düzeyi ortalama 5,09 saat olarak ölçülmüştür (RTÜK, 2006, 12). Televizyon ve internet ortamına olan güvenin sorgulandığı yine aynı çalışmada, televizyona güvenenlerin oranı yüzde 56,7 iken, internete güvenenlerin oranı ise yüzde 44,2’dir (RTÜK, 2006, 19). En son yapılan 2018 yılındaki televizyon izleme eğilimleri araştırmasına göre katılımcıların yüzde 69,2’si televizyona, yüzde 59,1’i internet üzerinden haber sitelerine ve yüzde 53,7’si sosyal medyaya bir haber kaynağı olarak güvendikleri tespit edilmiştir (RTÜK, 2018, s. 79). Bu sonuçlardan geleneksel medyaya olan güven, internete olan güvenden daha fazladır. Her türlü enformasyon, internet ortamında daha hızlı bir şekilde yayılsa da güvenilirlik hususunda tam manasıyla bir inanç oluşamamıştır. Bu nedenle televizyon izleme

sürelerinde yıllara göre düşüşler yaşanmış olmasına rağmen, yeni medyaya göre daha güvenilir kabul edildiği için varlığını etkili bir biçimde korumaya devam etmektedir.

Televizyonun izlenme nedenlerini McQuail ve arkadaşları, alan araştırmalarına göre açıklamışlardır. Nedenlerden bazıları sırasıyla oyalanma, gündelik hayat rutinlerinin dayattığı kısıtlamalardan az da olsa bir kaçış, duygusal gereksinimlerden kaynaklı boşluğu doldurma ve sorunlardan kaçıştır. İzleyiciler, televizyon ile "sözde samimi bir ilişki" kurarak yalnızlıklarını gidermiş olurlar (aktaran Özsoy, 2011, s. 107). Diğer taraftan olumlu yanları olduğu kadar olumsuz yanlarıyla da eleştirilen televizyona yönelik küçümseyici, aşağılayıcı yaklaşımların da çok yaygın olduğu söylenebilir. Bu eleştiriler, doğrudan televizyona değil üretilen televizyon içeriklerine karşıdır. İnsanların televizyon ile ilişkisi, bir yandan vazgeçilemeyen "ekmek, su, hava" gibi bir ihtiyaç olarak düşünülürken, öte yandan denetlemenin mümkün olmadığı, kaygı duyulan karmaşık bir hal içerisinde ilerlemektedir. Televizyon insanların çevresini ve yaşam alanını genişleten bir araç gibi görünse de esasen kişinin fiili olarak katılıp dönüştürebileceği dünya alanını iyice daraltmaktadır. Televizyon, yaşamsal sınırları, izlendiği yerin dört duvarı ya da bir anlamda "mahremiyet alanını" tanımlamaktadır. İnsanlara aktarılan her şey aslında küçücük televizyon ekranına sıkıştırılmış kocaman bir dünyadır (Mutlu, 1999, s. 77-78). Televizyona dair eleştirilerin yoğun olmasının en önemli nedeni belki de insanı gerçeklikten koparması ve onun üzerinde bir bağımlılık etkisi oluşturmasıdır. Erol Mutlu (1999), eleştirilerin nedenlerinden birini de şu şekilde açıklamaktadır: "Çünkü televizyon insanın kendisine ait olan zamanına el koymakta, insan hayatının bir bölümünü fiilen denetim altına alarak sömürgeleştirmektedir".

Televizyon medyası ile reklam birbirleriyle yakından ilişkili olup bir nevi birbirlerini tamamlamaktadırlar. Televizyonun gelir kaynağı çoğunlukla reklamlar iken reklamların tanıtımını ve ürünlerini pazarlayan araç ise televizyondur. Bu nedenle televizyon sektörü, izleyicilerin olduğu gibi reklam verenlerin de öncelikli tercihleri arasında yer almaktadır. Bu noktada, televizyon ve reklam arasındaki dinamik ilişki hem medya hem de tüketici davranışları açısından önemli bir konuyu ortaya koymaktadır. Bir pazarlama iletişimi ve ikna yöntemi olarak tanımlanan reklam hem medya hem reklamcılar hem de sermaye sahipleri açısından önemli ve zorunlu bir ticari gelir kaynağıdır. Kitle iletişim araçları ile gerçekleştirilen reklam, kontrol dahilinde tanımlanabilir bilgi ve ikna etme kabiliyetini kapsayan bir süreçtir. Bir şirket, bir ürün, fikir ya da hizmet konusundaki bilinci oluşturan reklam, iletişim sürecinde en güçlü araç olarak kabul edilmektedir (Akbulut & Balkaş, 2006). Reklam, pazarlama ve halkla ilişkiler disiplinlerinin de bir parçasıdır, özellikle pazarlamanın vazgeçilmez bir unsurudur. Reklam bir yönüyle propaganda ile de benzerlik taşır, ama gerek propaganda gerekse diğer çalışma disiplinleriyle ayrıldığı en önemli özelliği tüketicuyu satın almaya veya tükettirmeye yönlendirmesidir (Kasım, 2013, s. 137). Bundan hareketle reklam pazarlamanın en etkili araçlarından birisi olduğu gibi televizyon da kitle iletişim araçları arasındaki en etkili araçlardandır. İkisinin birleşimi insanlar üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Televizyonun toplumları yönlendirme ve özellikle de pasifleştirme gibi olumsuz etkileri olduğu da bilinmektedir (Bayraktaroğlu & Uğur, 2011). Ancak bazen sorgulayan pasif olmayan izleyiciler de bazı reklamlardan rahatsızlık duyabilmektedirler. Bu tepkiler, reklamların abartılı, aldatıcı, tek yönlü karşılaştırmalar, aşırı seksüel

içerik ve çocuklara uygun olmayacak biçimde gösterilmesi gibi çok sayıda meseleyi kapsayan reklamda etik konusunu gündeme getirmektedir (Ay & Aytakin, 2005).

Etik kavramı ise insanın çevresini etkilemesi ve çevresinden etkilenmesi gerçeğinden hareketle uyulması gereken davranış kalıpları ve bu yolda düşünce biçimine yön verebilecek temel değer kabuller, normlar ve kurallar bütünü olarak tanımlanabilir (Tek & Reyhanoğlu, 2004). Bu bağlamda medya ve reklamın bir arada olduğu yerde, uyulması gereken etik kurallar, yerini ticari bir varlığa bırakarak bu yönde hizmet etmeye başlamaktadır. Aynı şekilde televizyon programlarının işleyişinin de ekonomik yönde olması, izleyicileri çoğu zaman manipüle edebilmektedir.

Televizyon mecrasını tercih eden reklamcılar, reklam verirken televizyon kanallarının reytinglerini, izleyicisini ve ideolojik görüşlerini göz önünde bulundurarak hareket ederler. İzleyicilere reklamlarla pazarlanan ürünler, ihtiyaç olmadığı halde ihtiyaçmış gibi benimsetilerek bilinçsiz bir tüketime sebep olabilir. Bu hususta altı çizilmesi gereken nokta, reklamların ne kadar etik ve insancıl düşündüğünün sorgulanması kısmıdır. Reklamların bir ürünü pazarlamak ve bir üründen maddi kazanç elde edebilme gayesinin olması, sosyolojik ve insani boyutunun göz ardı edilmesine ve etik problemlerin oluşmasına neden olmaktadır. Tüketicinin dikkatini çekmeye çalışırken çizgiyi aşarak etik olmayan içerikler oluşturmak ve bunları yayınlamak reklam etiği üzerine tartışmaları başlatmaktadır. “Yaratıcı olunurken mutlaka etik kısmı atlanmalı mı, yoksa hem yaratıcı reklam yapmak hem de etik olabilmenin yolları var mıdır?” gibi reklamın tüm paydaşları tarafından cevabı aranması gereken sorulardan bazıları bunlardır (Çetin, 2019, s. 157). Reklam etiği üzerine yapılan tartışmalar özellikle içeriklerin tüketiciyi aldatmak, dini istismar ederek ticari menfaat sağlamak, toplumsal ahlakı bozmak, ürünle ilgili yanlış bilgilendirme yapmak, herhangi bir konuda toplumu galeyana getirmek, çocukları olumsuzluk yönde etkilemek gibi temel sorunlardan dolayı ortaya çıkmaktadır. Reklamlar aracılığı ile markalara duygusal imgeler eklenerek onu satın alacak kişilerin kazanacaklarının somut bir varlıktan daha öte olduğu ifade edilmektedir (Çetin, 2019, s. 159).

Makalede araştırılan konu kapsamında dini program ve reklam içeriklerinde, ekonomik kaygılar nedeniyle “din” ticari bir varlık olarak görülmüş, toplumun sosyolojik boyutu dikkate alınmamıştır. Özellikle program ve reklamlarda ticari sebeplerden ötürü dini öğelerin satışının yapılması etik çerçevede bir değerlendirmeyi zorunlu kılmıştır. Neticede problemleri olan zorda kalmış insanlara “dua” gibi soyut bir varlığın pazarlanması, tüketicinin dini inançlarına ve duygularına gölge düşürmüş olacaktır. Bir bakıma tüketicilere ya da izleyicilere karşı umut tacirliği yapılarak birçok etik sorunlara sebebiyet vermiş olunacaktır. Bu nedenle reklamcılıkta, ürün hakkında doğru ya da yanlış bilgi aktarımı, haksız rekabet, kültürel farklılıkları körüklemek ve kışkırtmak, dinsel baskı ya da dinsel yönelimler olumsuz yönler olarak kabul edilebilir (Ay & Aytakin, 2005).

2. Tele-Alışveriş Kanalları

Tele-alışveriş kanalları, televizyon vasıtasıyla izleyicileri, tüketime yönlendirmeyi hedefleyen ticari satış kanallarıdır. “Tele-alışveriş” terimi televizyondan telefon yoluyla ulaşılarak yapılan alışveriş manasına gelmektedir. Ayrıca izleyicilere, ürünlere nasıl ulaşılabileceği hakkında bilgiler de sunulmaktadır. Alışveriş kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğünde “satın alma ve satma işi, alım-satım, pazar, ilişki” gibi

anlamlara gelmektedir. Tele-Alışveriş, daha çok iktisat alanında kullanılan bir kelime olup her türlü ürünlerin, tüketiciye bilgisayar ya da televizyon üzerinden tanıtımının yapılarak, telefon veya bilgisayar yoluyla sipariş verilerek satılan satış tekniği ya da bir biçimi olarak tanımlanabilmektedir. "Tele" terimi ise *televizyonun* konuşma dilinde kısaltılmış halidir (İleilgili, t.y.).

Tele-alışveriş yayınının tanımı 6112 sayılı kanunun 3. maddesinin "ü" bendinde şu şekilde verilmiştir: "Taşınmazlar, hak ve yükümlülükler dâhil olmak üzere, mal veya hizmetlerin bir ücret karşılığında temini amacıyla kamuya yönelik doğrudan arz yayınıdır." Yine aynı kanunun "z" bendinde ticari iletişim kapsamında radyo ve televizyon reklamlarının tele-alışveriş yayınındaki konumu hakkında bilgi verilmiştir: "Radyo ve televizyon reklamları, program desteklemesi, tele-alışveriş ve ürün yerleştirmeyi de kapsamak üzere, ekonomik bir faaliyette bulunan gerçek veya tüzel kişinin, ürün, hizmet veya imajını, doğrudan veya dolaylı olarak tanıtmak amacıyla tasarlanmış sesli veya sessiz görüntülerin bir ücret veya benzeri bir karşılıkla ya da öz tanıtım amacıyla bir programla birlikte ya da bir program içine yerleştirilerek verilmesini ifade etmektedir".

Tele-alışveriş yayınlarının biçim ve sunuluşuna ilişkin aldatici, yanıltıcı ve abartılı reklamlarla ilgili bilgilere ise 6112 sayılı kanunun 10. maddesinde yer verilmiştir. Bu madde, tele-alışveriş yayınları icra edilirken yayın esnasındaki zaman sınırlaması, logo ve bant reklam yerleşimi gibi gerekli olan düzenlemeler ve kurallara ilişkin düzenlemeleri içermektedir.

2.1. Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayın Hizmetleri İlkeleri

Tele-Alışveriş kanalları, ticari iletişimde önemli bir yere sahip olup, genellikle çeşitli ürünlerin satışına aracılık etmektedir. Ancak 6112 sayılı kanunun 8. maddesi, bu kanalların kullanımını belirli kıstaslarla sınırlandırmıştır. Özellikle "r" ve "f" bentleri, toplumun maddi ve manevi değerlerine, dinine, geleneklerine ve göreneklerine zarar verebilecek yayın ve satışları önlemeyi amaçlamaktadır. Bu hükümler, tele-alışveriş yoluyla yapılan satışlarda, toplumun hassasiyetlerine ve bilhassa dini inançlarına saygı gösterilmesini sağlamak amacıyla taşımaktadır. Maddi ve manevi ilkelerin korunması, dinin saygı görmesi, gelenek ve göreneklere uygunluk, bu hükümlerin temelini oluşturmaktadır. Bu sayede, ticaretin toplumsal normlarla uyumlu bir şekilde yürütülmesi ve etik bakımdan potansiyel zararların önlenmesi hedeflenmektedir.

Araştırma kapsamında tele-alışveriş kanallarındaki program ve reklamlara RTÜK tarafından 6112 sayılı kanunun 8. maddesinde yer alan "r" ve "f" bendi kapsamında yaptırım uygulanmıştır. Araştırmada bahsedilen bentlere göre tarama yapılmış olsa da "f" bendi ihlali gerekçesiyle ceza alan yayınlara rastlanmamıştır. Belirlenen zaman aralığında incelenen program ve reklamlar, sadece "r" bendi ihlaline göre ceza almıştır. 6112 sayılı kanunun 8. maddesinin "r" ve "f" bentleri ise şu şekildedir (Mevzuat, 2011):

- f) Toplumun millî ve manevî değerlerine, genel ahlaka ve ailenin korunması ilkesine aykırı olamaz.
- r) Kişileri fal veya batıl inançlar yoluyla istismar edemez.

Araştırma dahilinde "Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" in belirli ürünlerin ticari iletişimine yönelik 12. maddesinde: "e" bendinde "Falci, medyum, astrolog ve benzerlerinin

verdikleri hizmetlerin ticari iletişimi yapılamaz." ilkesi verilmiştir (Yönetmelik, 2011). Bu ilke, çalışma doğrultusunda incelenen programlardaki sunucuların izleyicilere karşı resmî belgeleri olmaksızın bir hoca, bir medyum ya da bir doktor vasfında davranarak söylemlerde bulunmalarına ithafen verilmiştir. Aynı zamanda dini içerikli bu yayınların ticari iletişim yayını olması da 12. maddenin "e" bendinin ihlal edildiğini açıklamaktadır. Bunlara ek olarak bahsedilen "e" bendi, 6112 sayılı kanunun 8. maddesinin "r" bendindeki "Kişileri fal veya batıl inançlar yoluyla istismar edemez." içeriği ile de yakından ilişkilidir.

2.2. Reklam ve Pazarlama İletişimi Uygulama Esasları (ICC)

Makalede araştırılan Tele-Alışveriş kanallarında dinsel anlamda ticari yayın yapan program ve reklam yayınlarının dini kötüye kullanmaları konusunda, Reklam ve Pazarlama İletişimi Uygulama Esasları (ICC)'nin 4. maddesindeki "Toplumsal Sorumluluk" başlıklı etik kuralı, yayınların sonuçlarını açıklar niteliktedir. İçerikte, programların veya hoca, medyum vb. görünümündeki sunucuların, izleyicileri olumsuz yönde etkileyebileceği, batıl inançların da istismar edilmemesi gerektiği belirtilmiştir (Uluslararası Reklam Uygulama Esasları, 2010):

- Pazarlama iletişimi haklı bir neden olmaksızın, korku duygusundan yararlanmamalı, şanssızlık ve acı gibi unsurları sömürü malzemesi olarak kullanmamalıdır.
- Pazarlama iletişimi, batıl inançları istismar etmekten kaçınmalıdır.

Çalışmada 6112 sayılı kanunun 8. maddesinin "Kişileri fal veya batıl inançlar yoluyla istismar edemez" şeklindeki "r" bendi ile yukarıda verilen maddeler benzer içeriklere sahiptir. Ticari iletişim yayını olan tele-alışveriş kanalları, yayınladığı program ve reklamlarıyla ticari satış üzerine kurulan bir pazarlama iletişimini gerçekleştirmektedir. Çalışmada ele alınan "Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan" ve "Feyz-i Muhabbet" programlarında geçen "kişiye özel dua" satışı, "evlenemeyenlere çözüm" söylemi ve araştırma sonucunda "musallat, büyü, kismet kapalılığı" vb. gibi olumsuz ifadelerin yoğun kullanımları, ICC'nin 4. maddesine örnek niteliğinde verilebilir. Programlarda insanların şanssızlık, acı ve kederlerinin; aynı zamanda insanların problemlerinin bir nevi sömürü malzemesi olarak kullanıldığı çıkarımında bulunulabilir. Bunlara ilaveten bahsedilen programlardaki sunucular, sorunların çözümlerini batıl ve fal gibi inançlara dayandırdıkları için izleyiciler bakımından ahlaki, sosyal ve kültürel boyutta sorunlara sebebiyet verebileceklerdir.

B. YÖNTEM

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmada, 6112 sayılı kanunun 8. maddesinin "r" ve "f" bentlerini ihlal eden dini program ve reklamlar incelenmiştir. Ancak belirlenen tarihlerde "f" bendi ihlaline göre ceza alan program veya reklamlara rastlanılmamıştır. Bu nedenle çalışma "r" bendi ihlali çerçevesinde şekillenmiştir.

Bu araştırmanın temel amacı, bir ticari yayın olarak faaliyet gösteren tele-alışveriş kanallarındaki dini içerikli program ve reklamların, dini öğeleri nasıl kullandığı, ticari anlamda nasıl inşa ettiği ve yansıttığını ortaya koymaktır. Ayrıca dini öğelerin bir ticari metaya dönüştürülerek pazarlanmasının

izleyiciler ya da tüketicileri nasıl etkileyebileceği üzerinde de durulmuştur. Bu amaçla, 6112 sayılı kanunun 8. maddesinde belirtilen "r" ve "f" bentlerine odaklanarak, toplumun maddi ve manevi değerlerine, dinine, geleneklerine ve göreneklerine zarar verebilecek yayın ve satışları engelleyen bu hükümlerin, pratikte hangi yayınlara uygulandığı, seçilen program ve reklam örnekleri üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma televizyon programları ve reklamlar aracılığıyla dinin bir ticari araç olarak nasıl kullanıldığını anlamaya yönelik bilimsel bir perspektif sunması bakımından önem taşımaktadır. Çalışma, aynı zamanda, din öğesinin televizyonda ve özellikle televizyonun satış odaklı ticari kanallarında, nasıl temsil edildiği ve bu temsillerin, toplumsal değerler ile inançlar üzerindeki etkilerini anlamak için bir çerçeve sunmaktadır. Bunlardan mütevellit incelemede, seçilen örnekler, belirlenen "olumlu ve olumsuz dinsel kelimeler, olumlu ve olumsuz diğer kelimeler ve nötr kelimeler" olmak üzere beş kategori ile sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalara göre RTÜK'ün veri tabanında yazılı olarak paylaşmış olduğu program ve reklam içerikleri, detaylı olarak incelenmiş; sıklıkla tekrar eden kelimeler tespit edilerek, nitel içerik yöntemi ile analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen analiz ile dini içerikli program ve reklamların, vermek istedikleri mesajların yoğunluğunun, olumlu/olumsuz yönde olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Yapılan analizler çerçevesinde araştırma, yapılacak olan diğer çalışmalara da bir kaynak veya referans olmayı hedeflemektedir.

2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada 6112 sayılı kanunun 8. maddesinde yer alan "r" ve "f" bentlerine göre RTÜK'ün belirlediği ve yaptırım uyguladığı, Türkiye'de yayın yapan tele-alışveriş kanallarında yayınlanan dini içeriğe sahip program ve reklamlar incelenmiştir. "Toplumun millî ve manevî değerlerine, genel ahlaka ve ailenin korunması ilkesine aykırı olamaz." şeklindeki "f" bendi ve "Kişileri fal veya batıl inançlar yoluyla istismar edemez." içeriğine sahip "r" bendi ihlallerine ilişkin yaptırım uygulanan program ve reklam içerikleri üzerine odaklanılmıştır. 2023 yılı RTÜK yaptırımlarına bakıldığında sadece iki farklı yayının olması analiz için yeterli görülmemiştir. Nitel içerik yöntemi kullanılarak yapılan analiz için 2023 yılının veri setinin yeterli olmaması, en yakın tarih olan 2022 yılını tercih etmeye yönlendirmiştir. RTÜK veri tabanından elde edilen bilgilere göre düzenlenen 2023 yılı verilerini gösteren tablo 1'de, program çeşitliliğinin yüksek olduğu ve yoğun cezaların verildiği mart ve nisan ayları, çalışmayı sınırlandıran etmenleri oluşturmuştur. Mart ve nisan aylarında, "f" bendine göre ceza alan program veya reklamlara rastlanılmamıştır. Bu sebeple, incelenen programlar ve reklamlar, sadece "r" bendi ihlali nedeniyle ceza uygulanan yayınlardan oluşmuştur.

Çalışmanın evreni Türkiye'de yayın yapan tele-alışveriş kanallarındaki dini içerikli program ve reklamlar iken, örnekleme ise mart ve nisan aylarında yaptırım uygulanan dini içerikli *Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan* ve *Feyz-i Muhabbet programları* ile *Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilye-i Şerif Duası* reklamıdır. RTÜK tarafından, mart ve nisan aylarında yayınlanan *Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan* programına 42, *Feyz-i Muhabbet* programına 5 ve *Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilye-i Şerif Duası* reklamına 32 kez yaptırım uygulanmış olup toplamda 79 kez ceza verilmiştir. Araştırma kapsamındaki bu programlar taranarak, içeriklerinde sıklıkla tekrar eden kelimeler ve dinsel kelimeler üzerinden tablolar oluşturulmuştur. Tablolara göre elde edilen veriler yorumlanarak, çıkarımlarda bulunulmuştur.

3. Yöntem

Bu çalışmada tele-alışveriş kanallarında yayınlanan dini içerikli programlara, RTÜK tarafından 6112 sayılı kanununun 8. maddesinin "r" ve "f" bentlerine göre uygulanan yaptırımlar taranmıştır. Çalışmada, tablo 1'de gösterildiği üzere 2022 yılı mart ve nisan aylarındaki verilere göre örneklem seçilmiştir. Örneklem, *Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan* ve *Feyz-i Muhabbet programı* ile *Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilve-i Şerif Duası reklamı* olarak belirlenmiştir. Bu veriler ışığında, amaca uygun olarak konunun nasıl işleneceği, örnekleme, kategorileri, vb. gibi konular araştırmacı tarafından belirlendiği için en uygun örnekleme yöntemi, amaçsal (kasti) örnekleme yöntemi olarak belirlenmiştir. RTÜK üst kurul kararlarının arşivlerinden ulaşılan program ve reklamların yazılı metin halindeki içerikleri, detaylı bir şekilde irdelenmiştir. Ulaşılan içeriklere göre de olumlu ve olumsuz dinsel kelimeler, olumlu ve olumsuz diğer kelimeler ile nötr kelimeler olmak üzere 5 kategori oluşturulmuştur. Bu kategorilere göre programların yazılı içerikleri, tablolar aracılığıyla düzenlenmiştir. Tablolarda, bahsi geçen yayınlarda belirlenen kategorilere göre sıkça rastlanan kelimeler saptanarak, nitel içerik çözümlemesi yöntemi ile analiz edilmiştir.

Genelde yazılı olan mesaj, metin ya da içerikler üzerine odaklanan niteliksel analiz, program, reklam, film ve film sahnesi, kampanya ya da konuşma gibi öğeleri de kapsamaktadır. Bu analiz, kısa ve etkileyici olarak anlatılan bir ürünün içeriğinin anlamsal/dilsel/semiyotik yapısını irdeleyen yöntemdir. İrfan Erdoğan, niteliksel incelemede analiz yapılırken, gözlemlerle (örneğin ilgili kayıtlı mülakatlardan, literatürden, alan gözleminden) oluşturulan verilerin ayıklanarak düzenlenmesi, anlamlı parçalara ayrılması ve bu parçaların içinin anlamlı bir bütün oluşturacak biçimde doldurulmasını gerektirdiğini ifade etmiştir (Erdoğan, 2012, s. 273).

İçerik analizi, metin içeriklerini inceleyerek bir araya getiren ve analiz eden yöntemdir (Neuman, 2013, s. 466). Aynı zamanda iletişimi konu edinen içerik analizi, dil yoluyla ifade edilen yazılı, sözlü (kitap, dergi, beyan vb.) veya sözsüz (mimari yapılar örnek verilebilir) metinleri inceleyen bir metottur. Yani içerik çözümlemesi, metinler üzerinde odaklanmaktadır (Gökçe, 2006, s. 19). Bu yöntem, iletişim alanındaki içerikleri incelerken kategorileri önceden belirleyerek sistematik bir çalışma ortaya çıkarmaktadır. Gazetede ya da başka kitle iletişim araçlarında yayınlanan haberler, radyo programları, filmleri, reklam vb. gibi içerikleri, metinsel, işitsel ya da görsel olan her türlü belge üzerinde çalışmaktadır (Geray, 2017, s. 145). Bir araştırmada içerik çözümlemesi tekniği kullanılıyorsa metinler, nicel ve nitel boyutlarıyla irdelenerek belirli bulgulara ulaşma amacı güdülmektedir. Tümdengelim ya da çıkarım sayesinde metin içeriklerinden gözlenen sonuçlardan, doğrudan gözlemlenemeyen etkenlere doğru sonuca ulaşmaya çalışılmaktadır (Gökçe, 2006, s. 20).

Veri toplama sürecinde, RTÜK tarafından belirlenen ceza gerekçeleri, program içeriklerinin analizi için temel bir çerçeve oluşturmuştur. Ayrıca, ölçeklendirmelerde Füsün Alver'in (2003) "Basında Yabancı Tasarımı ve Yabancı Düşmanlığı" kitabından yararlanılmıştır. Alver, çalışmasında, bir olayın içeriklerini saptayarak, kategorilerle birlikte tablo üzerinden incelemede bulunmuştur. Bahsedilen kaynak, değerlendirme sürecine sistematik bir yaklaşım sağlamış olup, analizde kullanılan tabloların yapılandırılmasında yol gösterici olmuştur. Bunlara ek olarak W. Lawrence Neuman (1994): "İçerik analizi, araştırmacının bir iletişim kaynağındaki içeriği (mesajları, anlamları vb.) açığa çıkarmasına

olanak sağlar.” sözünden hareketle çalışmada tele-alışveriş kanallarındaki din temalı program ve reklam içerikleri taranmış, din konusunda izleyicilere yoğun olarak olumlu ya da olumsuz, hangi mesajların verilmek istendiği ve dinin ticari olarak nasıl işlendiği hususunda çıkarımlarda bulunulmuştur. Program içerikleri ile kelimelerin fazla olması, metinlerin hacimsel olarak büyüklüğü nedeniyle içerik analizi yöntemi tercih edilmiş; tablo ve sınıflandırmalar ile daha nesnel yargılara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmaya göre, 2022 yılının mart ve nisan ayları ile sınırlandırılan programlar, bu süreçte Medyam14, Doruk ve Yörük TV’de yayınlanan *Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan* programı, TVO ve İkra Tv’de yayınlanan *Feyz-i Muhabbet* programı ve yine TVO ve İkra Tv’de yayınlanan *Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilye-i Şerif Duası* reklamı örneklem olarak belirlenmiştir. Örneklemlerin içeriklerindeki tekrar eden kelimeler tablolara aktarılarak, yoğunlukları hesaplanmıştır. Tablolar tematik olarak *olumlu çağrışım yapan dinsel kelimeler, olumsuz çağrışım yapan dinsel kelimeler, olumlu diğer kelimeler, olumsuz diğer kelimeler* ve eğer varsa *programda geçen nötr kelimeler* olmak üzere 5 kategoride yorumlanmıştır. Özellikle içerik analizi inceleme safhasında kelimeler tek tek taranmış ve cümle içerisinde kullanılan anlam bağlarından koparılmadan değerlendirilmiştir. İhlallere takılan program içerikleri incelendiğinde, bu programlara ceza verilmesinin başlıca nedeni, dini hususta olumsuz ifadelerin yoğun olarak tekrar edilerek, dinin ve inançların kötüye kullanılmasıdır. Ayrıca “dinin kötüye kullanılması ya da istismar edilmesi yargısı” 6112 sayılı kanunun 8. maddesinin “r” bendini kapsamakla birlikte RTÜK’ün cezai yaptırım uygulamasının temel nedenini oluşturmuştur.

4. Araştırma Soruları

Çalışma kapsamında varsayımları sınamaya yarayan ve incelemenin temel iskeletini oluşturan araştırma soruları şu şekildedir:

1. Tele-alışveriş kanallarında dini içerikli program ve reklamlar hangileridir?
2. Araştırmada belirlenen ölçütler kapsamında programların RTÜK tarafından cezai yaptırım gerekçeleri nedir?
3. Program ve reklam içeriklerinde en çok tekrar edilen kelimeler hangi temayı çağrıştırmaktadır?
4. Ticari bağlamda din kavramı nasıl inşa edilmiştir?
5. Tele-alışveriş kanallarında izleyicilere dinsel ve duygusal boyutta hangi mesajlar verilmektedir?

C. BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen bilgilere ve bulgulara bu kısımda yer verilmiştir. Aşağıdaki tablo incelendiğinde 44 kez ceza alan *Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan* programı birinci, 32 kez ceza alan *Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilye-i Şerif Duası* reklamı ikinci ve 5 kez ceza alan *Feyz-i Muhabbet* programı üçüncü olmuş ve toplamda 81 kez ceza almışlardır.

Tablo 2. 2022 Yılı Mart ve Nisan Ayları Yayınlanan Programların Yaptırım Oranları

2022 Yılı Mart ve Nisan Aylarında Yayınlanmış Program ve Reklamlar	Cezai Yaptırım Sayıları	Oranları (%) ¹
Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan Programı	44	54,32
Halı Üzerine Nakledilmiş Hilye-i Şerif Reklamı	32	39,51
Feyz-i Muhabbet Programı	5	6,17
TOPLAM	81	100

RTÜK üst kurulu kararları (2022) gereğince paylaşılan verilere göre *Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan*, *Feyz-i Muhabbet* ve *Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilye-i Şerif Duası* programlarının içeriklerine göre çizilen tablolarda, sadece kelime üzerinden tarama yapılması, incelenecek kelimelerin yan anlamlarını ve gerçek anlamlarını göz ardı edeceğinden sağlıklı ve nesnel sonuçlara ulaşılmasına da engel teşkil edecektir. Bu nedenle tekrar eden dinsel kelimeler ya da kelimeler, anlam bağlarından koparılmadan detaylı bir şekilde seçilerek verilmiştir.

1.“Mücahid Han ile Sohbet-i ihvan” Programının İçerik Analizi

Tablo 3. Olumlu Dinsel Kelimeler

Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %
İnşallah/İnşallah	93	40,43
Allah/Cenab-ı Allah/Allah'ü Tala/Hafazanallah	60	26,09
Huzur	40	17,39
Şifa	11	4,78
Rukye	11	4,35
Rabb	10	4,78
Dua	5	2,17
TOPLAM	230	100

Tablo 4. Olumsuz Dinsel Kelimeler

Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %	Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %
Büyü	226	23,40	Domuz (yağı – yağları)	23	2,38
Musallat	160	16,56	Kilit/Düğüm Büyüsü	14	1,45
Nazar	119	12,32	Evham	8	0,83
Sihir	77	7,97	Vesvese	8	0,83
Cin	61	6,31	İmtihan	8	0,83
Cinni	53	5,49	Suizan	5	0,52
Muska	52	5,38	Habis	4	0,41
Kısmet Bağlılığı/Kapalılığı	50	5,18	Mezar	4	0,41
Musibet	34	3,52	Dinden Çıkmak	2	0,21
Metafiziksel (Sıkıntı-problem)	30	3,11	Kabir Büyüsü	2	0,21
Bela	24	2,48	Nefis	2	0,21
TOPLAM				966	100

“Tablo 3” incelendiğinde “Mücahid Han ve Diğerleri” programında olumlu dinsel kelimelerin toplam tekrarı 230 iken, “Tablo 4” incelendiğinde ise olumsuz dinsel kelimelerin toplam tekrarı 966’dır. Tablo 3’ün verilerinde yazılışına göre değişen “İnşallah/İnşallah” kelimesi 93 (%40,43) kez ve en sık tekrar edilen, ikinci sırada “Allah” ifadesi 60 (26,09), ardından “huzur” kelimesi 40 (%17,39) kez

tekrarlanarak üçüncü sırada yer almıştır. En az tekrar edilen kelime ise yüzde 2,17’lik oranla *dua* ifadesidir. (yüzde 2,17) dır. Programda telefon aracılığıyla bağlantı kuran ve sorunlarını paylaşan izleyicilere, kendini “hoca” vasfında tanımlayan sunucu tarafından, sorunların çözümüne yönelik verilen reçetenin, uygulamaya geçirildiğinde mutluluğun, huzurun geleceğine dair umutlar vaat edilmiştir.

Yine tablo 3’e bakıldığında, toplam 966 kez tekrar eden olumsuzluk ifade eden dinsel kelimelere rastlanmıştır. En sık tekrar edilen kelimeler sırasıyla büyü 226 (23,40) kez, musallat 160 (16,56), nazar 119 (12,32) ve sihir 77 (7,97) kez yinelenmiştir. Elde edilen verilerden hareketle din unsurunu etkin olarak konu edinen “Mücahid Han ve Diğerleri” programında, olumlu terimler yüzde 19,23 oranında iken olumsuz terimler yüzde 80,77’lik bir oranla daha yoğun olarak işlenmiştir. Bu bağlamda sözü edilen program, dini hususta insanlar üzerinde olumsuz izler bırakabileceği gibi bir güven problemine neden olması kaçınılmaz olacaktır. Programda din ögesi, olumsuzluk ve korku barındıran bir konumda gösterilmiştir. RTÜK tarafından 6112 sayılı kanununun 8. maddesinin “r” bendi ihlaline göre ceza verilen bu yayında, etik ihlallere aykırı olarak dinin ve inançların istismar edilmesi, bir yandan insanlar üzerinde olumsuzluk yargılarının aşılması, öte yandan dinsel ve mental boyutta bir endişe ve korku yaratılması gibi sorunları beraberinde getirecektir. Bunların yanı sıra izleyicilere bir umut vaat edilerek dini duygular kötüye kullanılmış, zor durumda kalmış çaresiz insanların duyguları sömürülmüştür.

Tablo 5. Olumlu Diğer Kelimeler

Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %
Aile	131	49,62
Ücretsiz	70	26,52
Evli/Evlilik	35	13,26
Doktor	14	5,30
İsminde “...” harfi olan (adında “...” harfi olan)	11	4,17
Mesut	3	1,14
TOPLAM	264	100

Tablo 5’te “aile” kelimesi 131 (49,62) defa tekrar edilerek birinci sırada yer almıştır. İkinci sırada olan “ücretsiz” kelimesi, yüzde 70 (26,52) oranında tekrar edilmiştir. Bu kelime izleyicilerin problemlerin çözümünde “daha inandırıcı, güvenilir” bir algı oluştururken, İsminde “...” harfi olan (adında “...” harfi olan) ifadesinin yüzde 16,77 oranındaki yinelenmesi ise bu oluşturulan güven algısını pekiştirir niteliktedir. “Evlilik” (13,26), terimi ile özel dualar sayesinde evlenemeyenlere ya da evliliklerinde mutsuz olanlara çare olacakları vaadini vermişlerdir. “Doktor” (5,30) kelimesi ile de izleyicilerin problemlerinin çözümünde doktorların bile fayda etmeyeceğini, tek çözümün ise kendilerinde olduğu mesajını vermek istemişlerdir.

Tablo 6. Olumsuz Diğer Kelimeler

Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %	Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %
Sıkıntı (Sorum)	201	31,70	Haset	13	2,05
Geçimsizlik	85	13,41	Bunalım	12	1,89
Dert	54	8,52	Şüphe	11	1,74
Bereketsizlik	47	7,41	Korku	11	1,74
Negatif Enerji	46	7,26	Muvaffak Olamama	7	1,10
Kâbus	44	6,94	Muhabbetsizlik	6	0,95
Hasta/Hastalık/Hastane	36	5,68	Rahatsızlık	4	0,63
Huzursuz/Huzursuzluk	32	5,05	Nefret	4	0,63
Terslikler	18	2,84	Boşanma	3	0,47
TOPLAM				634	100

“Tablo 6” incelendiğinde olumsuzluk ifade eden kelimelerin yoğun kullanımı dikkat çekmektedir. Sıklıkla kullanılan bu olumsuz yargılar, daha çok izleyicilerin problemleri üzerinde yoğunlaşarak, dermanın kendilerinde olduğunu işaret eden ve vurgulayan nitelikteki kelimelerdir. Programda en fazla tekrar eden “sıkıntı” sözcüğü 201 (31,70) kez tekrar edilmiştir. Sıkıntı kelimesi ile programda her türlü problemlerin çözüleceği gibi bir algı oluşturulurken, geçimsizlik ve bereketsizlik gibi olumsuzlukların telefon numaralarından -tablo 5’te yer alan- ücretsiz (70 kez yüzde 26,52 oranında) olarak ulaşan izleyicilere de geçici ve içi boş vaatler sunmakta; inanç ve duygularını istismar etmektedir.

Tablo 7. Nötr Kelimeler

Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %	Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %
Tesir	121	29,16	Yuva	24	5,78
İnsan	52	12,53	Manevi	17	4,10
Gece	49	11,81	Maddi	14	3,37
Eşler (eş)	49	11,81	Muhabbet	12	2,89
Hane	40	9,64	Dünyevi	8	1,93
Beden	24	5,78	Para	5	1,20
TOPLAM				415	100

Nötr sözcükler, olumlu ya da olumsuz bir ifade ile açıklanamayan sözcüklerdir. Tablo 7’de “tesir” sözcüğü 121 kez tekrarlar ilk sırada, “insan” sözcüğü 52 kez, “gece” ve “eşler” sözcükleri 49 kez, “hane” sözcüğü 40 kez yinelenmiştir. Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan programında kullanılan nötr kelimeler toplamda 415 kez tekrar edilmiştir.

İhlal kararı verilen bu programda hemen hemen her bir insanın maddi-manevi düzeyde gerçekleşen ruhsal çöküntülerinin, sıkıntılarının, korkularının, endişelerinin, evhamlarının vb. gibi sorunlarının nedenlerinin çoğunun cinlerin müdahalesiyle musallat, büyü ve nazar adı altında gerçekleştirildiği öne sürülmektedir. Bu gibi metafiziksel sıkıntıların ya da hastalıkların reçetesi ise Mücahid Han tarafından sunulmaktadır. Özellikle bu noktada izleyicilerin dini ve duygusal hassasiyetlerinin istismarına yol açabilecek nitelikte bir yayın gerçekleştirilmiştir.

2. “Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilye-i Şerif Duası” Reklamının Analizi

Bu kısımda 2 aylık süreçte toplamda 32 kez ceza alan Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilye-i Şerif reklamının içerikleri ve içeriklerinde sıklıkla kullanılan dinsel kelimeler incelenmiştir.

Tablo 8. Olumlu Dinsel Kelimeler

Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %
İnşallah	74	29,72
Cennet	63	25,30
Allah/Allah’u Tala/Cenab-ı Allah	48	19,28
Melek	36	14,46
İstiğfar	14	5,62
Sihirbazlık	9	3,61
Şifa Kapısı	5	2,01
TOPLAM	249	100

Tablo 9. Olumsuz Dinsel Kelimeler

Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %	Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %
Haram	78	14,69	Nazar	19	3,58
Cehennem	76	14,31	Kefen	17	3,20
Şeytan	68	12,81	Ölüm	17	3,20
Sırat Köprüsü	53	9,98	Cin	13	2,45
Kabir Azabı	50	9,42	Musibet	12	2,26
Mahşer Günü	31	5,84	Musallat	11	2,07
Sihir	30	5,65	Kötü Şeytan	7	1,32
Ahret Belaları	22	4,14	Azgın Şeytan	6	1,13
Büyü	21	3,95			
TOPLAM				531	100

Olumlu ve olumsuz kelimeleri gösteren tablo 8 ve tablo 9 karşılaştırıldığında olumlu kelimeler 249 kez tekrar edilirken, olumsuz kelimeler 531 kez yinelenmiştir. Negatif çağrışımların yoğun olarak gerçekleştirilmiş olması izleyiciler üzerinde bir korku meydana getirerek satılan ürünün tüketimini mecburi kılmaktadır. Ayrıca bu durum maddi olarak satışa sunulan ürünün daha çok tercih edilmesine sebebiyet verebilmektedir. Böylece “dua” satışı üzerinden kişisel ve ticari bir menfaat elde edilerek, dini inançların sömürülmesine yol açmaktadır. Tablolar, ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde ise tablo 8’de “inşallah (29,72), cennet (25,30), Allah (%19,28) ve melek (14,46) ile tablo 9’de haram (14,69), cehennem (14,31), şeytan (12,81), sırat köprüsü (9,98) ve kabir azabı (9,42) terimleri en sık tekrarlanan kelimeler içerisinde yer almaktadır. Olumlu dinsel kelimelerin, olumsuz dinsel kelimelere göre kullanım oranları daha azdır. Hilye-i Şerif reklamında olumlu dinsel kelimelerin tekrar oranı yüzde 32 iken, olumsuz kelimelerin oranı ise yüzde 68’dir. Tablo 9’de de görüldüğü üzere genel olarak tüm programlarda olduğu gibi Hilye-i Şerif reklamında da negatif kelimelerin yoğunluğu dikkat çekmektedir.

Tablo 10. Olumlu Diğer Kelimeler

Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %
Huzur	76	86,36
Mutluluk	6	6,82
Paranın Bereketi	6	6,82
TOPLAM	88	100

Tablo 10’a genel olarak bakıldığında olumlu olarak “huzur” 76 , “mutluluk” ve “paranın bereketi” kelimeleri 6 defa tekrarlanmıştır. Hilye-i Şerif duasının satın alınmasının huzuru, mutluluğu getireceği ve bereketi artıracacağı gibi kesin ifadeler yer verilmiştir.

Tablo 11. Olumsuz Diğer Kelimeler

Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %	Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %
Fakirlik	36	36,36	Zalim Zulmü	6	6,06
Hastalık	13	13,13	Geçim Sıkıntısı	6	6,06
Geçimsizlikler	12	12,12	Doğum Sıkıntısı	6	6,06
Kavgalar	10	10,10	Fenalıklar	4	4,04
Hasetçi Gözü	6	6,06			
TOPLAM				99	100

Tablo 9’da görüldüğü üzere genel olarak tüm programlarda olduğu gibi Hilye-i Şerif reklamında da negatif kelimelerin yoğunluğu dikkat çekmektedir. “Fakirlik” kelimesi 36 (36,36), “hastalık” kelimesi 13 (13,13), “geçimsizlikler” kelimesi 12 (12,12), “kavgalar” kelimesi 10 (10,10), “hasetçi gözü” ifadesi, “zalim zulmü”, “geçim sıkıntısı” ve “doğum sıkıntısı” kelimeleri 6 kez yüzde 6,06 oranında tekrar edilmiştir.

Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilye-i Şerif’in tanıtım ve satışının yapıldığı *duanın* bir emtiaya dönüştürüldüğü; aynı zamanda *cin, nazar, musallat, şeytanlar, kabir azabı, sihir, büyü* vb. gibi konulara tekrar tekrar atıf yapılarak, insanlarda bir korku ve endişe oluşturulmuş, sorunun çözümünün yalnızca Hilye-i Şerif’in satın alınmasıyla gerçekleştirileceği algısı yaratılmıştır. Ayrıca sözü edilen ürün elde edildiğinde tüm maddi-manevi sıkıntıların sona ereceğine dair *kesin* ifadelerde bulunulmuştur. Toplum içerisinde endişeye sebebiyet verebilecek bu gibi yayınlar, insanların inançlarının ve dinî hassasiyetlerinin istismarına yol açabilecek niteliktedir.

3. “Feyz-i Muhabbet” Programının İçerik Analizi

Önceki kısımlarda verildiği üzere Feyz-i Muhabbet programı 2022 yılının mart ve nisan aylarında 5 kez ceza almıştır. Bu süre zarfında yayınlanan programın içeriklerine göre sözcüklerin analizi yapılmıştır.

Tablo 12. Olumlu Dinsel Kelimeler

Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %
Dua	66	67,35
Allah/Cenab-ı Allah/Allah’ü Tala	16	16,33
Esmâ	7	7,14
Tesbihat	3	3,06
Hayat Duası	3	3,06
Cennet	3	3,06
TOPLAM	98	100

Tablo 12’ye göre olumlu çağrışım yapan kelimeler, toplamda 98 kez tekrar edilmiştir. Tablo 12, Feyz-i Muhabbet programının diğer tabloları ile kıyaslandığında hem olumlu hem de en fazla dinsel kelimelere yer verilen tablodur. Feyz-i Muhabbet programı, ilk bakışta pozitif yönde ilerleyen program akışına sahip gibi görünmektedir. Ancak “Esmâ, tesbihat, Kur’an” gibi ve diğer ifadeleri kullanarak, aslında kendi itibarını sağlamlaştırmıştır. Bu sayede program sunucusu, izleyicilere güven duygusu aşlamış; aynı zamanda izleyicilerin gözünü boyayarak kendi politikasına inandırma gibi bir eylemde bulunmuştur.

Tablo 13. Olumsuz Dinsel Kelimeler

Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %
Nazar	12	66,67
Vesvese	4	22,22
Büyü	2	11,11
TOPLAM	18	100

Tablo 13'te toplamda 68 kelime kullanılmış, en fazla tekrar eden kelimeler nazar (12), vesvese (4) ve büyü (2) olmuştur. Bu kelimeler, dinsel anlamda negatifliği çağrıştırmaktadır.

Tablo 14. Olumlu Diğer Kelimeler

Olumlu Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %
Kısmet	11	52,38
Evlenmek-Evlenen	10	47,62
TOPLAM	21	100

Tablo 14'te programda tekrar edilen toplam 2 kelime incelenmiştir. "Kısmet" sözcüğü 11 kez vurgulanmıştır. Programda "kısmet" kelimesi "Kısmeti açan dua", "kısmet açma duası", "kısmet duası", "kısmet nasıl açılır?" şeklinde cümleler içerisinde bir formül olarak sunulmuştur. "Evlenmek" kelimesi 10 kez tekrar edilmiştir. Bahsedilen kelime cümle içerisinde "evlenmek isteyenler", "kolay evlenmek için" gibi uygulama ya da formül olarak görülmüştür. Adı geçen sözcüklerle amaçlanan izleyicilere daha güvenilir ve kesin bir hizmet sunduklarını kanıtlayarak tercih edilebilirliklerini daha da artırmaktır.

Tablo 15. Olumsuz Diğer Kelimeler

Olumlu Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %
Halsiz/Halsizlik	4	66,67
Kanser Hastaları	2	33,33
TOPLAM	6	100

Tablo 15'te "halsizlik" kelimesi 4 ve kanser hastaları 2 kez tekrarlanmıştır. Programda sunucu tarafından gönderilen özel dua sayesinde kanser hastalarına şifa olunacağı vaadi verilmiştir.

Programın reklam ya da tanıtımında hastalıkların kesin bir şekilde iyileşeceğine, sorunların giderileceğine ve 16 madde gerçekleştirilirse cennete *kesin bir ifade* ile gidilebileceğine inandırılmaya çalışılması durumu söz konusudur. RTÜK üst kurul kararlarında (2022), tanıtım içeriği ise şu şekilde verilmiştir:

"İç sıkıntısı olanlar için uygulama...", "Evlatlarımızı ibadete ısındırmak için formül...", "Eşlerin hidayete gelmesi için dua...", "Vücudunda halsizlik olanlara esma...", "Eşlerin arasının düzelmesi için dua...", "Vücudunda rahatsızlığı olanlar için dua...", "Yüz güzelliği için tesbihat", "Şimdi dua vakti...", "Cennete gitmenin 16 yolu", "Eşler arasında soğukluğun giderilmesi için dua...", "Hadis-i Şerif dersleri...", "Kısmet açma duası", "Nazar değmemesi için dua..."..

Tablo 16. Nötr Kelimeler

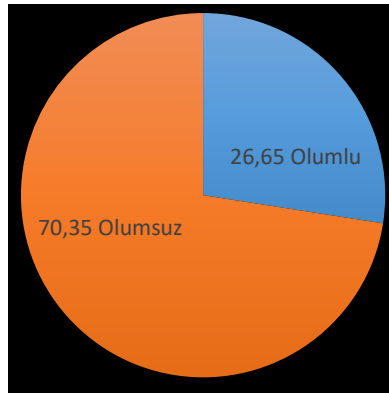
Olumlu Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %
Uygulama	20	83,33
Formül	4	16,67
TOPLAM	24	100

Tablo 16’da uygulama ve formül kelimeleri, ticari bir satışın arkasında gizlenen sözcüklerdir. “Uygulama” kelimesi, Feyz-i Muhabbet programında 20 (83,33) kez tekrar edilirken, “formül” kelimesi ise 4 (16,67) kez tekrarlanmıştır. Programda, bilimsel bir terim olarak tercih edilen uygulama ve formül kelimeleri ile izleyiciler üzerinde realist ve güvenilir bir etki oluşturularak, *dua satışı* meşru hale getirilmeye çalışılmıştır.

Feyz-i Muhabbet programının içerikleri incelendiğinde dualar ya da ayetler sayısal verilerle açıklanarak, duaların hangi hastalıklara sıkıntılara kaç kez okunursa iyi gelebileceği gibi bir formül veya uygulama olarak anlatılmıştır. Bu hususta programın ticari bir boyutla ön plana çıktığı yargısına ulaşılabilmektedir. Program, dini bir programdan ziyade sanki bir tıp doktoru tarafından sunulan bir sağlık programını akıllara getirmektedir. Öte taraftan dualar ve ayetler sayısal verilerle izleyicilere aktarılarak, her türlü problemlerin giderileceği garanti edilmektedir.

Tablo 17. Tüm Programlarda Geçen Genel Ortak Kelimeler

Kelimeler	Tekrar Sayıları	Oranları %
Büyü	261	25,97
Sıkıntı	245	24,38
Dua	199	19,80
Nazar	154	15,32
Allah/Cenab-ı Allah/ Allah’ü Tala	146	14,53
TOPLAM	1005	100

Grafik 1. Tüm Programların Olumlu-Olumsuz Kelime Tekrar Sayılarının Oranları

Tablo 17 incelendiğinde programların çoğunluğunda olumsuzluk ifadelerinin yoğun kullanımları dikkat çekmektedir. Genel ortak kelimeler tablosunda, tekrar edilen sözcükler, büyü (261), sıkıntı (245), dua (199), nazar (154) ve Allah kelamı (146) olmuştur. Tablo 17'den hareketle olumsuz kelimelerin oranı yüzde 65,67 iken; olumlu terimlerin oranı ise 34,33'tür. İncelenen tüm programların ortak kelimelerini gösteren grafik 1'e göre, *olumsuz* sözcüklerin tekrarlama sıklığı yüzde 70,35 oranında iken, olumlu sözcüklerin tekrarlama sıklığı ise 26,65 oranında olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç

Televizyon programları ve reklamlarda dinsel unsurlar sıklıkla kullanılmaktadır. Dini unsurlar, medyada ele alındığında daha çok ticari bir bakış açısıyla sunulmaktadır. Ticari bir bakışla sunulan reklam ve programlarda da genelde "din"i kötüye kullanmaya yönelik eğilimler mevcuttur. Dinin ticari bağlamdaki bu gösterimleri ise hem izleyici ya da tüketici hem de medya bakımından etik bağlamda birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bunun yanı sıra bu program ya da reklamlar, izleyicilerin bilinçaltılarında bilhassa dini hususta olumlu ya da olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Özellikle reklamlar üretilirken halkın yaşam tarzına, geleneğine ve inancına göre içerikler hazırlandığı için reklamların, tüketiciyi etkilemesi de kaçınılmaz bir durumdur.

Çalışma kapsamında incelenen program ve reklamlar, içeriklerde genellikle bireylerin maddi-manevi sıkıntıları, evhamları, psikolojik veya ruhsal sorunları gibi konulara odaklanmış ve bunların çoğunun musallat, büyü gibi metafiziksel sebeplere bağlayarak, sorunların çözümlerinde kesin ifadeler kullandığı gözlemlenmiştir.

Tüm programların ortak kelimeleri incelendiğinde (Grafik 1), olumsuz kelimelerin tekrar oranı yüzde 70,35 iken, olumlu kelimelerin tekrar oranının ise 26,65 oranında olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Büyü, sıkıntı, nazar gibi korkuya sevk eden olumsuz ifadelerin yoğun bir biçimde kullanılması ve sıklıkla tekrar edilmesi; program veya reklam yapımcıları tarafından, izleyiciler üzerinde endişe oluşturularak, ürün ya da dua satışlarını sağlama ve artırma gibi amaçlarının var olduğunu göstermiştir. Bu korku ve endişeler ile satışa bir ivme kazandırabileceği gibi aynı zamanda izleyicilere, dini ürünler hususunda kendilerini zorunlu hissettirerek, onları bir nevi tüketime zorlamıştır. Bahsedilen program içeriklerinde, olumlu ve olumsuz çağrışım yapan dinsel kelimelerin yanı sıra, programların ve reklamların izleyiciler üzerinde korku, endişe ve bağımlılık yaratmayı amaçladığı, bunun için de dini duyguları ve inançları kötüye kullandığını göstermiştir.

Araştırmadaki temel bulgulardan hareketle, tele-alışveriş kanallarında yayınlanan dini içerikli program ve reklamların, toplumu dini hususlarda olumsuz olarak yönlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Olumsuz kelimelerin kullanımıyla izleyicilerde, korku ve endişe yaratıldığı, olumlu kelimelerin ise izleyicileri çözüm arayışına itmek için bir yöntem olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Bu durumlar, izleyicilerin zayıf noktalarının istismar edildiğini ve yanlış vaatlerle manipüle edildiğini göstermektedir. Ayrıca, çalışmada incelenen dini içerikli program ve reklamlar, İslam dininin güvenilir yönünden faydalanarak, ticari bir menfaat taşıdığını işaret etmektedir. Dinin ticari bir varlık olarak pazarlanması gerek dinsel inançlar gerekse medyaya karşı olumsuz bir tutuma neden olarak hem İslam dinine hem de medyaya olan inancı ve güveni zedeleyebilmektedir.

Çalışmada incelenen program ve reklamların içeriklerinin, "r" bendi ihlalleri nedeniyle RTÜK tarafından cezai yaptırımlara tabi tutulduğunu, özellikle dini unsurların ve inançların ticari amaçlar için kullanıldığını ve bu durumun yanlış yönlendirmelere yol açabileceğini göstermiştir. Araştırma, dini içerikli program ve reklamların, özellikle "Mücahid Han ile Sohbet-i İhvan," "Feyz-i Muhabbet" programları ve "Halı Üzerine Nakşedilmiş Hilye-i Şerif Duası" reklamı gibi örnekler üzerinden, tele-alışveriş kanallarında yaygın olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırma dahilinde incelenen program ve reklamlarda, tele-alışveriş kanallarının izleyicilere verdikleri mesajlar, dini ve duygusal boyutta olup, bu yönde çözümler vaat edilmiştir. Bir nevi umut tacirliği yapan programların, dini değerler üzerinden bir ticaret yapma girişiminde bulunması, bu sürecin etik olmayan bir sömürü şeklinde gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Buradan hareketle, dini içerikli yayınların, din kavramını bir ticaret unsuru olarak inşa ettiği ve bu durumun hem dini değerlere hem de tüketici haklarına zarar verdiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, tele-alışveriş kanallarında dini içerikli yayınlar, etik değerlere uygun bir şekilde ele alınmadığında, din kavramının istismar edilmesi ve izleyicilerin manipüle edilmesi gibi ciddi etik sorunlara yol açmaktadır. Bu durum, RTÜK'ün etik ihlalleri ciddiyetle takip etmesi ve gerekli cezai yaptırımları uygulamasının önemini vurgulamaktadır. Araştırma, tele-alışveriş kanallarının daha sorumlu bir yayıncılık anlayışı benimsemesi gerektiğini, aynı zamanda izleyicilere ve sektör çalışanlarına yönelik medya-okuryazarlığı eğitimlerinin önemini ortaya koymuştur. Bu tür eğitimler, dini içerikli yayınların daha bilinçli bir şekilde üretilmesi ve tüketilmesi için gerekli olan bilgi ve becerileri sağlayabilir. Araştırmanın bulguları, televizyon ve etik ilişkisi çerçevesinde, dini içerikli tele-alışveriş yayınlarının toplumsal etkileri ve bu yayınların düzenlenmesi konusunda daha geniş bir tartışma başlatılması gerektiğini göstermektedir. Bu tartışma hem yayıncıların hem de izleyicilerin medya içeriklerini etik bir perspektifle değerlendirmelerine yardımcı olacak ve medya etiği alanında daha sağlam bir zemin oluşturacaktır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmada etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akbulut, N. T. & Balkaş Erdoğan, E. E. (2007). *Televizyon reklam filmi yapımı, (kavramlar, uygulamalar, sorunlar ve telif hakları)*. Beta Basım.
- Alver, F. (2003). *Basında yabancı tasarımı ve yabancı düşmanlığı*. Der Yayınları.
- Ay, C. & Aytekin, P. (2005). Reklamda etik. *Öneri Dergisi*, 6(24), 45-60, <https://doi.org/10.14783/maruoneri.680745>
- Bayraktaroğlu, A. & Uğur, U. (2011). Televizyon haberciliğinde magazinleşme olgusu. *Art-E Sanat Dergisi*, 4(7), 1-47, <https://doi.org/10.21602/sgsfsd.86317>
- Bilgili, C. (2014). Radyo ve televizyonda reklama bağımlılık ve kuralsız pazar düzeni. *Marmara İletişim Dergisi*, 12(12), 73-85.
- Çetin, İ. (2019). Televizyon reklamlarında cinsellik kullanımı üzerine etik inceleme: Hasbro yılbaşı reklamı. *Aksaray İletişim Dergisi*, 1(2), 156-180.
- Erdoğan, İ. (2012). *Pozitivist metodoloji ve ötesi araştırma tasarımları niteliksel ve istatistiksel yöntemler*. Erk Yayınları.
- Erdoğan, Z. S. & Taşdelen, B. (2019). Televizyon reklamlarında kültürel ve dini göstergelerin kullanımı: 2010-2017 Coca-Cola ramazan dönemi reklamlarının göstergebilimsel analizi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(12), 1296-1326.
- Fiske, J. (2006). *Television culture*. Routledge.
- Genç, A. (2012). Türk televizyon haberciliğinde etik sorunlar. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (7). <https://doi.org/10.17064/iüifhd.96000>
- Geray, H. (2017). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*. Ütopya Yayınevi.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi*. Siyasal Kitabevi.
- Kasım, M. (2013). Ürün reklam-tanıtımı açısından gazetelerdeki otomobil reklamlarının incelenmesi (1994 Yılı Hürriyet, Milliyet, Sabah gazeteleri örneği). *Selçuk İletişim*, 3(2), 137-144.
- Mutlu, E. (1999). *Televizyon ve toplum*. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT).
- Neuman, W. L. (2013). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar* (Çev. S. Özge). Yayın Odası.
- Özsoy, A. (2011). *Televizyon ve izleyici (Türkiye'de dönüşen televizyon kültürü ve izleyici)*. Ütopya Yayınevi.
- Postman, N. (2020). *Televizyon öldüren eğlence* (Çev. O. Akınhay). Ayrıntı Yayınları.
- Taylan, A. (2015). Nitel ve nicel araştırmalarda evren ve örneklem seçimi ve sorunlar. İçinde B. Yıldırım (Ed.), *İletişim Araştırmalarında Yöntemler Uygulama ve Örneklerle* (ss. 47-83). Literatürk Academia.
- Tek, M. & Reyhanoğlu, M. (2004). Etikten etikete "işletmelerde çevresel etik: söylem-eylem farklılaşması". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(3), 205-229.
- Yılmaz, M. (2018). *Reklam ve din* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Makalenin Türetildiği Tezin Kaynağı

- Boyraz, D. (2024). "Televizyon ve etik: tele-alışveriş kanallarında "din" ögesinin kullanımı (Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet Kaynakları

İleilgili, (t.y.). Tele Alışveriş. <https://nedir.ileilgili.org/tele+al%C4%B1%C5%9Fveri%C5%9F>

Mevzuat. (2011). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6112.pdf>

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2022). <https://www.rtuk.gov.tr/ust-kurul-kararlari>

KAPADOKYA BÖLGESİNDEKİ KONAKLAMA YAPILARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR YAPIM YÖNETİMİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ*

 Burcu BOYRAZ ABALI^a

 Özlem PARLAK BİÇER^b

Öz

Günümüzde çevre sorunlarının artış göstermesiyle birlikte çevreye yönelik farkındalığın artması sürdürülebilirlik konusunu küresel bir kavram haline getirmiştir. Bununla birlikte, her sektörde olduğu gibi çevre sorunlarının oluşmasında payı olan yapım sektöründe de sürdürülebilirlik kavramının önemi ortaya konulmuştur. Turizm faaliyetleriyle paralellik gösteren konaklama yapıları, çevresel sorunların artış göstermesinde büyük etkilere sahip yapı grubunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda; turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu alanlarda artış gösteren çevresel problemlerin önüne geçebilmek amacıyla konaklama yapılarının, sürdürülebilir yapım yönetimi kapsamında ele alınması önemlidir. Konu doğrultusunda; ulusal ve uluslararası turizm kuruluşları tarafından konaklama yapılarına yönelik yapılan çalışmalar sonucunda sertifikasyon sistemleri oluşturulmuş ve çeşitli sürdürülebilirlik kriterleri sunulmuştur. Bu kapsamda; çalışma alanı olarak turizm faaliyetleri nedeniyle çevresel sorunlara açık hale gelen Kapadokya Bölgesi seçilmiş; bölge özelindeki konaklama yapıları, söz konusu kriterler doğrultusunda ele alınmıştır. Çalışma kapsamında konaklama yapılarının yapım öncesi, yapım ve yapım sonrası süreçleri sürdürülebilirlik kapsamında incelenerek eksiklikleri tespit edilmiş ve sonuçta sürdürülebilirlik kavramının geliştirilmesi yönünde tasarımcılara, yüklenicilere ve işletmecilere yönelik öneriler sunulmuştur. Bu kapsamda çalışmanın, konaklama yapılarında sürdürülebilir yapım yönetiminin öneminin ve uygulanabilirliğinin artırılması yönünde alana katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir yapım, Konaklama yapıları, Kapadokya Bölgesi.

INVESTIGATION OF ACCOMMODATION STRUCTURES IN CAPPADOCIA REGION WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABLE CONSTRUCTION MANAGEMENT

Abstract

Nowadays, with the increase in environmental problems, the increase in environmental awareness has made the issue of sustainability a global concept. However, as in every sector, the importance of the concept of sustainability in the construction sector, which has a share in the formation of environmental problems, has been revealed. Accommodation structures, which are parallel to tourism activities, constitute a group of

^a Yük. Lis. Öğr., Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık, burcu.boyraz12@gmail.com

^b Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Yapı Bilgisi, parlako@erciyes.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 19.02.2024, Makale Kabul Tarihi: 20.05.2024

buildings that have a great impact on the increase in environmental problems. In this direction; in order to prevent the increasing environmental problems in the areas where tourism activities are concentrated, it is important that accommodation structures are considered within the scope of sustainable construction management. In line with the subject; As a result of the studies conducted by national and international tourism organizations for accommodation structures, certification systems have been established and various sustainability criteria have been presented. In this context; Cappadocia Region, which has become open to environmental problems due to tourism activities, has been selected as the field of study; the accommodation structures in the special region have been considered in accordance with the mentioned criteria. Within the scope of the study, the pre-construction, construction and post-construction processes of accommodation structures were examined within the scope of sustainability, their shortcomings were identified, and as a result, suggestions were presented to designers, contractors and operators in order to develop the concept of sustainability. In this context, it is aimed that the study will contribute to the field in order to increase the importance and applicability of sustainable construction management in accommodation structures.

Keywords: Sustainable construction, Accommodation structures, Cappadocia Region.

Giriş

Günümüzde çevresel sorunların kaynağı olan endüstrileşme ve teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla artış gösteren tüketim talepleri, doğal kaynakların bilinçsiz kullanımına ve yok olmasına sebep olmaktadır. Bilinçsiz kaynak tüketimi kontrolsüz büyümeyi beraberinde getirirken çevresel sorunların da hızla artmasına neden olmaktadır. Bu durumun insanlık ve çevre açısından tehdit haline gelmesi; sorunların evrensel bir boyut kazanmasına, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlarının gündeme gelmesine ortam hazırlamıştır. Küresel ölçekte büyüyen ve ciddi sonuçları olan çevre sorunları her sektörde olduğu gibi yapım sektöründe de sürdürülebilirlik kavramının önemini ortaya çıkarmıştır. Sürdürülebilirlik, özellikle mimarlık ve mühendislik alanlarında ön planda tutulmuş ve yapım sektöründe bu kavrama geniş yer açılmıştır (Karaca ve Çetintaş, 2015, s. 1053-1061).

Yapı sektörünün çevresel etkilerinin büyük ölçüde görüldüğü alanlardan birisi; doğal ve kültürel kaynaklara sahip olması nedeniyle turizme açık hale gelen yerlerdir. Bu alanlar, turizmin sebep olduğu çevresel problemlere de açıktır. Turizmin yoğun olduğu bölgelerdeki her tür yapılaşma, çevre açısından problemlere yol açmaktadır (Hunter ve Green, 1995, s. 1-256). Bu bağlamda; turizmin yoğun olduğu bölgelerde turizm sebebi ile artmaya devam eden çevre sorunlarının önüne geçebilmek için turizm faaliyetlerinin üst seviyede olduğu, turizm bölgelerinde çevre sorunlarında payı olan konaklama yapılarının, sürdürülebilir yapım yönetimi bağlamında ele alınması önem taşımaktadır.

Bu kapsamda; turizm faaliyetlerinin yoğun olması sebebiyle çevresel etkilere açık hale gelen Kapadokya Bölgesi çalışma alanı olarak belirlenmiş bölge özelindeki konaklama yapıları ele alınmıştır. Çalışmanın temel hedefi; konaklama yapıları kapsamında belirlenen sürdürülebilirlik kriterlerinin ve bu konudaki yaklaşımların incelenerek değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda; konaklama yapılarının yaşam döngüsü süreçlerinde ulusal ve uluslararası alanda belirlenen sürdürülebilirlik kriterlerinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Çalışmada yer alan katılımcılar tarafından sürdürülebilir yapım yaklaşımının bütüncül olarak benimsenmesi önemli görülerek aynı zamanda konaklama yapılarının tasarım, üretim,

kullanım ve işletme süreçlerinde sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik mimarların, yüklenicilerin ve işletmecilerin sürdürülebilirliğe önem vermesi gerekliliği savunulmuştur. Bu çalışmanın gelecekte yapılması öngörülen çalışmalara altyapı oluşturması ve bölge özelinde bulunan mevcut ve yapılması planlanan konaklama yapılarının mimarlarına, yüklenicilerine, işletmecilerine sürdürülebilir uygulamalar konusunda yol göstermesi ve yerel kuruluşların politikalarını sürdürülebilir uygulamalar yönünde değiştirmesine temel oluşturacağı düşünülmektedir.

A. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın bu bölümü; sürdürülebilirlik ve yapım yönetimi kavramlarının örtüştürülmesiyle ortaya çıkan sürdürülebilir yapım yönetimi konusuyla ilgili alan çalışmalarını ve bu kapsamda ortaya konulan araçları, teknikleri içeren çalışmaların incelenmesini kapsamaktadır. İncelenen literatür taramaları doğrultusunda; yapı sektöründe sürdürülebilirlik uygulamaların arttırılması söz konusu sorunların azaltılmasına yardımcı olacaktır. Bu çalışma ise konaklama yapılarında sürdürülebilirlik uygulamaları konusunda yol haritası oluşturarak alana katkı sağlamaktadır.

Vink ve diğerlerinin (2010) çalışmalarının temel konusu sürdürülebilir nitelikteki ofis yapılarının incelenmesine dayanmaktadır. Çalışmada sürdürülebilir yapım önündeki engelleri ortadan kaldırmayı ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlamışlardır (Vink vd., 2010, s. 517-528). Bu çalışma, sürdürülebilir ofis projeleri için başarı faktörlerinin belirlenmesi açısından önemlidir. Bora (2012), 'Yeşil Binaların Proje Yönetimi Üzerine Bir İnceleme' adlı yüksek lisans tezinde proje yönetimi bilgi alanları ve gelişmekte olan yeşil bina kavramlarını ilişkilendirmiştir (Bora, 2012, s. 1-258). Çalışmada sürdürülebilir yapım ve yapım yönetimi bilgi alanlarının örtüştürülerek sürdürülebilir yapım yönetiminin incelenmesi literatüre katkı sağlamaktadır. Evran (2012) yüksek lisans tezinde, eğitim yapılarının tasarım ve yapım aşamalarındaki teknik ve yöntemleri tespit ederek bu yapıların sürdürülebilirlik konusunda örnek oluşturması için öneriler geliştirmiştir (Evran, 2012, s. 1-109). Evran (2012), tezinde eğitim yapılarını belirleyerek sürdürülebilirlik kavramının bilincinin küçük yaşta kazanılması ve ilerleyen yıllarda uygulanabilmesi bakımından yol gösterici olmuştur. Ratković ve Šoć (2015) makalelerinde karma kullanımlı tatil köylerini sürdürülebilir kalkınma kapsamında incelemişler ve sürdürülebilir kalkınmanın zorluklarını ele almışlardır (Ratković & Šoć, 2015, s. 33-53). Çalışmada yazarlar, bir bölge özelinde karma kullanımlı tatil köylerine yönelik sürdürülebilirlik kavramının uygulama alanının genişletilmesini sağlamaya çalışmışlardır. Kivilä vd.'nin (2017) çalışmalarının temel amacı, bir proje organizasyonunun sürdürülebilir proje yönetimi için kullandığı kontrol uygulamalarını belirlemektir (Kivilä vd., 2017, s. 1167-1183). Yapılan çalışma; özellikle toplum üzerinde uzun süreli etkileri olan büyük altyapı projelerinde sürdürülebilir proje yönetimini ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları üzerinden inceleyerek alana katkıda bulunmaktadır. Chawla vd.'nin (2018) makalelerinde; 1987-2018 yılları arasındaki proje yönetiminde sürdürülebilirliği etkileyen farklı konuların literatür taraması yapılmış; zorlukları, tehditleri, fırsatları, prosedürleri ve yararları hakkında incelemeler ortaya konulmuştur (Chawla vd., 2018, s. 157-170). Makalede sürdürülebilir proje yönetimi hakkında çeşitli araştırmacıların çalışmalarının taraması yapılarak gelecekte yapılacak çalışmalar için kritik parametreler belirlenmiş ve literatüre katkı sağlanmıştır. Macit Erdal'ın (2018) yüksek lisans tezinde Kapadokya Bölgesi özelinde kullanıcıların ihtiyaçlarının konaklama yapılarına etkisinin tespit edilebilmesi amacıyla kullanıcı ve

işletmecilere anketler uygulamış, konaklama yapılarının geliştirilmesine yönelik öneriler sunmuştur (Macit Erdal, 2018, s. 1-130). Bu tez; konaklama yapılarında kullanıcıların beklentilerine yönelik mekânlar oluşturulması ve bu sayede turizm potansiyelinin artırılması konusunda alana katkı sağlamaktadır. Sipahi ve Tavşan'ın (2019) yaptıkları makalede sertifikalandırılmış otel yapılarının mevcut durumlarını incelenmiş ve çalışma kapsamında otel yapılarından elde ettikleri analizleri aktarmışlardır. (Sipahi & Tavşan, 2019, s. 20-30). Bu makale mevcut durumu ortaya koyarak sürdürülebilirlik kavramını proje yönetimi bilgi alanıyla ilişkilendirmemiştir. Taner (2019) yüksek lisans tez çalışmasında Çukurova Bölgesi'nde farklı işlevlere sahip kullanım evresinde olan yapıları yönetim süreçleri ile birlikte ele alarak incelemiştir (Taner, 2019, s. 1-187). Yapılan çalışmada, projenin farklı evrelerine ait gruplandırma yapılar tasarımı, yüklenicilerden ve kullanıcılardan veri elde edilmiş ve aralarındaki bağlantı değerlendirilmiştir. Yang (2019), çalışmasında Çin'de bulunan otel yapılarının sürdürülebilirlik uygulamalarını inceleyerek karşılaştırmıştır (Yang, 2019, s. 1-57). Çalışma Çin otel endüstrisi içerisinde sürdürülebilir kalkınmaya yönelik çalışmalara öncülük etmesi bakımından alana katkı sağlamaktadır. Arun vd. 'nin (2021) çalışmalarının temel amacı, sürdürülebilir otellerin ürün ve hizmetlerini kullanıcı bakış açısından değerlendirmek ve analiz etmektir (Arun vd., 2021, s. 1-19). Çalışmada, otellerin yapım süreci içerisindeki aşamalardan sadece kullanım aşaması ele alınarak kullanıcıların sürdürülebilirlik kapsamındaki görüşleri değerlendirilmiştir. Akyıldız ve Olğun (2020) makalelerinde enerjinin etkin kullanımına ilişkin tasarım parametrelerini sürdürülebilirlik ve geleneksel mimari ilişkisi üzerinden inceleyerek değerlendirmişlerdir (Akyıldız & Olğun, 2020, s. 14-21). Çalışma, geleneksel mimaride önemli tasarım parametreleri olan enerji tasarrufu ve sürdürülebilirlik ilkeleri yönünde yapılacak çalışmalara temel oluşturmaktadır. Adams, vd. (2022) makalelerinde; dünyadaki otel sektörünün sürdürülebilirlik çalışmalarını kapsayan öneriler geliştirmişler ve otellerde sürdürülebilirlik konusunda bir yol haritası oluşturmuşlardır (Adams vd., 2022, s. 9-23). Çalışma otellerde sürdürülebilirlik konusunda yeni fikir arayışları geliştirilmesi ve uygulama konusunda yapılacak çalışmalara katkı sağlamaktadır.

İncelenen çalışmalar; sürdürülebilir turizm ve sürdürülebilir kalkınma kapsamında pek çok çalışmayı içermekte ancak Kapadokya Bölgesi özelindeki konaklama yapılarına yönelik bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada; bölgedeki konaklama yapılarında sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir yapım konusundaki eksikliklerin belirlenerek bunların giderilmesi ve bölgenin yerel mimarisine uygulanabilirliği konusunda konaklama yapılarına öneriler sunulması alana katkı sağlayacaktır.

B. SÜRDÜRÜLEBİLİR YAPIM VE KONAKLAMA YAPILARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

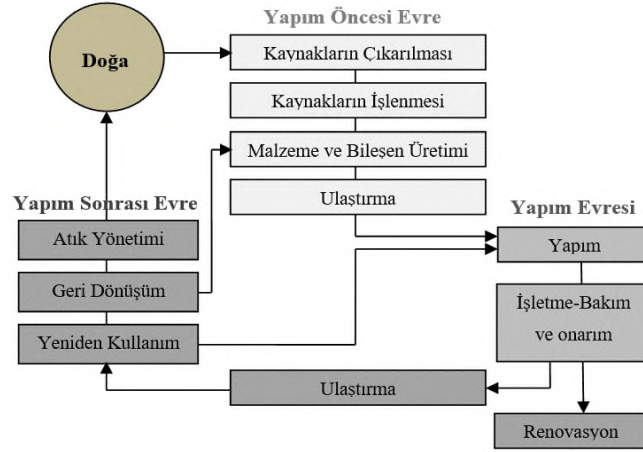
Son yıllarda dünya gündeminde sıklıkla yer alan 'sürdürülebilirlik' kavramına dair pek çok tanımlama bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun (TDK) sözlüğünde 'sürdürmek' kelimesi "bir durumun, bir şeyin sürmesini, olmasını sağlamak" olarak açıklanmaktadır (TDK, 2022). İngilizce kaynaklarda 'sustainability' olarak karşılık bulan 'sürdürülebilirlik' kavramının; Cambridge sözlüğündeki tanımı "mal ve hizmetlerin, değiştirilemeyecek kaynakları kullanmaması ve çevreye zarar vermeyecek şekilde üretilmeleri gerektiği fikri" olarak ifade edilmektedir (Cambridge Dictionary, 2022).

1900'lü yıllarda teknolojinin gelişmesine ve sanayi faaliyetlerinin hız kazanmasına bağlı olarak doğal kaynakların kullanımında artışlar yaşanmaya başlanmıştır. İlerleyen zamanlarda bu gelişmeler

artmaya devam ettikçe kaynaklar daha hızlı tükenmeye devam ederek beraberinde de çevre sorunlarını meydana getirmiştir. Geri dönüştürülemeyen bu hızlı tüketim halinin önüne geçebilmek amacıyla çözüm arayışları başlamış ve sürdürülebilirlik kavramı gündemde yerini almıştır. Daha sonraları ise kalkınma kavramı sürdürülebilirlik kavramıyla birlikte kullanılmaya başlanmış, sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır (Tekin vd., 2014, s. 1-11). Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik hedefler, yapılan çalışmalarla ve tartışmalarla günümüzde evrensel bir boyut kazanmış ve önemi her geçen gün artmaya devam etmektedir. 1970'li yıllardan günümüze kadar süregelen sürdürülebilirlik kavramının, gelecek zamanlarda da çalışmalara konu edileceği, sürdürülebilir kalkınma ve uygulamalara ilişkin konferansların da varlığını devam ettireceği tartışılmaz bir gerçektir.

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının ulusal anlamda derinlik kazanmasının ve önemsenmesinin ardından yapım sektöründe de sürdürülebilir uygulamalara yönelik anlayışlar ve fikirler oluşmaya başlamıştır. Bu bağlamda 'sürdürülebilir yapım' kavramına dair ilk tanımlar, 1993 yılında Uluslararası Bina Konseyi'nin (Conseil International Du Bâtiment, CIB) görev grupları olan; Bina Değerlendirme Grubu ve Sürdürülebilir İnşaat Grubu çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır (Kibert, 2005, s. 303-324). 1994 yılında sürdürülebilir yapım kavramı; Uluslararası Bina Konseyi tarafından "kaynak verimliliğine ve ekolojik tasarıma dayalı sağlıklı bir yapıyı çevre oluşturmak ve işletmek" olarak ifade edilmiştir (Kibert, 2008, s. 6-28). Kibert'in 1994 yılında yaptığı bu tanımı; Uluslararası Bina Konseyi (CIB) sürdürülebilir yapım tanımının başlangıç noktası olarak ifade etmektedir (Bourdeau, 1999, s. 354-366). Sürdürülebilir yapım ilkelerinin temel amacı; yaşam döngüsü süreçleri boyunca devam eden her aşama için geri dönüşlere imkân sağlayabilmek ve yapım aşamasında alınan kararları şekillendirebilecek bir yol haritası çizilmesidir. Kibert'e (2005) göre sürdürülebilir yapımın temel ilkeleri; kaynak tüketimini azaltmak, kaynakların yeniden kullanımını sağlamak, geri dönüştürülebilir kaynakları kullanımını arttırmak, doğal çevreyi korumak, zehirli maddeleri ortadan kaldırmak, yapının yaşam döngüsü maliyetini düşürmek ve kaliteyi arttırmaktır. Söz konusu sürdürülebilir yapım ilkeleri planlama aşamasından yıkım evresine kadar tüm yaşam döngüsü boyunca ve yapıyı çevreyi oluşturmak, işletmek için gerekli kaynakları da kapsamaktadır (Kibert, 2005, s. 303-324).

Sürdürülebilir yapım süreci; kaynakların temin edilmesinden başlayıp yapının üretimi, yeniden kullanımı ve doğaya geri dönüştürülmesini kapsayan bir süreçtir. Söz konusu olan bu 'beşikten mezara' yaklaşımı; yapım süreçlerinin çevresel açıdan tüm sorumluluklarını ve doğal çevre üzerinde oluşturduğu sonuçları kabul etmektedir. Sürdürülebilir yapım süreci (Şekil 1); yapım öncesi, yapım ve yapım sonrası olmak üzere üç aşamayı kapsamaktadır (Kim & Rigdon, 1998, s. 1-28). Sürdürülebilir yapım süreçlerinden olan yapım öncesi dönemde alınan kararların iyi belirlenmiş olması; karar alma sürecinde bir yol haritası oluşturularak yapı üretiminin çevresel sonuçlarının azaltılmasını sağlamaktadır.

Şekil 1. Sürdürülebilir Yapım Süreci (Kim & Rigdon, 1998, s. 1-28).

Yapım öncesi süreç; doğadan kaynakların çıkartılmasıyla başlayıp, kaynakların şantiye sahasına ulaştırılması ile yapının fiziksel olarak üretilmeye başladığı aşamaya kadar devam eden, projenin planlama ve tasarım sürecini kapsayan evredir. Geleneksel proje yönetiminden farklı olarak sürdürülebilir yapımın gerekliliklerini yerine getirecek şekilde faaliyet planları oluşturulmalıdır. Alınan kararların çevresel etkisinin düşük seviyede olması için arazi, malzeme ve tasarım kararlarının iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Yapım öncesi sürecin bir parçası olan planlama-tasarım aşamasında seçilen arazi; jeolojik, topografik ve iklimsel özelliklere uygun olmalı, arazinin yapı çevre üzerinde oluşturacağı etkiler dikkate alınmalı, çevresel, ekonomik ve toplumsal dengeyi gözeterek çözüm üretmelerine olanak sağlanmalıdır (Canitez, 2013, s. 1-182). Yapı için coğrafi ve iklimsel açıdan uygun arsa seçimi ve içinde bulunduğu çevreyle birlikte bütünsel olarak planlanması su ve enerji kaynaklarının tüketimini azaltmaktadır (Çelebi, 2003, s. 205-216). Uygulama yapılacak sahada bulunan ağaçlara ve bitki örtüsüne zarar verilmemelidir. Ayrıca arsanın toplu taşıma ulaşım ağına yakın konumda olması çevresel açıdan önemlidir (Sev, 2009, s. 161-173). Yapının uzun ömürlü olması ve gelişen ihtiyaçlara göre değişikliğe imkân sağlayabilecek modüler planlamalar yapılması önerilmektedir (Evrar, 2012, s. 1-109; Sev, 2009). Sürdürülebilir yapımda; güneşin hareketleri, iklimsel değişikliklerin gözlemlenmesi gibi gerekli ön verilerin oluşturulması tasarımda yerleşim kararlarının, dış cephenin ve mekânsal organizasyon kararlarında yönlendirici olmakta ve enerjinin korunmasına katkı sağlamaktadır (Tuğlu Karlı, 2008, s. 5-208). Sürdürülebilir tasarım süreci; tasarımcıların yapım öncesi aşamada aldığı kararlarla sınırlı değil bununla birlikte yapım ve yapım sonrası aşamalarını da kapsayan, katılımcıların ve paydaşların yapıyı bütüncül olarak ele alması gereken bir süreçtir.

Yapım süreci; kaynakların şantiye sahasına ulaştırılmasıyla üretimin başladığı aşamadan binanın kullanım sürecine kadar süren, uygulama, test-kontrol ve kapanış evrelerini kapsayan bir süreçtir. Sürdürülebilir bir yapım sürecinden beklenen temel kriterler; yapım sürecinin ortaya çıkarttığı olumsuz etkilerden doğal kaynakları, çevreyi ve insan sağlığını korumaktır. Yapının şantiye aşamasındaki faaliyetlerin ve bu esnada kullanılan araçların çevreye ve insan sağlığına verdiği zararları engellemek ve etkilerinin azaltılmasına yönelik birtakım önlemler alınmalıdır. Tuğlu Karlı'ya (2008) göre yapım sırasında yapılacak olan kazı çalışmaları hem ekosisteme hem de doğal kaynaklara zarar verebileceğinden dolayı yer altı kaynaklarının yerlerinin önceden tespit edilmesi gerekmektedir. Şantiye

sahasında yapılan faaliyetler tamamlandıktan sonra ortaya çıkan yapı mevcut topografya ve drenaj sistemleriyle uyum sağlamalıdır (Tuğlu Karıslı, 2008, s. 5-208). Şantiye sahası ve çevresindeki canlıların korunması bakımından çevresel açıdan hassas bölgeler için, sahada ağır iş makineleri çalıştırılmamalı bu bölgelerde insan gücünden yararlanılmalıdır. Şantiye organizasyonunda araç giriş çıkışlarının planlanmasıyla çevrenin gereğinden fazla istila edilmesinin önüne geçerek ekosisteme verilen zarar azaltılmalıdır. Şantiyede bulunan ağaçlar ve bitki örtüsüne saygılı olunmalı, kazılar sırasında açığa çıkan zemin suyunun tahliyesi doğru alana yapılmalıdır (Kim & Rigdon, 1998, s. 1-28). Atık yönetiminin iyi bir şekilde planlanması ve uygulanması ile hem malzemelerin geri dönüştürülmesiyle enerji ve malzeme tasarrufu sağlanır hem de atıkların yok edilmesiyle ekosisteme vereceği zararın önüne geçilir. Sev (2009), geri dönüştürülebilir malzemeler için depolama ve erişim alanlarının oluşturulmasının kaynak ve enerji tasarrufu sağlayacağını vurgulamıştır (Sev, 2009, s. 161-173).

Yapım sonrası süreç, yapının üretim aşamasının bitmesiyle başlayan; kullanım, bakım-onarım, yapının yeniden kullanımı, yıkım, malzemenin geri dönüşümü, malzemenin yeniden kullanımı, mevcut arazinin-altyapının yeniden kullanımı ve atıkların yönetilmesi aşamalarını kapsayan bir süreçtir. Kullanım süreci en uzun süren aşamadır ve çevresel etkisi de uzun süreler devam eder. Doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı, çevreye yayılan zehirli gazlar, oluşan atıklar kullanım sürecinde çevre üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Ayrıca yapının bakım ve onarımı sırasında kullanılan kaynakların çıkarılması, taşınması ve kullanılmasının da çevre üzerinde etkileri mevcuttur (Civan, 2006, s. 23-26). Yıkım veya yeniden kullanım aşamasında ortaya çıkan malzemeler faydalı ömrünü tamamladıktan sonra yeni yapılar için kaynak oluşturacak ya da tekrar doğaya dönüp yaşam döngüsünü tamamlayacaktır. Sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi bakımından bu aşamada verilen kararlar önem taşımaktadır. Kim ve Rigdon (1998) yapım sonrası sürecin sürdürülebilir olabilmesi için yeniden kullanım, malzemelerin geri dönüştürülmesi ve yıkım-yok etme üzere üç yöntem önermiştir. Bu kapsamda; yapının yeniden kullanımı, yapı malzemelerinin veya bileşenlerinin geri dönüştürülmesi, yeniden kullanımı, arazi ve altyapının yeniden kullanılması olmak üzere malzeme ve enerji tasarrufu sağlayan sürdürülebilir çözüm önerileri kullanılmaktadır (Kim & Rigdon, 1998, s. 1-28). Bir yapı faydalı ömrünü tamamladıktan sonra eğer tekrardan kullanımı sağlanabilmiş ise yapının inşası için harcanan enerjiden tasarruf sağlanmış olur. Dolayısıyla yapının esnek mekânsal, strüktürel çözümler üretilerek tasarlanmış olması yapının yeniden farklı işlevlerle kullanılabilmesine olanak sağlamaktadır (Tuğlu Karıslı, 2008, s. 5-208). Yapının yeniden kullanımı atıkların çevreye verdiği zararı büyük ölçüde azaltmakta ve yeniden üretimde kullanılacak olan enerjiyi korumaktadır. Bu yöntem hem çevresel açıdan fayda sağlamakta hem de kültürel mirasın korunmasına katkı sağlamaktadır (Sev, 2009, s. 161-173). Sürdürülebilir bir yapının yaşam döngüsü süreci içerisinde yapıya kaynak giriş çıkışları olmakta ve bununla birlikte yapıda devam eden bir kaynak akışı ortaya çıkmaktadır. Girdilerin kaynaktan çıkarılması ile başlayan bu akış; yapının yaşam dönemi boyunca devam eder. Yapı ömrünü tamamladıktan sonra ortaya çıkan çıktılar çevreye zarar vermeyecek şekilde geri dönüştürülerek yeniden kullanılır ya da yaşam döngüsünü tamamlamak üzere yok edilir (Kim & Rigdon, 1998, s. 1-28).

Günümüzde hızla artmakta olan çevre sorunları, kaynakların hızla tükenmesine ve yapım sektöründe de sürdürülebilirlik kavramının önem kazanmasına ortam hazırlamıştır. Bu kapsamda çeşitli kurum ve kuruluşların yapım sektöründe sürdürülebilir çalışmalar üretebilmek adına çözüm arayışına

girmesiyle sürdürülebilir yapım kavramının gelişimi başlamıştır (İlhan ve Yaman, 2015, s. 440-448). Sürdürülebilir yapım kavramının ortaya çıkmasından sonra inşaat sektöründe sürdürülebilir yapılara duyulan ihtiyaç ve sektörde bu konuya gereken önemin verilmesi hakkında birlikte hareket eden ülkeler konuyu ulusal boyuta taşıyarak inşaat gündemi oluşturmuşlardır. Söz konusu inşaat gündeminin ardından yapıların enerji verimliliğine ve çevresel etkilerine göre sınıflandıran ve sertifikalandıran sistemleri ortaya çıkartmışlardır (Sırkıntı, 2012, s. 13-89). Günümüzde dünya çapında kabul görmüş çok sayıda yeşil bina sertifika sistemi yer almaktadır (İlhan & Yaman, 2015, s. 440-448; Fowler & Roach, 2006). Dünyada yaygın olarak kullanılan yeşil bina sertifika sistemlerinin başında; 1990'da İngiltere'de Bina Araştırma Kuruluşu Çevresel Değerlendirme Metodu (Building Research Establishment Environmental Assessment Method, BREEAM) yer almaktadır (Çelik, 2009, s. 1-97) (Şekil 2).

Şekil 2. Dünyada Yeşil Bina Sertifika Sistemlerinin Gelişimi

Dünya çapında büyümeye devam eden çevre problemleri Türkiye'nin de gündemine girerek 2008 yılında sürdürülebilir yapıya ilişkin uygulamalar başlamıştır (Şekil 3). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım aşamaları birlikte sürdürülebilirlik konusunda önemli adımlar atılmıştır (Şenol, 2009, s. 29-73).

Şekil 3. Türkiye'de Yeşil Bina Sertifika Sistemlerinin Gelişimi

Dünyada ve Türkiye'de kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan ve devam etmekte olan çalışmalar inşaat sektöründe sürdürülebilir uygulamalara ilişkin verilen önemi göstermektedir. Günümüzde artış gösteren çevresel tehditlerinin önüne geçebilmek amacıyla farklı sektörler sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma konusunu gündemine taşımıştır. Son yıllarda sürdürülebilirlik konusuna ilişkin bilincin artmasına neden olan çevresel problemlere yönelik kamu kurum ve kuruluşları tarafından çevreye duyarlı yönetim sistemleri oluşturulmuştur. Aynı zamanda çevresel bilincin artmasında ve çevreyi koruma yönünde uygulamalar yürütülmesinde turizm işletmelerinin ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu baskıların da payı vardır. Konaklama işletmelerinin kârlılık hedefleri ve müşterilerin sürdürülebilirlik beklentileri de çevreye duyarlı uygulamaların oluşumunda önem taşımaktadır. Tüm bu gelişmeler sonucunda çevreye zarar vermeyen, çevre ile uyumlu sürdürülebilir konaklama yapılarının inşa edilmesi ve yaşanılabilir bir çevre için faaliyete geçmeleri amacıyla ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından sertifika sistemleri ortaya çıkmıştır.

Turizm sektörünün büyümesi sonucunda ortaya çıkan çevresel tehdit, 1979'da Dünya Turizm Örgütü'nün (World Tourism Organization, WTO) Çevre Komitesi'ni oluşturmasıyla birlikte küresel ölçekte tanınmıştır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı ile ilgili atılan bir diğer adım ise 1982 yılında hazırlanan Turizm ve Çevre Ortak Bildirgesi'dir. 1987'de yayımlanan Brundtland Raporu ve 1993 yılında oluşturulan Gündem 21 Konferansı sürdürülebilir turizm kavramının hız kazanmasında etkili olan en

önemli gelişmelerdendir. 1992 yılında ise turizm sektörünü temsil eden kurumlar- Dünya Turizm Örgütü, Dünya Konseyi, Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (World Travel and Tourism Council, WTTC)- tarafından Rio Çevre Bildirgesi temel alınarak oluşturulan sürdürülebilirlik ilkeleri; turizm kapsamına dâhil ederek sürdürülebilir turizm konusunda önemli adımlar atılmıştır (Hughes, 2002, s. 457-477). Turizm faaliyetlerinde sürdürülebilirlik konusuna yönelik söylemler ve çalışmalar doğrultusunda çevreye verilen önem artış göstermiştir. Böylece sürdürülebilir turizm kavramı ulusal gündemde yerini almış, farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Turizm sektörünün bir parçası olan konaklama yapılarında çevre üzerindeki olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması amacıyla Dünyada ve Türkiye’de çevre yönetim uygulamaları ve sürdürülebilir sertifikasyon sistemleri oluşturulmuştur. Oluşturulan sistemlerin temelinde; sürdürülebilir yönetim uygulamaları, enerji verimliliği, atıkların azaltılması, geri dönüştürülmesi, yeniden kullanılması, su verimliliği, çevre bilincinin oluşturulması, doğal kaynakların korunumu olmak üzere çeşitli çevre dostu uygulamalar yer almaktadır (Yılmaz vd., 2016, s. 180-197). Söz konusu uygulamalar; Green Key, Green Globe, Yeşil Yıldız, Yeşillenen Oteller gibi Dünyada ve Türkiye’de konaklama yapıları için uygulanan sürdürülebilir sertifika sistemlerinin içeriğini oluşturmaktadır. Ulusal, uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından geliştirilen sürdürülebilir sertifika sistemlerinin temel amacı, konaklama yapılarında gereksiz enerji ve doğal kaynak kullanımının önüne geçilerek çevreye duyarlı bir yönetim sisteminin geliştirilmesi; kullanıcılar, personeller ve yerel halkta sürdürülebilirlik bilincinin oluşturulması ve bu tür yaklaşımların teşvik edilmesidir. Konaklama işletmelerinin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin fark edilerek sürdürülebilir turizm anlayışının ortaya çıktığı 1980’li yıllarda konaklama yapılarında da sürdürülebilir turizme yönelik yaklaşımlar başlamıştır. Bu dönemde konaklama işletmelerinin belirli bir düzenleme olmaksızın kendi içinde ve çevresinde sürdürülebilirlik yönünde iyileştirmeler yapmaları gerektiği anlayışı önem kazanmıştır. Bu iyileştirmeler doğrultusunda; ziyaretçilerle ilgili düzenlemeler, atık yönetimi, kirliliği azaltma, sürdürülebilir turizme yönelik çalışmalar, enerji verimliliğini sağlama, kaynakların verimli kullanımı gibi konularla ilgili birtakım kurallar oluşturmuşlardır. Daha sonraları ise Dünya Turizm Örgütü tarafından turistlerin ve yerel halkın içinde bulunduğu çevreyi koruması adına konaklama işletmelerinde birtakım düzenlemeler oluşturulmuştur. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise sürdürülebilir turizm faaliyetleri kapsamında konaklama işletmelerine yönelik sertifikasyon sistemleri oluşturulmuştur (Türkey, 2002, s. 34-126). Oluşturulan bu sertifikasyon sistemleri sayesinde konaklama yapılarında sürdürülebilir turizmin önemi benimsenmiş, bu yöndeki uygulamalar hız kazanmış ve konaklama yapılarında sürdürülebilir turizme yönelik uygulamaların önü açılmıştır.

Dünyada sürdürülebilir turizm kapsamında oluşturulmuş pek çok kurum ve kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların konaklama yapıları için oluşturdukları değerlendirme sistemleri yaygın olarak kabul görmektedir. Uluslararası turizm kuruluşlarından olan; Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (The United Nations World Tourism Organization, UNWTO), Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (Global Sustainable Tourism Council, GSTC), Uluslararası Tur Operatörleri Girişimi (Tour Operators Initiative, TOI), Uluslararası Turizm Ortaklığı (International Tourism Partnership, ITP), Yeşil Anahtar (Green Key), Yeşil Küre (The Green Globe 21), ve Yeşil Turizm İş Programı (Green Tourism Business Scheme, GTBS), tarafından konaklama yapılarında sürdürülebilirlik uygulamalarının arttırılmasına yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Konaklama yapıları için oluşturulan sertifikasyon

sistemleri bu çalışmaların en önemlisidir. Bu sertifikasyon sistemleri yönetsel, çevresel, mimari, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda pek çok kriteri içermektedir. Dünyada olduğu gibi ülkemizde bulunan kurum ve kuruluşlar tarafından da sürdürülebilir turizm uygulamaları yürütülmektedir. Bu kuruluşların başında Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türkiye Otelciler Birliği (TÜROB) gelmektedir. Söz konusu kuruluşlar tarafından oluşturulan sürdürülebilir sertifikasyon sistemleri, konaklama yapılarında çevrenin korunmasına yönelik tasarımların ve uygulamaların nasıl yapılacağına ilişkin kriterler içermektedir. Söz konusu sertifikaların temel hedefi çevre duyarlılığı konusunda farkındalık yaratarak sürdürülebilir yapıların yaygınlaşmasını sağlamaktır. Aynı zamanda konaklama yapılarında bulunan iç ve dış kullanıcılar için gerekli konfor koşulları gözetilerek yapıların sürdürülebilirliği sağlanırken inşaat sektörünün çevresel etkileri de azaltılmaya çalışılmaktadır. Çalışmada ise ulusal ve uluslararası turizm kuruluşlarının konaklama yapıları için oluşturduğu sürdürülebilir sertifika sistemlerinde bulunan kriterler doğrultusunda seçilen konaklama yapıları yaşam döngüsü süreçleriyle birlikte incelenmiştir. Sertifikasyon belgelerinde yer alan kriterler; çevresel, mimari, yönetsel, sosyokültürel ve ekonomik olmak üzere yapının her alanını kapsayacak şekilde sınıflandırılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Ulusal ve Uluslararası Turizm Kuruluşların Konaklama Yapıları için Sürdürülebilirlik Kriterleri

		UNWTO	GSTC	TOI	ITP	Green Key	Green Globe	GTBS	KTB	TÜROB
Yönetimsel Kriterler	•Personel Farkındalığı	√	√	√	√	√	√	√	√	√
	•Müşteri Farkındalığı	√	√	√	√	√	√	√	√	√
	•Sürdürülebilir Yönetim	√	√	√		√	√	√	√	√
	•İletişim Yönetimi		√	√			√			√
	•İç Yönetim		√	√						
	•Temizlik			√		√				
	•Satın Alma-Tedarik		√	√	√		√	√	√	√
	•Hedef Yönetimi		√		√					
	•Doğru Tanıtım		√				√			
Çevresel Kriterler	•Kaynakların Korunumu	√	√				√	√	√	√
	•Enerji Yönetimi	√	√	√	√	√	√	√	√	√
	•Su Yönetimi		√		√	√	√	√	√	√
	•Atık Yönetimi		√	√	√	√	√	√	√	√
	•Ulaşım Kontrolü		√					√	√	
	•Biyçeşitlilik ve Ekosistem	√	√	√		√	√		√	
	•Kimyasal Madde Kullanımı		√			√	√		√	
	•Gıda Güvenliği				√	√				
	•Sera Gazı Emisyonu	√	√		√					
Mimari Kriterler	•Arsa Seçimi ve Yapı Yönelimi						√		√	
	•Planlama ve Tasarım				√		√		√	
	•Yapı Malzemesi				√				√	
	•Havalandırma				√				√	√
	•Yalıtım				√					
	•Aydınlatma									
	•Peyzaj				√		√		√	
Sosyokültürel ve Ekonomik Kriterler	•Kültürel Miras	√	√		√		√	√	√	
	•Toplumsal Katılım		√		√	√	√	√		
	•Kültürel Etkileşim	√	√	√			√			
	•Toplumsal Hizmetler	√	√			√	√		√	
	•Yerel İstihdam	√	√				√			
	•Eşit Fırsatlar	√	√		√		√			
	•Yerel Girişimler		√				√			
	•Sağlık ve Güvenlik						√			

Bu kriterler doğrultusunda sürdürülebilir bir konaklama yapısı; enerji, su, doğal kaynakları etkin bir şekilde kullanmalı, kaynak verimliliği sağlamalı, atık oluşumunu azaltarak atıkların yeniden kullanımını sağlamalı, çevreye zararlı kimyasallar salmamalı, esnek bir tasarıma sahip olmalı, gerekli sağlık ve konfor koşullarını sağlamalı, kültürel değerlere saygı göstermeli, yenilenebilir kaynaklardan yararlanmalı, sürdürülebilir yapı malzemeleri tercih etmeli, personel ve kullanıcıları bilinçlendirmeli, yaşam döngüsü süreçlerinde çevreye zarar vermeyen duyarlı bir yapı oluşumunu teşvik etmelidir. Çalışma kapsamında konaklama yapılarının özellikle tasarım, yapım, kullanım, bakım ve onarım

aşamalarında sürdürülebilirliğini etkileyen çevresel ve mimari kriterler ön planda tutulmuştur. Bunların arasında çevresel kriterlerden; kaynakların korunumu, enerji yönetimi, su yönetimi, atık yönetimi, ulaşım kontrolü mimari kriterlerden ise arsa seçimi, yapı yönelimi, planlama ve tasarım, yapı malzemesi, havalandırma, yalıtım, aydınlatma ve peyzaj uygulamalarında sürdürülebilirliğin sağlanması önemlidir.

C. ÇALIŞMA ALANI VE YÖNTEM

Doğal ve kültürel kaynaklar bakımından ülke turizmi açısından önemli bir yeri olan Kapadokya Bölgesi, yıl boyu turizm faaliyetlerine ev sahipliği yapmaktadır. Konaklama ihtiyacının karşılanması amacıyla artan yapılar çevresel, ekonomik ve sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu etkilerin giderilmesi yönünde turizm alanlarında ve konaklama yapılarında sürdürülebilirlik uygulamalarının artırılması önemlidir. Bu kapsamda; konaklama yapılarında sürdürülebilir yapıım yönetiminin mevcut durumunun tespit edilerek bu yöndeki çalışmalarının artırılması amacıyla bir çalışma yapılması gerektiği öngörülmüştür. Bu doğrultuda; doğal ve tarihi varlıklar bakımından zengin olması sebebiyle turizm ve konaklama sektörünün geliştiği, ülkemizde önemli görülen turizm kentlerinden birisi olan ve sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen TR71 Bölgesi kapsamında bulunan Kapadokya Bölgesi (Aksaray, Kayseri, Kırşehir, Nevşehir, Niğde) seçilmiştir. Çalışma kapsamında ise; Avanos, Derinkuyu, Göreme, Ihlara, Kaymaklı, Uçhisar, Ürgüp ve çevresinin oluşturduğu, coğrafi oluşum şekillerinin yoğun olduğu bölgeleri kapsayan “Merkez Kapadokya” bölgesinde turizm ve konaklama açısından ön plana çıkan Avanos, Göreme, Uçhisar ve Ürgüp kentlerinde alan çalışması yapılması önemli görülmüştür (Şekil 4).

Şekil 4. Araştırmaya Dâhil Olan Konaklama Yapılarının Yerleşim Yerleri

Çalışma kapsamında tasarımcılara, yüklenicilere ve işletmecilere yöneltilecek olan değerlendirme formları hazırlanırken öncelikli olarak yapıım yaşam döngüsü süresince gerçekleştirilen sürdürülebilirlik eylemleri belirlenmiştir. Turizm kuruluşlarının konaklama yapıları için belirlediği sürdürülebilirlik kriterleri; yönetsel, çevresel, mimari, sosyoekonomik ve kültürel olmak üzere dört ana başlığa ayrılmıştır. Kriterler listelenerek yapıım yönetimi süreçleri ile entegre edilmiş ve bunların kapsadığı süreçler ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda; konaklama yapılarının yaşam döngüsü süreçlerinde sürdürülebilirliği etkileyen ölçütlerin ortaya çıkartılması ve önerilerin oluşturulması hedeflenmiştir. Bu bağlamda; seçilen konaklama yapıları için tasarım, uygulama ve işletmeden sorumlu kişilere oluşturulan değerlendirme formu uygulanmıştır. Değerlendirme formu kapsamında mimarların sürdürülebilirlik algısı, tasarımsal kısıtlar, mevcut koşullara uyum sağlama, öncelikli olarak uyguladıkları kriterler, yüklenicilerin değişen koşulları takip edebilmesi, tasarımsal kararları uygulayabilmesi, işletmecilerin önem verdikleri uygulamalar, sürdürülebilir yönetim konusundaki bilgi düzeyleri değerlendirilerek elde edilen bilgiler Microsoft Excel programında analiz edilerek sonuçları değerlendirilmiştir.

Formlar hazırlanırken derecelendirmeyi esas alan “Beşli Likert Ölçeği” (1: Hiç Uygulanmadı, 2: Uygulanmadı, 3: Kararsız, 4: Uygulandı, 5: Tamamen Uygulandı) kullanılarak katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Değerlendirmenin ilk bölümündeki sorular katılımcıyı ve yapıyı tanımlamaya yönelik; katılımcının cinsiyeti ve mesleği, yapının ismi, yapım yılı, yapının konumu, oda sayısı, yapı alanı, durumu ve eski işlevi sorularını içermektedir. Takip eden bölümde ise yönetsel, çevresel, mimari, sosyokültürel ve ekonomik kriterler olmak üzere sürdürülebilirlik kriterlerine yer verilerek katılımcılardan uygulanma derecesinin belirtilmesi istenmiştir. Çalışma kapsamında oluşturulan yapı değerlendirme formu; kullanım aşamasında olan Turizm İşletme Belgeli konaklama yapılarının mimarları, yüklenicileri ve işletmecilerine yöneltilmiştir. Seçilen yapılarda aranan öncelikli özellik; daha kapsamlı olması sebebiyle Bakanlık Belgeli konaklama yapıları olması ve mimari projesine ve/veya mimarına ulaşılabilir olmasıdır. Etkili olan diğer önemli kriter ise yapının aldığı belgenin ölçeği ve türüdür. Bu kapsamda değerlendirme çalışması yapılmak üzere; Kapadokya Bölgesindeki doğal sit alanı olan ve turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgeler seçilmiştir. Kriterlere uygun olan yapılar seçilerek mimarlarla, yüklenicilerle ve işletmecilerle görüşülmüştür. Çalışma kapsamında 17 adet yapı belirlenmiş ancak bazı tasarımcıların çalışmaya destek vermekten vazgeçmesi sebebiyle 14 adet yapı incelenmiştir.

D. BULGULAR

Kapadokya Bölgesindeki konaklama yapılarının sürdürülebilirliklerine yönelik incelemeler ve değerlendirme formlarından elde edilen verilere yer verilmiştir. Öncelikli olarak yapılan gözlemsel incelemeler aktarılmıştır. Çalışmadaki 14 adet konaklama yapısının; tasarım sürecinde 14, uygulama sürecinde 10, kullanım ve işletme sürecinde ise 13 yapı hakkında değerlendirme yapılarak toplamda 37 adet değerlendirme formunun sonuçları incelenmiştir. Katılımcılara yöneltilen sorular; katılımcıların cinsiyetini ve mesleğini içermektedir. Konaklama yapıları hakkında ise yapının ismi, yapım yılı, konumu, oda sayısı, inşaat alanı, yapının durumu ve yapının eski işlevine yönelik veriler toplanmıştır.

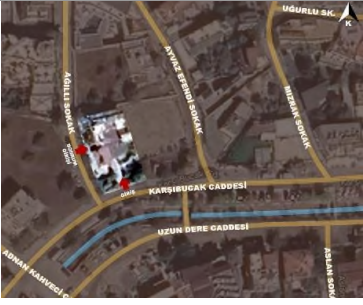

1. Postacı Hikmet Cingi Konağı: Avanos'ta yer alan 5 odalı yapı, 2014 yılında işletmeye açılmıştır. Yapıda kullanılan malzemeler çevreye ve dokuya zarar vermeyecek şekilde seçilmiştir. Cephe açıklıkları, yapı malzemesi, avlu tasarımı mevcut yapı korunarak yenilendiği için sürdürülebilirlik kriterlerine uygun tasarım kararları alınamamıştır. Yığma yapı olup kullanılan malzeme doğal taştır. Resepsiyon bölümü, hafif yapı elemanlarıyla oluşturulmuş olup yemek alanı olarak da kullanılmaktadır. Tavanda açılır kapanır bir mekanizma bulunması mekânın esnek kullanımına imkân sağlamaktadır. Güneydoğu cephesine bakan odalar cepheden içeri çekilerek kemerlerle alt ve üst katlarda revaklar oluşturulmuştur. Yarı açık mekânlar güneş kırıcı özelliğiyle ısıtma soğutma enerjisinin korunumunu sağlamaktadır. Bahçede mevcuttaki ağaç korunmuş, çörtenden ve ısıtma soğutma sistemlerinden gelen suyun yeşil alana ulaştırılması sağlanmıştır. Yapıda bulunan güneş panelleri enerjiden tasarruf sağlamaktadır. Yapıda atıkların ayrıştırılması için özel bir çaba gösterilmemekte ancak kullanılan atıkların geri dönüşümü sağlanmaktadır. Yapıda genel sürdürülebilirlik kriterlerine doğrudan dikkat edilmiyor olsa da kriterlerden bazılarının dolaylı olarak uygulandığı görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Postacı Hikmet Cingi Konağı Künyesi

Konum Bilgileri		Mimari Bilgiler		Genel Bilgiler	
Konumu:	Avanos	İnşaat Alanı:	350 m ²	Yapım (Yenilenme) Yılı:	2014
Vaziyet Planı		Oda Sayısı:	5	Yapının Türü:	Pansiyon
		Yapım Tekniği:	Yığma	Yapının Durumu:	Tarihi Yapı
		Kat Planları:			Eski İşlevi:
				Genel Görünüm:	
					
Sürdürülebilirlik Özellikleri					
Planlama-Tasarım: Açılır Kapanır Tavan Mekanizması			Enerji Yönetimi: Ek Yapıda Bulunan Revaklar		
					

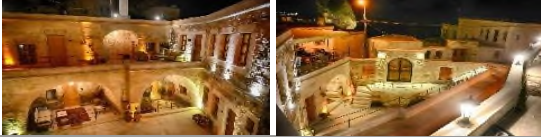
2. Göreme Alaturca House: Nevşehir'in Merkez ilçesi Göreme'de 2016 yılında hizmete açılan 7 odalı yapı 529 m²'lik bir alana sahiptir. Yapım tekniği betonarme olmasına rağmen yerel mimari dokuya uyum sağlayabilmesi için cepheleri andezit taş kaplama yapılmıştır. Yapıda doğal taş ve ahşap malzeme kullanımı yapının uzun ömürlü ve sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır. Çatıda tavan arası yalıtımı ve duvarlarda ısı yalıtımı uygulamaları yapılmıştır. Islak hacimlerde kısmi havalandırma oluşturulmuştur. Yapıdaki güneş kolektörleri enerji korunumu sağlamaktadır. Cephe açıklıkları standartlara uygun tasarlanmış, ısı korunumu sağlayan camlar tercih edilmiştir. Zeminde yağmur sularının yer altına akışını sağlayan andezit malzeme tercih edilmiştir. Yapının sürdürülebilirlik ilkelerinden bazılarını uyguladığı ancak bunun yeterli seviyede olmadığı gözlemlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Göreme Alaturca House Künyesi

GÖREME ALATURCA HOUSE	Konum Bilgileri		Mimari Bilgiler		Genel Bilgiler	
	Konumu:	Göreme	İnşaat Alanı:	529 m ²	Yapım Yılı:	2016
	Vaziyet Planı		Oda Sayısı:	7	Yapının Türü:	Pansiyon
			Yapım Tekniği:	Betonarme	Yapının Durumu:	Yeni Yapı
		Kat Planları:		Eski İşlevi:	-	
						
Sürdürülebilirlik Özellikleri						
Yapı Malzemeleri		Havalandırma	Enerji Yönetimi	Biyçeşitlilik ve Ekosistem		
						

3. Hatice Aşlamacı Pansiyonu: 2016 yılında kullanıma açılan 6 odalı yapı, 750 m²'lik alana sahiptir. Yapının büyük çoğunluğu zemin kotunun altında olduğundan doğal aydınlatma ve havalandırma için cephe açıklıkları avluya bakacak şekilde tasarlanmıştır. Zemin kattaki odalardan iki tanesinin giriş bölümünde yarı açık mekânlar oluşturulmuştur. Yapıdaki odaların açık ve yarı açık mekânlara bakıyor olması, hem yapı-kullanıcı ilişkisinde hem de enerji kullanımının azaltılmasında önemli görülmektedir. Oluşturulan yarı açık alanlar yazın gün ışığının odaların içine olan etkisini engellerken, kışın gün ışığının odalara girmesine izin verip ısıtma ve soğutma için harcanan enerjinin korunumunu sağlamaktadır. İşletmenin yönetsel ve çevresel sürdürülebilirlik kriterlerine uygun olmadığı ancak mimari ve sosyokültürel kriterlere kısmen uygun olduğu düşünülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Hatice Aşlamacı Pansiyonu Künyesi

HATİCE AŞLAMACI PANSİYONU	Konum Bilgileri		Mimari Bilgiler		Genel Bilgiler	
	Konumu:	Göreme	İnşaat Alanı:	750 m ²	Yapım (Yenilenme) Yılı:	2016
	Vaziyet Planı		Oda Sayısı:	6	Yapının Türü:	Pansiyon
			Yapım Tekniği:	Kaya Oyma + Yığma	Yapının Durumu:	Tarihi Yapı
		Kat Planları:			Eski İşlevi:	Harabe Konut
Sürdürülebilirlik Özellikleri						
Planlama-Tasarım: Açık ve Yarı Açık Mekânlar						
						

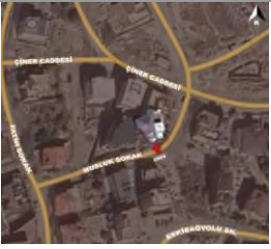

4. Carus Cappadocia: Göreme’de yer alan yapı; 2019 yılında kullanıma açılmıştır. 2200 m² alana sahip yapının kaya oyma ve taş olmak üzere 55 odası bulunmaktadır. Yapıyı doğu batı yönlü iki bloğa ayıran Manav Çıkması aksı korunarak kullanıcılar ve yerel halkın erişim sağlayabildiği bir geçiş alanı olarak tanımlanmıştır. Yapı kütsel hareketler ve cephe açıklıklarıyla yerel mimari ile uyumludur. Yapı malzemesi olarak doğal taş ve ahşap kullanılması, mimari bütünlük oluştururken yapının uzun ömürlü, sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır. Yeşil alanlarda yöreyle uyum sağlayan sürdürülebilir uygulamalar yapılmıştır. Çatı ve duvarlarda uygulanan yalıtım, ısı kontrolünü sağlamaktadır. Filtre edilmiş hava sağlayan sistemlerle ve doğal havalandırma ile iç mekân hava kalitesi optimize edilmektedir. Bazı mekânların tavanında şeffaf yüzeyler oluşturulmuştur. Yapının sürdürülebilirlik ilkelerinden enerji verimliliği, atık yönetimi, biyoçeşitlilik ve ekosistemin korunması, yerel hizmetlerin sağlanması, çevre dostu malzemelerin kullanımına uygun olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Carus Cappadocia Künyesi

Konum Bilgileri		Mimari Bilgiler		Genel Bilgiler	
Konumu:	Göreme	İnşaat Alanı:	2200 m ²	Yapım (Yenilenme) Yılı:	2018-2019
Vaziyet Planı		Oda Sayısı:	55	Yapının Türü:	Özel Tesis
		Yapım Tekniği:	Kaya Oyma + Yığma	Yapının Durumu:	Tarihi Yapı
		Kat Planları:		Eski İşlevi:	Konut, Dükkân, Otel
		Yapının Kat Planlarına Ulaşılamadı		Genel Görünüm:	
Sürdürülebilirlik Özellikleri					
Kültürel Etkileşim, Planlama-Tasarım- Manav Çıkmazı Aksı			Biyçeşitlilik ve Ekosistem	Aydınlatma-Şeffaf Tavan Uygulaması	
					

5. Osmanlı Manor: Göreme’de yer alan 12 odalı yapı 2017 yılında hizmete açılmıştır. Peribacalarının güneyde bulunması, yapı girişinin ve sirkülasyon alanlarının güneye yönlendiğini sağlayarak tasarımsal kararları etkilemiştir. Odaların ıslak hacimleri sirkülasyon alanlarının etrafında konumlanırken yatak odaları doğal aydınlatma ve havalandırma için dış cephede tasarlanmıştır. Taşıyıcı sistemi betonarme olup duvarlarda doğal taş malzeme, pencerelerde ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Teras katta bulunan güneş kolektörleri kullanılan enerjinin azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Tesisin bahçesinde yerleşkenin iklimine uygun ağaçlar seçilmiş, bahçe düzeninde yağmur suyunun geçirimine imkân veren zemin malzemeleri tercih edilmiştir. Yapının sürdürülebilirlik kriterlerinden kaynak korunumu ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına uygun olduğu gözlemlenmiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Osmanlı Manor Künyesi

OSMANLI MANOR	Konum Bilgileri		Mimari Bilgiler		Genel Bilgiler		
	Konumu:	Göreme	İnşaat Alanı:	600 m ²	Yapım Yılı:	2017	
Vaziyet Planı		Oda Sayısı:	12	Yapının Türü:	Pansiyon		
		Yapım Tekniği:	Betonarme	Yapının Durumu:	Yeni Yapı		
		Kat Planları:			Eski İşlevi:	-	
				Genel Görünüm:			

6. Caldera Pansiyon: Uçhisar'da konumlanan 8 odalı yapı, 2015 yılında hizmete açılmıştır. Yapının tasarımında ve yöneliminde etkili olan faktörlerden en önemlisi manzara ve Uçhisar Kalesi çevresinde bulunmasıdır. Ortak kullanım alanları ve odalar manzaraya yönelecek şekilde planlanmıştır. Bazı duvarların mülkiyeti başkasına ait olduğundan restorasyon sırasında bu alanlar caping yöntemiyle (üst örtüsünü kaybetmiş yapı duvarlarının üzerine uygulanan koruyucu örtü) korunmuştur. Aydınlatmaların gün ışığına, harekete duyarlı olması sebebiyle enerji tasarrufu sağlanmaktadır. Yapının enerji korunumu ve sürdürülebilir malzeme kullanımı ilkelerine uygun olduğu görülmektedir (Tablo 7).

Tablo 7. Caldera Pansiyon Künyesi

CALDERA PANSİYON	Konum Bilgileri		Mimari Bilgiler		Genel Bilgiler		
	Konumu:	Uçhisar	İnşaat Alanı:	700 m ²	Yapım (Yenilenme) Yılı:	2019	
Vaziyet Planı		Oda Sayısı:	8	Yapının Türü:	Pansiyon		
		Yapım Tekniği:	Kaya Oyma + Yığma	Yapının Durumu:	Tarihi Yapı		
		Kat Planları:			Eski İşlevi:	Konut	
				Genel Görünüm:			
	Sürdürülebilirlik Özellikleri						
	Yapı Malzemeleri- Doğal Taş Malzeme			Gün Işığı ve Harekete Duyarlı Aydınlatma Sistemi			
							

7. Taşkonaklar: Uçhisar'da 2006 yılında 6 odalı olmak üzere hizmete açılmıştır. Daha sonraları yapımına devam edilerek 23 odalı özel bir tesis haline getirilmiştir. Peribacalarının yönü, yapının ortak

kullanım alanlarının batı yöne bakmasını sağlamıştır. Yapının vadiye bakan bölümlerinde sirkülasyon alanları, avlu, teras ve peyzaj planlanmıştır. Kot farkından yararlanılarak seyir terasları oluşturulan bu alanlarda yeşil çatı uygulaması ile birlikte sosyal amaçlı kullanılan mekânlar oluşturulmuştur. Yarı açık mekânlarda ahşap pergola, taş tonoz ve kemerlerle oluşturulan üst örtüler bulunmaktadır. Odalar sirkülasyon alanlarının etrafında ıslak hacimler ise avluya bakmayan alanlarda tasarlanmıştır. Odaların çoğunda doğal havalandırma sağlanırken ıslak hacimlerde kısmi havalandırma oluşturulmuştur. İşletmenin doğaya olan etkisinin en aza indirilmesi için sürdürülebilir yönetim planı uygulanmaktadır. Kullanıcılar ve çalışanlar için bu yönde bilgilendirilme yapılmaktadır. Yapının sürdürülebilir olma yönünde izlediği öncelikli kriterler atık yönetimi, su korunumu ve enerji verimliliğine yönelik yapılan uygulamalardır. Yapıda çevreye ekolojik katkı sunan yeşil çatı uygulaması yapılmış olup, kullanılan peyzaj öğeleri iklime uygun ve az su tüketen bitkilerden oluşmaktadır. Zeminde ise geçirimli doğal taş malzemeler kullanılmıştır. Yapıda ısıtma soğutma enerjisinin kontrolünün sağlanması için ahşap güneş kırıcı paneller kullanılmaktadır. Güneş ışınlarından enerji elde edebilmek için gezilemeyen teraslara güneş kolektörleri yerleştirilmiştir. Yapıda doğal kaynakların kullanımı azaltılarak enerji verimliliği sağlayan led ışıklar kullanılmaktadır. Jakuzilerde kullanılan suyun her kullanımda boşaltılıp temizlenmesi su israfına yol açtığından dolayı gri sular depolarda toplanıp arıtılarak bahçe sulamasında kullanılmaktadır. Tek kullanımlık tüketim ürünleri yerine geri dönüştürülebilir ürünler tercih edilmektedir. Atıkların ayrıştırılması için özel kutular yerleştirilmiştir. Tehlikeli atıklar depolarda tutulup güvenli bir şekilde uzaklaştırılmaktadır. Yapının sürdürülebilirlik kriterlerinden malzeme yönetimi, atık yönetimi, kaynak korunumu, ekolojik çeşitliliğe uygun olduğu gözlemlenmektedir (Tablo 8).

Tablo 8. Taşkonaklar Künyesi

TAŞKONAKLAR	Konum Bilgileri		Mimari Bilgiler		Genel Bilgiler	
	Konumu:	Uçhisar	İnşaat Alanı:	2000 m ²	Yapım (Yenilenme) Yılı:	2006
	Vaziyet Planı		Oda Sayısı:	23	Yapının Türü:	Özel Tesis
			Yapım Tekniği:	Kaya Oyma + Yığma	Yapının Durumu:	Tarihi Yapı
			Kat Planları:		Eski İşlevi:	Konut
					Genel Görünüm:	
						
Sürdürülebilirlik Özellikleri						
	Peyzaj Ögeleri, Yeşil Çatı Uygulaması	Güneş Panelleri, Güneş Kırıcılar	Su Korunumu	Atık Yönetimi		
						

8. Ariana Sustainable Luxury Lodge: Uçhisar'ın kuzeyinde yer alan yapı; 2012-2015 yıllarında restorasyon sürecini tamamlayarak kullanıma açılmıştır. 835 m² kapalı alana sahip olan tesisin 11 odası bulunmaktadır. Yapının tasarım kararlarındaki en etkili unsur, konumlandığı arazinin manzarasıdır. Ortak kullanım alanları, teraslar, avlular Uçhisar Kalesi'nin ve vadinin bulunduğu yön temel alınarak planlanmıştır. Aynı zamanda tescilli yapıların geri dönüştürülerek yeniden kullanılması söz konusu olduğundan tasarım kararlarını etkileyen faktörler arasında koruma kurulu kararları da önemli yere sahiptir. Yapının kuzeyinde bulunan ve doğal sit alanındaki araziye geleneksel bağcılık anlayışı sürdürülerek iklime uygun peyzaj düzenlemesi yapılmıştır. Yapının duvarları yapıya ulaşımın sağlandığı yol ile uyum sağlamaktadır. 3. seviye kot planında görüldüğü gibi yapının girişini vurgulamak amaçlı ana yola doğru çıkmalar yapılmıştır. Restore edilen yapılarla yeni tasarlanan birimlerin birbirine entegre edilmesi için kullanılan malzemelerin ilişkisi önemli görülmüş; taş, çelik ve ahşap malzemelerle uyum sağlamaya çalışılmıştır. Tarımsal yapı onarılırken benzer şekilde eğik çatı formuna uygun yeni yapılar da oluşturulmuştur. Mevcut sokak tipolojisi yapı içine doğru girerek peyzaj ile bütünleşmiştir. Yapıda bulunan güneş kolektörleri sayesinde enerjinin bir kısmı sağlanmaktadır. Konuklar ve çalışanlar için alternatif ulaşım araçları sunulmaktadır. Yapının sürdürülebilirlik kriterlerinden; tescilli yapıların korunması ve izlerinin yansıtılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, alternatif ulaşım araçları, peyzaj öğelerinin iklimsel verilere gözetilerek seçilmesi, doğal malzeme kullanımına uygun olduğu görülmektedir (Tablo 9).

Tablo 9. Ariana Sustainable Luxury Lodge Künyesi

ARIANA SUSTAINABLE LUXURY LODGE	Konum Bilgileri		Mimari Bilgiler		Genel Bilgiler	
	Konumu:	Uçhisar	İnşaat Alanı:	835 m ²	Yapım (Yenilenme) Yılı:	2015
	Vaziyet Planı		Oda Sayısı:	11	Yapının Türü:	Özel Tesis
		Yapım Tekniği:	Kaya Oyma + Yığma + Betonarme + Çelik		Yapının Durumu:	Tarihi Yapı
		Kat Planları:			Eski İşlevi:	Tarimsal özellikli mekân
	Genel Görünüm:					
						
	Sürdürülebilirlik Özellikleri					
	Kültürel Miras- Mevcut Yapıların Korunması			Enerji Yönetimi, Sürdürülebilir Peyzaj, Yapı Malzemeleri		
						

9. Petra Inn Cappadocia: Uçhisar'da 2019 yılında hizmete açılmıştır. 2000 m² alana sahip olan pansiyonda toplamda 19 oda bulunmaktadır. Çarhacı Mustafa Efendi Konağı'nın restore edilmesiyle oluşturulan yapının tasarımsal kararlarının alınmasında mevcut yapının korunması ve vadi manzarası etkilidir. Konumlandığı arazinin eğimi gözetilerek tasarlanmıştır. Mevcuttaki taş malzemeler güçlendirilmiş yeni oluşturulan mekânlarda da doğal taş malzemeler kullanılmıştır. Kullanıcılara bisiklet kiralama, araç paylaşımı gibi alternatif araçlar sunulmaktadır. Yapının sürdürülebilirlik kriterlerinden malzeme yönetimi, arsa seçimi ve yapı yönelimi, ulaşım kontrolü, enerji yönetimine uygun olduğu görülmektedir (Tablo 10).

Tablo 10. Petra Inn Cappadocia Künyesi

PETRA INN CAPPADOCIA	Konum Bilgileri		Mimari Bilgiler		Genel Bilgiler	
	Konumu:	Uçhisar	İnşaat Alanı:	2000 m ²	Yapım (Yenilenme) Yılı:	2017-2019
	Vaziyet Planı		Oda Sayısı:	19	Yapının Türü:	Pansiyon
		Yapım Tekniği:	Kaya Oyma + Yığma		Yapının Durumu:	Tarihi Yapı
		Kat Planları:			Eski İşlevi:	Konut
	Genel Görünüm:					
						
	Sürdürülebilirlik Özellikleri					
	Sürdürülebilir Yapı Malzemesi		Çevre Dostu Ulaşım		Alternatif Ulaşım	
						

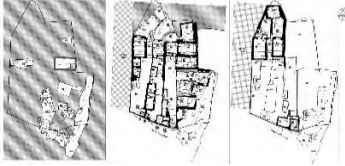

10. Argos in Cappadocia Uçhisar'da yer alan yapı 2010 yılında hizmete açılmıştır. Yapım süreci devam eden yapının mevcutta 53 odası bulunmaktadır. İç avlular, teraslar sokak ile ilişki kuracak şekilde konumlandırılmıştır. Yapının kütsel hareketleri ve cephe açıklıkları geleneksel ile uyumlu olacak şekilde, ortak kullanım alanlarını oluşturan restoran, lobi gibi mekânlar cephelerde geniş açıklıklarla oluşturulmuştur. Geniş yüzeylerde ısı dengesinin sağlanabilmesi için güneş kırıcı ahşap paneller kullanılmıştır. Yeşil alanlarda iklime uygun ağaç ve bitkiler tercih edilmiştir. Yapı içi çevre dostu toplu ulaşım araçları tercih edilmektedir. Atıklar ayrıştırılarak geri dönüşümü sağlanmaktadır. Yapının sürdürülebilirlik kriterlerinden kültürel mirasın korunması, enerji yönetimi, biyoçeşitlilik ve ekosistem, ulaşım kontrolü, alternatif ulaşım araçları ve atık yönetimine uygun olduğu görülmektedir (Tablo 11).

Tablo 11. Argos in Cappadocia Künyesi

KONUM BİLGİLERİ	Mimari Bilgiler		Genel Bilgiler	
	Konumu: Uçhisar	İnşaat Alanı: 30000 m ²	Yapım (Yenilenme) Yılı: 1999- Devam ediyor	
Vaziyet Planı 	Oda Sayısı: 53	Yapım Türü: Özel Tesis		
	Yapım Tekniği: Kaya Oyma + Yığma + Çelik	Yapının Durumu: Tarihi Yapı		
Kat Planları: 	Eski İşlevi: Konut, Bezirhane			
	Genel Görünüm: 			
Sürdürülebilirlik Özellikleri				
Güneş Kırıcı Panel	Biyoçeşitlilik ve Ekosistem	Alternatif Ulaşım Araçları	Çevre Dostu Ulaşım	Atık Yönetimi
				

11. The Misty Cave Cappadocia: Ürgüp'te konumlanmaktadır. 2020 yılında tasarım ve uygulama süreçlerini tamamlayan yapı 14 odası ile hizmete açılmıştır. Yapı bulunduğu çevreye zarar vermeyecek şekilde tarihi yapının korunması ilkesiyle tasarlanmıştır. Yığma taşıyıcı sisteme sahip olan yapıda kaya oyma ve taş kaplama odalar bulunmaktadır. Yapıda doğal taş, ahşap olmak üzere sürdürülebilir malzemeler tercih edilmiştir. Odalar avluya bakacak şekilde konumlandırılmış olup yapıda doğal iklimlendirme sağlanmıştır. Isıtma ve soğutma sistemleri otomatik olarak kapanmakta ve enerjiden tasarruf elde edilmektedir. Isı yalıtımı uygulamaları enerji kaybını azaltarak maliyeti azaltmaktadır. Yapının sürdürülebilirlik kriterlerinden enerji korunumu, iklimlendirme, kültürel miras, sürdürülebilir yapı malzemelerinin kullanıma uygun olduğu gözlemlenmiştir (Tablo 12).

Tablo 12. The Misty Cave Cappadocia Künyesi

THE MISTY CAVE CAPPADOCIA	Konum Bilgileri		Mimari Bilgiler		Genel Bilgiler		
	Konumu:	Ürgüp	İnşaat Alanı:	1300 m ²	Yapım (Yenilenme) Yılı:	2020	
	Vaziyet Planı		Oda Sayısı:	14	Yapının Türü:	Özel Tesis	
			Yapım Tekniği:	Kaya Oyma + Yığma	Yapının Durumu:	Tarihi Yapı	
			Kat Planları:			Eski İşlevi:	Konut
					Genel Görünüm:		
	Sürdürülebilirlik Özellikleri						
	Sürdürülebilir Yapı Malzemesi		İklimlendirme- Avlu Tasarımı		Enerji Korunumu- Otomatik Kart Sistemi		
							

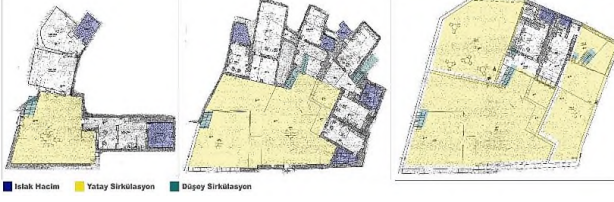

12. Kayakapı Premium Caves Cappadocia: Ürgüp'te bulunmaktadır. Kayakapı Mahallesinde yer alan 39 odalı yapı 2013 yılında hizmete açılmıştır. Yapı bulunduğu çevreye ve bitki örtüsüne zarar vermeyecek şekilde tasarlanmıştır. Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Sürdürülebilir Turizm Sertifikası alan yapı çevresel, sosyal ve kültürel alanlarda katkı sağlamaktadır. Yerel satın alma politikası uygulanmaktadır. Bisiklet kiralama, araç paylaşımı gibi çevre dostu ulaşım seçenekleri sunulmaktadır. Yapının sürdürülebilirlik kriterlerinden sürdürülebilir yönetimi planlama, biyoçeşitlilik ve ekosistem, kaynakların korunması, toplumsal ve ekonomik faydanın artırılması, kültürel mirasın korunmasına uygun olduğu tespit edilmiştir (Tablo 13).

Tablo 13. Kayakapı Premium Caves Künyesi

KAYAKAPI PREMIUM CAVES CAPPADOCIA	Konum Bilgileri		Mimari Bilgiler		Genel Bilgiler		
	Konumu:	Ürgüp	İnşaat Alanı:	3500 m ²	Yapım (Yenilenme) Yılı:	2014-2019	
	Vaziyet Planı		Oda Sayısı:	39	Yapının Türü:	Butik Otel	
			Yapım Tekniği:	Kaya Oyma + Yığma	Yapının Durumu:	Tarihi Yapı	
			Kat Planları:			Eski İşlevi:	Harabe konut, Cami
					Genel Görünüm:		
	Sürdürülebilirlik Özellikleri						
	Biyoçeşitlilik ve Ekosistem		Alternatif Ulaşım Araçlar		Toplu Ulaşım Seçenekleri		Eyvan Tasarımı ve Aydınlatma Öğeleri
							

13. Yunak Evleri Cappadocia Cave Hotel: Ürgüp'te yer almaktadır. Yapıya girişler kent- yapı ilişkisinin kurulmasına aracı olan sokaklarla gerçekleştirilmektedir. Tasarım ve uygulama süreçlerini tamamlayan yapı 2001 yılında hizmete açılmıştır. 1200 m² alana sahip olan yapının 40 odası bulunmaktadır. Dağ uçurumuna oyulan mağara evler yapılaşmanın temelini oluşturmaktadır. Yapılaşmaya bu mekânlardan başlandığı için az katlı yapılarla topografyanın uyum sağlaması öncelikli tasarım ilkeleri arasında yer almaktadır. Odalar kuzey yönde iç kısımlarda tasarlanırken orta bölümlerde sokak-avlu tasarımı ile kent ile olan ilişki güçlendirilmiştir. Yöreye özgü bir mimari dille oluşturulan mağara odalar ve yeni yapılaşmalar yerel mimariye uyum sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Yapıda bulunan iç bahçeler, teraslar ve avlular yerel dokuyla bütünleştirilmiştir. Yeşil alanlarda iklime uyumlu ağaçlandırma tercih edilmiştir. Cephelerde açık renkli doğal malzemelerin tercih edilmesi güneş ışınlarının yansıtılmasında ve enerji korunumunda fayda sağlamaktadır. Teraslarda bulunan havuzlar kullanılmadığı durumlarda kapatılarak su israfının önüne geçilmektedir. Yapı dışında bulunan aydınlatma araçları enerji tasarruflu olacak şekilde tercih edilmesi enerji korunumunu sağlamaktadır. Yapının sürdürülebilirlik ilkelerinden biyoçeşitlilik ve ekosistem, iklimsel verilerin gözetilmesi, yapı malzemesi, su korunumu ve enerji yönetimine uygun olduğu görülmektedir (Tablo 14).

Tablo 14. Yunak Evleri Cappadocia Cave Hotel Künyesi

Konum Bilgileri		Mimari Bilgiler		Genel Bilgiler	
Konumu:	Ürgüp	İnşaat Alanı:	1200 m ²	Yapım (Yenilenme) Yılı:	2019-2020
Vaziyet Planı		Oda Sayısı:	40	Yapının Türü:	Özel Tesis
		Yapım Tekniği:	Kaya Oyma + Yığma	Yapının Durumu:	Tarihi Yapı
		Kat Planları:		Eski İşlevi:	Harabe konut
Genel Görünüm:					
					
Sürdürülebilirlik Özellikleri					
Biyoçeşitlilik ve Ekosistem		İklimsel Verilerin Gözetilmesi		Yapı Malzemesi ve Su Korunumu	
					
				Enerji Yönetimi- Dış Aydınlatma	
					

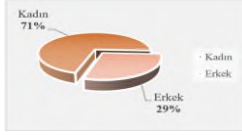
14. Sina Sos Star: Ürgüp'ün Mustafapaşa köyünde yer almaktadır. 2019-2020 yıllarında tasarım ve uygulama süreci tamamlanarak 2021 yılında hizmete açılan yapı 353 m² alana sahiptir. Arazideki yapıların dönüştürülmesiyle olmayan yeni tasarlanan yapının toplamda 9 odası bulunmaktadır. Yapı konumlandığı araziye ve çevreyle uyum sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Betonarme taşıyıcı sisteme sahip olan yapının dış cephesi yerel mimariye uyum sağlanması için taş kaplama yapılmıştır. Yapının

bazı bölümlerinde geri dönüştürülebilir bir malzeme olan ahşap tercih edilmiştir. Yapıda odaların doğal aydınlatma ve havalandırması, iç avluya bakan açıklıklar sayesinde gerçekleşmektedir. Yalıtım uygulamaları iklimsel veriler gözetilerek tasarlanmış, cephe açıklıkları standartlara uygun şekilde oluşturulmuştur. Pencerelede mevsimsel yalıtım ve koruma sağlayan camlar tercih edilmiştir. Yapının sürdürülebilirlik kriterlerinden geri dönüştürülebilir malzemelerin kullanımı, enerji korunumu, doğal aydınlatma, doğal havalandırma, tasarımda iklimsel verilerin gözetilmesine uygun olduğu belirlenmiştir (Tablo 15).

Tablo 15. Sina Sos Star Künyesi

	Konum Bilgileri		Mimari Bilgiler		Genel Bilgiler	
	SINA SOS STAR	Konumu:	Ürgüp/Mustafapaşa	İnşaat Alanı:	353 m ²	Yapım Yılı:
Vaziyet Planı			Oda Sayısı:	9	Yapımın Türü:	Özel Tesis
			Yapım Tekniği:	Yığılma	Yapımın Durumu:	Yeni Yapı
			Kat Planları:	Eski İşlevi:		-
		Yapının Kat Planlarına Ulaşılamadı			Genel Görünüm:	
						
Sürdürülebilirlik Özellikleri						
Dayanıklı, Uzun Ömürlü Yapı Malzemesi		Sürdürülebilir Yapı Malzemesi		Enerji Yönetimi- İç Avlu Tasarımı		
						

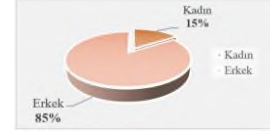
Yapım öncesi aşama için uygulanan değerlendirme formlarında elde edilen bilgilere göre 14 adet katılımcının yanıtladığı verilere göre %71'ini (10 kişi) kadınlar, %29'unu (4 kişi) erkekler oluşturmaktadır (Şekil 5a). Katılımcıların tamamı mimar olarak görev yapmaktadır (Şekil 6a). Konaklama yapılarının tasarımlarında genellikle yörede yerleşik olarak bulunan kadın mimarların çoğunlukta olması, yörenin, turizmin ve konaklama yapılarının değerlendirilmesinde önemlidir. **Yapım** aşaması için yüklenicilere uygulanan değerlendirme formundan elde edilen bilgiler doğrultusunda; katılımcıların %50'si (5 kişi) kadın, %50'si (5 kişi) erkektir (Şekil 5b). Meslekleri hakkında soru yöneltilen katılımcılar tarafından; %30 mimar (3 kişi), %40 mühendis (4 kişi), %30 (3 kişi) tekniker yanıtı verilmiştir. Diğer seçenekler arasındaki işletmeci ve diğer meslek grupları seçeneğini işaretleyen kimse bulunmamaktadır (Şekil 6b). **Yapım sonrası** aşamada konaklamaların işletmecileriyle yapılan değerlendirme formları sonucu elde edilen bilgilere göre; katılımcıların %15'i (2 kişi) kadınlardan %85'i (11 kişi) erkeklerden oluşmaktadır (Şekil 5c). Katılımcılar arasında mimar, mühendis ve tekniker seçeneklerini işaretleyen kimse bulunmamaktadır. Yanıtlar arasında %62 (8 kişi) işletmeci, %38 diğer seçilmiştir. Diğer seçeneğini seçenlerin tamamı personel olarak görev yapmaktadır (Şekil 6c).

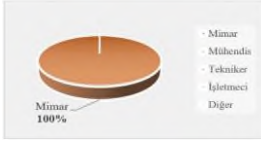
Şekil 5a. Tasarımcıların Cinsiyeti

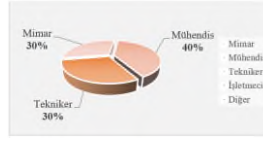
Şekil 5b. Yüklenicilerin Cinsiyeti

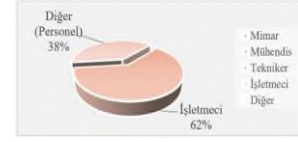
Şekil 5c. İşletmecilerin Cinsiyeti

Şekil 6a. Tasarımcıların Mesleği

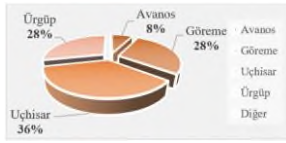

Şekil 6b. Yüklenicilerin Mesleği

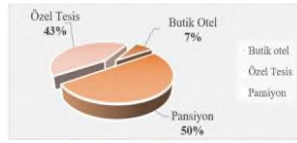

Şekil 6c. İşletmecilerin Mesleği

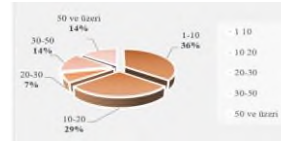
Çalışma kapsamında incelenmek üzere seçilen 14 konaklama yapısından %8'i (1 tane) Avanos'ta, %28'i (4 tane) Göreme'de, %36'sı (5 tane), %28'i (4 tane) Ürgüp'te konumlanmaktadır (Şekil 7). İncelenen yapılardan %7'si (1 tane) butik otel, %43'ü (6 tane) özel tesis, %50'si (7 tane) ise pansiyon türündeki konaklama yapılarıdır (Şekil 8). İncelenen yapılardan %79'u (11 tane) tarihi yapı, %21'i (3 tane) yeni yapıdır. Söz konusu yapılardan %36'sı (5 yapı) 1-10 oda, %29'u (4 yapı) 10-20 oda, %7'si (1 yapı) 20-30 oda, %14'ü (2 yapı) 30-50 oda, %14'ü (2 yapı) 50 ve üzeri odaya sahiptir (Şekil 9). Yapılar küçük ve orta ölçekli olmak üzere; 100-500 m² arasında 2 (%12) yapı, 500-1000 m² arasında 5 (%29) yapı, 1000-2000 m² arasında 5 (%29) yapı, 2000-3000 m² arasında 3 (%18) yapı, 3000 m² ve üzerinde 2 (%12) adet yapı bulunmaktadır (Şekil 10).

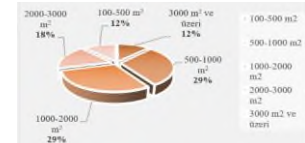
Şekil 7. Yapıların Konumları

Şekil 8. Yapıların Türleri

Şekil 9. Yapıların Oda Sayısı

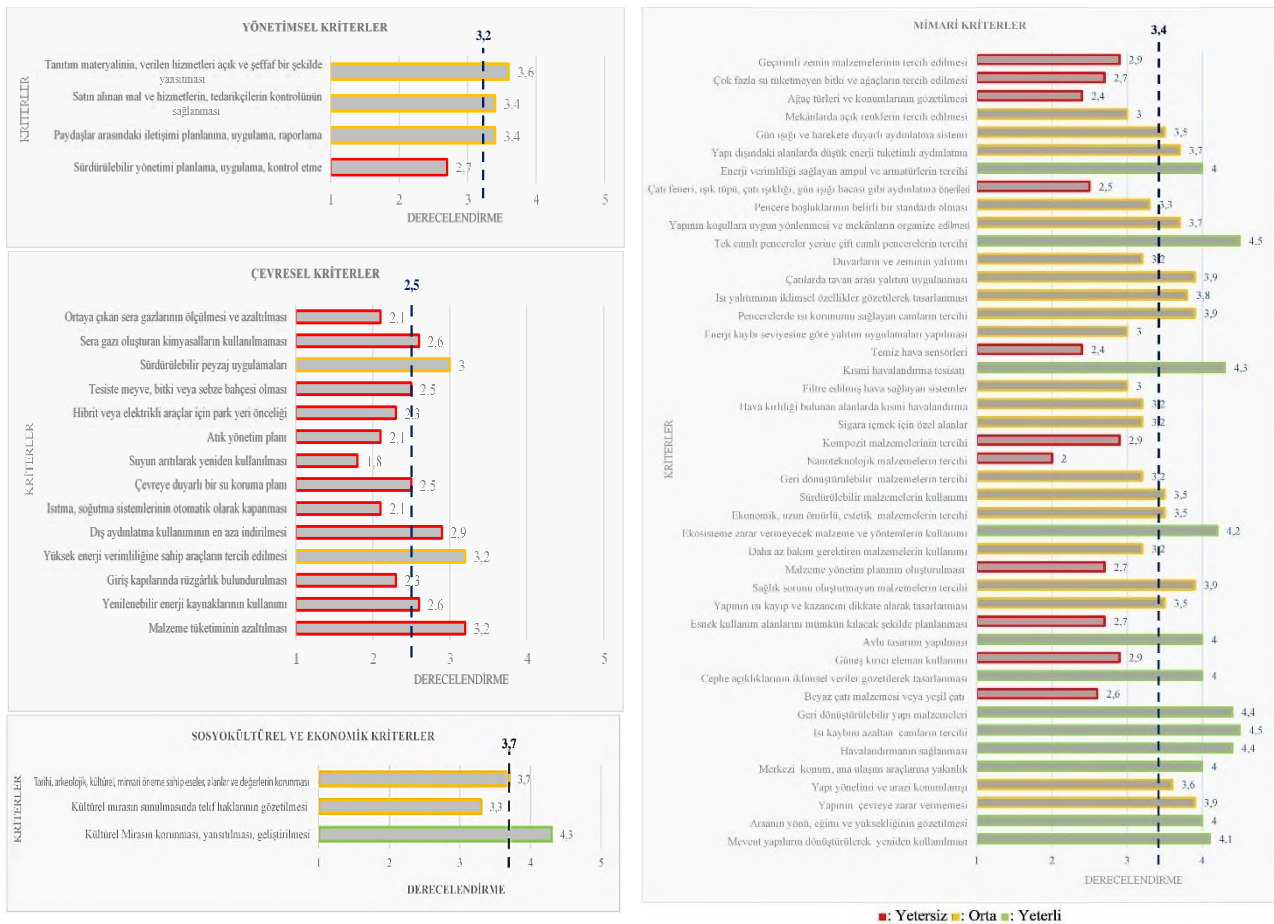

Şekil 10. Yapıların İnşaat Alanı (m²)

Yapım öncesi süreç; yapının organizasyonel olarak yönetildiği, yapı üretim sürecinin gerekliliklerinin ve eksikliklerinin belirlenmesine yönelik doğru planlamanın temelini oluşturulduğu evredir. Sürdürülebilir bir yapım yönetiminde yapım öncesi sürecinin doğru yürütülmesi, yapım ve yapım sonrası süreçlere yönelik önemli girdiler sağlamaktadır. Bu kapsamda; yapım öncesi süreçte yönelik sürdürülebilirliğin incelenmesi gerekli görülmüştür. Çalışmada belirlenen 14 adet yapının tasarımcılarına ulaşılarak sürdürülebilir yapım yönetimi hakkında uygulanan değerlendirme formlarına ait bulgular incelenmiştir. Uygulanan form yönetimsel, çevresel, mimari, sosyokültürel ve ekonomik kriterler olmak üzere 4 bölümden oluşmaktadır. Planlama ve tasarım sürecinde uygulanan yöntemlerin konaklama yapıları için uluslararası ve ulusal turizm kuruluşları tarafından oluşturulan sürdürülebilirlik kriterlerine uygunluğunu içeren değerlendirmeler grafikler aracılığıyla açıklanmıştır. İnceleme doğrultusunda konaklama yapılarında sürdürülebilirlik prosedürlerinin uygulanabilirliği Beşli Likert Ölçeği ile değerlendirilerek ortalama değerler elde edilmiştir. Çubuk grafiği ile oluşturulan değerlendirmelerde hiç uygulanmadı ve uygulandı yanıtı verenler 1-3 arası kırmızı, kararsız yanıtı verenler 3-4 arası turuncu, uygulandı ve tamamen uygulandı yanıtı verenler 4-5 arası yeşil bar ile ifade

edilmiştir. Kırmızı ile ifade edilen değerler incelenen yapıdaki konuya ilişkin sürdürülebilirlik uygulamalarının yetersiz olduğunu, turuncu ile ifade edilen değerler orta yeterlilikte olduğunu, yeşil ile ifade edilen değerler ise yeterli düzeyde olduğunu ifade etmektedir.

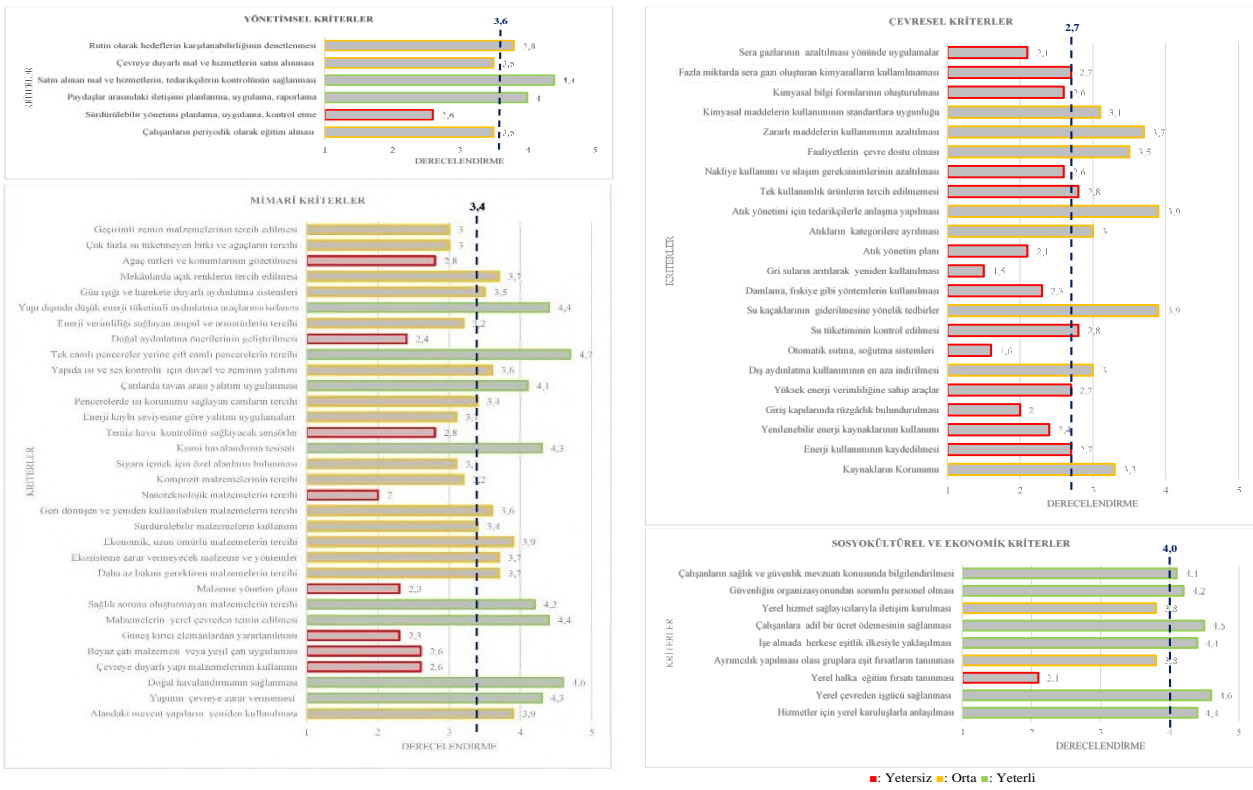
Yapım öncesi süreçte alınan tasarımsal kararlar kapsamında en fazla önemsenen alanın mimari sürdürülebilirlik olduğu daha sonra ise sırasıyla sosyokültürel ve ekonomik, yönetsel sürdürülebilirlik kriterlerinin geldiği görülmektedir. Tasarımcıların verdikleri yanıtlara göre kaynakların korunumu, enerji yönetimi, su yönetimi, atık yönetimi gibi çevresel konular hakkında uygulamalar yetersizdir (Şekil 15). Bölgede bulunan yapıların çoğu mevcut yapı dönüştürülerek tasarlandığından sürdürülebilir yönde alınacak tasarım kararları kısıtlıdır. Ayrıca yapıların tescil durumu, yönetmelikler ve Alan Başkanlığı'nın kararları tasarımsal kararlarının alınmasında önemli etkilere sahip faktörlerdir.

Şekil 15. Yapım Öncesi Süreçte Yönetimsel, Çevresel, Mimari, Sosyokültürel ve Ekonomik Sürdürülebilirlik Kriterlerinin Değerlendirilmesi

Yapının fiziksel üretim süreci olan yapım evresinde alınan tasarımsal kararların uygulanması, yönetilmesi ve kontrolü gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda tasarım sürecinde belirlenen kriterlerin birçoğu uygulama sürecini de kapsamaktadır. Dolayısıyla sürdürülebilirlik ilkelerinin farkındalığı, uygulanabilirliği yapım süreciyle benzerlik göstermektedir. Tasarım aşamasını tamamlayan konaklama

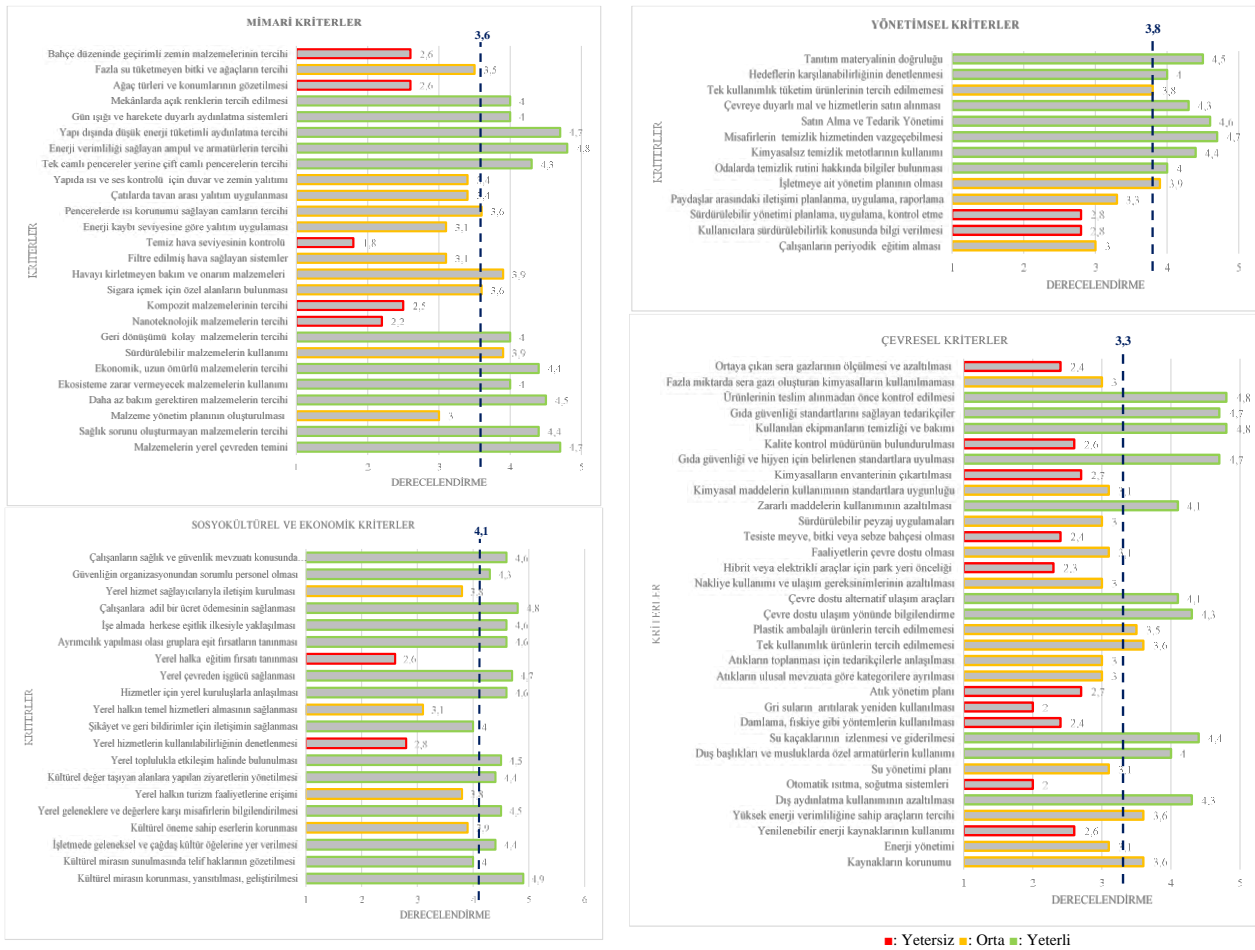
yapılarında yapım yönetimi sürecinde uygulanan prosedürlerin sürdürülebilirlik kriterlerine uygunluğu saptanmaya çalışılmıştır. Belirlenen 14 adet konaklama yapısının yüklenicileriyle görüşmeler yapılarak yapı değerlendirme formu uygulanmış, yüklenicilerin 10 tanesinden yanıtlar alınmıştır. Elde edilen yanıtlar doğrultusunda; yönetsel sürdürülebilirlik kriterlerine katılımcılar tarafından çoğunlukla kararsız ve uygulandı yanıtları verilmiş olup orta yeterlilik düzeyinde uygulandığı görülmüştür. Mimari sürdürülebilirlik kriterlerinin de benzer şekilde orta yeterlilikte uygulandığı belirlenmiştir. Çevresel etkilerin azaltılması yönündeki sürdürülebilirlik kriterleri arasında yeterli düzeyde uygulanan bir kriter bulunmamaktadır (Şekil 16). Yapı üretim sürecinde yüklenicilerin verdiği yanıtlardan çevresel kriterlere yeteri kadar önem verilmediği tespit edilmiştir. Katılımcıların sosyokültürel ve ekonomik alanda farkındalıkları olduğu ve konaklama yapılarının çoğunda söz konusu kriterlerin uygulandığı görülmektedir. Yapı üretim süreci tasarımsal kararlar doğrultusunda yürütüldüğünden dolayı tasarımcılarla yüklenicilerin kısıtlı olduğu durumlar benzerlik göstermektedir.

Şekil 16. Yapım Sürecinde Yönetimsel, Çevresel, Mimari, Sosyokültürel ve Ekonomik Sürdürülebilirlik Kriterlerinin Değerlendirilmesi

Yapım sonrası süreç ise; bir projenin yapım öncesi ve yapım sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanmasıyla birlikte başlayan son aşama olarak kabul edilmektedir. Yapı yaşam döngüsünün en uzun sürecini oluşturan kullanım aşaması ile beraber başlayan; geri dönüşüm, yeniden kullanım ve işletme aşamalarını kapsayan süreçte 13 adet konaklama yapısının işletmecileriyle birebir görüşmeler yapılarak değerlendirme formlarına yanıtlar alınmıştır. Yapım sonrası süreçte uygulandı ve kararsız seçeneklerinin çoğunluk gösterdiği yönetsel ve çevresel ve mimari sürdürülebilirlik kriterlerinin uygulanma derecesinin orta yeterlilik düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Sosyokültürel ve ekonomik

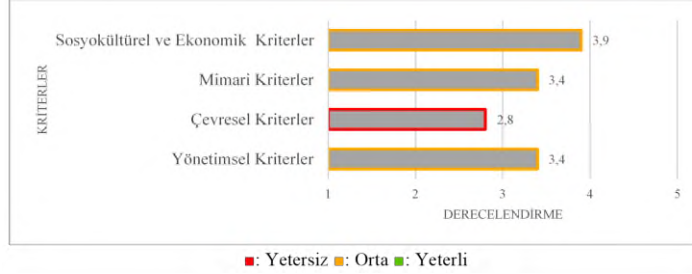
alandaki sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik uygulamaların ise farkındalık düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir (Şekil 17).

Şekil 17. Yapım Sonrası Süreçte Yönetimsel, Çevresel, Mimari, Sosyokültürel ve Ekonomik Sürdürülebilirlik Kriterlerin Değerlendirilmesi

Yapım sonrası süreçte sürdürülebilirlik konusunda alınan kararlar işletmeciler tarafından alınmakta dolayısıyla yapım öncesi ve yapım süreçlerinden bağımsız olarak yürütülmektedir. Bu doğrultuda bu süreçlerde uygulanan sürdürülebilirlik prosedürleri benzerlik gösterebildiği gibi birtakım farklılıkları da içerebilmektedir. Yapım sonrası evrede; işletmecilerden bazılarının tercih edilebilirliğinin artması amacıyla belge alabilmek, bazılarının ekonomik ve sosyal kaygılarla sürdürülebilirlik kriterlerinin farkında oldukları, bazı işletmecilerin ekonomik kaygılardan dolayı sürdürülebilirlik konusunda çaba göstermediği tespit edilmiştir. Konaklama yapılarında tasarımcılar tarafından alınan sürdürülebilir yapım kararlarının değerlendirilmesi için 14 adet katılımcıyla görüşmeler yapılmıştır. Konaklama yapılarının yönetimsel, çevresel, mimari, sosyokültürel ve ekonomik sürdürülebilirlik kriterleri kapsamında incelenmesi sonucunda bu kriterlerin uygulanabilirliğine yönelik sonuçlara ulaşılmıştır. Katılımcıların yaşam döngüsü sürecinde yönetimsel sürdürülebilirlik uygulamaları hakkında çoğunlukla kararsız oldukları görülmüştür. Çevresel kriterlere verilen yanıtların ortalaması incelendiğinde kriterlerin karar alma sürecinde önemsenmediği görülmektedir. Mimari sürdürülebilirlik

kriterlerine yönelik yapılan değerlendirmede katılımcıların genellikle kararsız ve uygulandı seçeneğini yanıtladıkları görülmüş, uygulanma derecesinin orta yeterlilikte olduğu tespit edilmiştir. Sosyokültürel ve ekonomik alanda sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi yönünde alınan kararlarda genellikle kararsız kalındığı, kriterlerin uygulanma derecesinin orta yeterlilikte olduğu tespit edilmiştir (Şekil 18).

Şekil 18. Yapıların Yaşam Döngüsü Süreçlerinde Sürdürülebilirliklerinin Değerlendirilmesi

Kapadokya Bölgesindeki konaklama yapılarının yaşam döngüsü süreçlerine ait bulgular incelendiğinde; katılımcıların genellikle sosyokültürel ve ekonomik kriterlerin farkında olduğu ve uyguladığı, yönetimsel ve mimari kriterlerin orta düzeyde farkında oldukları bir kısmının uyguladığı ancak çevresel kriterlerin farkındalığının düşük seviyede olduğu ve yeterli seviyede uygulanmadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Sürdürülebilir yapılar, doğal kaynakların etkin ve verimli kullanımını sağlayarak sektörün oluşturduğu çevresel sorunların azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Söz konusu yapıların yaşam döngüsü süreçlerindeki uygulamalar ve sistemler, bu yapıları geleneksel yapı üretim sürecinden ayırmaktadır. Yapım öncesi, yapım ve yapım sonrası evrelere dâhil olan katılımcıların süreci bir bütün olarak ele almaları ve süreçte etkin rol almaları gerekmektedir. Sürdürülebilir yapılarda, yapı üretim sürecinin bütün olarak ele alınması yönetimi zorlaştırmakta bu da konunun benimsenmesi ve yapılacak çalışmaların önünde engel oluşturmaktadır. Bu durum, sektörde konuya ilişkin bilgisizlik ve tecrübesizliğin artmasına, sürdürülebilir yapı üretiminin azalmasına sebep olmaktadır. Ancak çevreye zarar vermeyen, enerji verimliliği sağlayan, doğal kaynakların korunumunu sağlayan, geri dönüşüm ve yeniden kullanım potansiyeli oluşturan sürdürülebilir yapılara yönelik çalışmaların artırılması ve planlama-tasarım, uygulama, izleme-kontrol, kullanım süreçlerine dâhil olan katılımcıların bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Son yıllarda bazı kamu kurum ve kuruluşları tarafından oluşturulan çevreye duyarlı yapı sistemleri sürdürülebilir yapım konusundaki azalan bilincin artmasına neden olmuştur. Aynı zamanda turizm işletmelerinin ve sivil toplum kuruluşlarının da çevresel bilincin ve sürdürülebilirlik uygulamalarının artış göstermesindeki etkisi önemlidir. Turizm işletmelerinde artış gösteren sürdürülebilirlik uygulamalarının yansması konaklama yapılarında da görülmektedir. Konaklama yapılarının ekonomik hedefleri ve misafirlerin sürdürülebilir konaklama arayışları bu yapılarda çevreye duyarlılık gösteren uygulamalar konusunda önem taşımaktadır. Çevreye duyarlı yapı üretimi konusunda yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda ulusal ve uluslararası turizm kuruluşları tarafından konaklama yapıları için

sertifikasyon sistemleri oluşturulmuştur. Bu sistemler kapsamında daha yaşanılabilir bir çevre için oluşturulan sürdürülebilir bir konaklama yapısı; yönetsel, çevresel, mimari, sosyokültürel ve ekonomik alanlara yönelik uygulamalar gerçekleştirmelidir. Bu doğrultuda konaklama yapılarında; personelleri ve çalışanların sürdürülebilirlik bilincini arttıran, kaynak korunumu sağlayan, enerji, su gibi doğal kaynakları verimli kullanan, atık oluşumu azaltan, atıkların geri dönüşümü ve yeniden kullanımını sağlayan, çevreye zararlı maddelerin kullanımı azaltan, sera gazı salınımı düşüren, yenilenebilir kaynakları tercih eden, esnek yapı tasarımına sahip olan, gerekli güvenlik ve sağlık koşullarını sağlayan, değişen ve gelişen ihtiyaçlara cevap verebilen, kültürel değerlere saygı gösteren, çevreye duyarlı yapı malzemeleri tercih eden tasarım, uygulama ve kullanım aşamaları olmak üzere tüm yaşam döngüsü süreçlerinde çevreye zarar vermeyen duyarlı yapı oluşumları konusunda farkındalığın artırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda; Kapadokya Bölgesinde yapılan alan çalışması kapsamında ilk olarak katılımcılarla yapılan görüşmeler ve gözlem yoluyla yapıların genel özellikleri, mimari verileri, konum bilgileri elde edilerek sürdürülebilirlikleri kapsamında değerlendirmeler yapılmış daha sonra katılımcılara uygulanan değerlendirme formlarından elde edilen verilerin analizi yapılarak grafikler yardımıyla açıklanmıştır. Oluşturulan grafiklerden elde edilen ortalama sonuçlara göre;

- Sosyokültürel ve ekonomik alanda kültürel mirasın korunması, toplumsal katılımın sağlanması, kültürel etkileşimin gerçekleştirilmesi, toplumsal hizmetlerin sağlanması, yerel istihdamın artırılması, eşit fırsatlar tanınması, yerel girişimlerin desteklenmesi, sağlık ve güvenliğin sağlanmasına yönelik uygulamaların farkında olduğu ve uygulandığı görülmüştür.
- Personel farkındalığı, misafir farkındalığı, sürdürülebilir yönetim, iletişim yönetimi, iç yönetim, temizlik, satın alma ve tedarik yönetimi, hedef yönetimi, doğru tanıtım gibi yönetsel prosedürlerin bir kısmının önemsenip uygulandığı bir kısmının ise farkında olunmadığı tespit edilmiştir.
- Arsa seçimi ve yapı yönelimi, planlama-tasarım, yapı malzemesi tercihleri, havalandırma kalitesi, yalıtım uygulamaları, aydınlatma, peyzaj düzeni gibi mimari konularda genellikle kararsız olduğu görülmektedir.
- Kaynakların korunumu, enerji, su ve atık yönetimi, ulaşım kontrolü, biyoçeşitlilik ve ekosisteme katkı sağlanması, kimyasal madde kullanımının azaltılması, gıda güvenliği sağlanması, sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarının farkındalığının düşük seviyede olduğu ve uygulamada yetersiz kalındığı tespit edilmiştir.

Söz konusu tespitler doğrultusunda; seçilen yapılarda görülen eksiklikler saptanarak tasarımcılara, yüklenicilere ve işletmecilere öneriler sunulmuştur.

Tasarımcılara Yönelik Öneriler: Sürdürülebilir bir yönetimin doğru bir şekilde planlanması, yürütülmesi sürecin doğru işleyişi konusunda en önemli pay tasarımsal kararların alındığı yapım öncesi sürece aittir. Dolayısıyla yapım öncesi sürecin doğru bir şekilde planlanması, izlenmesi, kontrol edilmesi ve yürütülmesi gerekmektedir. Yapıların büyük çoğunluğu restorasyon projesi olduğundan dolayı tasarım kararları alınırken arsa seçimi ve yapı yönelimi kararlara yansıtılmamış, yapının mevcut durumu korunmuştur. Ayrıca yapıların tescil durumu ve bu yapılar özelinde çıkartılan yönetmelikler yapı tasarımında alınacak sürdürülebilirlik kararlarını kısıtlamıştır. Belirlenen konaklama yapılarında

mevcut durum korunurken mekân organizasyonunun iyi tasarlanması, arsa seçimi ve yapı yönetimine ait kriterlerin karşılanma potansiyelini arttıracakları düşünülmektedir. Büyük bir bölümü kaya oyma mekânlardan oluşan yapılarda yeşil çatı tasarlanması ve uygulanması mümkün olmamakla birlikte bu yapılarda yarı açık ve açık alanlarda sürdürülebilir peyzaj tasarımının yapılması biyoçeşitlilik ve ekosisteme katkı sağlanması amacıyla önerilmektedir. Tasarım aşamasında seçilen yapı malzemelerinin doğal dokuyu bozmayacak şekilde geri dönüşüm ve yeniden kullanım potansiyeli yüksek malzemelerin tercih edilmesi gerekmektedir. Yapıların tasarım süreçlerinde alınan kararlar doğrultusunda katılımcıların çoğunun kaynakların korunumu, enerji, su ve atık yönetimi gibi sürdürülebilirlik kararlarını önemsemediği tespit edilmiştir. Bu kapsamda konaklama yapılarının tasarım sürecinde; yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, yapının konumlandığı çevreye zarar vermeyecek şekilde tasarlanması, esnek kullanım alanlarına imkân verecek tasarımların yapılması, sürdürülebilir ve çevre dostu yapı malzemelerinin tercih edilmesi, iklimsel verilere göre yalıtım uygulaması yapılması, doğal aydınlatma ve havalandırma tasarımıyla enerji kullanımından tasarruf edilmesi, sürdürülebilir peyzaj uygulamalarının yapılması önemli görülmektedir. Sürdürülebilir bir tasarım süreci için uygulamaların teşvik edilmesi, sağlanacak yatırımlar, ulusal ve uluslararası desteklerin sağlanması sürdürülebilirlik uygulamalarının artmasına katkı sağlayacaktır.

Yüklenicilere Yönelik Öneriler: Yapım süreci; tasarım sürecinde alınan kararların uygulandığı, yönetildiği ve kontrolünün sağlandığı evre olduğundan dolayı yapım öncesi süreçte alınan sürdürülebilirlik kriterlerinin birçoğu yapım süreciyle benzerlik göstermektedir. Konaklama işletmelerinin yapım sürecinde sürdürülebilir yönetimin uygulanması ve kontrol edilmesi önemsenmemektedir. Yapım sürecinde kaynak korunumu, enerji kullanımının azaltılması, gri suların artırılarak yeniden kullanılması, atıkların ayrıştırılması ve geri dönüştürülmesi gibi çevresel kriterleri yeterli düzeyde uygulamadıkları görülmüştür. Bu doğrultuda atıkların toplanması ve geri dönüştürülmesi, enerji ve su kullanımının azaltılması yönünde yerel kuruluşların faaliyet göstermeleri ve destek sağlamaları çevresel açıdan önemli görülmektedir. Yapım sürecindeki katılımcıların; toplumsal hizmetlerin sağlanması, yerel istihdamın artırılması, çalışanlara eşit fırsatlar tanınması, yerel girişimlerin desteklenmesi, şantiyede sağlık ve güvenlik mevzuatının uygulanması yönündeki sosyokültürel ve ekonomik kriterleri önemsendiği ve uygulandığı tespit edilmiştir. Bu konu hakkında yerel istihdam olanaklarının artırılması için eğitim imkânı sunulması yönünde destekleme çalışmaları yapılabilir. Yapı malzemelerinin çevre dostu, geri dönüştürülebilir, ekonomik, uzun ömürlü şekilde üretilmesi kaynaklarının korunumu açısından önemlidir, bu doğrultuda çalışmaların yürütülmesi önerilmektedir. Yüklenici firmaların sürdürülebilir uygulamalar kapsamında bilgilendirilmesi ve teşvik edilmesinin ekonomik, çevresel ve sosyal boyutta fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

İşletmecilere Yönelik Öneriler: Yapım sonrası süreç; yapının kullanım, geri dönüşüm, yeniden kullanım ve işletme süreçlerini kapsayan en uzun süreç olduğundan sürdürülebilirliğin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu süreçte sürdürülebilirliğe yönelik uygulamaların işletmeciler tarafından verildiği bu yüzden yapım ve yapım öncesi aşamalardan bağımsız olarak yönetildiği gözlemlenmiştir. Sürecin yapım öncesi ve yapım süreçleriyle bağlantılı şekilde ele alınması ve bütüncül bir planlama ile tüm süreçlerin yönetilmesi sürdürülebilirlik uygulamalarını kolaylaştıracaktır. Bu kapsamda; sürdürülebilirlik uygulamalarının yapım öncesi süreçten itibaren yürütülmesi daha sağlıklı bir yapı

üretim sürecinin ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır. İşletmecilerin ekonomik ve sosyal yönde meydana gelen problemlerden etkilendikleri, bu durumdan kurtulmak için sürdürülebilirlik kriterlerini göz ardı ettikleri gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda; caydırıcı cezaların uygulanması veya çeşitli desteklerin sağlanması sürdürülebilirlik uygulamalarının artış göstermesi konusunda fayda sağlayacaktır. Yapının çevresel etkilerinin azaltılması yönünde uygulanacak en etkili yöntemin kullanıcıların ve çalışanların sürdürülebilirlik yönünde bilgilendirilmesi ve rutin olarak denetimlerinin yapılması olduğu düşünülmektedir. İşletmelerin çoğunun kullanıcı isteklerini karşılamak ve destek alabilmek amacıyla belgelendirme için sürdürülebilirlik uygulamalarına yöneldiği görülmektedir. Bu kapsamda misafirlerin farkındalıklarının artırılması, belgelendirme programlarıyla gerekli desteğin sağlanması işletmeciler tarafından sürdürülebilirlik kriterlerinin uygulanabilirliğini arttıracaktır.

Bu çalışmanın bölge özelinde bulunan ve gelecekte yapılması planlanan konaklama yapılarının mimarlarına, yüklenicilerine, işletmecilerine sürdürülebilir uygulamalar konusunda yol göstermesi beklenmektedir. Ayrıca yerel kuruluşların politikalarını sürdürülebilir uygulamalar yönünde değiştirmesi konusunda temel oluşturacağı düşünülmektedir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma etik kurul izni gerektiren çalışma grubunda yer almamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Adams, S., Kageyama Y. & Barreda A. A. (2022). Sustainability efforts in the hotel industry: a systematic literature review. *Journal of Tourism Management Research*, 9(1), 9-23.
- Akyıldız, N., & Olğun, T. N. (2020). Evaluation of Malatya HanifiTanbay House in the context of the energy use analysis of sustainable traditional architectural principles. *International Journal of Engineering Research and Development*, 16(4), 14-21.
- Arun, T. M., Kaur P, Bresciani S. & Dhir A. (2021). *What drives the adoption and consumption of green hotel products and services? A systematic literature review of past achievement and future promises*. *Business Strategy and The Environment*, 1-19. <https://doi.org/10.1002/bse.27681>-19
- Bora, A. (2012). *Yeşil Binaların Proje Yönetimi Üzerine Bir İnceleme (Yüksek Lisans Tezi)*. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Bourdeau, L. (1999). Sustainable development and the future of construction: a comparison of visions from various countries. *Building Research & Information*, 27(6), 354-366. <https://doi.org/10.1080/096132199369183>
- Cambridge Sözlüğü. (2022, Kasım). Meaning of sustainability. <https://dictionary.cambridge.org/>
- Canitez, İ. S. (2013). *Sertifikasyona dayalı sürdürülebilir yapı üretim sürecine ilişkin Türkiye koşullarına uygun modele yönelik sistem yaklaşımları (Doktora Tezi)*. Trakya Üniversitesi.
- Chawla, V., Chanda, A., Angra, S. & Chawla, G. (2018). The sustainable project management: a review and future possibilities. *Journal of Project Management*, 3(3), 157-170. <https://doi.org/10.5267/j.jpm.2018.2.001>
- Civan, U. (2006). *Akıllı binaların çevresel sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Çelebi, G. (2003) Environmental discourse and conceptual framework for sustainable architecture. *Gazi University. Journal of Science*, 16(1), 205-216.
- Çelik, E. (2009). *Yeşil bina sertifika sistemlerinin incelenmesi Türkiye’de uygulanabilirliklerinin değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Evran, A. (2012). *Sürdürülebilir yapım ve eğitim binaları üzerine bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi)*. Uludağ Üniversitesi.
- Hill, R. C. & Bowen, P. A. (1997). Sustainable construction: principles and a framework for attainment. *Construction Management and Economics*, 15(3), 223-239. <https://doi.org/10.1080/014461997372971>
- Hughes, G. (2002). Environmental indicators. *Annals of Tourism Research*, 29(2), 457-477. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(01\)00071-8](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(01)00071-8)
- Hunter, C., & Green, H. (1995). *Tourism and the environment: A sustainable relationship?*. Routledge.
- İlhan, B., Yaman, H. (2015). BIM ve sürdürülebilir yapım bütünleşme: IFC–tabanlı bir model öneri. *Megaron*, 10(3), 440-448. <https://doi.org/10.5505/MEGARON.2015.09719>
- Karaca, Ü. B., Çetintaş, K. F. (2015). Sürdürülebilir yapı tasarımının Türkiye’deki ve dünyadaki yasal düzenlemeler açısından incelenmesi. *Sustainable Building Design Symposium*, Ankara.

- Kibert, C. J. (2005). *Sustainable construction, polymers in construction*. Rapra Technology. Shawbury UK.
- Kibert, C. J. (2008). *Sustainable construction-green building design and delivery (2nd Edition)*. John Wiley and Sons.
- Kim, J. J. & Rigdon, B. (1998). *Sustainable architecture module: introduction to sustainable design. michigan*. National Pollution Prevention Center for Higher Education.
- Kivilä, J., Martinsuo, M. & Vuorinen, L. (2017). Sustainable project management through project control in infrastructure projects. *International Journal of Project Management*, 35(6), 1167-1183. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2017.02.009>
- Macit Erdal, T. (2018). *Kapadokya Bölgesi Konaklama Yapılarının Kullanıcı Performans Değerlendirmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Erciyes Üniversitesi.
- Ratković R. & Šoć M. (2015). Mixed use resorts in the context of sustainable tourism development (case: montenegro). *De Gruyter*, 3(2). 33-53. <https://doi.org/10.1515/eoik-2015-0016>
- Sev, A. (2009). How can the construction industry contribute to sustainable development? A conceptual framework. *Sustainable Development*, 17, 161-173. <https://doi.org/10.1002/sd.373>
- Sırkıntı, H. (2012). *Sürdürülebilirlik Kapsamında Yeşil Yapım Uygulamaları ve LEED Sertifika Sistemine Öneriler (Doktora Tezi)*. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Sipahi, S. & Tavşan, F. (2019). Otel yapılarında sürdürülebilir yaklaşımlar ve yeşil bina sertifikasyon sistemleri. *Neşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8, 20-30. <https://doi.org/10.17100/nevbittek.572354>
- Şenol, S. (2009). *Gayrimenkul geliştirme sürecinde yeşil binaların sürdürülebilirlik kriterleri açısından incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Taner, Z. T. (2019). *Sürdürülebilir kalkınma bağlamında yapım yönetiminin Çukurova Bölgesi'nde incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Erciyes Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu. (2022, Kasım). Meaning of sustainability. <http://www.tdk.gov.tr>
- Tekin, Ö. F., Eşit, M., & Varınca, K. B. (2014). İnşaat Sektöründe Çevresel Kaygılara Çözüm Önerileri: Sürdürülebilirlik ve Yeşil Binalar. 2. *Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Yayınları.
- Tuğlu Karslı, H. U. (2008). *Sürdürülebilir Mimarlık Çerçevesinde Ofis Yapılarının Değerlendirilmesi Ve Çevresel Performans Analizi İçin Bir Model Önerisi (Sanatta Yeterlik Tezi)*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Türkay, O. (2002). *Gündem 21'in Türk Konaklama Endüstrisinde Uygulanma Koşulları (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Üniversitesi.
- Yılmaz, G. Ö., Ozan, Ö., Erdem, B. (2016). Konaklama işletmelerinde çevre dostu uygulamalar: Bodrum örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 180-197.
- Vink, G., Abdalla, G., Favié, R., Huyghe, J. M. R. J. & Maas, G. (2010). Critical success factors of sustainable office development in the netherlands. *In TG65 and W065-Special Track 18th CIB World Building Congress*, May 2010, Salford, United Kingdom 517-528.

Yang, K. (2019). *A comparative study of sustainability in the hospitality sector in Chinese hotels* (Master Thesis). Uppsala University.

KRİZ DÖNEMLERİNDE MUTFAK ŞEFLERİNİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: COVID-19 SALGINI ÖRNEĞİ*

 Kurtuluş KARAMUSTAFA^a

 Osman KARAGÖZ^b

Öz

Turizm sektörü kırılgan yapısından dolayı meydana gelebilecek olaylardan kolay bir şekilde etkilenebilmektedir. Bundan dolayı salgın hastalıklar sonucu yaşanan olumsuzluklardan etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu çalışmanın amacı Covid-19 pandemisi esnasında yiyecek ve içecek işletmelerinde yönetici olarak çalışan mutfak şeflerinin karşılaştıkları sorunları tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmaktır. Bu doğrultuda araştırma kapsamında nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Nitel araştırma yaklaşımı özelinde veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın verileri amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılarak belirlenen, yiyecek ve içecek işletmelerinde yönetici pozisyonunda çalışan 20 mutfak şefi ile 01 – 08 Aralık 2022 tarihleri arasında yapılan görüşmeler neticesinde elde edilmiştir. Bu görüşmelerin sonucunda elde edilen verilen içerik analizi ile değerlendirilmiş olup, sonuçlar beş ana ve on sekiz alt kategori kapsamında yorumlanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre mutfak şeflerinin Covid-19 sürecinde, nitelikli personel bulma, ürün tedarigi, fiziksel alanların yetersizliği, ürün fiyatlarındaki yüksek artışlar ve hastalığa yakalanma ve bulaştırma konularında sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Mutfak şeflerinin Covid-19 salgının hijyen açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkardığını belirtmesi araştırmanın çarpıcı sonuçları arasında yer almaktadır. Bu sonuçlar neticesinde mutfak şeflerine, yiyecek ve içecek işletmesi yöneticilerine ve bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara bazı öneriler sunulmuştur. Literatürde yiyecek ve içecek işletmelerinde çalışan mutfak şeflerine yönelik bu konuda daha önce yapılmış bir çalışmaya rastlanılmaması bu çalışmanın özgünlüğünü ve önemini artırmaktadır. Aynı zamanda çalışmanın ilgili bilgi birikimine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mutfak şefleri, Covid-19, Yiyecek ve içecek işletmeleri, Kriz.

* Bu makale, ikinci yazarın birinci yazar danışmanlığında yürüttüğü " Kriz Dönemlerinde Yiyecek ve İçecek İşletmeleri: Covid-19 Döneminde Mutfak Şeflerinin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^a Bil. Uzm., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği, osmankaragoz669@gmail.com

^b Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği; Kayseri Üniversitesi, Rektörlük, karamustafa@erciyes.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 06.01.2023, Makale Kabul Tarihi: 21.05.2024

PROBLEMS FACED BY KITCHEN CHEFS IN PERIOD OF CRISIS AND SUGGESTIONS FOR SOLUTIONS: EXAMPLE OF THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract

The tourism sector can be easily affected by events that may occur due to its fragile structure. Therefore, it is inevitable that it will be affected by the negativities experienced as a result of epidemic diseases. The aim of this study is to identify the problems faced by kitchen chefs working as managers in food and beverage operations during the Covid-19 pandemic and to offer solutions to these problems. In this respect, qualitative research method was used within the scope of the research. Specific to the qualitative research approach, semi-structured interview technique was used as the data collection method. The data of the research was obtained from the interviews held between 01 - 08 December 2022 with 20 kitchen chefs working in managerial positions in food and beverage operations, determined using maximum diversity sampling, one of the purposeful sampling methods. The data obtained from the interviews were evaluated by content analysis, and the results were interpreted within the scope of five main and eighteen subcategories. Based on the results of the research, it was determined that kitchen chefs experienced problems in finding qualified personnel, product supply, inadequacy of physical spaces, high increases in product prices, and catching and transmitting the disease during the Covid-19 process. One of the striking results of the research is that kitchen chefs stated that the Covid-19 epidemic brought positive results in terms of hygiene. As a result of these results, some suggestions are presented to kitchen chefs, food and beverage business managers and researchers who will work in this field. The fact that there is no previous study on this subject for kitchen chefs working in food and beverage businesses in the literature increases the originality and importance of this study. It is also thought that the study will contribute to the relevant knowledge.

Keywords: Kitchen chefs, Covid-19, Food and beverage businesses, Crisis.

Giriş

1900'lü yıllarda turizm sektörü dünyada pozitif yönlü hızlı bir ivme yakalamıştır. Bu gelişimin başlangıcı ülkemizde 1980'li yıllara dek dayanmaktadır. Turizm sektörü yakaladığı bu olumlu yükseliş sonucunda günümüzde ülkeler için vazgeçilmez bir gelir kaynağı olmuştur. Birçok alt sektörünün bulunmasının yanı sıra diğer sektörlerle de etkileşim halinde olması turizm sektörünün kırılğan bir yapıya sahip olmasına zemin hazırlamaktadır. Hassas bir yapıya sahip olan turizm talebi, turistlerin güvenliğini tehdit eden terör, salgın hastalık, savaş, doğal afetler, ekonomik krizler ve siyasi olaylardan doğrudan etkilenebilmektedir (Karakaş, 2014, s. 90).

Kriz kavramının turizm sektörü özelinde farklı tanımları ile karşılaşılmaktadır. Turizm sektöründe kriz, bir ülke endüstrisinin ya da bir kısım turizm işletmelerinin, doğal afetler, terör olayları, yanlış politikalar ve yönetim kaynaklı hatalardan dolayı telafisi zor durumlarla karşılaşmasını, iflasın eşğine getirmesini ya da köklü bir organizasyon değişikliğine gitmesini gerektiren olaylar zinciri olarak ifade edilebilir (Karakaş 2018, s. 55). Turizmde kriz, Turofed (2010, s. 42) tarafından "Turizmle ilgili işletmelerin olağan faaliyetlerini tehdit eden, turistik bölgenin güvenli olmadığı izlenimi yaratan, turistleri yönenin turistik çekicilikleri ve rahatlığı konusunda olumsuz etkileyen ve bölgeye yönelik turizm talebinin ve harcamalarının azalması nedeniyle yerel turizm işletmelerinin faaliyetlerini yerine

getirememeleri ya da varlıklarını devam ettirememelerine sebep olan olaylardır.” şeklinde tanımlanmıştır. Dünya Turizm Örgütü (WTO) (2004) ise, turizm alanında yaşanan krizleri; bir turistin bir destinasyona olan güvenini olumsuz etkileyen ve rutin çalışma düzenini bozacak beklenmedik bir olay olarak tanımlamaktadır.

Yakın geçmişte yaşanan olaylar, diğer ekonomik alanlarda daha önce duyulmamış ekonomik sonuçlar doğurmuştur. Mısır’da gerçekleşen terörist saldırıları, SARS virüsü, Asya’daki tsunami gibi turizm endüstrisinde ekonomik kayıplara neden olan birkaç önemli kriz vakalarıdır (Karakaş, 2018, s. 55). Günümüze daha yakın dönemlerde meydana gelen Körfez Savaşı, 2008 Küresel Ekonomik Krizi, 11 Eylül Saldırıları, Ortadoğu’daki Siyasi Uyuşmazlıklar gibi krizlerin etkisi bölgesel sınırları aşmış tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu küresel krizler tüm sektörleri olumsuz etkilediği gibi turizm sektörü de bu olumsuz etkiden payına düşeni almıştır (Artuğer vd., 2010, s. 37). Bunların yanı sıra salgın hastalıklar da birer kriz sebebi olarak değerlendirilebilmektedir (Çeti ve Ünlüöner, 2009, s. 110). Turizm sektörü geçmiş yıllarda ebola, sars, kuş gribi gibi salgın hastalıklardan olumsuz olarak etkilenmiştir. Günümüzde ise ilk olarak Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan, Dünya Sağlık Örgütü tarafından “pandemi” ilan edilen Covid-19 salgınının olumsuz etkilerine maruz kalmaktadır (Türker, 2020, s. 208).

Bu hususlar dikkate alındığında, dünyada etkisini en çok hissettiren Covid-19 pandemisi hakkında çalışmalar yapmak kaçınılmaz olmuştur. Her ne kadar turizm sektöründe yaşanan krizlere ve mutfak şeflerine ilişkin çalışmalar gerçekleştirilmiş olsa da (Çulfacı, G. ve Kılıçhan, R. 2023; Çeti ve Ünlüöner, 2019; Türker, 2020; Karakaş, 2018; Seymen, Bolat ve Çeken, 2004; Öksüz ve Batu, 2017; Albeni ve Ongun, 2005; Deniz ve Karadağ, 2018; Hazarhun ve Koçak, 2019; Akoğlu, Çavuş ve Bayhan, 2017; Kapucuoğlu ve Nergis, 2018; Yılmaz, Erdem ve Arman, 2018) Covid-19 salgını sürecinde yiyecek ve içecek işletmelerinde yönetici konumunda çalışmakta olan mutfak şeflerinin karşılaştıkları sorunları tespit etmeye ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmayı amaçlayan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Turizm sektörü içerisinde önemli bir yere sahip olan yiyecek ve içecek işletmelerinde hizmet eden mutfak şeflerinin Covid-19 gibi küresel bir etkiye sahip olan krizden ne kadar etkilendiklerini ortaya koymak son derece önemlidir. Bu nedenle bu çalışmanın gerçekleştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Covid-19 salgını sürecinde mutfak şeflerinin karşılaştıkları sorunları ortaya koymak ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri sunarak ilgili bilgi birikimine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

A. LİTERATÜR TARAMASI

Kriz kavramının genel olarak belirsizliği ifade etmesi, bu kavram için pek çok tanım yapılmasına neden olmuştur (Koçel, 1993, s. 23). Pearson vd. (1997, s. 51) krizin her gün yaşanabilecek olumsuz durumlardan farklı olduğunu belirtmişlerdir. Bununla beraber bir olumsuzluğun kriz olarak değerlendirilebilmesi için çalışanların, yöneticilerin veya müşterilerin güvenliğini ya da sağlığını tehlikeye atacak ya da işletmenin adını zedeleyecek kadar büyük olması gerektiğini savunmuşlardır. İnsan sağlığını ve destinasyon güvenilirliğini tehdit eden en küçük bir olumsuzluk bile turistik bir bölgenin tercih edilmemesi için yeterli görülmektedir (Lee ve Chen, 2011). İşletmelerde yaşanabilecek olası kriz nedenleri genel olarak sıralanacak olursa; personel hastalıkları, personellerin birbirleri arasındaki anlaşmazlıklar, kötü niyet, örgütsel yanlışlar, doğal afetler, salgın hastalıklar ve terör olayları

gibi dış etkenlere kadar birçok nedeni olabilir (Coombs, 1999). Doğal afetler, terör olayları, ekonomik olumsuzluklar ve salgın hastalıklar sonucu turizm sektöründeki arz talep dengesi bozulmuş ve bunun sonucunda krizler meydana gelmiştir (Sarı, 2010, s. 32-33).

Yakın tarihimiz göz önüne alındığında dünya çapında bir etkiye ulaşan Covid-19 pandemisi gibi salgınlar geçmişte de küresel boyutlara ulaşmışlardır. Worldwatch Enstitüsü'nün yayınladığı Dünya Durumu raporunda (2005), bulaşıcı hastalıkların savaşa nazaran 14 kat fazla insanın hayatını kaybetmesine neden olduğu için insan yaşamını tehdit eden en önemli unsurlardan biri olduğuna dikkat çekmiştir. (Page vd. 2006; 363). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi kuruluşlar; HIV AIDS, SARS, sıtma, kolera, tüberküloz, hepatit hastalıklarını seyahat yoluyla kolaylıkla yayılabilen ve küresel etkiye sebep olacak diğer hastalıklar olarak belirtmiştir (Page vd. 2006; 363). Son 20 yıl göz önünde bulundurulduğunda 2003 yılında SARS, 2005 yılında kuş gribi ve 2009 yılında görülen domuz gribi salgın hastalıkların, yayıldığı yıl ve onu izleyen yıllar içerisinde turizm sektörüne darbe vurmuşlardır (Akkaşoğlu, 2022; 125).

2002-2003 yıllarında etkisini gösteren SARS (Şiddetli Akut Solunum Sendromu) başta turizm sektörü olmak üzere birçok sektörde ekonomik olumsuzlara yol açmıştır (Bell ve Lewis, 2004: 137). Asya'da etkisini yoğun olarak gösteren SARS ve kuş gribi salgınları bölgenin güvenilirliğini sarsmış, aynı zamanda Çin, Hong Kong, Singapur ve Vietnam'da turizm sektörünü neredeyse durma noktasına getirmiştir (McAler vd., 2010, s. 100). Kuş gribi, Hollanda, Hong Kong, Vietnam, Tayland ve Kamboçya'da 2003 yılından sonra etkisini göstermiş olup hastalığı taşıyan her 10 kişiden 6'sının ölümüne neden olmuştur (Page vd., 2006, s. 363). Etkisi ülkemizde de görülen kuş gribi salgını, turizm sektörü de olumsuz olarak etkilemiştir. "2004 yılında dünyanın birçok bölgesinde göçmen kuşların taşıdığı H5N1 virüsü ile kendini gösteren kuş gribi, 2005 yılında ülkemizi de etkisini altına almıştır. İstatistiklere göre 2005 yılının ilk üç ayında Antalya'ya gelen yabancı sayısı 686.776 iken, bu sayı 2006 yılının ilk çeyreğinde 492.900'e gerilemiştir (Sarı, 2010, s. 34)."

Ayak ve ağız hastalığı salgını, 2001'in ilk aylarında Birleşik Krallıkta görülmeye başlamıştır. Toynaklı hayvanlarda görülen ve oldukça bulaşıcı olan ayak ve ağız hastalığı insanlar arasında da büyük bir risk oluşturmuştur (Haydon, Kao & Kitching, 2004, s. 675; Grubman ve Baxt, 2004, s. 466). Oluşan bu salgının önlenmesi için milyonlarca hayvan kesilmiş, alınan tedbirler sonucu hastalığın etkisi azalsa da 2010 yılında Japonya ve Kore'de, 2011 yılında ise Türkiye'de bu hastalığa rastlanmıştır. Diğer ülkelerde turizm bu hastalıktan etkilense de Kore'de ve Türkiye'de bu olumsuz etki turizm sektörüne yansımamıştır (Büyükşalvarcı ve Ekici, 2021, s. 2201). Ebola salgını ise ayak ve ağız hastalığı salgınından çok farklı bir coğrafyada, Afrika'da meydana gelmiştir. Batı Afrika'nın her ülkesinde görülmemesine rağmen etkisi tüm Afrika kıtasında hissedilmiştir. Ebola salgınının duyulmasının ardından Nijerya'da otel doluluk oranları yarı yarıya düşmüş, virüsün bulunmadığı Güney Afrika ve Kenya gibi ülkelerde ise rezervasyon ve seyahatler iptalleri gerçekleşmiştir (Maphanga ve Henama, 2019, s. 4).

Etkisi birçok ülkede görülen ve olumsuz sonuçlara neden olan bir diğer salgın ise domuz gribi salgınıdır. İlk kez Amerika Birleşik Devletleri'nde 2009 yılının Nisan ayında görülmüştür. (Çeti ve Ünlüönen, 2019, s. 114). Domuz gribi yakın temas, öksürme, hapşırma, solunum veya virüsün bulunduğu alanlara temas ile bulaşabilmektedir (Haque ve Haque, 2018, s. 92). 2019 yılının son aylarında ilk olarak

Çin'in Wuhan şehrinde korona virüs hastalığı tespit edilmiştir. Günümüzde küresel hareketliliğin çok hızlı olmasında dolayı, korona virüs yeni görülmesine rağmen çok kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır. (Ayan & Kırac, 2020). Geçmiş yıllarda ortaya çıkan SARS ve MERS salgınları etkisi itibariyle daha güçlü olsa da Covid-19 virüsü bulaşıcılık yönünden bu salgınlardan daha etkilidir (Estrada, Park ve Lee, 2020).

Covid-19 salgınının Türkiye'deki turizm faaliyetleri ve restoran endüstrisi üzerinde, özellikle iktisadi açıdan olumsuz etkilerinin olduğu bilinmektedir (Akyol, 2020; Kim vd., 2020). Bu durum turizm sektörünün alt bileşenlerinden olan yiyecek ve içecek işletmelerinde kriz ve kriz yönetimi konusunu üzerine çalışmaların yapılmasına yol açmıştır. Çünkü Covid-19 pandemisinin etkileri göz önünde bulundurulduğunda çalışanların maddi ve manevi sorunlar yaşadığı, özellikle aşçıların işsizlik, azalan iş olanakları ve çalışma koşullarının kötüleşmesi konularında endişe duyduğu anlaşılmaktadır (Alrawadieh & Çiftçi, 2021; Bilgin & Tekeli, 2022; Bucak & Yiğit 2021). Diğer yandan ise Covid-19 salgını, potansiyel müşterilerin restoran işletmeleri seçimlerinde ve bekledikleri hizmet niteliğinde değişikliğe neden olmakla beraber, hijyen konusu müşterileri endişelendiren en büyük husustur. Ayrıca Covid-19 pandemisinin yaşanmasıyla birlikte ürün ve çevre gibi fiziksel konularda beklentiler artmıştır (İflazoğlu & Aksoy 2020; Planinc & Kukanja, 2022). Ayrıca hükümetlerin sosyal mesafe, hareket kısıtlamaları ve karantina önlemleri gibi almış oldukları tedbirler sonucunda birçok ülkede misafir sayıları sıfıra kadar düşmüş, bunun yanı sıra Covid-19 daha önce karşılaşılmamış bir işsizlik oranına ve maddi kayba yol açmıştır.

Yukarıdaki çalışmalardan da anlaşılacağı üzere, salgın hastalıklardan kaynaklanan krizler dünyanın farklı bölgelerinde farklı zaman dilimlerinde meydana gelmiş ve sonuçları küçümsenemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Turizm sektörünün de içinde bulunduğu birçok iş kolu bu olumsuzluklardan payına düşeni almış, başta ekonomik boyut olmak üzere ciddi kayıplar yaşamışlardır. Yiyecek ve içecek işletmelerinin de bu olumsuzlardan kaçınması imkânsız olmuştur. Özellikle Covid-19 salgını sırasında alınan önlemler yiyecek ve içecek işletmelerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla bu işletmelerde çalışmakta olan personellerde bu olumsuzlardan etkilenmiştir.

Bu çalışmada da yiyecek ve içecek işletmelerinde çalışmakta olan mutfak şeflerinin Covid-19 salgını esnasında karşılaştıkları problemlere değinilmiştir. Literatürde Covid-19 salgınına yönelik birçok konuya değinilmiş olsa da bu konu özelinde bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

C. YÖNTEM

Nitel araştırmalar insanların öznel bakış açılarını ortaya çıkardığından dolayı bu konuda nicel araştırmalara üstünlük sağlamaktadır. Bu bağlamda nitel araştırmalar, insanların duygu ve düşüncelerinin tespit edilerek veri toplamasına olanak sağlamaktadır. (Özdemir, 2010, s. 325-326; Tekin & Tekin, 2012, s. 101). Bu çalışmada veri elde etme yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yapılandırılmış görüşme tekniğine nazaran esneklik gösteren yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, araştırmacı tarafından hazırlanan soruların katılımcıya yöneltilmesi ile gerçekleştirilir. Bu görüşme tekniği araştırmacıya konuşmanın akışına göre istediği

soruyu sorabilme imkânı tanımaktadır. Bunun yanı sıra konuşmanın akışı içerisinde katılımcı sorulacak diğer sorulardan herhangi birini cevaplar ise araştırmacı o soruyu sormadan görüşmeye devam edebilir (Türnüklü, 2000, s. 547).

05-11 Eylül 2022 tarihleri arasında yapılan literatür incelemesi sonucunda görüşme esnasında sorulabilecek olası sorular belirlenmiştir. Bu soruların oluşturulmasında Bucak & Yiğit'in (2021; 7) gerçekleştirdikleri çalışmada kullanmış oldukları görüşme sorularından ilham alınmıştır. Daha sonra 13-16 Eylül 2022 tarihleri arasında gastronomi ve turizm işletmeciliği alanında uzman, üç farklı akademisyenin de fikirleri alınarak yarı yapılandırılmış görüşme soruları oluşturulmuştur. Hazırlanan görüşme formunun ilk bölümünde katılımcıları bilgilendirmek amacı ile araştırmanın amacı açıklanmıştır. İkinci bölümde araştırmanın amacı kapsamında, yiyecek ve içecek işletmelerinde yönetici olarak çalışan mutfak şeflerinin Covid-19 salgını esnasında sorun yaşayıp yaşamadıklarını belirlemek, yaşadılarsa bu sorunları tespit etmek için açık uçlu sorular hazırlanmıştır. Görüşme formunun son bölümünde ise katılımcıları tanımlamak amacı ile kapalı uçlu demografik sorulara yer verilmiştir.

Görüşme formu oluşturulduktan sonra 01-08 Aralık 2022 tarihleri arasında araştırma hakkında bilgilendirilen, farklı bölgelerde ve farklı konseptlerde hizmet veren yirmi bir yiyecek ve içecek işletmesinde yönetici olarak görev yapan mutfak şefleri ile görüşme yapılmıştır. Katılımcıların büyük bir kısmı farklı coğrafi bölgelerde bulduklarından dolayı görüşmeler telefon aracılığı ile gerçekleştirilmiş, katılımcıların rızası alınarak bu görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Daha sonra kayıt altına alınan bu görüşmeler dinlenerek yazıya dönüştürülmüştür. Görüşmelerin süresi 12 ila 59 dakika arasında sürmüştür. Ortalama görüşme süresi 29 dakikadır.

1. Araştırmanın Örnekleme

Araştırma yiyecek ve içecek işletmelerinde yönetici konumunda çalışan mutfak şeflerine gönüllülük esasına göre uygulanmıştır. Yapılan bu çalışma kapsamında yiyecek ve içecek işletmelerinde çalışan bütün mutfak şefleri ile görüşmek mümkün olmadığından dolayı örneklem olabildiğince küçültülmeye çalışılmıştır. Özdemir, (2010, s. 325) yapılacak olan nitel araştırmalarda konu ile ilgili derin bilgilere ulaşmak isteyen araştırmacıların amaçlı örnekleme yöntemini sıklıkla tercih edildiğini belirtmiştir. Maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi üzerinde çalışılmakta olan konuyu temsil edebilecek olan maksimum çeşitlilikte katılımcıyı seçmeye olanak sağlayan bir örnekleme yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 108). Bu bağlamda amaçlı örnekleme yöntemlerinden Maksimum Çeşitlilik Örneklemesinin bu araştırmanın amacına en uygun örnekleme yöntemi olduğu düşünülmüştür. Maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile seçilen 20 mutfak şefi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Bu çalışmada katılımcıların maksimum çeşitliliğe ulaşması için; katılımcıların çalışmakta oldukları yiyecek ve içecek işletmelerinin farklı coğrafi bölgelerde bulunmasına, katılımcıların farklı yaş aralıklarında olmalarına, çalışmakta oldukları yiyecek ve içecek işletmelerinin farklı konseptlerde hizmet vermelerine dikkat edilmiştir.

D. BULGULAR

Yapılan görüşmeler sonrası katılımcılara ait demografik bilgilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların yaşlarının 26 ile 49 yaş arasında değişkenlik göstermektedir.

Katılımcıların %85'inin çalıştıkları yiyecek ve içecek işletmelerinde "Aşçıbaşı", kalan %15'lik kısmının ise "Aşçıbaşı Yardımcısı" pozisyonlarında çalıştıkları, bunun yanı sıra 11 ile 34 yıl arasında mesleki deneyeime sahip oldukları belirlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Katılımcı No	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim	Mesleki Deneyim Süresi	Çalıştığı Pozisyon
K1	Erkek	28	Evli	Lise	11	Aşçıbaşı Yardımcısı
K2	Erkek	40	Evli	Lise	22	Aşçıbaşı
K3	Erkek	34	Evli	Lise	17	Aşçıbaşı
K4	Erkek	32	Bekar	Lise	16	Aşçıbaşı
K5	Erkek	34	Evli	Lisans	18	Aşçıbaşı
K6	Erkek	36	Evli	Ön lisans	19	Aşçıbaşı
K7	Erkek	40	Evli	Lisans	24	Aşçıbaşı
K8	Erkek	26	Bekar	Lise	11	Aşçıbaşı
K9	Kadın	27	Evli	Lisans	12	Aşçıbaşı
K10	Erkek	28	Evli	Ön lisans	12	Aşçıbaşı Yardımcısı
K11	Erkek	42	Evli	Lise	26	Aşçıbaşı
K12	Erkek	43	Evli	Lise	28	Aşçıbaşı
K13	Erkek	34	Evli	Ön lisans	17	Aşçıbaşı
K14	Erkek	29	Evli	Lisans	15	Aşçıbaşı
K15	Erkek	38	Evli	Ön lisans	20	Aşçıbaşı
K16	Erkek	35	Bekar	Lise	19	Aşçıbaşı
K17	Erkek	31	Evli	Lisans	16	Aşçıbaşı
K18	Erkek	49	Evli	İlkokul	34	Aşçıbaşı
K19	Erkek	28	Evli	Lisans	12	Aşçıbaşı
K20	Erkek	35	Evli	Lise	18	Aşçıbaşı Yardımcısı

Tablo 2'de de görüldüğü üzere mutfak şeflerinin görüşleri alınarak karşılaşılan sorunlar toplamda beş ana kategori ve on sekiz alt kategoriden oluşmaktadır. Kategoriler belirlenirken Strauss ve Corbin (1990) tarafından geliştirilen model esas alınmış olup, öncelikle kodlama işlemi yapılmış daha sonra kategoriler belirlenmiş ve isimlendirilmiştir. Son olarak ise belirlenen kategorilerin özellikleri tanımlanmıştır. Bu modele uygun olarak yürütülen bu süreçte içerik analizi için doküman taraması sonucu elde edilen verilerin araştırmacılar tarafından okumaları yapılarak kod şeması oluşturulmuştur. Daha sonra 15- 21 Aralık 2022 tarihleri arasında iki farklı araştırmacı oluşturulan bu kod şemasına göre verileri değerlendirip kodlama işlemini gerçekleştirmiştir. Yapılan kodlama işleminin akabinde alanında uzman 2 akademisyenin de görüşlerine başvurularak alt kategoriler oluşturulmuştur. Daha sonra bu alt kategoriler özelliklerine göre sınıflandırılarak ana kategoriler oluşturulmuştur. Murray-Gibbons ve Gibbons'ın (2007; 36) gerçekleştirdikleri, şeflerin yaşadığı mesleki stres ve başa çıkma davranışı ile kontrol odağının stres sonuçları üzerindeki düzenleyici etkisini ele alan çalışmanın sonucunda ortaya koydukları sorunların bu çalışmada yer alan sorunlarla benzerliği dikkat çekmektedir.

Çalışma kapsamında belirlenen personel kaynaklı sorunlar ana kategorisinin nitelikli personel eksikliği, personel bilinçsizliği, personel sirkülasyonu ve meslek değişimi alt kategorilerinden meydana geldiği görülmektedir. Personel sirkülasyonu ve meslek değiştirme alt kategorileri her ne kadar birbirlerine benziyor gibi görünse de farklı sorunlara değinmektedirler. Personel sirkülasyonu, yiyecek ve içecek işletmelerinde çalışanların farklı işletmeler arasında yer değiştirmesine dayanan, sık görülen bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak meslek değiştirme sorunu pandemiden sonra ortaya çıkan ve mutfak şeflerinin yiyecek ve içecek sektörünü tamamen bırakıp farklı sektörlerle ve mesleklere

yöneldiği sonucuna dikkat çeken bir alt kategoriye oluşturmaktadır. Fiziksel alanların ve denetimlerin yetersizliği, hijyen belgelerinin tedariki ve kişisel temizlik alt kategorileri, fiziki koşullar ve hijyen kaynaklı sorunlar ana kategorisini oluşturmaktadır. Baskıcı yönetim anlayışı, stajyer odaklı çalışma isteği ve yöneticilerin sektörle ilgili konularda bilgi eksikliği, yönetici kaynaklı sorunların ana kategorisini meydana getirmektedir. Lojistik sorunlar, kalitesiz ürünler ve fiyat artışları, satın alma kaynaklı sorunların alt kategorisini oluştururken, çalışma süreleri, hastalığa yakalanma ve bulaştırma korkusu ve hak ettiği değeri görememe düşüncesi ise psikolojik kaynaklı sorunların alt kategorilerini oluşturmaktadır. Tablo 2'de yer alan alt kategorilere ait verilerin tanımlamaları mutfak şeflerinin görüşlerinden yararlanılarak yapılan tanımlamalardır. Her bir alt kategori mutfak şeflerinin düşüncelerine yönelik alıntılara yer verilerek aşağıda açıklanmaktadır.

Tablo 2. Görüşmeler Sonucu Elde Edilen Bulgular

Ana Kategori	Alt Kategori	Açıklama
Personel Kaynaklı Sorunlar	Nitelikli personel eksikliği	Yiyecek ve içecek işletmelerinin mutfak departmanında mesleki deneyime sahip personellerin istihdam edilmesi
	Personelin bilinçsizliği	Mutfakta aşçılık mesleğine dair bilgisi ve ilgisi olmayan personeller ile çalışmak zorunda kalınması
	Personel sirkülasyonu	İşletme ve personel kaynaklı sebeplerden dolayı işletmelerde sık sık mutfak personellerinde değişim yaşanması
	Meslek değiştirme	Pandemi esnasında mutfak personelleri farklı meslek arayışına girmesi ve tekrar aşçılık mesleğine dönmemesi
Fiziki Koşullar ve Hijyen Kaynaklı Sorunlar	Fiziki alanların yetersiz olması	Yiyecek ve içecek işletmelerinde bulunan mutfak, bulaşıkhanesi ve background gibi çalışma alanlarının olması gerekenden daha dar bir alana sahip olması
	Denetlemelerin yetersizliği	Yiyecek ve içecek işletmelerinin belirli aralıklarla hijyen vb. konularda denetlenmesi
	Hijyen belgelerinin tedariki	İşe başlama prosedürlerinden biri olan hijyen belgesinin özel kurumlar tarafından ücret ödenerek kolay bir şekilde tedarik edilebilmesi
Yönetim Kaynaklı Sorunlar	Kişisel temizlik	Hijyen konusunda çok dikkat edilmesi gereken mutfaklarda çalışan personelin kişisel temizliğine dikkat etmemesi
	Baskıcı yönetim anlayışının hâkim olması	Üst yönetimin mutfak şeflerine personel, iş yükü, ekipman tedariki, maliyet ve satış gibi nedenlerden dolayı baskı uygulaması
	Stajyer odaklı çalışma sistemi	İşletme sahiplerinin nitelikli personel çalıştırmak yerine maliyeti düşük olduğu için mutfaklarda gereğinden fazla stajyer çalıştırmak istemesi
Satın Alma Kaynaklı Sorunlar	Yöneticilerin sektörel konularda bilgi eksikliği	Yiyecek ve içecek sektöründe yeterli bilgi ve deneyime sahip olmayan bireylerin bir işletme açması ve yönetmesi sonucu işletmelerde sorunların meydana gelmesi
	Fiyat artışları	Özellikle pandemi sonrası üretimin azalması, ekonomik çalkantılar ve stokçuluk yapılması gibi nedenlerden dolayı ürün fiyatlarındaki fahiş artışların yaşanması
	Lojistik sorunlar	Özellikle pandemi esnasında lojistik konusunda yaşanan aksaklıklar nedeni ile yiyecek ve içecek işletmelerinde kullanılan bazı ürünlerin tedarikinde sıkıntı yaşanması
Psikolojik Sorunlar	Kalitesiz ürünler	Özellikle pandemiden sonra piyasaya çıkan ancak belirli bir kalitenin altında kalan ürün sayısında artış yaşanması
	Maaşların yetersiz olması	Yiyecek içecek sektöründeki çalışmaları şartlarının ağır olmasına karşılık olarak mutfak personellerinin maaşlarının yetersiz olması
	Çalışma şartlarının ağırlaşması	Yiyecek ve içecek işletmelerinde özellikle mutfak departmanında çalışma saatlerinin uzun olması ve bunun psikolojik ve fiziki olarak personeli yıpratması
	Hastalığa yakalanma ve bulaştırma korkusu	Pandemi esnasında mutfak personellerinin Covid-19 salgınına yakalanma ve bu hastalığı ailesine bulaştırma endişesi
Hak ettiği değeri görememe düşüncesi	Hak ettiği değeri görememe düşüncesi	Mutfak personellerinin yiyecek ve içecek sektöründe almış oldukları maaş ve çalışma şartları göz önünde bulundurulduğunda hak ettiği değeri görmediği düşüncesi

Personel kaynaklı sorunların başında nitelikli eleman bulma sorunu mutfak şeflerinin sık sık dile getirdiği sorunlar arasında yer almaktadır. Nitelikli personel bulma konusunda sorunlar yaşadıklarını belirten mutfak şefleri bu sorunun pandemi esnasında daha da arttığını vurgulamışlardır. Ayrıca nitelikli eleman bulma sorununun mutfak şeflerinin çalıştığı bölgeye göre farklılık gösterdiği anlaşılmıştır.

Bu konu ile ilgili olarak kıyı turizminde çalışan K9 kodlu katılımcı pandemiden önce nitelikli eleman konusunda sorun yaşamadığını şu ifadelerde belirtmiştir.

“Yani pandemi öncesine bakarsak eleman bulmakta sıkıntımız yoktu. Kalifiyeli elemanlar bulabilme lüksümüz daha yüksekti.”

Diğer yandan K2, K5, K7 ve K10 kodlu katılımcılar nitelikli eleman bulma konusunda pandemi öncesinde de sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Yiyecek ve içecek işletmelerinde nitelikli eleman bulma sorunu pandemi öncesi var olsa da pandemi esnasında bu sorunun katlanarak devam ettiği görülmektedir. Katılımcıların ifadeleri sırasıyla aşağıda yer almaktadır.

“Burada her zaman yaşıyoruz bu sıkıntıyı. Şu anda mesela bir personel ihtiyacımız var ama bulamıyoruz.”

“Zaten lokasyon kaynaklı personel bulmak biraz sıkıntı bizde. Antalya, Ege ya da güney bölgesi gibi diyeyim, eleman sirkülasyonumuz çok olmasa da giden adam yerine birini bulmak biraz zor İç Anadolu’da.”

“Nitelikli ve yeterli sayıda personel bulamamak biz mutfak şefleri için her zaman bir sorun olmuştur.”

“Bu zaten pandemi öncesinde, pandemi döneminde ve sonrasında bu bir problem. Hala problem aslında. Hala yaz sezonunda kalifiyeli eleman bulmak çok zor oluyor.”

Yapılan görüşmeler neticesinde mutfak şeflerinin görüşleri dikkate alındığında mutfak personelinin pandemi esnasında diğer mesleklere yönelmesi çalışma sonucunda karşılaşılan en büyük ve en dikkat çekici problem olarak gösterilebilir. K1 ve K4 kodlu katılımcılar bu durumu şu sözlerle ifade etmişlerdir.

“Önceden yanımızda çalışan üç tane arkadaşım şu an kurye olarak çalışıyor. Ayrıca farklı sektörlere devam eden arkadaşlarımız da var. Pandeminin kısıtlamadığı sektörlere geçiş yapan arkadaşlarım oldu. Kimi geri döndü, kimi geri dönmedi.”

“Yönetici olarak biz bile yarın ne olacağını bilemezken personelimizi hiçbir şekilde doğru yönlendiremedik. Bundan dolayı da sektörde birçok insan iş değiştirmek zorunda kaldı. Çünkü herkesin maddi durumu aynı olmadığı için, doğal olarak insanlar bir borç batağında olduğu için kuryelik gibi sektörlere yöneldiler.”

Katılımcılar ile yapılan görüşmeler sonrasında pandemi sürecinin hijyen konusunda olumlu getirilerinin olduğunu, özellikle mutfak personelinin pandemiden sonra hijyen kurallarına daha çok dikkat edildiğini vurgulamışlardır.

Görüşme yapılan K2, K8 ve K10 kodlu katılımcılar bu konudaki görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir.

“İlk başlarda hijyen konusunda bir zorluk yaşadık ama daha sonra o alışma süresi geçtikten sonra insan alışıyor. Yirmi bir gün teorisi diye bir şey var. Yirmi bir gün yaptıktan sonra beyin ve vücut onu böyle bir zorunluluk haline getirmiş gibi hissediyor. Ondan sonraki süreç tabii biraz daha kolaydı. El yıkama, dezenfektan kullanımı vesaire tabii ki katkısı oldu yani. Olumlu etkiledi.”

“İnce bir psikolojiden geçtik o dönem. Hepimiz tedbirler aldık ve bu pandeminin kattığı en büyük şeylerden biri oldu. Temizlik mutfak içerisinde yapılıyordu ama pandemi sonrası herkes kendisini göz önünde bulundurarak yapmaya başladı. Yemeğini de temizliğini de. Bu noktada daha özverili çalışmaya başladık hepimiz ve daha titiz, daha temiz ve daha kuralcı olduk.”

“Mutfakta biraz önceden bahsettiğim dezenfektan kullanımı, maske kullanımı kişisel hijyene biraz daha fazla özen göstermeye başladık ve bu alışkanlık oldu artık. Benim çalışmış olduğum işletmemde bu şekilde devam ediyor. Pandeminin bizim sektörümüze olumlu olarak çok şey kattığını düşünüyorum.”

Pandemi sürecinin etkilerinin ilk olarak görülmesinin ardından gerek lojistik sorunlar gerekse piyasada yaşanan çalkantılar sonucunda birçok üründe beklentinin üzerinde bir fiyat artışı yaşanmıştır. Ürün yelpazesi geniş olan mutfaklar da yaşanan bu fiyat artışlarından etkilenmiştir. Birçok ürün değerinin çok üzerinde fiyatlara ulaşmış, mutfak departmanı ve dolayısıyla mutfak şefleri bu fiyat artışlarından olumsuz olarak etkilenmişlerdir. Katılımcılar, K8, K10, K15 ve K19 bu durumu sırasıyla şu ifadelerle açıklamışlardır.

“Süt ve süt ürünlerinde maliyet açısından çok sıkıntı yaşadık.”

“Ama pandemi dönemine girdikten sonra bizim kullandığımız bu tek kullanımlık eldiven fiyatları fırsatçılıktan kaynaklı üç katına, dört katına çıktı.”

“Pandemi döneminde özellikle medikal ürünlerin maskelerin koruyucu ürünlerin fiyatları çok fahiş bir şekilde arttı. Bazı firmalar bunların tedarikini karşılamakta zorlandılar.”

“Fakat yumurtanın bile her hafta fiyatı değişiyor. Bu yüzden tedarik konusunda büyük sorunlar mevcut tabii.”

Psikolojik sorunlardan arasında Covid-19 salgının yayılmasından sonra mutfak personelinde oluşan hastalığa yakalanma ve bu hastalığı öncelikle aile fertleri olmak üzere diğer insanlara bulaştırma korkusu yer almaktadır. Mutfak personelinin bu konudaki rahatsızlığı öncelikle yapmış olduğu işin kalitesine, bu nedenle de mutfak şeflerine yansımaktadır. K7, K17 ve K20 kodlu katılımcılar yaşanan bu sorun hakkındaki düşüncelerini şu ifadelerle dile getirmişlerdir.

“Hastalıktan kendimizi, çalışma arkadaşlarımızı ve ailelerimizi korumaya çalıştık. En önemlisi de sağlıklı ve hayatta kalma mücadelesi verdik. Maddi sıkıntıların yanında bir de hastalığa yakalanma ve bunu ailemize bulaştırma korkusu psikolojik olarak yıprattı.”

“Covid-19’a yakalanma korkusu, aileye bulaştırma korkusu, misafirlerimizin bundan etkilenme korkusu. Hem bizde hem personelimizde bu konuda psikolojik sorunlar oldu.”

“Pandemi esnasında personel psikolojik olarak çok etkilendi diyebilirim. Hem kendine hastalığı bulaştırma hem de bunu ailesine taşıma korkusu işe yansdı. Bunun önüne geçebilmek için personele eğitimler verildi.”

Sonuç

Yiyecek ve içecek işletmelerinde yönetici pozisyonunda çalışmakta olan mutfak şeflerinin pandemi esnasında karşılaştıkları sorunları belirlemek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmak üzere gerçekleştirilmiş olan bu çalışma, ülkemizde bu alanda var olan bilgi eksikliğini tamamlamayı ve aynı zamanda ilgili literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda araştırma kapsamında mutfak şeflerinin bu konudaki duygu ve düşüncelerinin yanı sıra yapılandırılmış görüşme tekniği ile belirlenebileceği düşünülmüştür.

Yapılan görüşmeler neticesinde mutfak şeflerinin pandemi öncesinde karşılaştıkları sorunların arasında yiyecek ve içecek işletmelerinde uygulanan yüksek çalışma saatlerinden ve ağır çalışma şartlarından kaynaklanan sorunların yer aldığı söylenebilir. Pandemi öncesinde var olan ve pandemiden sonra etkisinin daha da arttığı belirlenen nitelikli personel eksikliğinin nedenlerinin başında maaşların yetersiz olması ve ağır çalışma şartlarının yer aldığı düşünülmektedir. Chen ve Qi'nin (2022) gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda Covid-19 korkusu, iş stresi ile işten ayrılma niyetleri arasındaki pozitif ilişkiyi yoğunlaştırdığını deli getirmişlerdir. Ayrıca Lippert vd. (2021) çalışmalarında yer alan yiyecek ve içecek işletmeleri çalışanlarının iş güvensizliği, tutarsız ücret ve tutarsız çalışma saatleri konusunda stres yaşadıkları sonucu bunu destekler niteliktedir.

Bucak ve Yiğit (2021) gerçekleştirdikleri çalışmada aşçıların, işsizlik, azalan iş olanakları ve çalışma koşullarının kötüleşmesi konularında endişe duyduklarını belirtmişlerdir. Bu çalışmada ortaya çıkan, pandemi esnasında aktif olarak çalışmayan mutfak personellerinin özellikle maddi imkanların yetersizliği sonucu farklı mesleklere yöneldiği, daha uygun çalışma şartları altında aynı maddi kazançları elde edebilmesinden dolayı aşçılık mesleğine dönüş yapmaktan istemediği sonucu bu bulguyu destekler niteliktedir.

Görüşmeler sonucunda karşılaşılan bir diğer sorunun pandemi esnasında yaşanan kapanmalar sonucu lojistik akışının neredeyse durma noktasına gelmesinden kaynaklanan özellikle ithal ürünlerin temininin de yaşanan sorunlar olduğu anlaşılmaktadır. Memon vd. (2021) Çin ve Hindistan perspektifinde gerçekleştirdikleri çalışmada bu bulguyu destekler nitelikte Covid-19 salgınının yiyecek ve içecek endüstrisinde tedarik zinciri aksamalarına, ihracat büyüme değerinde ciddi düşüşler gerçekleştiği sonucunu elde etmişlerdir. İthal ürünlerin tedarik edilememesinden dolayı mutfak şeflerinin sunmuş oldukları menülerde değişiklik yapmak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır.

Ayrıca ürün tedariki konusunda ülkemizde özellikle İç Anadolu Bölgesinde yer alan işletmelerin mutfak şefleri ithal ürünlerin yanı sıra süt, süt ürünleri, sebze meyve ve bakliyat gibi temel besin maddelerinin tedarikinde sıkıntı yaşadıkları görülmüştür. Bunun sebebi olarak pandemi esnasında yaşanan kapanmalar sonucu üretici firmaların üretim kapasitelerini azaltmalarını gösterilebilir. Bu sorunun çözümü olarak ise menülerde değişikliğe gitme, menü içeriklerinde daraltılma ya da ithal ürünler yerine yerli ve kolay erişilebilir ürünlere yönelme politikaları izlendiği söylenebilir. Bilgin ve Tekeli (2022) çalışmalarında bu durumu, "yurt dışından ithal edilen gıdaların tedarikinde daha büyük problemler yaşanmıştır. Bu problemler işletmelerin menülerinde değişiklik yapmalarına, ithal

malzemelerin kullanıldığı yiyeceklerin tamamen çıkarılmasına sebep olmuştur” sözleriyle dile getirmişlerdir.

İflazoğlu ve Aksoy (2020) salgının, yiyecek içecek hizmetleri talebine etkileri ve tüketicilerin işletmelerden bekledikleri hizmetin niteliğini belirlemek amacı ile gerçekleştirdikleri çalışmada müşterilerinin beklentilerinin değiştiğini ve en büyük endişenin hijyen olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Personellerin Covid-19 salgınına yakalanma ve bu hastalığı başta kendi aileleri olmak üzere diğer insanlara bulaştırma konusunda psikolojik olarak olumsuz etkilendikleri söylenebilir. Bu etkinin sonucu olarak mutfak personelleri Covid-19 salgınından sonra hijyen kurallarına daha çok dikkat etmeye başlamış bu konuda olumlu geri dönüşler alındığı belirlenmiştir.

Covid-19 salgını esnasında üretimin azalması, lojistik sorunların ortaya çıkması vb. durumların sonucunda yiyecek ve içecek işletmelerinin satın aldıkları gıda ve hijyen ürünlerinde fahiş bir fiyat artışı yaşandığı görülmektedir. Özellikle ithal ürünler olmak üzere gıda ürünlerinin de bu fiyat artışlarından olumsuz etkilendiği söylenebilir. Bilgin ve Tekeli (2022) İstanbul’da hizmet veren yiyecek ve içecek işletmelerinde Covid-19 salgının etkilerini ortaya koymak amacı ile gerçekleştirdikleri çalışmada bu konu ile ilgili olarak “söz konusu ek gider kalemlerinin pek çok pandemi öncesi kullanılsa bile pandemi ile kullanılan miktar çok artmıştır. Ayrıca bu malzemeler için fiyatlandırma sıkıntısı söz konusu olmuştur. Çok talebin olması nedeni ile maske, eldiven, ateş ölçer vb. pek çok malzemenin fiyatları normalinden çok yüksek hale gelmiştir” ifadelerine yer vermişlerdir. Yapılan bu çalışmalarda elde edilen veriler benzerlik göstermektedir.

Araştırma çerçevesinde uygulayıcılara birtakım önerilerde bulunulmuştur.

- Öncelikle yiyecek ve içecek işletmelerinde çalışan mutfak personellerinin çalışma şartlarından ve maaşların yetersiz olmasından kaynaklı olumsuz etkilendikleri bilinmektedir. Personelin çalışma sürelerinin ve şartlarının iyileştirilmesi ve maaş skalalarının düzenlenmesi işletmeye olan bağlılığı arttırabilir ve pandemi gibi kriz dönemlerinde yaşanan nitelikli personel sorununu da azaltabilir.
- Kriz durumlarında yaşanan fiyat artışlarının etkisi en aza indirmek için tedariki daha kolay olan yerel ürünler tercih edilip menüler buna uygun olarak düzenlenebilir.
- Pandemi öncesinde yapılan mutfakların hijyen konusunda denetlenmeleri yeterli bulunmamaktadır. Pandemi gibi sağlık krizleri esnasında bu denetlemelerin sıklaşması ve daha dikkatli davranılması hijyen ortamının korunmasına olanak sağlayabilir. Bu denetimlerin sadece bir kriz durumunda değil her zaman sıkı tutulması gerekmektedir.
- Personel çalışma alanlarının dar ve yetersiz olması başka bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletmelerin bu alanlara daha çok önem vermesi ve genişletmesi sonucunda bu nedenle yaşanabilecek iş kazaları engellenebilir ve Covid-19 gibi temas ile bulaşan hastalıklara yakalanma riski azaltılabilir.
- Yapısı gereği esnek çalışma saatlerini mecbur kılan yiyecek ve içecek sektöründe çalışan mutfak şefleri ve personelleri emeklerinin karşılığını maddi olarak alamadıklarını düşünmektedir. Bu durum işletmelerde kalitenin azalması, personel aidiyet duygusunun azalması, personelin farklı mesleklere yönelmesi, yetiştirilmek üzere nitelikli eleman

bulunamaması gibi büyük sorunlara yol açmaktadır. İşletme yöneticileri bünyesinde çalışan personeli maddi anlamda memnun ettiğinde bu sorunların önüne geçebilecektir. Görüşmeye katılan şeflerin birçoğu bu sorunun çalışma şartlarının düzeltilmesi ve maaş skalalarının arttırılması ile çözüme ulaşacağını düşünmektedir.

- Pandemi esnasında mutfak şeflerinin talep ettikleri ithal ürünlerin lojistiğinde sıkıntılar yaşadığı bilinmektedir. Bazı şefler bu sorunu yerel ürünlere yönelerek ve menülerini buna göre yenileyerek çözüm bulduklarını dile getirmişlerdir. Mutfak şeflerinin pandemi gibi kriz durumlarında yerel ve kolay ulaşılabilecek ürünleri tercih etmesi, menü içeriklerini bu ürünlere göre revize etmeleri bu sorunun çözümünde yararlı olabilir.

Gelecekteki Araştırmalar İçin Öneriler

- Gerçekleştirilen bu çalışmada mutfak şeflerinin Covid-19 sürecinde yaşadığı sorunları yönelik literatüre katkı sağlasa da bünyesinde bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Öncelikle çalışma yiyecek ve içecek işletmelerinde yönetici konumunda çalışan mutfak şeflerine yönelik olarak yapılmış ve Covid-19 salgını ele almıştır. Gelecekteki çalışmalar farklı kriz türlerini inceleyebilir ve çalışmalar yiyecek ve içecek işletmelerinin farklı departmanlarında çalışan personele yönelik gerçekleştirilebilir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kurulu'nun 29/11/2022 tarih ve 496 numaralı kararı ile alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akar, F. (2021). Kriz yönetiminde proaktif ve reaktif yaklaşım: Covid-19 krizi üzerine bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 244-259.
- Akkaşoğlu, S. (2022). Salgın Hastalık Kaynaklı Krizlerin Turizm Endüstrisine Etkileri; Covid-19 Özelinde Bir Araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23(Covid-19 Özel Sayısı), 121-134. <https://doi.org/10.31671/doujournal.945052>
- Akoğlu, A., Çavuş, O., & Bayhan, İ. (2017). Michelin yıldızlı restoran şeflerinin moleküler gastronomi algı ve eğilimleri: San Sebastián, İspanya Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(1), 43-59.
- Albeni, Y., & Ongun, U. (2005). Antalya Turizminin Türk Turizmi İçerisindeki Yeri ve Krizlerin Antalya Turizmi Üzerindeki Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 93-112.
- Artuğer, S., Atay, H., Ayazlar, G., Çetinsoy, B. C., Çolakoğlu, O. E., Çolakoğlu, Ü., Epik, F., & Kahya, M. (2010). *Stratejik yönetim ve turizm uygulamaları*. Detay Yayıncılık.
- Aşık, M. (2016). *Turizm işletmelerinde kriz ve kriz yönetimi: Bodrum bölgesi'ndeki beş yıldızlı otel işletmelerine yönelik bir araştırma*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayan, A., & Kırac, F. (2020). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Nükleer Tıp Uygulamaları İçin Kılavuz, Ankara.
- Balaban, S. (2018). *Kriz yönetiminde liderlik ve liderlik özelliklerinin kriz yönetimine etkisi üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bell, C. & Lewis, M. (2005). The economic implications of epidemics old and new. *SSRN Electronic Journal*, 5(4), 137-174.
- Bucak T., & Yiğit, S. (2021). The future of the chef occupation and the food and beverage sector after the COVID-19 outbreak: Opinions of Turkish chefs. *International Journal of Hospitality Management*, 92, 102682. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102682>
- Büyükalvarcı, A. & Ekici, Y. (2021). Pandemilerin turizm sektörüne etkileri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(73), 2199-2207. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2632>
- Clark, J., & Harman, M. (2004). On crisis management and rehearsing a plan. *Risk Management*, 51(5), 40-44.
- Coombs, W. T. (1999). *Ongoing crisis communication*. Sage Publications.
- Çakmak, T. F. (2018). *Turizm endüstrisinde kriz yönetimi: Turist rehberleri üzerine bir alan araştırması* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çulfacı, G. & Kılıçhan, R. (2023). The effect of measures taken by food and beverage businesses during coronavirus pandemic period on consumers' perceived value, satisfaction and behavioral intentions. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 6(3) – 2023.

- Darling, J. R. (1994). Crisis management in international business: Keys to effective decision making. *Leadership & Organization Development Journal*, 15(8), 3-8.
- Demirdelen Alrawadieh, D., & Cifci, I. (2021). Covid-19 salgını sonrası yiyecek ve içecek sektörü: mutfak şeflerinin perspektiflerine yönelik bir araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 439-454. <https://doi.org/10.32572/guntad.944613>
- Deniz, T., & Karadağ, D. (2018). Politik çatışmaların ve terörizmin turizm sektörüne etkileri: 2010-2017 Türkiye örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(40), 61-74. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunidcd/issue/41436/417871>
- Genç, N. (2004). *Yönetim ve organizasyon çağdaş sistemler ve yaklaşımlar*. Seçkin Yayıncılık.
- Glaesser, D. (2005). *Turizm sektöründe kriz yönetimi* (Çev: A. B. Ahıska). Set Systems Tercümanlık ve Yayıncılık.
- Göral, R. (2014). *Turizm işletmelerinde stratejik yönetim* (1.baskı). Detay Yayıncılık.
- Grubman, M.J. and Baxt, B. (2004) Foot-and-Mouth Disease. *Clinical Microbiology Reviews*, 17, 465-493. <https://doi.org/10.1128/CMR.17.2.465-493.2004>
- Gültekin, T. (2007). *Kriz dönemlerinde işletmelerde insan kaynakları politikaları ve bir uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündüz, Z. (2020). *Yiyecek-içecek işletmelerinde kriz yönetimi: restoran yöneticilerine yönelik bir uygulama* (İzmir ili örneği) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haydon, D. T., Kao, R. R., & Kitching R. P. (2004). The UK foot-and-mouth disease outbreak-the aftermath. *Nature Reviews Microbiology*, 2, 675-681. <http://dx.doi.org/10.1038/nrmicro960>
- Haque, T. H., & Haque, O. (2018). The swine flu and its impacts on tourism in Brunei. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36, 92-101.
- Hazarhun, E., & Koçak, Y. (2019). Manisa ilindeki otel işletmelerinde otel şeflerinin menü planlamasına bakış. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(3), 1549-1572. <https://doi.org/10.21325/jotags.2019.435>
- İflazoğlu, N., & Aksoy, M. (2020). Tüketicilerin Covid-19 salgını sürecinde yiyecek-içecek işletmelerinden beledikleri hizmetin niteliğine ilişkin bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(4), 3362-3377. https://jotags.org/2020/vol8_issue4_article51.pdf
- Kapucuoğlu, M. İ., & Nergiz, H. G. (2018). Türk mutfağının korunmasında yerel yiyecek kullanımının şeflerin algıları kapsamında incelenmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), 812- 832. <https://doi.org/10.21325/jotags.2018.335>
- Karakaş, Y., E. (2018). *Kriz dönemlerinde turizm işletmelerinde inovasyonun önemi: 5 yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kim, J., Kim, J., Lee, S. K., & Tang, L. R. (2020). Effects of epidemic disease outbreaks on financial performance of restaurants: Event study method approach. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 43, 32-41. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.01.015>
- Koçak Bilgin, Y., & Tekeli, H. N. (2022). Covid-19'un yiyecek içecek işletmelerine olan etkisi. *Dogus University Journal*, 23(COVID-19 Özel Sayısı), 281-301.
- Koçel, T. (1993). *İşletmelerde kriz durumlarında yönetim uygulamaları*. Zaman Yönetimi ve Kriz Yönetimi Semineri. Tüside.
- Koroğlu, A. (2004). *Turizmde kriz yönetimi (otel işletmelerinde ve seyahat acentalarında bir uygulama)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lee, C. C., ve Chen, C. J. (2011). The reaction of elderly Asian tourists to avian influenza and SARS. *Tourism Management*, 32(6), 1421-1422. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2010.12.009>
- Lippert, J. F., Furnari, M. B., & Kriebel, C. W. (2021). The impact of the Covid-19 pandemic on occupational stress in restaurant work: A qualitative study. *International journal of environmental research and public health*, 18(19), 10378. <https://doi.org/10.3390/ijerph181910378>
- McAleer, M., Huang, B., Kuo, H., Chen, C., & Chang, C. (2010). An econometric analysis of SARS and avian flu on international tourist arrivals to Asia. *Environmental Modelling & Software*, 25, 100-106. <https://doi.org/10.1016/j.envsoft.2009.07.015>
- Maphanga, P. M. & Henama, U. S. (2019). The tourism impact of ebola in Africa: Lessons on crisis management. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 8(3), 1-13.
- Murray-Gibbons, R. and Gibbons, C. (2007), "Occupational stress in the chef profession", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 19 (1), 32-42. <https://doi.org/10.1108/09596110710724143>
- Öksüz, B., & Batu, M. (2017). Kriz iletişimi ve turizm: 2016 yılı terör saldırıları. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, (1), 85-108. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egemiadergisi/issue/31728/337251>
- Özden, K. (2011). *İşletme ve örgütlerde toplam kriz yönetimi*. Beta Yayınları.
- Özhasar, Y. (2019). *Konaklama işletmelerinde kriz yönetimi uygulamaları: İstanbul fatih ilçesi örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, B. (2010). Dışarıda yemek yeme olgusu: kuramsal bir model önerisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 218-232.
- Tekin, M., & Zerenler, M. (2005). *Krizi yönetebilmenin sırları*. Çizgi Kitabevi.
- Tekin, H. H., & Tekin, H. (2006). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(13), 101-116.
- Turofed, (2010). Turizm Sektöründe ve Konaklama İşletmelerinde Kriz Yönetimi. *E-Dergi www.turofeddergi.com*, 41, 38-56.

- Türnüklü, D. A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 543-559. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10372/126941>
- Özaltın Türker, G. (2020). Covid-19 salgını turizm sektörünü nasıl etkiler? Turizm akademisyenleri perspektifinden bir değerlendirme. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 207-224 . <https://doi.org/10.24289/ijsser.760790>
- Ünlüöner, K., & Çeti, B. (2019). Salgın hastalıklar sebebiyle oluşan krizlerin turizm sektörü üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 22(2) , 109-128 . <https://dergipark.org.tr/en/pub/ahbvtf/issue/50953/594482>
- Page, S., Yeoman, I, Munro, C., Connell, J., & Walker, L. (2006). A Case study of best practice-visit Scotland's prepared response to an influenza pandemic. *Tourism Management*, 27, 361-393. doi:10.1016/j.tourman.2006.01.001
- Pearson, C. M., Misra, S. K., Clair, J. A., & Mitroff, I. I. (1997). Managing the unthinkable. *Organizational dynamics*, 26(2), 51-64. [https://doi.org/10.1016/S0090-2616\(97\)90005-X](https://doi.org/10.1016/S0090-2616(97)90005-X)
- Planinc, S., & Kukanja, M. (2022). Restaurant customers' quality expectations: a pre- and post-covid-19 pandemic comparison. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 70(2), 168-182. <https://doi.org/10.37741/t.70.2.2>
- Ruiz Estrada, Mario Arturo and Park, Donghyun and Lee, Minsoo, The Evaluation of the Final Impact of Wuhan COVID-19 on Trade, Tourism, Transport, and Electricity Consumption of China (March 9, 2020). <https://ssrn.com/abstract=3551093> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3551093>.
- Sarı, D. (2010). *Konaklama İşletmelerinde Kriz Yönetimi: 2009 Küresel Ekonomik Krize Yönelik Bir Araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Strauss, A. ve Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. California: Sage Yayınları
- Yavuz, M. (2018). *Örgütlerde kriz yönetimi ve liderliğin önemi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, G., Erdem, Ö., & Arman, A., (2018). Şef Adaylarının Niteliklerine İlişkin Mutfak Şeflerinin Görüşleri. *Journal of Tourism And Gastronomy Studies*, vol.6, 273-294.

SON DÖNEM STOACILIKTA ETİK DÜŞÜNCENİN PSİKOLOJİYE YANSIMALARI

 Meryem YILDIRIM^a

 Emel KOÇ^b

Öz

Antik Felsefe Okulları; yaşamı, insanı ve değerlerini anlamak ve anlamlandırmak bağlamında önemli açıklamalarda bulunmuşlardır. Özellikle Helenistik Dönemin Felsefe Okulları, "insanı mutlu bir yaşama kavuşturmak" adına ses getirecek düşünceler ileri sürmüşlerdir. Yüzyıllar geçmesine rağmen özgünlüğünü yitirmeyen bu okullardan biri Stoa Okuludur. Stoa filozofları; erdemli olma, iyi bir yaşam, doğa yasaları ve içsel irade, duygusal denge gibi önemli konular üzerine görüşler geliştirmişlerdir. Özellikle son dönem Stoacıları etik konular bağlamında pratik bir yaşam felsefesi oluşturma konusunda dikkate değer görüşlere sahiptirler. Stoa felsefesinin insana dair açıklamaları, son yıllarda psikolojik boyutuyla da yorumlanmış ve yeniden değerlendirilmiştir. Psikoloji bilimi özellikle son dönem Stoacılarının görüşleri ile psikoterapi yöntemleri arasında bağlantı kurmaya çalışmaktadır. Son dönem Stoacılığın psikoloji bilimi açısından önemi, Stoacılığın kavramlarının ve yaklaşımlarının psikoloji alanında yeniden keşfedilmesi ve kullanılması biçiminde olmuştur. Stoacı düşünce insanın duygusal ve zihinsel sağlığını iyileştirmeye yönelik etkili stratejilerin geliştirilmesine ve uygulanmasına katkıda bulunmaktadır. Stoacı prensipler, modern psikoloji alanında kullanılan birçok teknik ve yaklaşımın temelini oluşturabilmekte ya da destekleyebilmektedir. Bu çalışma; Stoa felsefesinin bazı psikoterapi yöntemlerinin ilham kaynağı olduğu düşüncesinden hareket etmektedir. Ayrıca psikoloji bilimi ve Stoa felsefesinin ortak amaçları üzerinden benzerlikleri ve farklılıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda, bu çalışmada Stoacı etiğin, psikolojinin bir dalı olan BDT (Bilişsel Davranışçı Terapi) ile ilişkisi ele alınacaktır. Çalışma; Helenistik Dönemin ve bilhassa Stoa felsefesinin düşünsel zenginliklerine işaret ederken, günümüze yansıyan felsefi birikiminin de altını çizmesi bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Erdem, Etik, Stoa felsefesi, Psikoloji.

REFLECTIONS OF ETHICAL THOUGHT ON PSYCHOLOGY IN LATE STOICISM

Abstract

Ancient philosophical schools have made remarkable statements in the context of understanding and making sense of life, human beings and their values. Especially the Philosophical Schools of the Hellenistic Period put

^a Yük. Lis. Öğr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Felsefe Grubu Eğitimi, meryemeraslan81@gmail.com

^b Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi, emelkoc@gazi.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 16.02.2024, Makale Kabul Tarihi: 22.05.2024

forward ideas that would make a sound in the name of "bringing human beings to a happy life". One of these schools, which has not lost its originality despite the passage of centuries, is the Stoic School. Stoic philosophers developed views on important issues such as being virtuous, a good life, laws of nature and inner will, emotional balance. Especially the Stoics of the last period have remarkable views on creating a practical philosophy of life in the context of ethical issues. In recent years, the Stoic philosophy's explanations about human beings have been interpreted and re-evaluated with its psychological dimension. The science of psychology tries to establish a connection between the views of the late Stoics and psychotherapy methods. The importance of recent Stoicism for psychological science has been the rediscovery and use of the concepts and approaches of Stoicism in the field of psychology. Stoic thought contributes to the development and implementation of effective strategies to improve human emotional and mental health. Stoic principles can form the basis or support many techniques and approaches used in modern psychology. This study is based on the idea that Stoic philosophy is the inspiration for some psychotherapy methods. It also aims to reveal the similarities and differences between the science of psychology and Stoic philosophy through their common goals. In line with these aims, this study will examine the relationship between Stoic ethics and CBT (Cognitive Behavioural Therapy), a branch of psychology. The study is important in terms of pointing out the intellectual richness of the Hellenistic Period and especially the Stoic philosophy, while underlining the philosophical accumulation reflected to the present day.

Keywords: Virtue, Ethic, Stoic philosophy, Psychology.

Giriş

Helenistik dönemin önemli okullarından biri olan Stoa Okulunun düşünceleri, insanın içsel huzurunu, mutluluğunu ve erdemli olmasını sağlamak için çeşitli felsefi prensiplere dayanan bir yaşam felsefesi olarak kabul edilir. Stoa felsefesi, döneminde büyük bir yankı uyandırmış ve kendinden sonra gelen filozofları ve ekolleri de etkilemiş bir felsefi akımdır. Stoacı filozoflar; bilgi, varlık ve değer alanına ilişkin düşüncelerini biçimlendirirken, kendilerinden önceki filozof ve felsefi okullardan çeşitli noktalarda yararlanmış oldukları için Stoa felsefesi eklektik bir felsefedir. Atina Agorası'nda Kıbrıslı Zenon tarafından kurulan Stoa felsefesinin başlangıcı MÖ 3. yüzyıla dayanır. "Stoa felsefesi ifadesi, Zenon derslerini Poikile diye anılan sütunlu bir girişte verdiği için, Yunanca sütunlu giriş (portique) anlamına gelen stoa sözcüğünden gelir." (Brun, 2003, s. 16) Poikile kelimesi Stoa felsefesinin icra edildiği bölgenin mimarisine atıfta bulunulan bir sözcüktür. "Bu sözcük; duygularını bastıran veya sabırla katlanan kişi şeklindeki modern anlamıyla ilk kez 1579'da isim olarak 1596'da ise sıfat olarak kullanılmıştır." (Basor, 2020, s. 80) Günümüzde ise Stoacı, metanetli anlamına gelen bir sözcüktür. Stoacılık ise: "Uzun egemenliğini, doğaya uygun yaşamayı, ruhun sarsılmazlığını ve dünya yurttaşlığı ülküsünü erek olarak koyan, Kıbrıslı Zenon'un kurduğu felsefe okuludur. Zenon, okulunu Atina'da resimlerle süslü bir galeri anlamına gelen stoa Poikile'de açtığından okul bu adı almıştır." (Akarsu, 1975, s. 154)

"Altı yüzyıl kadar etkin olan ve sonraki zamanlarda da etkilerini hissettirmiş olan, bugün de pek çoğumuzun ilgi alanına giren Stoa felsefesi Yunanistan'da doğmakla birlikte asıl gelişimini Roma'da göstermiş olan bir felsefedir." (Avşar, 2018, s. 13) Bu süre zarfında Erken Stoa, Orta Stoa, Son Stoa veya İmparatorluk Dönemi Stoası olmak üzere farklı dönemlere ayrılan Stoa Felsefesinde etik alanında en

kalıcı ve etkili eserleri bırakan filozoflar ise Geç Dönem Stoası filozoflarıdır. Bu dönem MS 1. ve 2. yüzyıla tekabül etmektedir. Dönemin önemli filozofları Seneca, Epiktetos ve Marcus Aurelius'tur. Stoacılığın her döneminde büyük bir öneme sahip olan ahlaki prensipler son dönemde de önemini korumuştur. Onlara göre nihai yaşam amacı "erdemli bir yaşam sürmek" olmuştur.

"Stoacılar felsefe konularını fizik, mantık ve etik olmak üzere üç bölüme ayırırlar. Oysaki bazı Stoacıların söylediği gibi hiçbir parçası ötekenden ayrılmış değildir." (Laertios, 2007, s. 316, 7.39). Fakat önem ve öncelik sırası her filozofta farklılık gösterebilir. Genel geçer yargılara ulaşmayı ve akıl yürütmelerin doğruluğunu kanıtlamayı mantık ilmi sağlamaktadır. Tek tek olaylardan yola çıkarak doğayı anlama ve açıklama konusunda fizik veya doğa bilimlerini öncü olacaktır. Bu hususta büyük önem taşıyan mantık ve fizik, aslında etik alanına hizmet eden bir parçadır. Stoacıların felsefi terminolojilerinde mantık, fizik ve etiğin nasıl bir parça-bütün yapısına sahip olduğu hakkında anlam derinliğini kavrama amacıyla çeşitli betimlemeler yapılmıştır.¹

"Stoacılar felsefeyi canlı varlığa benzetirler: Mantık kemik ve sınırlara karşılıktır, ahlak etli kısımlara, fizik de ruha. Ya da yumurtaya benzetirler: Kabuğu mantıktır, akı ahlaktır; içi, yani sarısı da fiziktir. Ya da bir tarlaya benzetirler: Çevresini saran çit mantıktır, ürün ahlak, toprak ya da ağaçlar da fiziktir. Ya da sağlam surlarla çevrilmiş ve aklın gösterdiği yolda yönetilen bir kente benzetirler." (Laertios, 2007, s. 316 ,7.40)

A. STOA OKULUNUN DÜŞÜNSEL ALT YAPISI

"Stoa Felsefesinde Herakleitos'tan, Sokrates'ten, Kiniklerden, Megara Okulundan, Platon'dan ve nihayet Aristoteles'ten gelen bazı etkiler bulunmaktadır. Bu unsurlar içinde özellikle Herakleitos, Sokrates ve Kiniklerden gelenler diğerlerinden daha ağır basmaktadır." (Arslan, 2008, s. 179) Zenon'un Stoa Okulunu kurmasındaki ana etkenlerden biri, onun Sokratik Okullardan Kiniklerin derslerini izlemesi ve Kiniklerin felsefelerinden etkilenmesidir. "Kiniklerin takdire şayan ya da en azından çekici bazı doktrinleri vardır: Önemli olan tek şey iyi olmaktır; iyi olmak mutluluk getirir; bilge olmak, yani nasıl davranacağını bilmek insanı iyi yapar; insan doğal ve özgürce yaşamalıdır." (Sandbach, 1989, s.21) Zenon'un Kiniklerin bu düşüncelerinden etkilenmesi, Stoa felsefesinin genel çerçevesinin oluşmasında etkili olmuştur.

Stoacı filozoflar, Sokratik geleneğin insana dair bakış açısını felsefelerinde öncelemişlerdir. Antik dönemin temel erdem olarak belirlediği adalet, ölçülülük, bilgelik gibi kavramları Stoa etiğinde görebilmek mümkündür. "Zenon'dan Epiktetos'a Stoacılığın tarihi boyunca Sokrates, Stoacıların en çok yaklaştığı filozof olmuştur." (Long, 2001, s. 16) Stoa Felsefesinin Sokrates ile ters düştüğü nokta ise akıl ve erdem konusuna bakış açılarıdır. Sokrates kötülük konusunda son derece iyimser bir tutum ile insanın bilerek kötülük yapamayacağını, kötülüğün cehaletten kaynaklandığını söylemiştir. "Ona göre erdem demek, bilgi demektir." (Versenyi, 1988, s. 118) Platon'un Protagoras diyalogundaki bilgilere göre Sokrates, erdemin öğrenilebilir ve okullardaki eğitimler aracılığıyla öğretilerilebilir olduğuna kanaat getirmiştir (Platon, 2014, s. 43-44, 325). Stoacı filozoflar da bilge bir insanda erdemin bulunması gerektiği

¹ Jean Brun, *Stoa Felsefesi*, çev. Medar Atıcı (İstanbul: İletişim Yayınları,2003),35-36.

konusunda Sokratik geleneği takip etmişlerdir. Fakat Sokrates'ten farklı olarak erdem-bilgi meselesine duyguları da dâhil etmişlerdir. Diogenes Laertios, Zenon'u Atina'ya getiren şeyin Sokrates okumaları olduğunu belirtmiştir.

Stoacı filozoflar doğa felsefesine ilişkin argümanlarını oluştururken Sokrates öncesi döneme başvurmuş ve Herakleitos'un düşüncelerinden yararlanmışlardır. Bu düşünsel etkilenimin başında evrenin ana maddesinin ateş olarak kabul edilmesi gelmektedir. Stoa felsefesinde tüm varlıkların oluşum sebebi cisimsel bir varlık olarak kabul edilir. Dolayısıyla her şey ateşten meydana gelir ve yine ona dönecektir. Herakleitos'dan alınan arkhe tezi Stoacılarda daha da geliştirilerek "Pneuma" kavramının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca ateş elementinin diğer varlıkları meydana getirmesi bağlamında ateşin, doğa yasaları ile ilişkisi kurulmuş ve evrendeki oluşumun belirli bir düzene tabi olduğu varsayılmıştır. Bu düzeni sağlayan etkin güç, akıl veya logos olarak adlandırılmaktadır. Stoacılar doğa yasalarını değişmez olarak kabul etmiştir. Fizik, etik ve mantığın her daim birbiri ile sıkı bir ilişkide olduğu göz önünde bulundurulduğunda; Stoacıların, Herakleitos'un fizik alanındaki görüşlerini daha da geliştirerek kendi ahlaki ilkelerinin kaynağı haline getirdikleri söylenebilir. Dolayısıyla Herakleitos, Stoa felsefesinde etik alana da dolaylı olarak katkıda bulunmuştur. Epikuros için, kendinden önceki atomcu düşünürler nasıl bir öneme sahipse; Stoacılar için de Herakleitos öyle bir öneme sahiptir (Sharples, 1996, s. 45). Doğadaki bu oluşum sürecinde ilk ilke ateş, oluşumu bir düzene göre gerçekleştiren ise logos olarak kabul edilir. Fizik alanındaki bu olgu Stoacılıkta önemli bir yer tutan kadercilik öğretisinin oluşmasını sağlamıştır. Stoacı filozoflar doğanın işleyişi ile Tanrısal iradeyi paralel bir düzlemde düşünmüşlerdir. Epiktetos, *Enkheiridion*'da bu konuya ilişkin şunları yazmıştır: "Bir oyundaki aktör olduğunu hatırla, karakterini oyunu yazan belirlemiştir. O oyunun kısa olmasını isterse, kısa olur uzun olmasını isterse, uzun olur." (Epiktetos, 2019a, s. 7, 1.17) "Mutluluk ve özgürlük, bir tek ilkenin açık seçik anlaşılmasıyla başlar: bazı şeyleri kontrol edebiliriz bazı şeyleri kontrol edemeyiz. Ancak siz bu temel kuralla yüzleştikten sonra, neyi kontrol edebileceğinizi ve neyi edemeyeceğinizi öğrendikten sonra, içsel sakinliğe ve dışsal etkinliğe ulaşabilirsiniz." (Epiktetos, 2019b, s.6) Her olay, doğadaki bir kuralın ve Tanrısal öngörünün tezahür ettiği bir sonuçtur. Doğanın gelişigüzel işlemediği fikri Herakleitos'un "Logos" kavramı ile paralel gider. Stoacıların doğa felsefelerinde başlayan ve diğer felsefi öğretilerine de yansıyan Herakleitos etkisi bu şekilde özetlenebilir. "Doğa felsefelerinin tüm ilkelerini Herakleitos'tan alan Stoacıların ahlak konusundaki modelleri ise hem hayatı, kişiliği, hem de ahlak felsefesi alanındaki görüşleri bakımından Sokrates'tir." (Arslan, 2008, s.180)

Stoa felsefesinin düşünsel alt yapısına bakıldığında bahsedilen filozoflara ek olarak Megara Okulundan etkiler taşıdığı görülmektedir. Mantık konusunda Megara Okulundan etkilenen Stoacılar, antik felsefe tarihinde mantık alanına Aristoteles'ten sonra en büyük katkıyı yapmışlardır. Stoacı mantık, Aristoteles'in değinmediği bir kavram olan "şart bağlacının" kullanımına dikkat çekmiştir. Şart veya koşul, onlar için yalnızca mantık terimi olarak kullanılmamış, etik düşüncelerine de yansımıştır. Stoa etiğinin özgünlüğünü ortaya koyan inayet ve kader kavramları yine koşullu önermeleri içeren bir öğreti olarak oluşturulmuştur. Stoacıların fizik ve mantık görüşleri etik görüşlerine yansımıştır.

"Sonuç olarak bu felsefenin bütün temaları da birbirleriyle sıkı bir duygudaşlık içindedir: Mantıktan söz etmek, fizikten söz etmektir ve fizikten söz etmek, ahlaktan söz etmektir; koşullu

önermeyi incelemek, evrensel duygudaşlığı incelemektir, evrensel duygudaşlığı incelemek, doğayı anlamaktır, Tanrı'yı sevmektir ve bir bilge olmaktır." (Brun, 2003, s.91)

B. STOACI ETİK'İN ANA HATLARI

Stoacılık, insanın içsel huzurunu ve mutluluğunu artırmak için erdemli bir yaşam sürmenin yollarını araştıran kapsamlı bir felsefi sistemdir. Stoa felsefesinin temel öğretilerini özetleyen anahtar noktalar vardır. Bunlardan ilki bu felsefi düşüncenin eudaimonist bir yaşam felsefesi geliştirmeye odaklanmasıdır. İnsanın iyi bir yaşam sürmesi Stoacılık için temel bir hedeftir. Eudaimonia, içsel huzur, mutluluk ve anlamı ifade eder ve mutluluğun erdemli bir yaşam sürerek elde edilebileceğine inanır. "Stoa etiği, bir eudaimonizm türüdür. Bu etiğin temel kaygısı; iyi yaşamak ve gelişmek için ne yapmamız gerektiği ya da ne olmamız gerektiğiyle ilgilidir. Yani, amaç tüm insanların kendileri için iyi bir yaşam sürdürmeleri gerektiğini, benzersiz bir öğrenme haline getirmektir." (Becker, 1998, s.20) Diğer bir nokta ise doğa yasaları ve içsel irade konusundaki yaklaşımlarıdır. Stoacılar, evrenin bir düzeni olduğuna ve bu düzenin doğal yasalar tarafından belirlendiğine inanırlar. İnsanın içsel iradesi, bu doğal yasalara uyum sağlama ve evrensel akıbeta razı olma konusunda önemlidir. Stoacılara göre bilge kişi, yaşadığı çevreyi ve içinde bulunduğu doğanın işleyişini idrak ederse, doğaya uygun yaşamayı da başaracaktır. "Doğaya uygun yaşam," Stoa Felsefesinin temel ilkelerinden biridir. Stoacılara göre doğa yasaları değişmez olandır. Bu sebeple buna uygun yaşam, mutlu yaşamı da beraberinde getirecektir. Seneca'ya göre insan, salt mutlu yaşamın zevklere uyarak yaşamakta değil, doğaya uygun yaşamakta olduğunu anlarsa erdeme karşı nasıl bir bakış açısı geliştireceğini de anlayacaktır (Seneca, 2018, s.369). Stoacılar, her olayın belirli bir "nedensellik" zinciri içinde gerçekleştiğine ve evrenin belirlenmiş bir düzene göre işlediğine inanarak "tanrısal öngörü" esasına dayalı bir bakış açısını benimsemişlerdir. Temel gayeleri ise, evrensel bir düzene inanarak, insanın kendi içsel denge ve erdemle uyum içinde olmasını sağlamak, dış dünyadaki değişkenliklere karşı kabullenici bir tutum benimsemeyi yaşam prensibi haline getirmektir. Doğa anlayışlarıyla birlikte sunulan bu belirlenimci sistem karşısında tutarlı bir yapı oluşturmuşlardır. "Stoacılar, felsefelerinin tutarlılığıyla gurur duymuşlardır. Evrenin rasyonel bir açıklamaya elverişli olduğuna ve evrenin kendisinin de rasyonel olarak düzenlenmiş bir yapı olduğuna inanmışlardır." (Long, 1985, s.108) Stoacı etiğin diğer önemli kavramlarından biri ise duygudur. Stoacılar, duygusal dengeyi ve eşitliği teşvik ederler. Duyguların akli yönetmesine izin vermek yerine, akılcı düşünme ve duygusal kontrolü önerirler. Helenistik dönemde duyguları en detaylı biçimde inceleyenler Stoacılar olmuştur.

Stoa felsefesinin ana hatlarını oluşturan ve bu felsefenin kendisine özgü olan bazı temel kavramlar vardır. Bu kavramlar şu şekilde sıralanabilir; arete (αρετή), apatheia (ἀπάθεια), adiaphore (ἀδιαφόρα), oikeiōsis (οἰκειώσις) ve pathos (πάθος).

"Stoa etiğinde, sistemin merkezinde; ahlaki açıdan mükemmel olanın, erdemli ve erdemli eylem ve kişilerin, başka hiçbir şeyle kıyaslanamayacak şekilde kendine ait bir sınıfa ait olduğu görüşü vardı." (Sandbach, 1989, s. 28) Stoa felsefesinde bu açıklamaya karşılık gelen ifade "arete" olarak adlandırılmaktadır. Stoa felsefesinde "arete" kelimesi, genellikle "erdem" olarak çevrilir ve bir kişinin en iyi ve en doğru şekilde yaşamasını sağlayan özellikler veya nitelikler anlamına gelir. Antik Yunan felsefesinde yaygın olarak kullanılan bu kavram, bir kişinin potansiyelini tam anlamıyla gerçekleştirme

ve belirli bir alanda veya genel olarak mükemmelliğe ulaşması olarak tanımlanabilir. Mutluluğun özünü teşkil eden şey erdemdir. Stoacılar iyiliği erdeme eş tutmuşlardır Stoacılar için arete, bir bireyin ahlaki mükemmelliğe ulaşmasını ifade eder. Bu, doğru düşünme, doğru davranma ve doğru hissetme kapasitesine sahip olmayı gerektirir. Arete, bireyin kendi içsel erdemlerini, yani bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalet gibi dört kardinal erdemi geliştirerek yaşamını uyumlu ve uygun bir şekilde yönlendirmesini ifade eder. "Erdem sadece mutluluğun temeli değil aynı zamanda mutlulukla özdeş olan şeydir ve bu açıdan bakıldığında tek tek erdemler mutluluğu oluşturan temel taşlardır." (Topakkaya, 2009, s.60)

Stoa felsefesinde "apatheia" terimi ise tutkuların (pathos) yokluğu anlamına gelir ve Stoacı felsefenin merkezi kavramlarından biridir. Stoacılar, insanların dış dünyadan gelen etkilere ve içsel tutkularından kaynaklanan rahatsız edici duygulara karşı bağımsızlık kazanmaları gerektiğine inanırlar. Bu bağlamda, apatheia, kişinin dış olaylara duygusal olarak aşırı tepki göstermemesi ve bunun yerine mantık ve erdemle hareket etmesi durumudur. Stoacılar için apatheia, huzur ve ruh dinginliği ile eşdeğer tutulur ve kişinin doğru kararlar alabilmesi, doğru ve ahlaki bir yaşam sürdürebilmesi için gereklidir. Ayrıca kişinin yaşamını kontrol altına almasını ve kaderine razı olmasını sağlayan bir erdem olarak görülür. Bu, sadece dış koşullara tepkisiz kalmak değil, aynı zamanda duygusal olgunluğa ve kişisel özerkliğe ulaşmak anlamına gelir. Apatheia kavramı açıklanırken dikkat edilmesi gereken husus, bu terimle kastedilen şeyin duygu ya da heyecan diyebileceğimiz her zihinsel duruma karşı olmadığıdır (Long, 2006, s.380). "Dinginlik" ya da "kayıtsızlık" olarak tercüme edilen apatheia aslında irrasyonel veya aşırı tutkunun (pathos) yokluğu anlamına gelir." (Robertson, 2021, s.128) Stoacılar apatheia duygusal refah ve ahlaki ilerleme için önemli bir hedef olarak değerlendirilir.

Stoa felsefesinde "adiaphora" (Yunanca: ἀδιάφορα), ne iyi ne de kötü olan, ahlaki açıdan nötr şeyler anlamına gelir. Bu kavram, Stoacıların erdem ve mutluluk anlayışı ile iç içe geçmiştir. Stoacılar için evrenin doğal düzeni ve mantığına uyum sağlamak esastır. Bu bağlamda, adiaphora terimi, mutluluğa veya ahlaki mükemmelliğe doğrudan etki etmeyen şeyler için kullanılır. Bu tür şeyler, örneğin zenginlik, sağlık, güzellik gibi dışsal avantajlar veya bunların zıddı olan yoksulluk, hastalık, çirkinlik gibi dışsal dezavantajlar olabilir. Stoacı düşünceye göre, bu tür nötr şeyler, mutlu bir yaşam için ne zorunlu ne de yeterlidir. Gerçek mutluluk ve huzur, kişinin içsel durumundan ve ahlaki erdemlerden kaynaklanır. Bu nedenle, adiaphora olarak kabul edilen unsurlar, kişinin ahlaki karakterini ve içsel huzurunu doğrudan etkilemez. Stoacılar için, bu tür nötr unsurların yaşamda bir rol oynadığını kabul ederken, onları doğru şekilde yönetmek ve ahlaki erdemlere odaklanmak esas olmalıdır.

Stoacıların etik kavramları arasında tanımlanması en zor olan kavramlardan biri ise Yunanca kökenli "oikeiōsis" kavramıdır. "Oikeiōsis kelimesi, oikeiousthai, 'aşına kılmak, kendine mal etmek, tanıtmak' fiilinin isim halidir. Bu fiil, oikeiōsis sıfatından türemiş olup, genellikle 'kendine ait, birine ait olan' anlamını taşır. Fiilin sevgi tonları oldukça güçlüdür ve genellikle aile üyeleri ve yakın arkadaşlar için kullanılır." (Algra vd., 2008, s.677) Bu kavram, Stoacılar tarafından bireyin kendi kendine olan doğal sevgisini ve bu sevginin nasıl genişleyerek başkalarına ve evrene yayıldığını açıklamak için kullanılır. Canlı bir varlığın gelişim süreci ve var olma çabası düşünüldüğünde oikeiōsis, bir canlının kendi varlığını koruma ve geliştirme eğilimini ifade eder. Oikeiōsis, yeni doğan bebeğin içgüdüsel kendini

koruma davranışından, rasyonel yetişkinlerde de aynı derecede doğal olan ötekiyle ilgili davranışlara kadar uzanan bir sürekliliktir. Hayatta kalma ve fiziksel ihtiyaçların karşılanması hususundaki temel içgüdüler bu kısımda örnek olarak gösterilebilir. Fakat Stoacılar da bu kavram canlıların hayatta kalmasının ana ilkesi olmakla beraber daha derin bir anlamı da içermektedir. İlerleyen aşamada, bireyin kendi öz-bakımını aşarak diğer insanlara ve topluma yönelik bir özveri ve empati geliştirmesini ifade eder. Bu aşamada, bireyler kendi iyilik hallerini başkalarınınkilerle ilişkilendirirler ve evrensel ahlak anlayışına doğru ilerlerler. Bu genişleme, aile, arkadaşlar, toplum ve nihayetinde tüm insanlıkla bir özdeşleşme yaratır. Stoacılar için oikeiōsis, insanın kendi doğasını anlama ve bu doğayı evrensel ahlak yasalarına uygun bir şekilde genişletme çabası olarak etik ilkelerin merkezinde kendine yer bulur. Bu kavram, bireyin sadece kendine değil, aynı zamanda topluma ve evrene karşı sorumluluklarını da kapsar. Böylece, Stoacılık, hem kişisel gelişimi hem de sosyal uyumu hedefler.

Erken Stoa döneminden beri duygu konusu Stoacılar tarafından titizlikle çalışılmıştır. En çok Geç Stoa döneminde bu konu üzerinde durulmuştur. Stoa felsefesinde "pathos" genellikle rahatsız edici veya zararlı duygular olarak tanımlanır. Bu terim, genellikle tutkular, hastalıklı duygular veya dengesiz tutumlar olarak çevrilir. Stoacılar için pathos, insanın doğal akıl yürütme yeteneği ve erdemli yaşam sürme kapasitesine zarar veren, aşırı ve kontrolsüz duygusal tepkileri ifade eder. Stoacı felsefenin temelinde, duyguların üç ana kategorisi bulunur: "Eupatheiai" bilge kişilerin deneyimlediği sağlıklı duygulardır ve bilgelik, ölçülülük, cesaret ve adalet gibi erdemlerle uyum içindedir. "İnsanın mükemmelliğine ilişkin analizlerine 'iyi duyguları' (dilek, ihtiyat ve neşe) dâhil etmişlerdir ve bu tür duyguları tamamen uygun motivasyonlar olarak ele almışlardır." (Long, 2006, s.380) "Propatheiai" erdemli olmayan kişilerde görülen, ancak doğal ve kaçınılmaz olan ilk tepkilerdir. Tehlikeli bir durumda hissedilen korku veya adaletsiz bir davranışa karşı duyulan öfke bu tür duygulara örnek olabilir. "Pathē" kategorisindeki duygular ise, doğru olmayan yargılardan kaynaklanır ve kişinin iç huzurunu ve mantıklı düşünme yeteneğini bozar. Kıskançlık, öfke, intikam arzusu gibi duygular bu kategoriye girer. Stoacılar için pathoslar, insanın doğal düzeniyle uyumlu ve erdemli bir yaşam sürmesine engel olan, aşırı ve uygunsuz duygusal durumlar olarak değerlendirilir. Bunlar, bilge olmayan bir insanın karşılaşılabileceği, öz-yanıltıcı duygusal hallerdir. Bu nedenle, Stoa etiği, bu tür zararlı duyguları kontrol altına almayı ve onları daha sağlıklı duygusal tepkilerle değiştirmeyi hedefler. Seneca bu tür duyguları şu cümlelerle değerlendirmiştir: "Erdem, zevk değildir; çünkü zevkler ve duygular aldatıcıdır, akla karşıdır, doğaya karşı olduklarından birer hastalıktır." (Seneca, 2018, s.25) Pathoslarla başa çıkabilmek ve onları yenmek, Stoacı bilgelik ve içsel huzura ulaşmanın temel bir parçasıdır.

Pratik bir yaşam bilgeliği olarak karşımıza çıkan Stoa felsefesine göre; erdemli bir yaşamın temelini bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalet gibi erdemler oluşturur. Bu erdemler, doğru eylemleri belirlemek ve içsel huzuru artırmak için kullanılır. Eylemlerde bulunması gereken erdem ve bilgelik, Stoacıların temel prensiplerini ve öğretilerini özetler niteliktedir. Bu öğretiler konusunda bahsedilmesi gereken diğer bir önemli nokta ise içsel özgürlük ve dış etkilerden bağımsız olma yolunda ilerleyen bir insan idealidir. Stoacılar, insanın içsel özgürlüğünün, huzurunun ve dingin bir yaşam sürebilmesinin dış etkenlere bağımlı olmadığına inanırlar. Dış dünyadaki değişmezliklere ve olaylara karşı, kabul etme ve uyum sağlama konusunda önemli olan içsel bir güç vardır. Bu güç ve denge, mutlu ve iyi yaşamı sağlama konusunda kritik bir önem taşımaktadır. Stoacılar göre insanın varoluşunun anlamı, mutlu ve iyi bir

yaşamı oluşturma çabasıdır. En yüksek iyilik, erdemdir. Erdem ise insana mutluluğu getiren yegâne değerdir. Stoa felsefesinin amacı, yalnızca iyi olana yönelmek değil, iyiyi bulmak, oluşturmak ve muhafaza etmektir. İyi yaşamı oluşturmak, bireyin içsel çekişmelerinden rasyonel bir şekilde arınmasıyla mümkündür. Stoacılar insanlara mutsuzluğun imkânsızlığını kanıtlamaya çalışmıştır ve bunun için gerekçeler sunmuştur.

Bireyin içsel huzuru ve bütün doğanın dengesi arasında bir uyum mevcuttur. Stoa felsefesinde fizik dünyadan çıkarılan doğa yasaları etik alana etki ederek insanın ruhsal dünyası ile bağlantı kurmaktadır. Büyük bir sisteme sahip olan Stoa Felsefesinde büyük resmin parçaları olan fizik, mantık ve etik birbiri ile her daim bağlantılıdır. Stoacı filozoflar için bir noktada fizik de bir etik, mantık da bir çeşit etikdir. Aklın rehberliğinde olan her şey, iyi yaşama işaret eden erdemler olarak görülmüştür. Stoacılar erdemler konusunda görüşlerini geliştirirken mükemmeliyetçi bir tutum sergilemişlerdir.

“Erdem, bir kişide iyiliğin bulunuşudur, bütünle ortak olan bir yetkinliktir. Bu yüzden erdem birdir, mutlaktır: az ya da çok erdemli olunmaz, erdemli olunur ya da olunmaz. Tıpkı, bir odun parçasının düz ya da eğik olması ve az ya da çok düz olmaması gibi, aynı şekilde erdemde de dereceler yoktur, erdem ya vardır ya da yoktur ve erdem ile erdemsizlik arasında hiçbir aracı bulunmaz.” (Brun, 2003, s.93-94)

C. STOA FELSEFESİNDE MUTLULUK- AKIL- DUYGU İLİŞKİSİ

“İnsanların mutluluğu tanrılara yakarmaktan değil, bilgeliğe erişmekten gelir.” (Seneca, 2018, s.25) Stoacılar için bilge insan figürü aynı zamanda iyi, erdem sahibi ve akıllı bir varlık olmaktan geçer. Böyle bir insan mutlu olabilen bir insan olacaktır. Bilge insan Stoacılar için örnek insan modelidir. Dolayısıyla eylemlerinde iyiyi ve doğruyu tercih eden insandır. Eylemlerde aklın yolunu tutmak; erdemi, iyiyi ve mutluluğu getirir. Fakat mutluluk Stoa felsefesinde nihai bir amaç değildir. Ancak erdemli olmanın sonucu olmalıdır. Stoacılara göre insan ancak felsefe yoluyla bilge olabilir, ahlaki bir model olabilir veya kendini gerçekleştirebilir. “Felsefe, erdemi sağlama yolu, düşünce dizgesidir; erdem, bilgenin doğaya uygun bilgisi; bilgelik (sapientia), erdemlere sahip, onları uygulayan kişinin niteliğidir. Erdem, yetkin akıldır, gerçek ve değişmez bir kanıdır.” (Seneca, 2018, s.24)

Stoacılar, iyi olmayan eylemin gün yüzüne çıkmasını ise aklın takip edilmemesiyle, akla itaat etmemekle ilişkilendirirler. Stoacılara göre mutlu ya da iyi yaşamın önünde bazı engeller vardır. Bu konu, Stoacı etiğin önemli bir bölümünü oluşturur. İyi yaşamın önündeki en büyük engellerden biri insanın duygulara sahip bir canlı olmasıdır. İnsan salt akıl varlığı değil, duygulara da sahip olan bir varlıktır. Stoacılara göre insanın kendine yaptığı en büyük kötülüklerden biri duygularının eylemlerine yön vermesine kayıtsız kalmasıdır. İnsanın duygularına yönelik edimler seçerek yaşaması, Doğaya ve kişinin kendi doğasına uygun bir şekilde yaşamasını engeller. Stoacılara göre duygular, insanı aşağı çeken hallerdir. Burada bahsi geçen duygular Stoacıların “pathē” olarak ayırttığı duygulardır. Stoacılara göre akla verilen önem aynı zamanda doğaya uygun yaşamayı beraberinde getirecektir. Stoa felsefesine göre doğaya uygun yaşamak aynı zamanda bireyin kendi doğasına da uygun yaşaması anlamına gelir. “Mutlu yaşamak ile doğaya uygun yaşamak aynı şeydir” (Seneca, 2019, s.12, 8.2) Doğadaki determinizm insanın 'kendi olmak'lığı ile zıt giden bir şey değildir. Aksine birbiriyle örtüşen

özelliklere sahiptir. Nihai amaç olan ‘ruh dinginliği’ ve ‘içsel huzur’ ancak ‘kişinin kendine dönmesi’ ile başlar. Bu durumda mutluluk için atılan ilk adım her zaman kendine yönelen insanın bilincidir. Stoacılara göre felsefe, insanı kendi içine yönlendiren, doğru edimlere yönelik bir keşif yaptırmaya çalışan bir etkinliktir. Bir iyileşme sağlayarak yol kat etmeyi hedefleyen edimsel bir felsefedir. Stoa Felsefesi içsel barışı sağlayarak ruhun sıkıntılarını ortadan kaldırmayı öngörür.

Bireyin duygulardan bağımsız bir şekilde eyleyebilmesine yönelik Stoacı etik kritik bir öneme sahiptir. Her ne yaşanılırsa yaşansın, yaşanan durum karşısında tepkisiz kalmak insanı pathosa yönelmekten kurtaracaktır. Bu kaçınma yöntemi ise “apatheia” olarak açıklanmaktadır. Apatheia, insanı olumsuz olarak adlandırılan ve olumsuz sonuçları doğuracak duygu durumlarından bağımsız bir varlık olmaya çalışmak olarak açıklanabilir. Bu tutum sayesinde insan, kendini gerçekleştirmeye yönelik, benliğini daha üst bir noktaya taşımaya yönelik dingin bir ruh haline bürünmektedir. Zihin; amaçlanan bu noktanın dışında kalan tüm olaylar, hisler ve davranışlara karşı ne pozitif ne de negatif bir durum içinde olacaktır. Bu noktada adiphore kavramına yakın bir yerde duran bilinç daha üst bir noktaya geçmek için hazırdır. Zihnini tepkisiz tutabilen insan, ahlaki olarak daha üst bir insan olmaya açılabilen bir varlıktır. Bunu başarabilmenin yolu ise insanın rasyonaliteyi her zaman duygulardan daha önde tutmasıdır. Akıl, doğaya uygun yaşamayı sağladığı gibi duygulara kapılmamayı da sağlamaktadır. “Aklın onayından geçmemiş eylemler akıllı eylemler sayılmadıklarından dolayı değerli eylemler değildir” (Topakkaya, 2009, s. 58). Stoa Felsefesine göre duygu durumlarının ortaya çıkışındaki temel sebep aklın yanlış bir kaniya varmasıdır. İnsan, kendini yanlış sürükleyen duygu durumlarından kurtulmalıdır. Mutlu yaşamın anahtarı, duyguların geriye atılmasından ve aklın önde tutulmasından geçmektedir. “Yargısı doğru olan mutludur, her ne olursa olsun, mevcut durumda başına gelenden memnun olan, kendi koşullarına uyum sağlayan ve yine koşullarının yarattığı her durumda aklın rehberlik ettiği insan mutludur.” (Seneca, 2019, s.10, 6.2)

Stoa Felsefesinde ahlaki eylemin amacı mutluluk arzusudur. Mutlu bir yaşamı doğuran ise şüphesiz temiz bir zihin, arınmış bir ruh veya doğru edimlere odaklanan bilinçtir. Stoacılar için mutluluğu maskeleyen duygular insanın kurtulması gereken ilk engellerdir. Stoacılar, mutluluğun, akıl ve duygu arasındaki dengeyi sağlamak ve ahlaki erdemlere uygun davranışlar sergilemekle mümkün olduğuna inanırlar. Akıl, doğru düşünme ve mantıklı kararlar almayı sağlarken, duyguların akıl tarafından kontrol edilmesi, iç huzur ve mutluluğun temelini oluşturur. Bu şekilde, Stoacılar, mutluluğu akıl ve duygu arasındaki denge ve uyumda bulur. Görüldüğü üzere Stoa etiğine ait kavramlar arasında duygular önemli bir yer tutar. İnsanın içinde bulunduğu duygu durumu onu akla uygun olmaktan alıkoyan bir ruh hali olduğu için yanlış varsayımlara neden olur. Fakat her birey, duygularının otokontrol mekanizmasını kendisinde tutar. Bu durum, erdemlere uygun olmayan eylemlerin bilinç durumu halinde sürdürülebileceğini gösterir. Burada bireyin kendini durdurmama veya durduramama durumu ortaya çıkmış olabilir. Stoacılara göre bu ruhsal durum tedavi edilmesi mümkün ve gerekli bir durumdur. Her birey, duygulanım konusunda dayanıklı ve sabırlı bir kişisel gelişim göstermeli ve benliğini bu doğrultuda eğitmelidir. Etik alandaki düşünceleriyle ön plana çıkan Stoa felsefesi, aynı zamanda insanın iç dünyasını değiştirmeye ve geliştirmeye de çalışmaktadır. Çünkü duyguların kontrolü kişinin kendindedir. “En yoğun duyguların kontrolü ise kişinin fikirlerini değiştirerek sağlanabilir.” (Codd, 2019, s. 43) Bu nokta Stoa etiğinin psikolojik anlamda bir terapi tekniği ile kesiştiği

noktadır. Son yıllarda felsefe ile terapi fikri yaygın hale gelmiştir. Felsefenin bu yönüne en çok vurgu yapanların ise Stoacı filozoflar olduğu söylenebilir.

D. FELSEFİ BİR TERAPİ YÖNTEMİ OLARAK STOA FELSEFESİ

Psikoloji, bir bilim olarak 1876'da kurulmuştur. Bu tarihten öncesinde psikolojinin felsefe bünyesinde yer alan bir disiplin olması, onun doğal olarak birçok felsefi görüşten ve filozoftan etkiler almasına neden olmuştur. Özellikle Antik Felsefenin büyük birikimi, bilhassa Stoa Felsefesi; bugün ruh sağlığını geliştirmek veya iyileştirmek amacıyla kullanılan birçok teknik veya tedavi yöntemine ilham kaynağı olmuştur. Bu etkilenme son yüzyılda psikiyatristler ve psikologlar tarafından fark edilmiş olup, onları daha çok felsefeye yöneltmiştir. Kullanılan teknikler içerisinde felsefe ile en çok yan yana getirilen terapi yöntemi ise BDT (Bilişsel Davranışçı Terapi) dir.

BDT; kişinin yaşamında ve iç dünyasında meydana gelen buhranlar, stresler ve olumsuz düşünceler karşısında geliştirilmeye çalışılan bir dayanıklılık mekanizması veya başa çıkma yöntemi olarak karşımıza çıkar. Terapötik bir yaklaşım olarak, insanların yaşadıkları sorunların, bu sorunlara yönelik düşüncelerinin davranışlarını nasıl etkilediğini inceler. "BDT olarak tanımlanan Bilişsel Davranışçı Terapi, istenmeyen davranış kalıplarını değiştirmek veya depresyon ya da kaygı gibi duygu durum bozukluklarını tedavi etmek için benlik ve dünya hakkındaki olumsuz düşünce kalıplarına meydan okuyan bir psikoterapi türü olarak tanımlanmıştır." (Basor, 2020, s.79) Günümüzde BDT genel olarak bilişsel ve duygusal sorunları iyileştirmeyi amaçlayan her türlü tedaviyi ifade eden bir başlıktır.

BDT'nin kökleri, 1920'lerden 1960'lara kadar çeşitli terapistlere kadar izlenebilirken, "üçüncü dalga" olarak adlandırılan BDT'nin ortaya çıkışı 1980'lerde başlamıştır. Günümüzde hâlâ bilişsel ve duygusal problemlerin çözülmesinde kullanılan bir tedavidir. Fakat bu tedaviyi Stoacı filozofların yüzyıllar öncesinden haber verdiğini söylemek yanlış olmayan bir yargıdır. Diğer psikoterapi yöntemleri: Diyalektik Davranışçı Terapi, Rasyonel-Duygucu Davranış Terapisi, Bilinçli Farkındalık Temelli Terapi olmak üzere sıralanabilir. Bu terapi yöntemlerinin ortak noktası Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) merkezi etrafında kurulmuş olmalarıdır. Bu yöntemlerin ortaya çıkması, önceki psikolojik akımların davranış odaklı olarak kurulmaları ve "bilgi" meselesini göz ardı etmelerinden dolayıdır. Davranışı etkileyen faktörler arasında zihin süreçleri ve duyguların fark edilmesi ile örnek verilen akımlar psikoloji tarihindeki yerini almaya başlamıştır. Sıralanan tekniklerin diğer bir ortak noktası ise Antik dönemin pratik bir felsefe oluşturma ereği güden erdem öğretilerinden faydalanmak istemesidir. Fakat hangi alana uzanırsa uzansın, Stoa Felsefesi bir ahlak felsefesidir. İyi yaşama amacına ilişkin muhtevaya sahip olması boyutuyla ve duygulara büyük bir alan tanınması ile psikologların dikkatini çekmiş olsa da Becker'in 2004 tarihli yazısından aktardığı fikre göre: "Duyguları inceleyen psikologlar henüz kendi konularına ilişkin standart bir analiz hattı, hatta standart bir terminoloji bile geliştirmemişlerdir." (Becker, 2004, s.252).

Stoa felsefesi bütün insanlığa mutlu olabilme çağrısı yapmıştır. İnsanlar korkularından kurtulabilirse, hayatlarında meydana gelen bütün acıları ve olumsuzlukları doğaya ait bir gereklilik olarak görebilir. Dolayısıyla bu acıların geçici bir süreç olduğunu anlayarak pozitif bir biçimde karşılayabilirler. Sonuç olarak bu olumlu bakış açısı ile acı çekmekten kurtulmanın yolunu bulmuş

olurlar. Stoacılar göre insan değiştirmeye gücünün yetmediği olaylara karşı üzüntü duymayı bırakmalıdır. Eğer değiştirebilecekse ve bu değişiklik hem kendisi için hem de bütün insanlık için iyi olacaksa işte o zaman bu değişikliği gerçekleştirebilmek için harekete geçmelidir. Donald Robertson'a göre bu hareket ve eylem için gerekli olan şey Stoa Etiğinin önemli erdemlerinden biri olan "cesaret" e dikkat çeker (Robertson, 2021, s.128). Değiştirmeye gücümüz yetmeyen olayları olduğu gibi kabul etmek ise insanlığa "dinginliği" i getirir. Kişinin neyi değiştirip neyi kabul etmesi gerektiğini bilmesi ise en önemli erdem olan "bilgelige" işaret eder. Donald Robertson, Stoacılığın etik değerler olarak üzerinde durduğu cesaret, dinginlik ve bilgelik gibi kavramları psikolojiye uyarlayarak terapötik boyutuyla bir benzerlik kurmuştur. "Hem pratik anlamda hem de teorik olarak BDT ve Stoa Felsefesi arasında birçok benzerlik bulmak mümkündür. Tüm Helenistik felsefe okulları arasından özellikle Epiktetos ve Marcus Aurelius'un takip ettiği Stoacı ekol, modern psikoterapi ile en açık benzerlik gösteren okuldur." (Robertson, 2021, s.82-83)

Bilişsel davranışçı terapist ve antik felsefe öğretmeni olarak tanınan Donald Robertson'a göre modern psikoterapi ile Antik felsefe arasındaki bağlantıyı araştırmak, felsefenin pratik yönünü vurgulama açısından büyük önem taşımaktadır. Ona göre modern psikoterapi klasik felsefeye çok şey borçludur. Bilişsel terapi öncelikle Sokratik metodu kullanır. "BDT, Sokrates'i de içine alan gayri resmî bir felsefi çerçeveden zuhur etmiş, antik bir terapötik geleneğin bir parçası olarak da görülebilir." (Robertson, 2021, s.19)

Robertson, Antik felsefe öğretilerinin insanların zihinsel sağlığı üzerindeki olumlu etkilerine vurgu yapar. Antik felsefenin, özellikle Stoacılık gibi öğretilerin, modern psikoterapi süreçlerine entegre edilebileceğini ve bireylerin zihinsel sağlığını iyileştirmede etkili olabileceğini düşünür. Ayrıca, Stoacı felsefenin insanın duygusal durumunu yönetmeye yönelik pratiklerini bilişsel terapi süreçlerine dâhil etmenin faydalı olduğunu savunur. Örneğin, düşünceleri sorgulama, olumsuz düşünceleri değiştirme, duygusal tepkileri yeniden çerçeveleme gibi Stoacı prensipleri terapi seanslarında kullanabilir.

Yalnızca BDT değil onun bir çeşidi olan rasyonel davranışçı duygusal terapi (RDDT) de merkezinde Stoacılıktan etkiler taşır. RDDT'ye göre insan olaylardan, nesnelere ya da öznelerden değil onları değerlendirme şekline dolaylı üzüntü duyulabilir. Psikolojik tedaviye ihtiyaç duyulan bazı duygusal problemlerin dış etkenler tarafından gelmediği, bu problemlere sebep olarak bireyin kendisinin mantıksal olmayan düşüncelere ulaşması asıl neden olarak gösterilebilir. "Dışarıdan bir etkiyle başına bir şey geldiği için üzülüyorsan, aslında üzüldüğün şey o değil, ona dair yargındır ve bu yargıyı da ortadan kaldıracırsın." (Aurelius, 2018, s. 85, 8.47) Marcus Aurelius'un bu sözü konuya ilişkin açıklamayı destekler niteliktedir. Epiktetos ise "Olaylar bizi incitemez ama olaylara bakışımız bizi incitebilir. Bize sorun yaratan tutumlarımız ve tepkilerimizdir." der. (Epiktetos, 2019b, s. 13)

Stoa felsefesi duyguları kontrol edebilme yetisinin önemini vurgulamakla beraber, bireye bağlı olanla olmayanın ayırt edilmesinin bilgeliliğini de vurgular. "Stoacı felsefe, duygusal öz-düzenleme konusunda modern psikoterapinin amaçlarıyla daha tutarlı olan çok daha incelikli bir yaklaşım öğretir." (Codd, 2019, s. 44) İnsan değiştirmeye gücünün yetmediği olaylar için üzülmeyi bırakmalı ve durumu olduğu gibi kabul etmelidir. Bilincini duyguların esiri olmaya bırakmamalıdır. Fakat değiştirmeye gücünün yeteceği durumlar için ise eylemlerini ve tutumlarını değiştirerek durumları kendisi açısından

olumlu hale getirmek için çabalamalıdır. Bu ikisi arasındaki farkı bilmek Stoacılar için önem taşımaktadır. “Modern Stoacılar bunun için “kontrol ikilemi” kavramını kullanmaktadır.” (Robertson, 2021, s.100)

Stoa Felsefesinde duyguların kontrol edilebilir olması ve kişinin özdenetimine bırakılması konusu BDT tarafından da desteklenmektedir. Duygular ve inançlar aynı süreçlerden kaynaklanmazlar. Duygular başlangıçta birer hissiyat olmaktan ibarettirler. Fakat bu hisler kavramlara dönüştüğü andan itibaren tepkisel olarak açığa çıkmaktadırlar. Örneğin mide bulantısı bir sınavın stresi olarak baş gösterebilir. Fakat bu belirti her zaman psikolojik altyapı ile açıklanamaz. Yenilen bir besinden kaynaklı da olabilir. Bu hususta önemli nokta duygunun nasıl deneyimlendiğinin, ona neden olan bağlamdan ayrı olmadığıdır. Fakat BDT ve Stoacılık her durumda, belirtinin ve duyguların nasıl tedavi edileceği konusunda bir miktar kontrole sahip olduğunu öne sürer. “Stoacı etiğin temel özelliği, yalnızca eylemlerimizden değil aynı zamanda duygularımızdan da sorumlu olmamızdır.” (Still & Dryden, 1999, s. 148)

Sonuç

Stoacılık, antik Yunan ve Roma'da ortaya çıkan ve özellikle zihinsel dayanıklılık, duygu kontrolü ve erdemli yaşam konularında vurgular yapan bir felsefi akımdır. Modern psikoloji, özellikle bilişsel davranışçı terapi (BDT) gibi alanlarda Stoa felsefesinden birçok ilkeyi ödünç almıştır. BDT ve Stoacılık insanların zorluklarla başa çıkma ve içsel dengeyi sağlama amaçlarıdır. BDT daha çok modern psikoterapi alanında kullanılırken, Stoa felsefesi, yaşamla başa çıkma ve içsel huzur arayışında rehberlik eden felsefi bir öğreti olarak öne çıkar. Ancak her ikisi de insanın düşünce ve davranışlarının içsel dengeyi etkileyebileceği fikri etrafında benzerlikler taşır. BDT, insanların olumsuz düşüncelerinin duygusal sıkıntılara yol açabileceğini savunurken, Stoa felsefesi de insanın içsel huzurunu olumsuz düşünceleri değiştirerek sağlayabileceğine vurgu yapar. Sonuç olarak her iki yaklaşım da düşüncenin insanın duygusal durumu ve davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğuna inanır. Kabullenme ve kontrol noktasında ise iki yaklaşım da bazı durumların insanın kontrolünde olmadığını kabullenmeyi ve bu durumları olduğu gibi kabul etmeyi önerir. BDT'de, kişilerin kontrol edemeyeceği olaylarla nasıl başa çıkacaklarını öğrenmeleri önemlidir. Stoa felsefesi ise insanların, dış etkenler üzerindeki kontrolün kısıtlı olduğunu kabullenmeyi ve iç huzuru, kabullenmeyle birlikte elde etmeyi vurgular. Stoacılığın, bireylerin kontrol edebilecekleri ve edemeyecekleri şeyleri ayırt etmelerine yönelik vurgusu, modern psikolojide problem çözme stratejilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Diğer ortak nokta ise erdemli davranışlar ve değişim konusudur: Olumlu düşünce ve davranış değişikliklerinin insanın içsel huzurunu artırabileceğine inanılır. BDT, olumsuz düşünce kalıplarını değiştirmeyi ve daha sağlıklı düşünce tarzlarını benimsemeyi hedefler. Stoa felsefesi ise erdemi, tutarlı ve dengeli davranışları teşvik eder. BDT'nin bireylerin düşünce kalıplarını ve duygusal tepkilerini yeniden yapılandırma teknikleri, Stoacıların duygusal kontrol ve zihinsel dayanıklılık konusundaki öğretileriyle doğrudan ilişkilidir. Psikoloji, bireylerin güçlü yönlerine ve erdemlerine odaklanarak daha anlamlı ve tatmin edici bir yaşam sürmelerini teşvik eder. Stoacılığın erdemli yaşam ve eudaimonia kavramları, modern psikolojinin temel ilkeleriyle örtüşmektedir. Bu ortak noktalar, bireylerin kişisel gelişim ve mutluluk arayışlarında etik değerlerin önemini vurgulamaktadır.

Bilişsel davranışçı terapilerin çoğunun ve etik felsefe sistemlerinin en belirgin ortak noktası insanlara daha refah bir yaşam alanı oluşturmak ve davranışları bu yönde geliştirmektir. Temele bu nihai amacın yerleştirilmesi onlar arasında başka birtakım benzerliklerin daha ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özetle bu benzerlikler; insanın düşüncelerinin önemi, davranışın düşüncelerle ilişkisi, duygusal refahın iyileştirilmesi, öz-inceleme ve anlam arayışı olarak sıralanabilir. Bu ortak noktaların yanı sıra, BDT'nin daha klinik ve uygulamalı bir terapi yöntemi olduğu, belirli teknikleri ve stratejileri vurguladığı, felsefenin ise daha geniş bir düşünsel çerçeve sunduğu ve daha genel olarak insanın yaşamı, evreni ve insan doğası gibi konulara odaklandığı unutulmamalıdır. Stoa felsefesi bir bilim değildir; betimleyici, tahmin edici değildir; deneysel yöntemle yapılmaz. Ancak doğal dünyaya, insan doğasına, sosyal kurumlara ve psikolojik süreçlere ilişkin inançların temellerinde etişin etkisi vardır. Stoacılar, yaşamı anlamlı bir şekilde yaşamının yollarını araştırmışlardır ve bu bağlamda akıl, duygu ve mutluluk arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Duyguları kontrol etmek, akılcı düşünmek ve erdemli davranmak, Stoacı felsefede mutluluğun anahtarları olarak kabul edilmiştir. Stoacılar için akıl, duygu ve mutluluk arasında bir bağlantı vardır, çünkü akıl duyguların kontrol edilmesine ve erdemli bir yaşamın sürdürülmesine yol açar, bu da içsel huzur ve mutluluğu beraberinde getirir.

Stoacıların yüzyıllar öncesinde ortaya koyduğu fikirler günümüzde yeniden açılmaları yeni uzmanlıklara konu olmaktadır. Son dönem Stoacılık, bireylerin psikolojik sağlığını ve iyilik halini artırmada etkili olan birçok düşünce biçimini modern psikolojiye kazandırmıştır. Duygusal dayanıklılık, rasyonel düşünme, pozitif yaşam, kontrol edilebilirlik ve kişisel sorumluluk gibi konulardaki Stoacı öğretiler, günümüz psikoterapi ve psikolojik danışmanlık yaklaşımlarında sıklıkla kullanılmaktadır. Bu sayede, Stoacılığın zamansız bilgeliği, modern psikolojinin araçlarıyla birleşerek bireylerin daha dengeli ve tatmin edici bir yaşam sürmelerine katkı sağlamaktadır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmada etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Aurelius, M. (2018). *Kendime düşünceler*. (K. Karasulu, Dü., & Y. E. Ceren, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Avşar, T. (2018). *Stoa Ahlakı. Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları*.
- Basor, J. S. (2020). A comparative analysis of stoicism and cognitive behavioural therapy. *Albertine Journal of Philosophy*, 78-85.
- Becker, L. C. (2004). Stoic emotion. *Stoicism: Traditions and Transformations* (s. 250- 275). New York: Cambridge University Press.
- Becker, L. C. (1998). *A New Stoicism*. New Jersey: Princeton University Press.
- Brun, J. (2003). *Stoa Felsefesi*. (M. Atıcı, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Codd, T. & Robertson, D. (2019). Stoic Philosophy as a Cognitive Behavioral Therapy. *Association For Behavioral And Cognitive Therapies*, 42-50.
- Epiktetos. (2020). *Enkheiridion*. (C. C. Çevik, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Epiktetos. (2019). *İçsel Huzur İyi Yaşamın Kapısını Açar*. (C. Erengil, Çev.) İstanbul: Beta.
- Epiktetos. (2020). *Düşünceler ve Konuşmalar*. (Ö. Özköprülü, Çev.) İstanbul: İnkılap.
- Keimpe, A., Barnes, J., Mansfeld, J., & Schofield, M. (Eds.). (2008). *Hellenistic Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laertios, D. (2007). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. (C. Şentuna, Çev.) İstanbul: YKY.
- Long, A. A. (1985). *Hellenistic Philosophy*. California: University of California Press.
- Long, A. A. (2001). *Stoic Studies*. California: University of California Press.
- Long, A. A. (2006). *From Epicurus To Epictetus*. Oxford: Clarendon Press · Oxford.
- Robertson, D. (2010). *The Philosophy of Cognitive Behavioural Therapy: Stoic Philosophy as Rational and Cognitive Psychotherapy*. London: Karnac.
- Sandbach, P. A. (1989). *The Stoics*. London: Bristol Classical Press.
- Sharples, R. W. (1996). *Stoics, Epicureans and Sceptics*. London: Routledge
- Seneca. (2018). *Ahlaki Mektuplar*. (T. Uzel, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Seneca. (2019). *Mutlu Yaşam Üzerine*. (C. C. Çevik, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Still, A. & Dryden W. (1999). The Place of Rationality in Stoicism and REBT. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 143-164. doi:10.1023/A:1023050427199
- Topakkaya, A. (2009). Stoa etiğinin temel kavramları. *Felsefe Dünyası*, 56-68.
- Trent Codd, D. R. (2019). Stoic Philosophy as a Cognitive Behavioral Therapy. *Association For Behavioral And Cognitive Therapies*, 42-50.
- Versenyi, L. (1988) *Sokrates ve İnsan Sevgisi* (A. Cevizci, Çev.) Ankara: Gündoğan Yayınları.

HÂKİMİYET GAZETESİ VE İSTİKLAL GAZETESİ EKSENİNDE 1952 - 1959 YILLARINDA KAYSERİ'DE ZAFER BAYRAMI KUTLAMALARI

 Murat AKGÜMÜŞ^a

Öz

Türkiye, 30 Ağustos 1922'de Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde kazanılan zaferle bağımsızlığına kavuşmuştur. 30 Ağustos Zaferi, Türk tarihinde önemli bir zafer olarak yerini almıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra 30 Ağustos Zafer Bayramı ilk kez 1924 yılında Afyon'da kutlanmıştır. 1926 yılında Meclis'ten geçen kanunla 30 Ağustos, ordu bayramı olarak kabul edildi. Daha sonra Milli Savunma Bakanlığı tarafından yayınlanan genelgeyle 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın nasıl kutlanacağı belirtildi. 30 Ağustos Zafer Bayramı, ülkemizde 1926 yılından bu yana her yıl resmi ve milli bir bayram olarak kutlanmaktadır. 30 Ağustos Zafer Bayramı, ülkemizin bağımsızlığının nasıl kazanıldığını, Kurtuluş Savaşı sırasında karşılaşılan zorlukları belirtmek ve milli değerleri Türk milletine kazandırmak amacıyla kutlanmıştır. Kayseri'de 1926 yılından itibaren coşkuyla kutlanmaya başlayan 30 Ağustos Zafer Bayramı, Demokrat Parti döneminde de aynı coşkuyla kutlanmıştır. Bu çalışmada Kayseri'de yayımlanan gazetelerden, Kayseri gazetesi, İstiklal gazetesi ve Hâkimiyet gazetesi incelenmiştir. Bu makalede Kayseri gazetesi, Hâkimiyet gazetesi ve İstiklal gazetesi ekseninde; 1930-1945 ve 1952-1959 yıllarında Kayseri'de düzenlenen 30 Ağustos Zafer Bayramı törenlerinde hangi programların yapıldığı, tören konuşmalarında nelerin vurgulandığı, Kayserililerin Zafer Bayramı'na nasıl katıldığı gibi konular incelenip, değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zafer Bayramı, Kayseri gazetesi, Hâkimiyet gazetesi, İstiklal gazetesi, Kayseri.

VICTORY DAY CELEBRATIONS IN KAYSERİ IN THE YEARS 1952 - 1959 ON THE AXIS OF HÂKİMİYET NEWSPAPER AND İSTİKLAL NEWSPAPER

Abstract

Turkey has gained its independence with the victory in the Battle of the Commander-in-Chief on August 30, 1922. The August 30 Victory has took its place as an important victory in Turkish history. After the proclamation of the Republic, 30 August Victory Day has celebrated for the first time in Afyon in 1924. With the law passed by the Parliament in 1926, August 30 has accepted as Army festal. Later, with the circular published by the Ministry of National Defense, it has stated how the 30 August Victory Day would be celebrated. August 30 Victory Day has been celebrated every year as an official and national holiday in our country since 1926. August 30 Victory Day has been celebrated to indicate how our country's independence

^aDr., T.C. Adalet Bakanlığı, murat.akgumus@adalet.gov.tr

Makale Geliş Tarihi: 12.02.2024, Makale Kabul Tarihi: 24.05.2024

was gained, the difficulties encountered during the War of Independence, and to bring national values to the Turkish nation. 30 August Victory Day, which started to be celebrated with enthusiasm in Kayseri since 1926, was also has celebrated with the same enthusiasm during the Democratic Party period. In this study, Kayseri newspaper, İstiklal newspaper and Hâkimiyet newspaper, among the newspapers published in Kayseri, were examined. In this study, on the axis of Kayseri newspaper, Hâkimiyet newspaper and İstiklal newspaper; Issues such as what programs were made in the 30 August Victory Day ceremonies held in Kayseri in 1930-1945 and 1952-1959, what was emphasized in the ceremony speeches, how the people of Kayseri participated in the Victory Day has been examined and evaluated.

Key Words: Victory Hols, Kayseri Newspaper, Hakimiyet Newspaper, İstiklal Newspaper, Kayseri.

Giriş

Milli Bayram ulus devlet temelinde milli duyguları ifade etmek için yapılan bir dizi kutlama ve etkinlikleri ifade etmektedir. Milli bayramlar, Osmanlı Devleti’nin son döneminden itibaren kutlanmaya başlanmıştır. Milli bayramlar, Cumhuriyet döneminde de kutlanmaya devam edilmiştir (Altuncuoğlu & Saydan 2023, s. 146). Bu doğrultuda Cumhuriyet döneminde ulusal bayramlar ve genel tatil günleri ile ilgili ilk düzenleme 1935 yılında yapılmıştır. Resmi gazetede yayınlanan 3017 sayılı 2739 kararda yer alan *Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki Kanun* gereğince: Madde 1- Ulusal Bayram yalnız Cumhuriyetin ilan edildiği 29 ilkteşrin günüdür. Türkiye içinde ve dışında Devlet adına yalnız o gün tören yapılır. Bayram 28 teşrin öğleden sonra başlamak üzere 29 ve 30 günleri devam eder. Madde 2- Zafer Bayramı, istiklal savaşında son zaferin kazanıldığı 30 Ağustos günü (bu gün Milli Müdafaa Vekilliği tarafından hazırlanacak programa göre tören yapılır). B- Ulusal Egemenlik Bayramı 22 Nisan öğleden sonra ve 23 Nisan günüdür. C- Bahar Bayramı, Mayısın ilk günüdür. D- Şeker Bayramı üç gündür. E- Kurban Bayramı dört gündür. F- Yılbaşı günü, her yılın birinci kanun 31’inci günü öğleden sonra ve ikinci kanunun birinci gündür. Bu maddede yazılı tatil günlerinde ve birinci maddede yazılı Ulusal Bayramın 28 ve 30 ilkteşrin günlerinde hususi yerlerin kapanması mecburi değildir. Meclis tarafından kabul edilen bu kanunla beraber ülkemizde ulusal bayram ve dini bayram günleri tatil ilan edilmiştir. Bu kanunla ulusal bayramlara ve dini bayramlara gereken önemi verilmiştir. Bu kanunla beraber 30 Ağustos Zafer Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik Bayramı 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 1 Mayıs Bahar Bayramı resmi tatil ve bayram günleri olarak ilan edilmiştir (R. Gazete, “*Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun*” Kabul Tarihi: 27.05.1935 Kanun No: 2739, s. 5262). Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ulusal bayramlar ve resmi tatil günleri ile ilgili 1935 yılında çıkardığı 2739 Sayılı Kanununa 1938 yılında ilave yapılmıştır. Resmi gazetede yayınlanan 3950 sayılı 3466 kararda belirtildiği üzere *Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller hakkında 2739 sayılı Kanuna Ek Kanun*, gereğince, Madde 1 G- Gençlik ve Spor Bayramı Mayısın 19’uncu günüdür. Böylelikle 19 Mayıs günü de resmi tatil ve bayram günü olarak belirlenmiştir (R. Gazete, “*Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanuna Ek Kanun*” Kabul Tarihi: 20.06.1938 Kanun No: 3466, s. 10159).

30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları, ilk kez 30 Ağustos 1924 tarihinde Afyon’da yapılmıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Afyon’da düzenlenen Zafer Bayramı kutlamalarına katılarak Zafer Bayramı kutlamalarına öncülük etmiştir (Tuncel 1972, s. 9). 30 Ağustos Zafer Bayramı, 1926 yılından

itibaren her yıl düzenli bir şekilde kutlanmaya başlanmıştır. 30 Ağustos Zafer Bayramı, 1935 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği kanun ile resmi tatil ilan edilmiştir. Bunun üzerine, Zafer Bayramı daha coşkulu bir şekilde geniş katılımlı bir bayram olarak kutlanmıştır. 30 Ağustos Zafer Bayramı, Milli Savunma Bakanlığı uhdesinde bir ordu bayramı olarak kutlanmıştır. 30 Ağustos Zafer Bayramı 1926 yılından itibaren Kayseri'de de kutlanmaya başlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren coşku ve neşe içerisinde kutlanmaya başlayan 30 Zafer Bayramı, 1950'li yıllarda da aynı coşku ve neşeyle kutlanmıştır. Kayseri gazetesi, İstiklal gazetesi ve Hâkimiyet gazetesi değerlendirildiğinde, 1930-1945 ve 1952-1959 yıllarında Kayseri'de Zafer Bayramının; askeri erkân, mülki erkân, öğrenciler ve vatandaşların katılımıyla şan ve şerefine yakışır bir şekilde kutlandığı görülmüştür. Zafer Bayramı, Kayserililerin milli birlik, beraberlik duygusunu pekiştirmiş, milli değerleri benimsemesini, milli değerlere sahip çıkmasını sağlamıştır (Akgümüş, 2023, s. 374, 378).

Cumhuriyet ideolojisi doğrultusunda ortaya çıkan halkevleri, Cumhuriyetin değerlerini ve kazanımlarını halka vermek üzere ekonomik, sosyal, kültürel eğitim kurumu olarak faaliyet göstermiştir. Halkevleri, Türk Ocakları modelinin yeni bir yapılanması olarak ortaya çıkmıştır (Turan, 2002, s. 82). Kayseri Halkevi, 1932-1951 yıllarında Zafer Bayramı kutlamalarına ev sahipliği yapmıştır. Kayseri Halkevi, Zafer Bayramı ile beraber Ulusal Egemenlik Bayramı, Cumhuriyet Bayramı, Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramına da ev sahipliği yapmıştır. Kayseri Halkevi, milli bayramlarda gerçekleştirdiği etkinliklerle Kayserililerin vatan ve millet sevgisini artırmış, milli değerleri, Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsemesini sağlamıştır. Kayserililer de Halkevinin milli bayram kutlamalarına gereken ilgi ve alakayı göstermiştir (Şanal, 2006, s. 292).

Bu çalışmada Kayseri gazetesi, Hâkimiyet gazetesi ve İstiklal gazetesi ekseninde; 1930-1945 ve 1952-1959 yıllarında Kayseri'de 30 Ağustos Zafer Bayramı, merasim ve tören ve kutlamalarının nasıl yapıldığına dair ilgili bilgi verilmiş ve değerlendirme yapılmıştır. Kayseri gazetesi, İstiklal gazetesi ve Hâkimiyet gazetesinde yer alan haberler doğrultusunda Cumhuriyet ilk zamanlarından itibaren Kayseri'de 30 Ağustos Zafer Bayramı'nı nasıl idrak edildiği ve nasıl değerlendirildiği ortaya konulmuştur (Kayseri gazetesi, Hâkimiyet gazetesi ve İstiklal gazetesi hakkında)¹

A. ÇALIŞMANIN AMAÇ VE YÖNTEMİ

Bu araştırmanın temel amacını Cumhuriyetin ilk yarısında Kayseri'de Zafer Bayramı kutlamalarının incelenmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda Kayseri'de yayımlanan gazetelerden ve

¹ Bu çalışmada yararlanılan Kayseri gazetesi, 1914 yılında yayımlanmaya başlamıştır. Kayseri gazetesi, 1922 yılına kadar düzenli bir şekilde yayımlanmıştır. 1922 yılında yayın hayatına ara veren Kayseri gazetesi, 1925 yılından 1949 yılına kadar aralıksız yayımlanmıştır. Kayseri gazetesi, 1926-1949 yıllarında Kayseri'de Zafer Bayramı kutlamalarına geniş ölçüde yer vermiştir. Bu nedenle Kayseri gazetesinin 1930-1945 yıllarından yayımlanan nüshaları incelenerek bu çalışmada yer verilmiştir. Hâkimiyet gazetesi günümüzde yayımlanmaya devam etmektedir. Hâkimiyet gazetesinin 1952-1959 yılları arasında yayımlanan nüshaları incelenerek bu çalışmada kullanılmıştır. 1952 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan İstiklal gazetesi, 1960 yılından yayın hayatına son vermiştir. İstiklal gazetesi, günümüzde yayımlanmaya devam etmektedir. İstiklal gazetesinin 1952-1955 yılları arasında yayımlanan nüshaları incelenerek bu çalışmada yer verilmiştir. Kayseri gazetesi, Hâkimiyet gazetesi ve İstiklal gazetesi, Zafer Bayramı kutlamaları ve törenlerine manşette ve iç sayfalarda geniş bir şekilde yer vermiştir.

çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda 1930-1945 ve 1952-1959 yıllarında Kayseri’de Zafer Bayramı kutlamaları, bilimsel bir bakış açısıyla ele alınıp, değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi doğrultusunda konuyla alakalı gazete haberleri ve kaynaklar temin edilmiştir. Nitel veri toplama teknikleri doğrultusunda süreli yayınların ve araştırma eserlerin doküman incelemesi yapılmıştır. Bu çalışmada incelenen en önemli kaynak süreli yayınlar olmuştur. Süreli yayınlardan Kayseri gazetesinin, İstiklal gazetesinin ve Hâkimiyet gazetesinin sayıları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Süreli yayınların değerlendirmeye Kayserililerin 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarına verdiği önem ve milli bayramları kutlama biçimi ortaya konulmuştur.

Bu çalışmayla Kayseri’nin yakın dönemine tarihine ışık tutulmuş, günümüz Kayseri’sinin sosyal, kültürel hayatı ve milli değerleri ortaya konulmuştur. Bu makaleyle okuyucular, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Kayseri’de Zafer Bayramı kutlamalarının nasıl yapıldığını anlamış olacaktır. Bu çalışmayla Kayseri’nin yakın dönemine ışık tutulmuş, vilayetin tarihi ve kültürel geçmişi günümüze aktarılarak, vilayetin geçmişiyle tarihi ve kültürel bir bağ kurulmuştur. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan bu çalışmada 1930 yılından 1959 yılına kadar yayınlanan gazete haberine yer verilmiştir. Bununla beraber bu makalede tez, makale, kitap gibi araştırma eserlerle desteklenmiştir.

B. 1930 VE 1945 YILLARINDA ZAFER BAYRAMI KUTLAMALARI

Bu bölümde Kayseri gazetesi ekseninde 1930-1945 yıllarında Kayseri’de Zafer Bayramının nasıl ve ne şekilde kutlandığına dair bilgi yer verilmiştir. Bu doğrultuda 1930, 1934, 1937, 1940, 1944 ve 1945 yıllarında Kayseri’de Zafer Bayramı kutlamalarına yer verilmiştir. Böylece okuyucuların, 1952 yılı öncesinde Kayseri’de Zafer Bayramı kutlamalarıyla ilgili bir fikir edinmesi amaçlanmıştır.

Zafer Bayramı, Milli Savunma Bakanlığı uhdesinde 1926 yılından itibaren ordu bayramı olarak kutlanmaya başlanmıştır. Kayseri gazetesinde yer alan habere göre: 1930 yılı 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları, Büyük Taarruzun 8. yılına denk gelmiştir. Zafer Bayramı, Kayseri’den Başkomutanlık Meydan Muharebesine katılan gazilerle birlikte coşku ve neşeyle içerisinde kutlanmıştır. Zafer Bayramı, Kolordu Komutanlığı ve şehir meydanında düzenlenen programla kutlanmıştır. Kolordu Komutanı, 30 Ağustos günü bayram tebriklerini kabul etmiştir. Vali, Kolordu Komutanı, Belediye Reisinin Cumhuriyet Meydanı’na gelmesiyle resmi tören ve merasim başlamıştır. Zafer Bayramı münasebetiyle Kolordu Komutanı ve genç bir subay günün anlam ve önemi belirten birer konuşma yapmıştır. Konuşmaların ardından geçit resmi ve merasim yapılmıştır (Kayseri, “Zafer Bayramı”. 1 Eylül 1930: 2). 1934 yılı Zafer Bayramı, büyük zaferin 12. yılına denk gelmiştir. Kayseri gazetesinde yer alan habere göre: Zafer Bayramı, Kolordu Komutanlığı uhdesinde bir ordu bayramı olarak kutlanmıştır. Kolordu Komutanı Ali Hikmet Paşa, 30 Ağustos günü şehir meydanını dolduran kalabalığa hitap etmiştir. Ali Hikmet Paşa: “30 Ağustos Zaferinin öneminden, Kayseri’nin sorunlarından bahsederek, Kayseri’nin imar ve iskânına değinmiştir.” Ali Hikmet Paşa’nın konuşmasından sonra asker ve öğrenciler geçit resmi düzenlemiştir. Kayseri Halkevi, de Zafer Bayramı için etkinlik ve program düzenlenmiştir. Kayseri Halkevi, Zafer Bayramı kutlamaları, saat: 14:00’da başlamış, gece geç saatlere kadar devam etmiştir (Kayseri, “Zafer Bayramı Candan Kutlandı”, 3 Eylül 1934: 1).

Kayseri gazetesinde yer alan bir başka habere göre: Zafer Bayramı münasebetiyle, 1937 yılında Kolordu Komutanlığı, Kayseri Halkevi, Cumhuriyet Meydanı, Orduevi ve Sümer Bez Fabrikası'nda tören ve etkinlikler düzenlenmiştir. 30 Ağustos Zafer Bayramı'na yaraşır bir şekilde şehir baştanbaşa bayraklarla süslenmişti. Zafer Bayramı kutlamaları, saat: 12:00'da Nahiye Kışlası önünden yapılan top atışlarıyla başlamıştır. Kolordu Komutanı, saat: 14:00'da bayram tebriklerini kabul etmiştir. Daha sonra Kolordu Komutanı, mülki, askeri erkân, vatandaşlar ve öğrencilerin katılımıyla, Zafer Bayramı, saat: 15:00'da şehir meydanında kutlanmıştır. Zafer Bayramı münasebetiyle Korgeneral Mümtaz Aktay ve Kayseri Lisesi'nden bir öğrenci konuşma yapmıştır. Konuşmaların ardından dernekler, öğrenciler ve askerler tarafından geçit merasimi düzenlenmiştir. Aynı zamanda askerler tarafından gece fener alayı düzenlenmiştir. Bununla beraber Zafer Bayramı dolayısıyla Orduevi, Sümer Bez Fabrikası ve Kayseri Halkevi'nde balo, müsamere, gösteri tertip edilmiştir (Kayseri, "30 Ağustos Zafer Tayyare Bayramı Pek Parlak Bir Surette Kutlanmıştır", 1 Eylül 1937: 1). Kayseri Halkevi Başkanı Naci Özsan, Zafer Bayramı münasebetiyle 30 Ağustos 1937 Pazartesi akşamı konferans vermiştir. Aynı zamanda Kayseri Halkevi'nde, müzik eğlence programı, oyun havaları tertip edilmiş ve "*Tarih Utandı*" adlı bir piyes sergilemiştir. Kayseri Halkevi, etkinlikleri sayesinde gençlerin, vatanseverlik duygusu bir kat daha artmıştır (Kayseri, "Halkevinde Müsamere", 6 Eylül 1937: 1).

1940 yılında Kayseri gazetesinde yer alan habere göre: Zafer Bayramı, büyük zaferin 18 yılına denk gelmiştir. 30 Ağustos Zafer Bayramı'ndan önce şehrin cadde ve sokakları, kamu binaları bayraklarla süslenmişti. Zafer Bayramı kutlamaları, sabah saat: 10:30'da başlamıştır. Zafer Bayramı tören ve kutlamaları, sivil ve askeri erkânın Cumhuriyet Meydanı'na gelmesi üzerine başlamıştır. Cumhuriyet Meydanı'ndaki Zafer Bayramı kutlamalarına; 300 kişilik bir asker taburu, fabrika müstahdemi ve hastabakıcı kursunu tamamlayan hemşireler ve öğrenciler, iştirak etmiştir. Kolordu Komutanı günün anlam ve önemi belirten bir konuşma yapmıştır. Askerler, hemşireler ve öğrenciler geçit merasimi düzenlenmiştir. Aynı zamanda askerler tarafından, gece vakti fener alayı tertip etmiştir (Kayseri, "Aziz Yurttaşlar: Zafer ve Tayyare Bayramımız Kutlu Olsun!", 2 Eylül 1940:1).

Kayseri gazetesinde yer alan habere göre: 1944 yılında Kayseri'de 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın geniş katılımlı bir bayram olarak kutlandığı görülmektedir. Kolordu Komutanı, 30 Ağustos Zafer Bayramı tebrikleri kabul ettikten sonra Kolordu Komutanı, mülki ve askeri erkânın şehir meydanına gelmesi üzerine tören başlamıştır. Askeri erkân, sivil erkân ve dernekler şehir meydanında yer alan Atatürk anıtına çelenk bırakmıştır. Zafer Bayramı münasebetiyle Kolordu Komutanı ve genç bir subay günün anlam ve önemi belirten birer konuşma yapılmıştır. Askerler ve öğrencilerin düzenlediği geçit resmiyle Zafer Bayramı sona ermiştir. Zafer Bayramı günü Orduevi ve Kayseri Halkevi'nde birer kutlama programı tertip edilmiştir (Kayseri, "*Zafer Bayramı Çok Neşeli Geçti, Şehir baştanbaşa Bayraklarla Donatıldı. Atatürk Abidesine Çelenkler Konuldu*". 31 Ağustos 1944: 1). 1945 yılı Zafer Bayramı kutlamalarıyla ilgili Kayseri gazetesinde yer alan habere göre: 30 Ağustos günü şehir bayraklarla süslenmişti. 30 Ağustos Zafer Bayramı tüm yurttaki olduğu gibi Kayseri'de de parlak bir merasimle kutlanmıştır. Kolordu Komutanı, Zafer Bayramı münasebetiyle saat: 10:00'da tebrikleri kabul etmiştir. Vali Raşit Demirtaş, CHP İl Başkanı, Belediye Başkanı ve Kolordu Komutanı Seyfettin Aykuter'in Cumhuriyet Meydanı'na gelmesi üzerine 30 Ağustos töreni başlamıştır. Kolordu Komutanı Seyfettin Aykuter ve genç bir subay günün anlam ve önemi belirten birer konuşma yapmıştır. Konuşmaların ardından askerler, öğrenciler ve

dernekler geçit resmi düzenlemiştir. Zafer Bayramı münasebetiyle Orduevi ve Kayseri Halkevi’nde birer program tertip edilmiştir. Asker tarafından gecede fener alayı düzenlenmiştir. (Kayseri, “30 Ağustos Zafer Bayramımız Her Tarafta Coşkunun Tezahüratla Kutlandı”, 3 Eylül 1945: 1-2).

Zafer Bayramı ile ilgili Kayseri gazetesinde yer alan haberlerden, 1930-1945 yıllarında 30 Ağustos Zafer Bayramı’nın, şan ve şerefine yakışır bir şekilde, coşku ve neşe içerisinde, milli bir hisle kutlandığı görülmektedir. Kayseri gazetesinde yer alan haberlerden, Zafer Bayramı kutlamalarına asker, öğrencilerin ve halkın yoğun bir katılım gösterdiği anlaşılmaktadır. 30 Ağustostan önce hazırlıklar yapılarak şehrin her yerinin bayraklarla süslediği, şehir meydanının kutlamalar için hazır hale getirildiği görülmüştür. Esasen Kayseri halkı, ülkemizin istiklalini kazandığı bu milli güne gereken ilgi ve alakayı göstermiştir. Kayserililer, 30 Ağustos Zafer Bayramı günü şehir meydanını hınca hınç doldurmuş, evlerini bayraklarla süslemiştir. Vatansever Kayserililerin, bu anlamlı günde milli birlik ve beraberlik duygusuyla hareket ettiği görülmüştür.

C. 1952 YILI ZAFER BAYRAMI KUTLAMALARI

Bu bölümden itibaren 1952-1959 yıllarında Kayseri’de Zafer Bayramının nasıl ve ne şekilde kutlandığına dair bilgi verilmiştir. Bu doğrultuda 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958 ve 1959 yıllarında Kayseri’de Zafer Bayramı kutlamaları ele alınmıştır. Okuyucular, bu bölümden itibaren 1930-1945 ve 1952-1959 yıllarında Kayseri’de Zafer Bayramı kutlamalarını karşılaştırma yapma, benzerlik ve farklılıkları değerlendirmiş olacaktır.

İstiklal gazetesi 1952 yılı Zafer Bayramı, hazırlıklarına değinmiştir. 30 Ağustos Zafer Bayramı, bu yıl Büyük Taarruzun 30. yılına denk gelmiştir. 30 Ağustos Zafer Bayramı’nın yıl dönümü için hazırlıklara başlanmıştır. Zafer Bayramı merasim ve kutlama alanı olan Cumhuriyet Meydanı, kurum ve kuruluşlar, okullar, evler bayraklarla süslenmiştir. 8. Kolordu Komutanlığı, her yıl olduğu gibi bu yıl da Zafer Bayramı merasim, tören ilgili hazırlıklarını organize etmiştir (İstiklal, “30 Ağustos Zafer Bayramı Parlak Bir Törenle Kutlanacak”, 29 Ağustos 1952: 1).

İstiklal gazetesinde, 30 Ağustos Zafer Bayramı ile ilgili yer alan bir başka habere şu şekilde yer vermiştir. Kayserililer, Zafer Bayramının 1952 yılı kutlamalarında büyük bir sevinç ve coşkuya ortak olacaktı. Bu yılki kutlamalar, büyük zaferin 30. yılına denk gelmekteydi. Halk, aradan geçen 30 yıla rağmen aynı coşkuyu ve hissiyatla Zafer Bayramını kutlanacaktı. Zafer Bayramı, Cumhuriyet Meydanı’nda halkın öğrencilerin, askerlerin, kamu görevlilerin, devlet ricalinin katılımıyla kutlanacaktı. Kolordu Komutanı, 30 Ağustos sabahı tebrik ve kutlamaları, kabul edecekti. Garnizon Komutanı ve 8. Kolordu Komutanı, Vali ve Belediye Başkanın Cumhuriyet Meydanına teşriyiyle Zafer Bayramı merasimi ve kutlamaları başlayacaktı. Kolordu Komutanlığı ve Garnizon Komutanlığı, Zafer Bayramını bir ordu bayramı olarak tertip edip, düzenleyecekti (İstiklal, “Zafer Bayramımız Kutlu Olsun”, 30 Ağustos 1952: 1).

Ç. 1953 YILI ZAFER BAYRAMI KUTLAMALARI

30 Ağustos Zafer Bayramı merasimi ve kutlamaları, önceki yıl olduğu gibi bu yılda Kayseri’de aynı duygu ve düşünceyle gerçekleştirildi. 30 Ağustos 1953’te gerçekleştirilen Zafer Bayramı kutlama ve törenine ilişkin İstiklal gazetesinde şu ifadeler yer verilmiştir.

“Kayserililer, 30 Ağustos Zafer Bayramı’nın 31. yıl dönümünde saat: 09:00’da tören alanını hınca hınç doldurmuştu. Bu arada orduveinde subay ve askeri erkân bayram tebriklerini kabul etmekteydi. Vali, Belediye Başkanı ve Kolordu Komutanının saat: 09:30’da kendi protokol sırasına göre resmi teşekkürleri için kabul resmine başlamıştır. Vali Kazım Arat, Ordu Komutanı Eşref Manas ve beraberindekiler saat:10:00’da Cumhuriyet Meydanı’na gelmesi üzerine tören başlamıştır. Vali ve Ordu Komutanı merasim kıtasını teftiş ettikten sonra Vali Kazım Arat, Belediye Başkanı Osman Kavuncu, Kolordu Komutanı Eşref Manas ve Emniyet Müdürü Şevket Asbuzoğlu teftişe iştirak edenlerle beraber resmigeçit için yerlerini almıştır. Mülki ve askeri erkân tören alanında yerlerini aldıktan sonra remi ve hususi teşekkür sırasıyla Atatürk anıtına çelenk bırakmıştır. Valilik, , Belediye, 8. Kolordu Komutanlığı, Demokrat Parti, Halk Partisi, Sümerbank, Akbank, D.D. Yoları, İş Bankası, Atatürk anıtına çelenk bırakan kurumlar arasında yer almıştır. Daha sonra 8. Kolordu Komutanı, Garnizon Komutanlığından genç bir subay, günün anlam ve önemini belirten birer konuşma yapılmıştır. Halk ve protokol üyeleri askerler ve öğrenciler tarafından düzenlenen gösterileri ilgiyle izlenmiştir. Kolordu Komutanlığı, akşam orduveinde askeri erkân ve il protokolüne davet vermiştir. Askerler, gecenin ilerleyen saatlerinde düzenlediği fener alayıyla şehir süslemiştir” (İstiklal, “Zafer Bayramını Büyük Coşkunlukla Kutladık”, 31 Ağustos 1953: 1-2).

Kayseri’nin köklü gazetelerinden olan Hâkimiyet gazetesi de Kayseri’deki Zafer Bayramı merasim, tören ve kutlamalarına sayfalarında yer vermiştir. 1953 yılı Zafer Bayramı, tören, merasim ve kutlamalarıyla ilgili Hâkimiyet gazetesinde, şu ifadeler yer almıştır.

30 Ağustos Zafer Bayramı’nın 31. yılı münasebetiyle 8. Kolordu Komutanı Eşref Manas ve Vali Kazım Arat, askeri bando eşliğinde saat:10:00’da Cumhuriyet Meydanı’nda bulunan askerlerin ve halkın bayramını tebrik etmiştir. Teğmen Hüseyin Tirelioğlu, günün anlam ve önemi belirten heyecanlı bir konuşma yapmıştır. Daha sonra Kolordu Komutanı Eşref Manas Kayserililere hitaben anlamlı bir konuşma yapmıştır. Tümgeneral Eşref Manas, 30 Ağustos Zafer Bayramı konuşmasını şu şekildeydi: *“Muhterem Kayserililer, Sevgili askerler! Zafer Bayramı’nı idrak ettiğimiz bugünde Kayseri gibi milli şuurun ve bilincin yüksek olduğu bir yerde göreve başlamak benim için büyük bir şeref olmuştur. 31 yıl önce elde edilen bu şanlı zaferi, milletçe birbirimize kenetlenerek kutlamaktayız. Bu şanlı zafer, yalnızca Türk ordusuna nasip olmuştur. Türk milleti istikbalinin yenilmez bekçisi olan ordunla bin yaşa. 30 yılı önce elde edilen bu şanlı zaferle Türk devletinin temeli atılmıştır. Günümüzde evlatlarımız yurt dışında insanlık için Kore’de savaşarak milletlerarası bir kahraman olduklarını ispatlamışlardır. Türk ordusu Dumlupınar’da atalarının göstermiş olduğu üstün kahramanlık örneğini Kore’de de göstermiştir. Türk ordusu geçen 30 yıl zarfında kendisini kuvvetlendirmeye devam etmiştir. Nihayet demokrasiye kavuşmuş bulunmaktayız. Sahip olduğumuz bu düzeni koruyarak, daha ileriye taşımamız gerekmektedir. Bizler geçen zaman zarfında asla gevşeme ve yumuşamadık. Bilakis bizler kendimizi her türlü zorluğa hazırlayacak bir şekilde merhaleler kat etmeye devam etmekteyiz. Ordumuzun durumunu anlamamız açısından en güzel örnek, ordumuzun Kore’de göstermiş olduğu başarıdır. Ordumuz, her zaman kendisine destek veren halkına canı gönülden bağlı olmaya devam etmekte, milletine şükranlarını sunmaktadır. Asker arkadaşlarım! Ordumuzun eşsiz zaferleriyle övünmek elbette hakkınızdır. Günümüzde bilim*

ve teknolojide yaşanan gelişmeler karşısında maddi kuvvet manevi kuvvetle yarış halindedir. Ordumuz milletin kendisine verdiği maddi ve manevi desteği arkasında hissederek kanunlara bağlı olarak bir disiplin içerisinde kendini geliştirmeye devam etmektedir. Ordumuz, şartlar ne kadar çetin olursa olsun her türlü koşulda milletimize ve vatanımızı müdafaa etmeye devam edecektir” (Hâkimiyet, “30 Ağustos Münasebetiyle Tümgeneral Eşref Manas’ın Konuşması”, 1 Eylül 1953: 1-2).

D. 1954 YILI ZAFER BAYRAMI KUTLAMALARI

Kayserililer, önceki yıllarda olduğu gibi bu yılda 30 Ağustos Zafer Bayramını, milli bir hisle, büyük bir coşkuyla içerisinde kutlanmıştır. İstiklal gazetesi, 1954 yılı Zafer Bayramı tören, merasim be kutlamaları için yapılan hazırlıklara değinerek, şu ifadelerle yer vermiştir. İstiklal gazetesi, 30 Ağustos’un milletimiz ve yurdumuz açısından sahip olduğu öneme atıfta bulunarak, Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile ilgili hatıralara yer vermiştir. İstiklal gazetesi, Türklerin yokluk içerisinde Başkomutanlık Meydan Muharebesi’ni kazanıp, yeni bir devlet kurmayı başardığını, bundan sonra ordu, millet el ele vererek vatanını müdafaa etmeye ve istiklaline sahip çıkmaya devam edeceğini belirtilmiştir (İstiklal, “30 Ağustos Zafer Bayramımız”, 30 Ağustos 1954: 3).

Türk Havacılık Haftası kutlamaları, 30 Ağustos Zafer Bayramı ile aynı zaman dilimine denk gelmekteydi. Türk Hava Kurumu, her yıl Ağustos ayının son haftasını Havacılık Haftası olarak kutlanmıştır. Türk Hava Kurumu, Havacılık Haftasında, havacılıkla ilgili vatandaşları, öğrencileri bilgilendirmiş, halka açık uçuş gösterileri düzenlenmiştir. Türk Hava Kurumu, ülkemizin muhtelif bölgelerinde sabit ve gezici planör kapları ve kursları düzenleyerek gençlere havacılığı sevdirmeye çalışmış, kabiliyetli gençleri bünyesine katarak personel ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. Türk Hava Kurumu, Türk Kuşu gezileri ile gençlerin gönüllerinde havacılık aşkı yerleşmesini sağlamıştır. Türk Hava Kurumu, eğitim kurumlarında modelcilik kursu açarak, öğrencileri havacılık konusunda bilgilendirmiştir. Türk Hava Kurumu'nun çalışmaları, gençleri havacılık mevzunda yüreklendirmiştir. Türk Hava Kurumu, Türk havacılığını tanıtmak için yurt dışında da çalışmalarda bulunmuştur. Ulvi gayretler peşinde ilerlemeler kaydeden THK, bilhassa Havacılık Haftasında yoğun bir faaliyet göstererek, millete ve ülkesine karşı vazifesini yerine getirmeye çalışmıştır (İstiklal, “Havacılık Haftası Münasebetiyle”, 1 Eylül 1954: 1, 3).

E. 1955 YILI ZAFER BAYRAMI KUTLAMALARI

30 Ağustos Zafer Bayramı’nın 33. yılı dönümü önceki yıllarda olduğu gibi bu yılda sevinç içerisinde kutlanmıştır. Hâkimiyet gazetesi, 30 Ağustos 1955 yılı Zafer Bayramı kutlamaları ve merasimi öncesi yapılan hazırlıklara değinmiştir. Gazetede yer aldığı üzere 30 Ağustos Zafer Bayramı programı şu şekilde olacaktı:

- 1- Birlikler saat: 09:30'da yerlerini almış olacaktır.
- 2- Saat: 10:00'da birlikler teftiş edilecektir.
- 3- İstiklal Marşı'nın okunmasıyla beraber tören başlayacaktır.
- 4- Atatürk anıtına çelenk konulacaktır.
- 5- Kolordudan bir subay İstiklal Harbi ve Başkumandanlık Muharebesi'nin tarihçesi hakkında bir konuşma yapacaktır.
- 6- Garnizon kumandanı bir hitabette bulunacaktır.
- 7- Asker ve sivillerin geçit resmi başlayacaktır.
- 8- Gece saat: 20:00'da fener alayı düzenlenecektir (Hâkimiyet, "30 Ağustos Zafer Bayramı'nın Programı", 30 Ağustos 1955: 1).

Hâkimiyet gazetesi, Zafer Bayramı, merasim, tören ve kutlamalarına da değinmiştir. Hâkimiyet gazetesinde yer alan habere göre: Zafer Bayramı her yıl olduğu gibi sivil ve askeri erkânın katılımıyla Cumhuriyet Meydanı'nda kutlanmıştır. Halk, asker, öğrenciler, sabahın erken saatlerinde Cumhuriyet Meydanı'nı doldurmuştur. Vali, Belediye Başkanı ve 5. Yurtiçi Bölge Komutanının tören alanına gelmesi üzerine Zafer Bayramı kutlamaları başlamıştır. Tören alanın dolduran vatandaşlar, askerler, öğrenciler, hep bir ağızdan saat: 10:00'da İstiklal Marşı'nın okumuştur. Ardından kamu kurum ve kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, askerler, Atatürk anıtına çelenk bırakmıştır. Zafer Bayramı dolayısıyla Teğmen Hikmet An ve 5. Yurtiçi Bölge Komutanı Tuğgeneral Cemal Akbulut, günün anlam ve önemi belirten birer konuşma yapmıştır. Yapılan konuşmaların ardından askeri birlikler ve öğrenciler tarafından geçit resmi düzenlenmiştir. Sırasıyla Muharebe Taburu, askeri araçlar ve öğrenciler, tören alanından birer birer geçmiştir. Ordu mensupları, mülki idare amirleri, vatandaşlar ve öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilen Zafer Bayramı, saat: 11:00'da sona ermiştir. Zafer Bayramı kutlamaları, akşam saat: 20:00'da coşkun bir hava içerisinde düzenlenen Fener alayıyla sona ermiştir (Hâkimiyet, "Zafer Bayramı Bütün Yurtta Neşe İçinde Kutlandı", 31 Ağustos 1955: 1, 4).

İstiklal gazetesi de Zafer Bayramı tören ve kutlamalarına sayfalarında yer vermiştir. İstiklal gazetesi manşetinde Zafer Bayramı ile ilgili şu ifadeler yer almıştır. 30 Ağustos Zafer Bayramı, dün bütün yurttaki coşkuyla kutlanmıştır. Türk milleti, 33 yıl önce olduğu gibi bu günde aynı duyguları yaşamaktadır. Zafer Bayramı, dolayısıyla şehrimizde parlak bir tören tertip edilmiştir. Bu yılki Zafer Bayramı kutlamalarına; Vali Kazım Atakul, Garnizon Komutanı Cemal Akbulut, Belediye Başkanvekili, daire amirleri, askerler, öğrenciler ve vatandaşlar katılmıştır. Zafer Bayramı dolayısıyla Yurtiçi 5. Bölge Komutanı Cemal Akbulut, günün anlam ve önemini belirten veciz bir konuşma yapmıştır. Yurtiçi 5. Bölge Komutanı Cemal Akbulut'un yapmış olduğu konuşma şu şekildeydi. "Muhterem arkadaşlar, Asker evlatlarım, Aziz Kayserililer, Genç subay arkadaşlar! İstiklal Harbi ile ilgili duygu ve düşüncelerimi dile getirmeye Türk gençliği tercüman olmuştur. Türk milleti, 33 yıldır, Zafer Bayramını kutluyor. Aramızda ellili yaşını aşmış olanlardan; İstiklal Muharebesine katılmış olanlar, cepheye kağnılarla mermi taşımış olanlar kağnıları sürerek yaralılara su verenler, yol yapanlar, erzak taşıyanlar var. Bendeniz milletimizin yapmış olduğunuz mukaddes

hizmetlerden ve o zor günlerden bahsetmek istedim. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan düşman kuvvetlerinin istediğine boyun eğmek zorunda kalmıştır. Türklerin yaşadığı coğrafya Türk’e sorulmadan işgal edilmiş, silahsız halkımız katledilerek, kendi vatanında Türklere yaşama hakkı tanınmamıştır. 1919 yılı baharı 19 Mayıs günü Samsun’a kahraman bir Türk evladı çıktı. O Türk subayı; bir aydın, Türk milletinin milli gururunu ve iradesini, azmini barındıran yiğit bir askerdir. General Mustafa Kemal Paşa, düşmanların, padişahın ve hükümetin imzaladığı sulh muahedenamesini Türk milletinin tanımadığını tüm dünyaya ilan etti. Yurdun her tarafında düşmana karşı mücadele eden Türk milleti, Samsun, Erzurum, Sivas ve Ankara’da Mustafa Kemal Paşa’nın etrafında kenetlenmiştir. İzmir’in Adana’nın Antep ve Maraş’ın işgaline karşı milli kuvvetlerle mücadele eden Türk milleti, 1920 ve 1921’de Şark’ta Kars, Garp ‘ta ve İnönü mevzilerinde elde ettiği zaferle yeni bir ordu meydana getirdi. Türk ordusu, 1921 sonbaharında düşmanı Afyon ve Kütahya’da durdurdu. 26 Ağustos 1922’de başlayan Büyük Taarruzun beşinci gününde 30 Ağustos 1922 Dumlupınar Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile düşman kuvvetlerini yok etti. Bütün dünyanın gözü önünde meydana gelen eşsiz kahramanlık savaşı, Türker’in hür ve müstakil bir devlet kurup, var olmasını sağladı. Ordusuyla birlikte hareket eden Türk milleti, Dumlupınar Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile yeniden ayağa kalkmış, tüm zorluklara rağmen düşmanı yenmeyi başarmıştır. Bugün Kore harbine katılan vatan evlatları, İstiklal Harbini kazanan ataları gibi kahramanlıklarını dünyaya ispat etti. Kore’de mücadele veren Türk askeri, dünya barışına katkı sağlamıştır. Türk ordusu, günümüzde Cumhuriyet rejimi sayesinde her geçen gün güçlenmeye ve kendini yenilemeye devam emektedir. Türk ordusu geçmişte olduğu gibi bugünde ülkemize, yönelecek saldırıları bertaraf edecek güçtedir. Bu doğrultuda Kore’deki Türk Tugayının göstermiş olduğu başarı, yurdumuza saldırmaya niyetlenecek olanlara verilecek en güzel cevap niteliğindedir. Atatürk’ün (Ne Mutlu Türküm Diyene) sözü büyük kumandanın Türk kahramanlığını belirtmek ve Türklerin asil bir millet olduğunu belirtmek için sarf ettiği bir sözdür. Yaşasın Türk Ordusu” (İstiklal, “Zafer Bayramını Dün Bütün Yurtta Coşkunlukla Kutladık“, “Tuğgeneral Cemal Akbulut’un Konuşması”, 31 Ağustos 1955: 1-2).

F. 1956 YILI ZAFER BAYRAMI KUTLAMALARI

30 Ağustos Zafer Bayramı, 1956 yılında da aynı heyecanla milli bir hisle kutlanmıştır. Hâkimiyet gazetesi, bu yılda Kayseri’deki Zafer Bayramı, merasim, tören ve kutlamalarına sayfalarında yer vermiştir. Hâkimiyet gazetesinde yer alan habere göre: Tarihin kaydettiği en büyük zaferlerden birisi olan 30 Ağustos Zaferinin 34. yıl dönümü dolayısıyla tüm şehir baştanbaşa bayraklarla donatılmıştı. Şehir halkı sabahın ilk saatlerinde Cumhuriyet Meydanı’na gelerek bu anlamlı güne iştirak etmiştir. Garnizon Komutanı, saat: 09:00’da Zafer Bayramı tebriklerini kabul etmiştir. Vali Kazım Atakul, Belediye Başkanı Osman Kavuncu ve Garnizon Komutanı Vekili Albay Nuri Altuğ saat: 10:00’da askeri birlikleri teftiş ettikten sonra halkın ve askerlerin bayramını kutlamıştır. Askeri bando eşliğinde hep birlikte İstiklal Marşı okunmuş, Atatürk anıtına çelenk bırakılmıştır. Garnizon Komutanlığından genç bir subay, günün anlam ve önemini belirten bir konuşma yapmıştır. Ardından Garnizon Komutanı Vekili Albay O. Nuri Baştuğ, günün önemine binaen veciz bir konuşma yapmıştır. Daha sonra askerler ve öğrenciler, geçit resmi düzenlemiştir. Cumhuriyet Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü, öğleden sonra Zafer Bayramı şerefine Sümer Stadında, bir müsabaka tertip etmiştir. Askerler de akşam fener alayı düzenlenmiştir. Bu yılki Zafer Bayramının gün boyu yapılan etkinliklerle dolu bir şekilde kutlandığı görülmüştür.

Hâkimiyet gazetesi, 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle Garnizon Komutanı Vekili Albay O. Nuri Baştuğ'un yaptığı konuşmaya geniş bir şekilde yer vermiştir. Garnizon Komutanı Vekili Albay O. Nuri Baştuğ'un konuşması şu şekildeydi. *"Bugün dünya tarihinde eşine ender rastlanılan bir muharebenin 34. yıl dönümüdür. Bugün yok oldu zannedilen Türk milletinin kadın, erkek, çocuk, demeden bütün kuvvetiyle, azmiyle ve imanıyla yeniden var olduğu bir gündür. Bugün Türk ordusunun daha evvelki zamanlarda elde etmiş olduğu şanlı zaferlere bir yenisi eklediği bir günün yıl dönümüdür. 30 Ağustos Türklerin tarihe mal ettiği şanlı zaferlerden birisi olmuştur. Bugün ay yıldızlı şanlı bayrağımız mübarek vatan semalarında bir kez daha ebediyetten dalgalandığı bir gün olarak ilan edilmiştir. Bu muharebe daha evvel yapılan muharebelere benzememekte olup, eşi benzerine az rastlanan bir muhabere olarak tarihe geçmiştir. Türk ordusu, Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile beş gün gibi kısa bir zaman zarfında düşman kuvvetlerini yok etmeyi başarmıştır. Türk ordusu, bu muharebe neticesinde işgal altında bulunan Batı Anadolu topraklarını ve Kuzey Batı Anadolu topraklarını düşman işgalden kurtarmış, ülkemiz istiklaline kavuşmuştur. Türk ulusu, geçmişte nice şanlı zaferler elde etmiştir. Türk ulusu, savaş meydanında kazandığı zaferlerin siyasi neticelerini de elde etmiştir. 30 Ağustos Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile Anadolu coğrafyasında bağımsız, müstakil bir Türk Devleti, kurulmuştur. Her yıl kutlanmakta olan 30 Ağustos Zafer Bayramı, Türk milletinin vatan sevgisini yenilenmektedir. Asker arkadaşlarım! Her biriniz birbirinizden daha mert, cesur kahraman vatan evladısınız. Ülkemiz yiğidin harman olduğu bir yerdir. Sizler bu milletin göz bebeği kahramanlar ve dünyanın hayran kaldığı vatan evlatlarıdır. Sizler, atalarımızın bize emanet ettiği bu vatani bir bütün olarak koruyup kollayarak gelecek nesillere emanet edeceksiniz. Sizin yolunuz, bizim yolumuzdur. Elinde silah, dilinde Allah'ın sözü ile bu vatan uğruna şehit olan aziz şehitlerimizin ruhları şad olsun. Bir gün yurdumuzu savunmak zorunda kalırsak bütün dünya bir kez daha sizin kahramanlığınızı hayret ve gıptayla seyredecektir. Bağımsızlık ancak onu fedakâr bir şekilde hak eden milletin hakkıdır. Kahraman Kayserililer; fedakâr askerler, hepimizin Zafer Bayramını en içten dileklerle kutluyorum"* (Hâkimiyet, "Zafer Bayramı Yurdun Her Yerinde Parlak Bir Şekilde Kutlandı", "30 Ağustos'un Manası", 31 Ağustos 1956: 1, 4).

G. 1957 YILI KAYSERİ'DE ZAFER BAYRAMI KUTLAMALARI

Bu yılki Zafer Bayramı kutlamaları 30 Ağustos'un 35 yıl dönümüne denk gelmiştir. Hâkimiyet gazetesinde, 1957 yılı Zafer Bayramı, merasim, tören ve kutlamalarıyla ilgili şu ifadeler yer vermiştir. Vali Muavini, 8. Kolordu Komutanı Hüseyin Ataman, Belediye Reisi Şahap Sicimoğlu, askerler, öğrenciler ve vatandaşların katılımıyla Zafer Bayramı, Cumhuriyet Meydanı'nda kutlanmıştır. Vatandaşlar, Zafer Bayramı 35. yıl dönümü kutlamalarına yoğun bir ilgi göstermiştir. 8. Kolordu Komutanı ve Garnizon Komutanlığı'ndan genç bir subay günün anlam ve önemi belirten birer konuşma yapmıştır. Öğrenciler, askerler ve dernekler tören sonunda geçit resmi düzenlenmiştir. 30 Ağustos günü şehir bayraklarla donatılmıştı. Askerler Zafer Bayramı dolayısıyla akşam Fener alayı düzenlenmiştir. 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle hitapta bulunan Kolordu Komutanı Korgeneral Hüseyin Ataman, etkili bir konuşma yapmıştır. Kolordu Komutanı Korgeneral Hüseyin Ataman'ın konuşması, şu şekildeydi: *"Kıymetli arkadaşlar, Muhterem Kayserililer, Asker arkadaşlarım! Mustafa Kemal ve silah arkadaşları eşsiz bir kahramanlık örneği göstererek bu vatanın istiklalini sağlamış ve Cumhuriyeti kurarak bu vatani bize emanet etmiştir. Türk milleti, ordusuyla el ele vererek mağrur ve zalim düşmanı yenmiş; vatanını, bayrağını, haysiyetini ve istiklalini elde etmiştir. Askerlerimizin, subaylarımızın sevgi, saygı muhabbeti ve güveni sayesinde Başkomutanlık Meydan Muharebesi, kazanılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Büyük Taarruzun planlayıcısı ve uygulayıcısı olarak, ordumuzun düşmanı imha edecek yerini ve saatini tayin ederek, bu muharebenin kazılmasını*

sağlamıştır. Bu şanlı ve eşsiz zaferin yıl dönümü münasebetiyle Mustafa Kemal Atatürk’ün müstesna kudretli ruhu önünde sevgi ve saygı ile eğiliyor, aziz şehitlerimizi rahmet ve minnetle anıyorum. Vatanımızı, milletimizi düşman işgalinden kurtaran kahraman ordumuza bundan sonra da ikbalde parlak zaferler diliyorum” (Hâkimiyet, “30 Ağustos Münasebetiyle Kolordu Komutanının Konuşması”, 2 Eylül 1957: 1, 4).

Ğ. 1958 YILI ZAFER BAYRAMI KUTLAMALARI

Hâkimiyet gazetesi, 30 Ağustos 1958 yılı Zafer Bayramı, hazırlıklarına değinmiştir. Hâkimiyet gazetesinde yer alan habere göre: 30 Ağustos Zaferi’nin 36’ıncı yıl dönümü şehrimizde parlak merasimle kutlanacaktır. Şehrimizde günler öncesinden Zafer Bayramı hazırlıklar başlamış olup, şehrin her tarafı bayraklarla süslenmiştir. 30 Ağustos Zafer Bayramı programına göre, 30 Ağustos Cumartesi günü saat: 09:00’dan itibaren 8. Kolordu Kumandanı bayram tebriklerini kabul edecekti. Zafer Bayramı merasimi ve kutlamaları saat: 10:00’da Cumhuriyet Meydanı’nda başlayacaktı. Cumhuriyet Meydanı, Zafer Bayramı için hazırlıklar tüm hızıyla devam etmekte olup, Cumhuriyet Meydanı’na zafer takı ve şeref tribünü konulmuştur. Garnizon Komutanlığı, akşam ordu evinde düzenlenmeyeceği davet için harılanmaktadır. Askerler, fener alayı için hazırlıklarını tamamlamıştır. (Hâkimiyet, “Zafer Bayramı Hazırlıkları”, 26 Ağustos 1958: 1).

Zafer Bayramı, önceki yıllar olduğu gibi bu yıl da büyük bir sevinç içerisinde kutlanmıştır. Hâkimiyet gazetesi, Zafer Bayramına sayfalarında geniş bir şekilde yer vermiştir. Gazetede yer alan habere göre Zafer Bayramının tüm yurttan ve Kayseri’de çeşitli programlar düzenlenerek gerçekleştirildiği görülmektedir. Türk milletinin hürriyet ve bağımsızlığını tüm dünyaya kabul ettirdiği, şerefli tarihimize bir övünç kaynağı olarak bıraktığı 30 Ağustos Zafer Bayramı’nın, bugün 36 yılı dönümünü kutluyoruz. Ankara Vaizi Halil ASLANGÜL, duydu ve hislerini belirtmek için Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile ilgili bir köşe yazısı kaleme almıştır. Hâkimiyet gazetesi, Ankara Vaizi Halil ASLANGÜL’ün köşe yazısına yer vermiştir. Ankara Vaizi Halil ASLANGÜL’ün kaleme aldığı köşe yazısında şu ifadeler yer almıştır: “36. yılını kutladığımız 30 Ağustos Zafer Bayramı, şanlı tarihimizin şeref kaynağı, milletimizin iftihar madalyasıdır. İnsanlık kadar engin şerefli bir maziye dünyalar kadar zengin bir geçmişe sahip olan aziz milletimiz, Birinci Cihan Harbinde yenilen devletler safında yer almıştır. Bu nedendir ki yurdumuzun her tarafı işgale uğramış, İstanbul işgal edilmiş, padişah kaçmış, Yunanlılar İzmir’e asker çıkarmıştır. Vaziyet tarihte eşi benzeri görülmemiş bir fecaat arz etmekteydi. Ancak milletimizin zor ve acı günlerinde ümitsizliğe kapılmamıştır. Milletimiz, kendisini aydınlığa çıkacak şanlı bir zaferle inanmıştır. Mehmet Akif Ersoy, şu dizelerle milletimizin duygularına tercüman olmuştur. Doğacaktır sana vadettiğin günler hakkın. Kim bilir belki yarın belki yarından da yakın. Türk milleti, Atasının etrafında toplanarak yuvasına saldıran bir aslan hışmıyla kükreyerek, düşmana saldırmıştır. Yine de Türk milleti, bu yük zaferi kolay elde etmemiştir. Türk milleti, modern silahlarla donatılmış bir düşman karşısında; kadınıyla, çoluğuyla çoğuyla, genciyle, yaşlısıyla düşmanı Sakarya’da perişan etmiştir. En sonunda Türk milleti, Allah’ın inayetiyle Başkomutanlık Meydan Muharebesi’nde düşmanı denize dökmüştür. Memleket düşmandan işgalinden kurtarıldıktan sonra kapitülasyonlar kaldırılmış, millet idaresine dayanan yeni bir devlet kurulmuştur. Geçmişini kahramanlıklarla dolu olan Türk milleti, Malazgirt, Kosova ve Niğbolu Meydan Muharebesini, Çanakkale Savaşını ve Başkomutanlık Meydan Muharebesini kazanarak adını tarihin altın sayfalarına yazdırmıştır. Düşman, Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile Türk halkının ölümü göze alarak vatanını ve bağımsızlığını teslim etmeyeceğini anlamıştır. Türkler olmasa,

tarikh ne yazacaktı? Tarih, Türklerin şanlı zaferleriyle yeniden yazılmıştır. Günümüzde Türk milleti he zamankinden daha müreffeh, Türk ordusu her zamankinden daha modern silahlarla donatılmış bir haldedir. Türker, Kore’de kızıl yangını söndürmüştür. Günümüzde Kıbrıs’ta silahsız, masum vatandaşlarımıza saldırılar yapılmakta. Türk ordusu, gün gelecek bunun hesabı da sorulacaktır. 30 Ağustos, millet olarak bizi derinden etkileyen birçok hatıranın canlandığı kahramanlık günüdür. Bu anlamlı günde aziz şehitlerimizi saygıyla, rahmetle anıyor, gazilerimize sağlık ve mutluluk diliyorum. Sözlerimi Şair Cevdet ASLANGÜL’ün “Mehmetçiğe Sesleniş” adlı şiirinin şu mısralarıyla bitiriyorum:

Ey! Cesur evladı büyük Ata’nın

Ey! İftihar madalyası vatanın

Düşman mı dayanır coşunca kanın

Değil mi bu kan Türk kanı Mehmet” (Hâkimiyet, “Zafer Bayramımız Kutlu Olsun”, “30 Ağustos Zafer Bayramı”, 30 Ağustos 1958: 1-2).

Hâkimiyet gazetesi 1 Eylül 1958 tarihli sayısında Kayseri’de Zafer Bayramı, merasim, tören ve kutlamalarıyla ilgili okuyucularını bilgilendirmiştir. Gazetenin şöyle bir haber yaptığı görülmüştür: Zafer bayramı, memleketin her tarafında olduğu gibi Kayseri’de de anlam ve ehemmiyetine uygun bir biçimde büyük bir merasimle kutlanmıştır. 30 Ağustos Cumartesi günü Kayseri’de parlak bir merasim tertip edilmiştir. 30 Ağustos sabahı saat: 09:00’da Kolordu Komutanı tebrikleri kabul etmiştir. Ardından Vali Ahmet Kınık, Kolordu Komutanı Şeref Konuray ve Belediye Başkanı Şahap Sicimoğlu, Cumhuriyet Meydanına teşrif ederek askerlerin ve vatandaşların bayramını kutlamıştır. Sivil ve askeri erkân, Cumhuriyet Meydanı’nda kendilerine ayrılan bölümde yerlerini aldıktan sonra Zafer Bayramı merasim, tören ve kutlamaları başlamıştır. Protokol mensupları, öğrenciler, vatandaşlar ve askerler, bando eşliğinde hep bir ağızdan saat: 10:00’da İstiklal Marşı okunmuştur. Ardından sivil ve askeri erkân, dernekler, Atatürk anıtına çelenk koymuştur. Bir asteğmen günün anlam ve önemi belirten bir konuşma yapmıştır. Ardından Kolordu Komutanı Şeref Korunay etkileyici bir konuşma yapmıştır. Kolordu Komutanı Şeref Korunay’ın konuşmada: “Kurtuluş Savaşı yıllarında ülkemizin genel durumunu değerlendirmiş, Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile Türkiye Cumhuriyeti adı altında yeni bir devleti kurulduğunu, kurulduğu andan itibaren Türkiye Cumhuriyeti’nin büyük ilerlemeler kaydettiğini belirtmiştir.” 30 Ağustos Zafer Bayramı merasimi ve kutlamaları, asker ve öğrencilerin düzenlediği geçit resminden sonra saat: 12:00’da sona ermiştir. Garnizon Komutanlığı, 30 Ağustos Zafer Bayramı akşamı ordu evinde bir davet vermiş ve askerler fener alayı düzenlemiştir. Her yıl olduğu gibi bu yılda Zafer Bayramı günü şehir ışıklandırmış, bayraklarla donatılmıştır (Hâkimiyet, 30 Ağustos Zafer Bayramı Neşe İçinde Kutlandı”, 1 Eylül 1958: 1).

H. 1959 YILI ZAFER BAYRAMI KUTLAMALARI

1926 yılından itibaren Kayseri’de kutlanmaya başlayan 30 Ağustos Zafer Bayramı, 1959 yılında da milli bir bayram olarak kutlanmıştır. Hâkimiyet gazetesi, 30 Ağustos Zafer Bayramı öncesi yapılan hazırlıklara değinmiştir. Yaşlaşmakta olan 30 Ağustos Zafer Bayramı dolayısıyla şehirde yapılan hazırlıklara hız verilmiştir. Bu doğrultuda 30 Ağustos Zafer Bayramı için şu hazırlıklar yapıldı: Zafer

Bayramı hazırlıklarının tertip edilmesi için bir komite kuruldu. Komite, bugünlerde çalışmalarını tamamlayarak, Zafer Bayramı programını ilan edecekti. Öte yandan 30 Ağustos Zafer Bayramı’nın daha görkemli bir şekilde kutlanması için bütün hazırlıklar yapılacak ve gerekli tedbirler alınacaktı (Hâkimiyet, “Zafer Bayramı Hazırlıkları İlerliyor”, 25 Ağustos 1959: 1).

Gazeteden 30 Ağustos Zafer Bayramı tören ve kutlamalarının şu şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır. Tarih boyunca büyük milletimizin özünü teşkil eden ve milletimizin aziz varlığı, milli gururu ve iftihar kaynağı olan kahraman ordumuz, Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile adını tarihe altın harflerle yazdırmıştır. Zafer Bayramının 37’inci yıl dönümü, yurdun her bir yerinde ve şehrimizde büyük bir heyecan ve sevinçle kutlanmıştır. Milletimiz, bu zaferin emsalsiz ve biricik kumandanı Gazi Mustafa Kemal’in huzurunda huşuyla eğilerek, Büyük Zaferin kazanılması uğrunda şehit olan kahramanları ve gazileri derin bir hisle anmıştır. Bu mutlu gün münasebetiyle Cumartesi günü öğleden itibaren şehir baştanbaşa bayraklarla donatılmıştır. Kayserililer, sabahın erken saatlerinde ordumuzun geçit resmini seyretmek için Cumhuriyet Meydanı’na akın etmiştir. Vali Ahmet Kınık, Belediye Reisi ve Yurtiçi Bölge Komutanı Nazmi Ergüneş, saat: 10:00’da Cumhuriyet Meydanına gelerek halkın ve ordunun bayramını kutlamıştır. 30 Ağustos Zafer Bayramı töreni plaktan çalınan İstiklal Marşı’nın okunmasıyla başlanmıştır. Vali, Belediye Reisi, Yurtiçi Bölge Komutanı, daire müdürleri, dernekler, Atatürk anıtına çelenk bırakmıştır. Genç bir subay günün anlam ve önemini belirten etkileyici bir konuşma yapmıştır. Büyük bir tezahüratla kürsüye gelen Yurtiçi Bölge Komutanı Nazmi Ergüneş, 30 Ağustos Zaferine yaraşır bir konuşma yapmıştır. 30 Ağustos töreni ordu ve öğrencilerin geçit resmi ile sona ermiştir. Askerler, gece Fener alayı düzenleyerek, şehir rengârenk ışıklarla donatılmıştır (Hâkimiyet, “Zafer Bayramı Heyecanla Kutlandı”, 31 Ağustos 1959: 1, 4).

Bununla beraber gazete, 30 Ağustos Zaferi Bayramı ile bir köşe yazısı yayınlamıştır. Köşe yazısında şu ifadelerin yer aldığı görülmektedir: “Milletçe 37. Yılımı kutladığımız (30 Ağustos Zafer Bayramı), milli kahramanlığımızın altın destanıdır. Fertlerin hayatında olduğu gibi milletlerin hayatında da bir takım acı hatıralar, yer almıştır. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ordunun elinden silahları alınmış ve dağıtılmıştı. Milletimiz ümitsizliğe çaresizliğe düştüğü anda bile Allah’ın kendisine yardım edeceğine inanmıştır. Türk milleti, Allahın yardımı ve inayetiyle yeniden kükremesini bilmiştir. Türk milleti, aziz Atatürk’ün etrafından toplanarak, tüm gücüyle istiklali için mücadele etmiştir. Türk milleti, zorlu ve meşakkatli bir süreçten sonra istiklaline ve vatanına kavuşmuştur. Türk milleti, uzun, çetin ve yorucu bir mücadelenin ardından 30 Ağustos Zaferi ile vatanın düşmandan işgalinden kurtarmıştır. Bu nedenle 30 Ağustos Zaferi, Türk halkının şanlı bir zafer olarak tarihte geçmiştir. (Türkler olmasa tarih ne yazacaktı?) sorusu gibi (Kore’de Türk Tugayı olmasaydı, Birleşmiş Milletler ne yapacaktı?) soru sorulamaya başlanmıştır. 30 Ağustos Zaferi, Osmanlı Devleti’ni sona erdirmiş, Türkiye Cumhuriyeti’ni kurdurmuştur. Günümüzde Türk ordusu, dosta güven düşmana korku salmak için güçlenmeye devam emektedir. Türk ordusu, her zamanki gibi vatanını müdafaa etmeye devam etmektedir. Türk Tugayı, Kore’de kahramanlık örneği göstererek Birleşmiş Milletlerin ve dünyanın güvenine layık olmuştur. Bu büyük ve önemli günde aziz gazi ve şehitlerimizi saygı ve minnetle anıyor, Zafer Bayramının milletimize kutlu olmasını diliyorum” (Hâkimiyet, “Zafer Bayramı”, 1 Eylül 1959: 1-2).

Sonuç

Başkomutanlık Meydan Muharebesi, Anadolu coğrafyasında Türker'in yeni bir devlet kurmasını ve bağımsızlığını kazanmasını sağlamıştır. Türk Ordusu, 30 Ağustos 1922'de Yunan kuvvetlerini tamamen bertaraf ederek kazanmış olduğu bu zafer, 30 Ağustos Zaferi olarak tarihe geçmiştir. 30 Ağustos Zaferi, 1926 yıldan itibaren ülkemizde milli bir bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır. Bu çalışmada 1930-1945 ve 1952-1959 yıllarında Kayseri'de Zafer Bayramı merasim ve tören ve kutlamalarına değinilmiştir. Bu araştırma makalesi ile Kayseri özelinde Zafer Bayramı tören, merasim ve kutlamalarına halkın, ordunun yetkililerin yaklaşımı ortaya konulmuştur. Bu makalede 1930-1945 ve 1952-1959 yıllarında Kayseri'de Zafer Bayramı, merasim, tören ve kutlamalarına yer veren Kayseri gazetesi, İstiklal gazetesi ve Hâkimiyet gazetesinden yararlanılmıştır. Kayseri gazetesi, İstiklal gazetesi ve Hâkimiyet gazetesi, Kayserililerin milli hislerine tercüman olmak, halkın vatanseverlik duygusunu artırmak, 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın önemini belirtmek için Zafer Bayramı merasim, tören ve kutlamalarına geniş bir şekilde yer verdiği görülmüştür.

Kayseri gazetesi, İstiklal gazetesi ve Hâkimiyet gazetesini esas alarak yaptığımız bu çalışmada, 1930-1945 ve 1952-1959 yıllarında Kayseri'de 30 Ağustos Zafer Bayramının halkın, öğrencilerin, askerlerin, kamu görevlilerinin katılımıyla geniş katılımlı bir bayram olarak kutlandığı görülmüştür. 1952 yılından önce Kayseri'de Zafer Bayramının, hem Cumhuriyet Meydanı'nda hem de Halkevi'nde düzenlenen programla kutlandığı anlaşılmıştır. Kayseri Halkevi, 1932 yılından itibaren Zafer Bayramına ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Kayseri Halkevi, 30 Ağustos günü gösteriler, konferanslar düzenlemiştir. 1951 yılında halkevlerinin kapatılması üzerine Zafer Bayramı, yalnız Cumhuriyet Meydanı'nda kutlanmıştır. Tek Parti döneminde 30 Ağustos Zafer Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı gibi milli bayramlara ev sahipliği yapan Halkevleri, milli ve manevi değerlerin yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılmasında önemli görevler üstlenmiştir.

Kayseri'de 1930-1945 ve 1952-1959 yıllarında yapılan 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları Kolordu Komutanlığı himayesinde Cumhuriyet Meydanında ve Garnizon Komutanlığında gerçekleştirilmiştir. Gündüz merasimi ve kutlamalarının bir program dâhilinde, halkın, öğrencilerin, askerlerin, mülki idare amirlerinin katılımıyla Cumhuriyet Meydanı'nda yapılmıştır. Zafer Bayramı tören ve kutlamaları, askeri bando veya taş plaktan çalınan İstiklal Marşı'nın okunmasıyla başlamıştır. 30 Ağustos Zafer Bayramı nedeniyle sivil ve askeri erkân, dernekler Atatürk anıtına çelenk bırakmıştır. 30 Ağustos Zafer Bayramı tören, merasim ve kutlamaları ordunun himayesinde yapıldığı için genç subaylar ve Kolordu Komutanı, günün anlam ve önemi belirten konuşmalar yapmıştır. 30 Ağustos Zafer Bayramı'nda vatandaşlar, askerler ve mülki idare amirleri bir araya geldiği için Kolordu Komutanı tarafından verilen mesajlar önemli görülmüştür. 30 Ağustos Zafer Bayramı'nda Kolordu Komutanı; dönemin iç ve dış siyasetinden, yaşanan gelişmelerden, halkın orduya vereceği destekten, bölgesel güvenlik arayışlarından, Kayseri'nin yerel sorunlarından, Başkomutanlık Meydan Muharebesinin öneminden, Mustafa Kemal'in siyasi ve askeri özelliklerinden bahsetmiştir.

Sonuç olarak 1930-1945 ve 1952-1959 yıllarında yapılan 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları; Kayserililerin vatan ve millet sevgisini arttırmış, Atatürk İlke ve İnkıplalarını benimsemesini sağlamış, milli bilinç ve şuurunu tazelemiş, milli birlik ve beraberliğini güçlendirmiştir. Kayseri gazetesi, İstiklal

gazetesi ve Hâkimiyet gazetesinde yer alan haberlerden Kayseri basınının 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarına gerek önemi verdiği görülmüştür. Söz konusu gazete haberlerinden halkın ve yetkililerin 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarına gereken önemi verdiği görülmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kutlanmaya başlanan Zafer Bayramı kutlamaları, Türk milletinin milli bilincini ve şuurunu tazelemeye devam etmekte olup, bu milli şuurunu gelecek nesillere aktarılmaya devam etmektedir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmada etik kurul izni gerekmemektedir.

Kaynakça

- Altuncuoğlu, N. & Saydan, İ. A. (2015). Kayseri Vilayet Gazetesi ekseninde Cumhuriyetin ilk yıllarında Kayseri’de Zafer Bayramı kutlamaları. *Erciyes Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (39): 146.
- Akgümüş, M. (2023). *Demokrat Parti Dönemi’nde Kayseri (1950-1960)*. (Yayınlanmış doktora tezi) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şanal, M. (2006). Atatürk Döneminde Kayseri Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 22 (39): 292.
- Tuncel, B. (1972). *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferi’nin İlk Kutlanması*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Turan, Ş. (2002). *Türk Devrim Tarihi 3. Kitap*. Bilgi Yayınevi.

İncelenen Gazeteler

- Hâkimiyet gazetesinin 1 Eylül 1953 tarihli sayısı.
- Hâkimiyet gazetesinin 30 Ağustos 1955 tarihli sayısı.
- Hâkimiyet gazetesinin 31 Ağustos 1955 tarihli sayısı.
- Hâkimiyet gazetesinin 31 Ağustos 1956 tarihli sayısı.
- Hâkimiyet gazetesinin 2 Eylül 1957 tarihli sayısı.
- Hâkimiyet gazetesinin 26 Ağustos 1958 tarihli sayısı.
- Hâkimiyet gazetesinin 30 Ağustos 1958 tarihli sayısı.
- Hâkimiyet gazetesinin 1 Eylül 1958 tarihli sayısı.
- Hâkimiyet gazetesinin 25 Ağustos 1959 tarihli sayısı.
- Hâkimiyet gazetesinin 31 Ağustos 1959 tarihli sayısı.
- Hâkimiyet gazetesinin 1 Eylül 1959 tarihli sayısı.
- İstiklal gazetesinin 29 Ağustos 1952 tarihli sayısı.
- İstiklal gazetesinin 30 Ağustos 1952 tarihli sayısı.
- İstiklal gazetesinin 31 Ağustos 1953 tarihli sayısı.
- İstiklal gazetesinin 30 Ağustos 1954 tarihli sayısı.
- İstiklal gazetesinin 1 Eylül 1954 tarihli sayısı.
- İstiklal gazetesinin 31 Ağustos 1955 tarihli sayısı.
- Kayseri gazetesinin 1 Eylül 1930 tarihli sayısı.
- Kayseri gazetesinin 3 Eylül 1934 tarihli sayısı.
- Kayseri gazetesinin 1 Eylül 1937 tarihli sayısı.
- Kayseri gazetesinin 6 Eylül 1937 tarihli sayısı.
- Kayseri gazetesinin 2 Eylül 1940 tarihli sayısı.
- Kayseri gazetesinin 31 Ağustos 1944 tarihli sayısı.
- Kayseri gazetesinin 3 Eylül 1945 tarihli sayısı.
- Resmi gazetenin 27 Mayıs 1935 tarihli sayısı.
- Resmi gazetenin 20 Haziran 1938 tarihli sayısı.

SOSYAL MEDYADA FENOMEN VE KONSEPT HESAPLARIN ETKİ ALANLARI VE SINIFLANDIRILMALARINA YÖNELİK TWITTER (X) ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

 Alican BİLGİÇ^a

 Vahit İLHAN^b

Öz

Gelişen teknoloji ile yaygınlaşan sosyal medya, beraberinde farklı kesimlere hitap eden önemli kanaat önderlerini, fenomenleri ve içerik üreticilerini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda akıllı telefon, tablet ve bilgisayar kullanan herkesin gündemden haberdar olmak, eğlenmek, bilgi almak, kişisel içeriklerini üretmek gibi farklı amaçlar için kullandıkları sosyal medya platformları, kullanıcılar tarafından takipçi sayılarına göre önemli yerlere konulan kişi ve karakterleri, sosyal medyanın kanaat önderleri konumuna getirmiştir. Sosyal medyanın hızlı etki alanı oluşturma ve takipçilerin nabzını tutarak onlarla kolayca etkileşim kurma gibi özellikleri sayesinde, özellikle fenomen/influencer gibi terimlerle tanımlanan yeni kanaat önderleri ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan enformasyon yoğunluğunda kullanıcılara ilgi alanlarına yönelik bilgi ve görüşler ulaştıran ve belirli bir tema dahilinde paylaşım yapan çok sayıda etkili hesap, takipçi sayısını giderek artırmaktadır. Bu çalışmada, sosyal medya kullanıcıları tarafından takipçi sayısına göre değer atfedilen hesapların ve sayfaların etki alanları araştırılmıştır. Yapılan içerik analizi doğrultusunda belirlenen yüksek takipçiye sahip her hesap ve sayfanın aynı statüde konumlandırılmaması gerektiği ve aralarındaki farklılıklar olduğu belirlenmiştir. İncelenen hesap ve sayfaların amaç ve kullanım biçimlerinin farklılıkları ortaya konularak bu hesaplar, konsept ve fenomen hesaplar olarak sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, Twitter (X), Kanaat önderliği, Konsept hesap, Fenomen.

A RESEARCH ON TWITTER (X) REGARDING THE DOMAINS AND CLASSIFICATIONS OF PHENOMENON AND CONCEPT ACCOUNTS IN SOCIAL MEDIA

Abstract

Social media, which has become widespread with developing technology, has revealed important opinion leaders, phenomena and content producers that appeal to different segments. In this context, social media platforms, which are used by everyone who uses smartphones, tablets and computers for different purposes

* Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürüttüğü " Sosyal Medyada Kanaat Önderleri: Fenomen ve Konsept Hesapların Etki Alanları ve İçerik Üretim Motivasyonları" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

^a Doktora Öğr., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, canali.bilgic@gmail.com

^b Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, vilhan@erciyes.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 09.05.2024, Makale Kabul Tarihi: 07.06.2024

such as being informed about the current situation, having fun, getting information and producing personal content, have made the people and characters, who are placed in important places by the users according to their number of followers, the opinion leaders of social media. Thanks to the features of social media such as quickly creating a sphere of influence and easily interacting with followers by keeping their finger on the pulse, new opinion leaders, especially those defined with terms such as phenomenon/influencer, have emerged. On the other hand, in the information density, many influential accounts that provide users with information and opinions about their interests and share within a certain theme are gradually increasing their number of followers. In this study, the domains of accounts and pages that are valued by social media users according to the number of followers were investigated. In line with the content analysis, it has been determined that every account and page with high followers should not be positioned in the same status and that there are differences between them. By revealing the differences in the purposes and usage styles of the accounts and pages examined, these accounts were classified as concept and phenomenon accounts.

Keywords: Social media, Twitter (X), Opinion leadership, Concept account, Phenomenon.

Giriş

Son 15 yıl içerisinde çok hızlı gelişme kaydeden sosyal medya araçları, gönderileriyle ve özellikleriyle popüler hale gelmiş, kullanıcıları birer içerik üreticisi, paylaşımcısı ve yayıncısına dönüştürmüştür. Öte yandan sosyal medya platformları kişilerin rollerini yansıtırken söz konusu kişiler, bu mecra ve araçlar sayesinde çoğunlukla diğer bireylerin davranışlarını etkileyebilecek izlenimler ve değerlendirmeler oluşturmayı hedeflemektedir (Bozkurt, 2018, s. 408). Toplumun ilgilenmekten keyif aldığı ünlülerin yaşantılarına yakın olma imkânı veren sosyal medya, kullanıcılara ilgi duydukları spor kulüplerinin, siyasi kuruluşların ya da idarecilerinin, sanatçıların ve kendilerine rol model aldıkları tanınmış kişilerin yaşayışlarını yakından takip etme olanağı vermektedir (Bilgiç ve Akyüz, 2020, s. 232). Kendi içeriği ile beğenilme ve hedef kitesine ulaşma arzusunu hayran olduğu ve takip ettiği profillerden kazanan sosyal medya kullanıcısı bireyler, farklı içerik üretimleri ile kendi dünyalarını yaratarak bunu, sosyal medya ile yansıtma olanağı bulmuştur. Gelişen teknoloji ile bu yeni ilgi odağı, günümüz koşullarında sosyal medya ve interneti etkin kullanarak ilgi ve merak uyandırma zeminine dayalı bir yapıya doğru yol almaktadır. (Ceyhan, 2019, s. 2). Ana akım olarak tabir edilen geleneksel medya araçlarının güvenilirliklerinin zayıflaması, topluma hitap etme konusunda dijitalleşmenin sağladığı yeni imkânlar ve alternatif mecraların popülerleşmesi, sosyal medyanın önemini arttırmıştır. İletişimi harekete geçiren merkezler, hedeflenen kitleyle etkileşim kurabilmek adına geleneksel medyayı kullanmak yerine mesajını istenen ve belirlenmiş olan hedefe göndermek için dijital araç ve sosyal medya platformlarına yönelmektedir. Bu araç ve platformlar, kullanıcılarına ölçüm araçları vasıtası ile kolayca ulaşılabilme imkânı sağlamaktadır (Bıçakçı, 2019, s. 75). Günümüzde, gelişen teknolojinin, yaygınlaşan internet kullanımının ve dahası bunları barındıran teknolojik araç ve gereçlerin her yaşta insanın kolaylıkla ulaşabildiği bir ortamda sosyal medya, geleneksel medyanın yerini doldurmakla birlikte onu da gelişime ve çağa ayak uydurmaya zorlamakta, bu bağlamda bir nevi evrim geçirmesine katkı sağlamaktadır. Önceleri eğlence, vakit geçirme aracı olarak hayatımıza giren ve gelişimini bu şekilde hızlandıran sosyal medya, teknolojinin ve dijital medyanın güçlenmesiyle birlikte artık tüm markaların, şirketlerin, hatta devletlerin, ulusal ve uluslararası kamuoyunun, spor kulüplerinin, sanatçıların, kısaca kendine özgü bir hedef kitlesi bulunan her oluşumun önem verdiği bir mecra, bir araç haline gelmiştir. Popüler sosyal

medya platformları arasında ağırlıklı olarak yazılı ve görsel içerikler barındırmasından dolayı daha çok gündemi takip etme isteğinde olan insanların kullandığı bir mecra haline gelen X (Twitter); devlet başkanlarının, siyasi parti liderlerinin, kamuoyuna mal olmuş kurum ve kuruluşların, spor kulüplerinin ve sivil toplum kuruluşlarının bilgi paylaşımında ilk sıraya koydukları, seçim stratejileri kapsamında kampanyaların yürütüldüğü, etkisi herkesçe kabul görmüş bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır (Darı, 2018, s. 9). Geleneksel medyada sermaye veya devlet kontrolünde olan medya yapısının değişmesi ve ifade özgürlüğünün uluslar lehine yeni bir dönemi başlatması nedeniyle liberal yaklaşım, yeni medya olarak kabul gören sosyal medyaya büyük bir anlam yüklemekte ve değer vermektedir (Bilgiç ve Akyüz, 2020, s. 233). Twitter, geleneksel medyanın da benimseyerek içerisinde var olma amacı taşıdığı, geleneksel medyanın gündemine de doğrudan etki eden bir gündem belirleme aracı konumuna gelmiştir. Bu doğrultuda en hızlı gündem kaynaklarından olan Twitter, yeni adıyla X¹, birçok geleneksel medya kuruluşunun takipçi artırma çabasına giriştiği, TV kanallarında “Twitter hesabımız” yönlendirmeli ibarelerin bulunmasını sağlayarak popülerliğini gün geçtikçe artırmaktadır.

Literatür taraması sonucunda bütün sosyal medya platformlarında yüksek takipçiye sahip her hesabın aynı şekilde kabul edildiği; subjektif yorumlarla kullanılarak bir takipçi kitlesi kazanan hesaplarla, sabit bir çizgide paylaşım yapan (spor, magazin, tarih, sanat, belgesel, bilim, mizah, haber vb.) hesapların aynı statüde değerlendirildiği ve yalnızca takipçi sayılarının baz alındığı anlaşılmıştır. Bu durumun yeni bir sınıflandırma ile alana katacağı yenilikle birlikte, tüm sosyal medya platformlarında bulunan hesapların değerlendirilebilmesine olanak sağlayacağı öngörülebilmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde sosyal medyanın genel olarak kitle iletişiminde geldiği nokta ve kullanıcılara sunduğu etki oluşturma imkanları literatür taramasıyla ortaya konulmuş, ikinci bölümde ise kanaat önderi olarak da görülen kişi ve hesaplar ile belirli bir tema çerçevesinde paylaşımlar yapan hesapların Türkiye’deki Twitter (X) kullanıcıları arasındaki etki alanları, farklılıkları ve sınıflandırılması içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

1. Sosyal Medyaya Genel Bir Bakış

Sosyal medyayı geleneksel medyadan ayıran dört temel esasın belirlenmesiyle kolaylıkla tanımlanabilen sosyal medya, bu dört esası; programlanabilirlik, bağlantı, popülerlik ve veri ile oluşturmaktadır. Yalnızca sosyal medyayı tanımlamakla kalmayan bu unsurlar, diğer yandan sosyal medyanın sistemsel mekanizmasını ve stratejisini de ortaya koymaktadır (Dijck & Poell, 2013, s. 5). Teknolojik ilerlemelere paralel olarak internetin keşfedilmesiyle hayat bulan bir kavram olan sosyal ağ, insanın var olduğu ve iletişim kurmaya başladığı ilk günden beri kullanılmaktadır. Farklı sosyal ağlar kurarak birbirleriyle iletişime geçen bireyler, günlük hayata dair sıradan konuşmaları içinde barındırmaktadır (Coyle & Vaughn, 2008, s. 13). Geleneksel iletişimin ağ üzerindeki yansıması olan sosyal medya, teknolojik alt yapının ve internet erişiminin sağlandığı sürecin içerisinde gerçekleştirilmesi ile geleneksel medyadan ayrılır (Sajithra & Patil, 2013, s. 69). Ağa bağlanan kullanıcılar, bu iletişim türüne teknolojik gelişmelerle doğru orantılı olan sosyal medya aracılığıyla katılabilmektedir (Tam, 2020, s.11). Daha basit şekilde

¹ Twitter, 23 Temmuz 2023 tarihinde Elon Musk tarafından satın alındıktan bir süre sonra X adını almıştır.

anlaşılabilirliği için sosyal medya, belirli bir takım temel özellikler ile açıklanabilir. Bu temel özellikler, beş başlıkta incelenebilir (Mayfield, 2008, s. 5):

Katılım: “Kaynak-hedef” iletişim sürecine sosyal medyayı kullanarak katkı sağlayan her birey, iletişim sürecini anlaşılır hale getirir.

Açıklık: Bireye; eleştirme, yorum yapma, değerlendirme, beğenme, beğenmeme gibi fırsatlar sunan sosyal medya, geri bildirim için açık bir haldedir.

Diyalog: Sosyal medya, geleneksel medyanın tek düze ve monolog yayın yönteminin aksine, bir diyalog ve karşılıklı etkileşim ağı içinde hareket eder.

Topluluk: Etkili ve hızlı bir biçimde gruplar oluşturmaya zemin hazırlayan sosyal medya, oluşan grubun ortak değerlerde ve ortak amaçta hareket etmesine olanak tanır. Örneğin; karikatür sayfasını takip edenler, bu gruba uygun içerikler paylaşır.

Bağlantılılık: Bir kurumun web sitesinde yer alan uzantılarla sosyal medya hesaplarının bulunduğu platformlara geçiş yapılabilmesi, web sayfaları ve sosyal medya platformları arasında bir bağlantı sağlar.

Yeni iletişim dilleri oluşturabilme yeteneğine sahip sosyal medya ile birlikte mesaj içeriklerinin oluşturulmasında köklü değişimler yaşanmıştır. Yaşam biçimlerini olduğu gibi iletişim süreçlerini de yenileştiren ve değiştiren sosyal medya, gelişimi ve yeniliği sağlayan bir araç haline gelmiştir. (Yengin, 2012, s. 114). Var olmaya başladığı ilk yıllarda daha çok eğlence ve vakit geçirme alanı olarak kabul gören sosyal medya, geleneksel medyanın özelliklerini birebir aldığı gibi, daha sonraki yıllarda çıkan her bir yeni araçla birlikte bunu daha ileriye götürerek medya aracına, yeni bir platforma dönüştürmüştür. Örnek olarak; medyada önem teşkil etmeyen bir durum, sosyal medya platformu Twitter’da gündem haline gelebilmektedir. Halkın, gerçek sorunlarını rahatlıkla paylaştığı Twitter, onun aynı zamanda bir haber platformu olarak kabul edilmesine de olanak sağlamıştır. Sosyal medyada gündem olan bir konuya medyada gerektiği gibi önem verilmediğinde, Twitter’da belli bir süre gündem olması onu, medyanın da değer verdiği bir gündem haline getirebilmektedir. Bu sayede sosyal medya da başlı başına bir gündem malzemesi olarak ana akım medyada gündem olabilmektedir (Tam, 2020, s.10).

Sosyal medya olarak kabul edilen yeni medya araçlarını altı ortak noktada ifade eden Lister ve arkadaşları (2009, s. 13), bunları şu şekilde sıralamıştır:

- Dijitallik
- Sanal olma
- Etkileşim
- Ağ temelli yürütülmesi
- Simülasyonlara aracılık etme
- Birbiriyle entegreli çoklu metinler barındırmasıdır.

Sosyal paylaşım ağları için belirlenen beş madde, bu altı ortak nokta ve özelliklere ek olarak söylenebilir (Tam, 2020, s. 7):

İçerik Oluşturma: Kullanıcıların herhangi bir konuda içerik üretimine olanak sağlayan sosyal medya, kullanıcıya bazen tek bir format (yazı) üzerine, bazen de çoklu içerikler (yazı, video, fotoğraf) olarak içerik üretme imkânı tanır.

Toplumsal Hareketleri Başlatma: Geniş kitleleri de harekete geçirebilme gücüne sahip olan sosyal medya, yalnızca bireyleri etkilemez. Paylaşılan önemli bir içerik, devlet rejimlerini değiştirmeye kadar gidebilir. Arap Baharı sonrasında Libya ve Tunus'ta meydana gelen olaylar, bu duruma örnek gösterilebilir.

Gündem Belirleme: Sosyal medyada oluşturulan gündemler, tıpkı geleneksel medyada olduğu gibi "medya, gündemi belirler" tezini destekler niteliktedir.

Reklam Uygulamalarına Aracılık Etme: Hedef kitlelere, sosyal medyaya kaydolurken istenilen şahsi bilgiler vasıtasıyla daha profesyonel ve kullanıcıya uygun geliştirmelerle ulaşan reklam verenler, sosyal medyayı etkin bir biçimde kullanmaktadır.

Kimlik İnşası: Asosyal bireylerin kendilerini daha rahat ifade edebildiği söylenen sosyal medya, kişiye özgüven vererek yeni bir kimlik yaratmada yardımcı olmakta, böylelikle asosyallikten uzaklaşmasına imkân sağlamaktadır.

Her türlü kontrole ve baskıya karşı iletişimi sansürsüz şekilde gerçekleştirebilmeye olanak sağlayan sosyal medya, kişilerin koşulsuz sahiplendiği bir mecra haline gelmiştir (Demirhan, 2015, s. 109). Bir başka deyişle sosyal medya, bireylerin duygularıyla, ideolojileriyle, psikolojileriyle, sosyolojik reaksiyonlarıyla, karakterlerini oluşturdukları etkenlerle kendi dünyalarını özgürce yansıtılabildikleri, her türlü baskı ve kontrol girişimine karşı tepki koyabildikleri, her konuya özgürce yorum yapabildikleri, bunları yaparken de kendileri gibi düşünen kitlelere hitap etme yöntemlerini kavrayarak hedefledikleri kitlelerin ünlüsü, farkındalık yaratıcı, bir nevi fenomeni olabildiği geniş bir alandır.

2. Sosyal Medya Fenomenliği

Kültürün, sosyal medya kullanıcılarınca üretildiği sosyal medya, katılımcı kültürün oluşmasına ve gelişmesine zemin hazırlamıştır. Web 2.0 ile ortaya çıkan sosyal medyada kullanıcılar, içeriklerini kendileri üreterek katılımcı ve üretici kültürün bir üyesi haline olmuşlardır (Karataş ve Binark, 2016, s. 428). Önceden tüketici konumunda pasif kalan sosyal medya kullanıcıları, aktif hale gelerek üretici pozisyonuna gelmişlerdir (Sezer ve Özcan, 2020). Bu üretkenlik, sosyal medya ünlüsü olma durumunu da kapsamaktadır. Bu sayede tanınırlık ve dikkat çekiciliğe zemin hazırlayan sosyal medya, sosyal medya fenomenliğini ortaya çıkarmıştır. Görünürlük, tanınırlık ve dikkat çekicilik, kitlelerin oluşumunda ve algıların şekillenmesi konusunda etkileyici olmuştur. Bu durum da kişisel markalaşma ve mikro-ünlü olma durumlarını hızlandırmıştır. (Page, 2012, s. 183). Önemli sayılarda takipçisi bulunan, içerikleriyle ve paylaşımlarıyla kendisini takip edenleri etkilemeye çalışan ve bu sebeple diğer kullanıcıların dikkatini çeken kişilere e-etkileyiciler de denilmektedir (Mavnacıoğlu, 2015, s. 117).

YouTube, Twitter, Instagram gibi sosyal medya platformlarında içerik üreterek hayran, yani takipçi kitlesi oluşturmaya çalışan sosyal medya ünlüleri birer mikro-ünlü olarak kabul edilebilir. Bu tanım, çeşitli platformlardan yola çıkılarak türetilmiştir. Mikro-ünlüler yani fenomenler; metin, video, fotoğraf, müzik, kurgu vb. içeriklerle takipçilerine ulaşmaktadırlar. Tüketimden ziyade üretime

dayalı bir alan şeklinde kabul edilen sosyal medya platformları, böylece katılımcı kültürün yayılmasına olanak sağlamaktadır (Tam, 2020, s. 85). Kullanıcılar tarafından sosyal medya platformlarında tıklanıp izlenen, beğenilen ve paylaşılan sosyal medya fenomenleri de bu sayede ünlü sınıfına dahil olmaktadır. Sıradan bireyler olarak kullanıma başlayan sosyal medya kullanıcıları, beğenilerek ve paylaşarak ünlü olabilmektedir. (Nizam ve Salğar, 2018, s. 139). Camgirl adlı platformda yayınlanan 7/24 yayınlarda izleyicilerine yayın yapan genç kadınlar için kullanılmaya başlanılan *sosyal medya fenomeni* kavramı, ilk olarak burada ortaya çıkmıştır (Marwick & Boyd, 2011, s. 141). Türk Dil Kurumu'na göre fenomen kavramı, "herhangi bir özelliği ile dikkat çeken, kitleleri etkileme gücü olan kimse" anlamına gelmektedir (TDK, 2023). 16. yüzyıldan itibaren kullanılan fenomen sözcüğünün kökeni, eski Yunancada *phainomenon* kelimesine dayanmaktadır. Aynı zamanda Oxford Sözlüğü'nde "görüntülenen şey" manasını içermektedir (Sezgin, 2016, s. 2147).

"Sosyal medya fenomeni" kavramı, İngilizce'de "Social Media Influencer" şeklinde kullanılmaktadır. Türkçe karşılık olarak "etkileyici" anlamına gelen bu kavram, İngilizcede daha çok "micro-celebrity" veya "B-list celebrities" biçiminde değerlendirilmektedir (Aslan ve Ünlü, 2016, s. 53). Takipçilerinin ve izleyicilerinin görüş ve tutumlarını tweetlerle, bloglarla ve diğer sosyal medya etkileşim türleriyle şekillendiren sosyal medya fenomenleri, ikna güçleri olan etkileyicilerdir (Freberg vd., 2010, s. 90). Bu bağlamda sosyal medya ünlüleri, etkileyicileri ya da fenomenleri, şüphesiz birer marka konumundadır. Markalaşma kavramı, yalnızca ürünlerde ya da farklı şirketlerde değil, kişilerin de kullandığı bir kavram haline gelmiştir. Bu sayede hatırı sayılır takipçi sayısı ile tanınan fenomenler, birer kişisel marka haline alır. Fenomen ve konsept hesapların sosyal medyada yüksek takipçiye ulaşmasının bir başka nedeni de geleneksel/ana akım medyada üretilen içeriklerin ve kanaat önderi formunu sürekli besleyen programcı, gazeteci, köşe yazarı gibi figürlerin oluşturduğu enformasyon yoğunluğu ve sonucunda ortaya çıkan bilgi/haberden kaçınma davranışlarıdır (Akyüz ve Akpınar, 2023: 19). Özellikle genç kullanıcılar, kendilerine yaşam tarzı ve kullandığı dil açısından daha yakın bulduğu yeni nesil fenomenleri ve ayrıntıdan, derinlikten uzak içerikleri üreten hesapları takip etmeyi yeğlemektedir. Farkına varsın ya da varmasın, her birey aslında bir kişisel markadır. Kişisel markalaşmayı özellikle daha başarılı olmak isteyen girişimciler ve profesyoneller kullanır (Shepherd, 2005; Kaputa, 2011). Bu sebeple sosyal medya kullanımı çerçevesinde kişisel yönde olan ve fenomen olarak tabir edilen bu ünlüler, isimleriyle ya da oluşturdukları takma adlı kimliklerle birer marka haline alarak bağlı olduğu platformda tanınırlığını ve etki alanını artırmaya devam eder. Ancak bu durumun gerçekleşmesi; gündemden siyasete, toplumsal meselelerden spora, sanattan sosyal sorumluluk konularına, takipçisini etkileyebilecek düzeyde birikimle paylaşım yapan ve bunu da kişisel farkındalığı ve karakteriyle ortaya koyan kullanıcılarla, yani fenomenlerle mümkün olur. Bu bağlamda takipçisi yüksek olan fakat kalıp ifadeler, aynı doğrultuda tekrar eden içerikler, belli bir çizgide paylaşım yapan kullanıcılar, bu markalaşma ve fenomen tabirinden uzaktır. Örneğin; bir tarih hesabı, tamamen tarih ile ilgili; bir belgesel hesabı, tamamen belgesel ile ilgili içerikler üretir ve bu alanın dışına çıkamaz. Çıktığı taktirde takipçilerinden tepki alabilir. Çünkü takipçiler onu, yalnızca oluşturduğu konsept ve çizgi nedeniyle takip etmiştir. Dolayısıyla bu tarz hesapların fenomen olmadığını, çok takipçili bir "konsept hesap" olduğunu ortaya koyar. Bu doğrultuda "konsep hesap", kişisel duygu ve düşüncelere yer verilmeyen, belirli bir çizgide ya da konuda (tarih, müzik, sanat, spor, haber vb) paylaşım yapmak zorunda olan; takipçilerin sübjektif yorumlar değil, takip

ediliş amacına ve ilgi alanlarına uygun şekilde paylaşım yapmalarını beklediği bir tür olarak tanımlanabilir.

3. Araştırmanın Metodolojisi

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Alanyazında yapılan inceleme sonucunda tüm sosyal medya platformlarında takipçi sayısı yüksek olan her hesabın genellikle aynı şekilde değerlendirildiği; şahsi ve kişisel yorumlara yer verilen hesaplarla, belirli bir çizgide paylaşım yaparak takipçilerine ulaşan (spor, magazin, tarih, sanat, belgesel, bilim, mizah, haber vb.) hesapların aynı statüde kabul edildiği, yalnızca takipçi sayılarının baz alındığı anlaşılmıştır. Özcan ve Sezer'in (2020) Youtube kullanıcıları üzerine yaptıkları sınıflandırma dışında bir sınıflandırma olmamakla birlikte Twitter ile aynı doğrultuda Instagram gibi platformlarla ilgili bu konuya yönelik bir çalışma bulunmamaktadır. Bu durum yeni bir sınıflandırma ile çalışmanın alana katacağı yeniliğin önemini ortaya koymaktadır. Araştırmayla birlikte, kendi içeriğini üretmeden, farklı kaynaklardan alınan materyaller ile beslenen ve kişisel türde kullanılmayan konsept hesapların; Twitter, Instagram, Tiktok vb. gibi tüm sosyal medya uygulamalarında aynı şekilde değerlendirilebileceği ve ele alınabileceği öngörülebilmektedir.

3.2. Araştırmanın Soruları

Çalışmanın araştırma problemini "sosyal medya platformlarında görülen takipçisi yüksek her hesabın fenomen olup olmadığı" sorusu oluşturmaktadır. Bu bağlamda cevabı aranacak diğer sorular şunlardır:

- Sıradan insanların, sosyal medya platformlarında etki gücü yüksek kişiler haline gelmesinde hangi özellikler etkili olmaktadır?
- Fenomen ve konsept hesapların farklılığını belirleyen etkenler nelerdir?
- Fenomen hesapların paylaşımlarındaki ortak özellikler nelerdir?
- Konsept hesapların paylaşımlarındaki ortak özellikler nelerdir?

3.3. Yöntem ve Örneklem

Çalışmanın evrenini tüm sosyal medya platformlarındaki takipçi sayısı yüksek hesaplar oluşturmaktadır. Ancak araştırmacının zaman kısıtlılığı nedeniyle evrenin tamamına ulaşılması mümkün olmadığı için genelleme yapılmış ve gündemin yoğunlukla takip edildiği X (Twitter) platformu üzerine çalışmanın gerçekleşmesi uygun görülmüştür. Platformda 170 bin ve üzeri takipçisi olan 20 hesap, amaçsal örneklem ile belirlenerek içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu hesapların içerik türlerinin tespit edilmesi için paylaşım sıklığı da göz önüne alınarak 05.11.2023-12.11.2023 dönemini kapsayan bir haftalık süre boyunca yaptıkları paylaşımlar incelenmiştir.

Sistemik veya rastgele seçilen durum örneklerinin, araştırmacının amacı doğrultusunda ele alınması, amaçsal örneklemi oluşturur (Marshall & Rossman, 2014). İlk olarak gelişigüzel yöntemleri kullanarak bir örneklem grubu belirleyen araştırmacı, sonrasında belirlediği bu gruptan çalışmaya en iyi katkıyı sağlayacağını düşündüğü bir alt grubu saptamaktadır (Tashakkori & Teddlie, 2010). Belirlenen bu alt

grup, amaçlı rastgele örneklemdir. Belli grupların araştırma içinde neden seçildiğini açıklayan amaçlı rastgele örneklem, bu sayede inanılabilirliği sağlamaktadır (Creswell, 2013).

Çalışma, nitel bir araştırma olup içerik analizinden faydalanılarak çözümlenmiştir. Hazır kalıpları olmayan içerik analizinin kuralları vardır. Bu kurallar aşamalardan oluşur. Bu aşamalar; “araştırma hedeflerini belirlemek”, “örneklem oluşturulması”, “örneklem bölüneceği kategorilerinin saptanması” ve bu üç aşama kapsamında “betimleme ve yordamın yapılmasıdır (Bilgin, 2014, s. 1-12). Görsel, işitsel, metinsel her çeşit içeriğin daha önce belirlenen kurallar kapsamında sistematik şekilde çözümlenmesinde olanak sunan içerik analizi, herhangi bir iletiye gönderme yapmaya imkân sağlar (Geray, 2014, s.135; Neuman, 2014, s. 466). Koçak ve Arun (2006, s. 22) bu yöntemi “işaretlerin sınıflanması ve bu işaretlerin hangi yargıları içerdiğini ortaya koymak için açıkça formüle edilmiş kurallar ışığında, araştırmacının ortaya koyduğu yargıların bilimsel değerlendirilmesini sağlayan nicel bir araştırma yöntemi” şeklinde tanımlamaktadır. İçerik çözümlenmesinde ise kategorisel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Bu analizin ana amacı, elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Kategorilendirmede iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunların ilki, var olan bir kategori sistemi üzerinden kategorilendirme; ikincisi ise mesaj öğeleri ele alınıp incelendikçe oluşturulan kategorilendirme (Bilgin, 2014, s.14). Çalışmada ikinci yaklaşıma uygun kategorilendirme kullanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma kapsamında bulgular analiz edilirken farklı sosyal medya platformlarında ünlü/fenomen olup Twitter kullanan fenomenler çalışmaya dahil edilmemiş, yalnızca Twitter platformu içerisinde takipçi kazanarak büyüyen fenomenler ve konsept hesaplar ele alınmıştır. Örneğin; 2,3 milyon takipçiye sahip Aykut Elmas (@onudabitirin) Vine uygulaması fenomeni; 850 bin takipçiye sahip Jahrein (@jahreindota), Twitch uygulaması fenomeni olarak Twitter platformuna katılmış ve burada da geniş takipçi kitlelerine ulaşmışlardır. 760 bin takipçiye sahip Tonyukuk (@tonjukuk) ve 1,6 milyon takipçiye sahip Furkan Sarıkaya (@overlokcu12), Twitter’da ünlü ve burada takipçi kitlesi kazanan, bu ünle daha sonra farklı platformlar kullanan fenomen hesaplardır. Belirlenen fenomen/konsept hesapların tamamı, Twitter uygulamasında takipçi sayısı hızla artan, geniş kitlelere ulaşarak fenomen olan hesaplardır. Veriler toplanırken, fenomen ve konsept hesapların retweetleri araştırma kapsamına alınmamıştır. Tweetlerden örnekler paylaşılırken yazım yanlışları var ise dokunulmamış, kullanıcıların paylaştığı şekilde aktarılmıştır.

4. Bulgular

4.1. İncelenen hesaplar

Çalışmada ele alınan hesaplar, takipçi sayıları, hesapların oluşturulma tarihleri ve incelenen dönemdeki paylaşım sayıları tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Twitter (X) Fenomen ve Konsept Hesapları (SocialBlade, 2023)

	Kullanıcı Adı	Takipçi Sayısı	Tweet Sayısı	Hesap Oluşturulma Tarihi
1	@overlokcu12	1.671.299	3.851	Temmuz 2012
2	@darkwebhaber	1.327.015	87.336	Ekim 2018
3	@demarkesports	1.317.598	193.215	Haziran 2013
4	@onderseren	1.076.527	32.992	Aralık 2009
5	@otekidunyali	1.039.601	13.626	Aralık 2009
6	@lordsinov	1.031.201	16.959	Şubat 2010
7	@tonjukuk	760.354	7.096	Nisan 2011
8	@VahsiHayatlar	596.113	2.922	Aralık 2014
9	@KutadguBilim	540.578	1.765	Eylül 2014
10	@GozumdeCanlanir	506.580	3.716	Haziran 2014
11	@Webtekno	490.186	102.964	Aralık 2012
12	@TarihteOan	469.922	2.583	Ekim 2020
13	@MovieGrafMG	387.879	21.018	Ocak 2015
14	@TamgaSanat	382.206	2.352	Eylül 2014
15	@Gezmeliyiz	343.387	1.031	Mart 2013
16	@TamirveTadilat	321.707	600	Kasım 2020
17	@BorsaRessami	222.830	38.138	Aralık 2015
18	@Magazinciyim	198.817	1.755	Eylül 2021
19	@FutbolAnadolu	188.015	39.976	Mayıs 2012
20	@F1tutkumuz	172.165	42.710	Eylül 2017
	Toplam:	13.043.980	616.607	

Araştırma kapsamında Twitter Türkiye’de incelenen 20 fenomen ve konsept hesaptan, 05.11.2023 – 12.11.2023 tarihleri arasında toplam 2053 adet tweet paylaşılmıştır. Hesapların en eski tarihli olanları 2009, en yeni tarihli olanları ise 2020 yılından bu yana paylaşım yapmaktadır. Bu tarihlendirme ele alındığında fenomen olarak belirlenen ve kişisel biçimde kullanılan hesapların tamamı en eski tarihli hesaplardır. Konsept olarak sınıflandırılan hesaplar ise yakın tarihlerde kullanılmaya başlanılmıştır.

Kategorisel analizle incelenen tweetlerde, diğer paylaşımlardan ayırt edici ve ortak noktalardan hareketle sınıflandırmada yapılmıştır. Bir fenomen/konsept hesapta kişisel duygu ve düşünceler ile görüşleri ifade eden tweetler atılıyorsa “kişisel”, belirli bir tema dahilinde paylaşım yapılıyorsa, çeşitli kategoriler belirlenerek sınıflandırma yapılmıştır.

Buna göre ana kategoriler şunlardır: Kişisel (fenomen) hesap, haber, sanat, tarih, belgesel, spor, bilim, hobi, magazin, teknoloji, finans, nostalji ve gezi.

Tablo 2: Twitter (X) Fenomen ve Konsept Hesaplarının Sınıflandırmaları

	Kullanıcı	Kullanıcı Adı	Konsept	Alt Konsept
1	Furkan Sarıkaya	@overlokcu12	Kişisel	-
2	Darkweb Haber	@darkwebhaber	Haber	Genel
3	De Marke	@demarkesports	Haber	Spor
4	Önder Şeren	@onderseren	Kişisel	-
5	Meriç Keskin	@otekidunyali	Kişisel	-
6	Con Sinov	@lordsinov	Kişisel	-
7	Tonyukuk	@tonjukuk	Kişisel	-
8	Vahşi Hayatlar	@VahsiHayatlar	Belgesel	-
9	KutadguBilim	@KutadguBilim	Bilim	-
10	Koskoca Mazi	@GozumdeCanlanir	Nostalji	-
11	Web Tekno	@Webtekno	Teknoloji	-
12	Tarihte O An	@TarihteOan	Tarih	-
13	Movie Graf	@MovieGrafMG	Sanat	Sinema
14	Tamga Sanat	@TamgaSanat	Sanat	-
15	Gezmeliyiz	@Gezmeliyiz	Gezi	-
16	Tamir & Tadilat	@TamirveTadilat	Hobi	-
17	Borsa Ressamı	@BorsaRessami	Finans	Kişisel
18	Türk Magazin Efsaneleri	@Magazinciyim	Magazin	-
19	Futbol Anadolu	@FutbolAnadolu	Spor	Futbol
20	Tutkumuz F1	@F1tutkumuz	Spor	Formula 1

Araştırma kapsamında Twitter Türkiye’de incelenen 20 fenomen/konsept hesabın 05.11.2023–12.11.2023 tarihleri arasındaki paylaşımları ele alındığında, Furkan Sarıkaya’nın (@overlokcu12) 15, Darkweb Haber’in (@darkwebhaber) 609, De Marke’nin (@demarkesports) 636, Önder Şeren’in (@onderseren) 37, Meriç Keskin’in (@otekidunyali) 5, Con Sinov’un (@lordsinov) 149, Tonyukuk’un (@tonjukuk) 46, Vahşi Hayatlar’ın (@VahsiHayatlar) 22, Kutadgu Bilim’in (@KutadguBilim) 27, Koskoca Mazi’nin (@GozumdeCanlanir) 6, Web Tekno’nun (@WebTekno) 82, Tarihte O An’ın (@TarihteOan) 20, Movie Graf’ın (@MovieGrafMG) 50, Tamga Sanat’ın (@TamgaSanat) 12, Gezmeliyiz’in (@Gezmeliyiz) 9, Tamir ve Tadilat’ın (@TamirveTadilat) 14, Borsa Ressamı’nın (@BorsaRessami) 123, Türk Magazin Efsaneleri’nin (@Magazinciyim) 24, Futbol Anadolu’nun (@FutbolAnadolu) 87, Tutkumuz F1’in (@F1Tutkumuz) 80 paylaşımına ulaşılmıştır.

Tablo 3: Twitter (X) Fenomen ve Konsept Hesaplarının Paylaşım Tür ve Sayıları

	Kullanıcı Adı	Metin	Fotoğraf	Video	Yanıt	Toplam
1	@overlokcu12	6	-	1	8	15
2	@darkwebhaber	118	357	134	-	609
3	@demarkesports	329	249	58	-	636
4	@onderseren	14	9	12	2	37
5	@otekidunyali	2	1	1	1	5
6	@lordsinov	78	26	20	25	149
7	@tonjukuk	9	1	4	32	46
8	@VahsiHayatlar	-	7	15	-	22
9	@KutadguBilim	2	11	14	-	27
10	@GozumdeCanlanir	-	4	2	-	6
11	@Webtekno	7	66	9	-	82
12	@TarihteOan	-	20	-	-	20
13	@MovieGrafMG	13	33	4	-	50
14	@TamgaSanat	2	6	4	-	12
15	@Gezmeliyiz	-	4	5	-	9
16	@TamirveTadilat	-	-	14	-	14
17	@BorsaRessami	36	17	1	69	123
18	@Magazinciyim	-	1	23	-	24
19	@FutbolAnadolu	17	50	19	1	87
20	@F1tutkumuz	1	50	29	-	80
	Toplam	634	919	369	138	2053

Twitter Türkiye’de incelenen 20 fenomen/konsept hesabın 05.11.2023 – 12.11.2023 tarihleri arasındaki toplam sınıflandırmalarına bakıldığında en fazla paylaşım yapılan kategoriler; “Haber” türü kapsamında 609 “Genel Haber”, 632 de “Spor Haber” alt konseptleri olmak üzere toplam 1245 adet, “Kişisel” türü kapsamında 252 adet, “Spor” türü kapsamında 80 “Formula 1”, 87 de “Futbol” alt konseptleri olmak üzere toplam 167 paylaşım yapmışlardır.

En az paylaşım yapılan kategoriler ise; “Hobi” kapsamında “14, “Gezi” türü başlığı altında 9, “Nostalji” kapsamında 6 paylaşım olarak belirlenmişlerdir.

Tablo 4: Twitter (X) Fenomen ve Konsept Hesaplarının Paylaşım Tür ve Oranları

	Kullanıcı Adı	Metin	Fotoğraf	Video	Yanıt
1	@overlokcu12	%40	-	%6,66	%53,33
2	@darkwebhaber	%19,37	%58,62	%22	-
3	@demarkesports	%51,72	%39,15	%9,11	-
4	@onderseren	%37,83	%24,32	%32,43	%5,40
5	@otekidunyali	%40	%20	%20	%20
6	@lordsinov	%52,34	%17,44	%13,42	%16,77
7	@tonjukuk	%19,56	%2,17	%8,69	%69,56
8	@VahsiHayatlar	-	%31,81	%68,18	-
9	@KutadguBilim	%7,40	%40,74	%51,85	-
10	@GozumdeCanlanir	-	%66,66	%33,33	-
11	@Webtekno	%8,53	%80,48	%10,97	-
12	@TarihteOan	-	%100	-	-
13	@MovieGrafMG	%26	%66	%8	-
14	@TangaSanat	%16,66	%50	%33,33	-
15	@Gezmeliyiz	-	%44,44	%55,55	-
16	@TamirveTadilat	-	-	%100	-
17	@BorsaRessami	%29,26	%13,82	%0,81	%56,09
18	@Magazinciyim	-	%4,16	%95,83	-
19	@FutbolAnadolu	%19,54	%57,47	%21,83	%1,14
20	@F1tutkumuz	%1,25	%62,5	%36,25	-

Araştırma kapsamında incelenen fenomen ve konsept hesaplar arasındaki en belirgin özellik, metin ve yanıt türü paylaşımları olmuştur. Fenomen hesaplar, kişisel duygu ve düşüncelerini ağırlıklı olarak metin üzerinden paylaşmış, kendilerine gelen yorumlara da yanıt vererek takipçileriyle etkileşim içinde olmuşlardır. Tonyukuk (@tonjukuk), kendi içerik türü içerisinde en çok metin paylaşımı yaparken, incelenen hesaplar arasında %69,56 oran ile takipçilerine yanıt verme oranı en yüksek olan fenomen hesap olmuştur. Onu, %56,09 ile “finans” konsepti içerisinde alt konsept bir fenomen olan Borsa Ressamı (@BorsaRessamı) ve kendi paylaşım türü içerisinde %40 metin ve %53,33 yanıt türü oranı ile paylaşım yapan Furkan Sarıkaya (@overlokcu12) takip etmiştir. Öte yandan metin türü paylaşımı yapmadan, yalnızca fotoğraf ve video paylaşımı yaparak kendi konsept çizgisinde kalan Tarihte O An (@TarihteOan) %100 fotoğraf, Tamir ve Tadilat (@TamirveTadilat) %100 video ve Türk Magazin Efsaneleri (@magazinciyim) %95,83 video ile %4,16 fotoğraf paylaşım oranı ile takipçilerine yanıt vermemiş, etkileşim içine girmemişlerdir.

Hesapların tweet içerik çeşitlerinin ağırlıklı olarak “haber” ve “kişisel” türlere ait olduğu gözlemlenmektedir. “Kişisel” içerik türü paylaşımında bulunan hesaplar “fenomen”, kişisel içerik türü dışında kalan ve belirli bir konseptte ve çizgide içerik paylaşmak zorunda olan hesapların tamamı ise kendilerine ait konseptleriyle birlikte “konsept hesaplar” biçiminde sınıflandırılabilirler.

Fenomenler, birden fazla içerik türünde (karma) paylaşım yapabilir, gündeme göre haber, hobi ve kişisel uğraşlarına göre tarih, sanat, film, dizi, sinema vb. gibi paylaşımlarda bulunabilmektedirler. Karma paylaşım türü dışında belirli bir çizgide ve içerik sınıfı üzerinde paylaşım yapan hesapların tamamı konsept hesap sınıflandırmasına dahil olmaktadır.

Tabloda yer alan fenomenlerden Furkan Sarıkaya (@Overlokcu12), “karma” içerik paylaşımları içerisinde “kişisel” içerik paylaşımları yapmakta, ayrıca ağırlıklı olarak “mizah” içerikli tweetleri de sıklıkla paylaşmaktadır. Fenomen hesaplardan bir diğeri Tonyukuk da (@tonjukuk) “karma” içerik paylaşımlarının yanı sıra “Türk Dünyası” içerik türünde ve “haber” içerik türünde “kişisel” yorumlara dayalı paylaşımlar gerçekleştirmektedir.

Cumhuriyetimizin 100. yılında Süper Kupa finaline yakışacak en güzel yer, “Samsun 19 Mayıs Stadı”dır.

00:07 · 6.11.2023 Konum: Earth · 467B Görüntülenme

umarım iyi yerlere gelir bu arkadaş sese bak be

02:43 · 7.11.2023 · 228B Görüntülenme

Şekil:1

Şekil:2

Tabloda yer alan konsept hesaplardan Kutadgu Bilim (@KutadguBilim) “Bilim” içerik kategorisinde paylaşımlar yapmaktadır. Bir başka konsept hesap Vahşi Hayatlar (@VahsiHayatlar) ise “Belgesel” içerik kategorisine uygun içerikler paylaşmaktadır.

Kutadgu Bilim
@KutadguBilim

Tesla otopilot sisteminin, ani bir hamleyle kazayı önlediği an.

Kimden: Doğa Ve Bilim

22:04 · 8.11.2023 - konum: Earth · 349B Görüntülenme

Şekil: 3

Vahşi Hayatlar
@VahsiHayatlar

Bir kuğunun suya inışı...

Kimden: Vahşi Hayatlar

23:12 · 7.11.2023 Konum: Earth · 155B Görüntülenme

Şekil: 4

Sonuç ve Değerlendirme

Dünyada yaygınlaşan sosyal medya kullanımı ve internet ünlülerinin sayısının artmasıyla birlikte kanaat önderleri yani fenomenler oluşmuş, bununla birlikte çok sayıda farklı konuda ve konseptte içerik üreten sayfalar da hayatımıza girmiştir. Twitter'ın yoğun şekilde kullanıldığı ve hızla popüleritesini artırdığı Türkiye'de de kanaat önderleri ve çok çeşitli içerik üreticileri, dijital dünyanın sunduklarıyla birlikte varlıklarını daha da sağlamlaştırmaya başlamışlardır.

Çalışmada, Twitter Türkiye'de bir haftalık süreç içinde incelemeye tabi tutulan paylaşımlar arasından elde edilen veriler, sosyal medya kullanan her kullanıcı tarafından bilinen "fenomen" kavramının çeşitlilik gösterdiğini, takipçi sayısı yüksek her hesabın aslında fenomen ya da kanaat önderi olmadığını ortaya koymaktadır. Araştırma süreci boyunca Twitter Türkiye'de ele alınan hesapların yalnızca 5 tanesinin fenomen ya da kanaat önderi kapsamına girdiği (@overlokcu12, @lordsinov, @otekidunyali, @onderseren, @tonjukuk), geri kalan 15 hesabın ise konsept hesap sınıflandırmasına dahil oldukları anlaşılmıştır.

İncelenen hesaplarda en ayırt edici özellik, 5 fenomen hesabın bir kullanıcıya ya da kendilerine gelen yorumlara verdikleri yanıtlarla farklı kullanıcılarla da etkileşime girdikleri, tartıştıkları ya da kişisel duygu ve düşüncelerini paylaştıkları tespiti en ayırt edici özellik olarak öne çıkmaktadır. Diğer taraftan konsept hesap olarak sınıflandırılan 15 hesapta ise takipçilerle etkileşim içine girilmemiş olması dikkat çekmektedir. Konsept hesaplar, kendilerine belirledikleri konsept dahilinde paylaşımlarını yapmışlar ve herhangi bir yoruma ya da tepkiye cevap vermemişlerdir. Buradan yola çıkarak konsept hesapların

enformasyon aracı olarak kullanıldığı, fenomen hesapların ise kullanıcılarla iletişim süreci yönettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Fenomen sınıflandırmasına dahil olan hesapların belirli bir içerik sınırı ya da alışkanlığı yokken konsept hesapların belirli bir sırada paylaşım yaptıkları görülmüştür. Gündemi yakından takip eden “haber” konsepti dışında kalan konsept hesaplar, belirli bir ortalama paylaşımlar yaparken fenomen hesaplar bu konuda daha özgürdür. Gündemi değerlendirmek üzere paylaşım yapan, duygu ve düşüncelerini bu yolla aktaran fenomen hesapların, gündem yoğun olmadığı paylaşımlar yapma gereği duymadıkları anlaşılmıştır. Öte yandan konsept hesaplar, süreklilik içeren bir çizgide paylaşımlarına devam etmiştir.

Fenomen hesaplar kişisel görüş ve duygulara yer verdikleri için salt metin üzerinden paylaşımlar yaparken konsept hesaplar, ağırlıklı olarak görselleri; video ve fotoğrafları tercih etmek durumunda kalmıştır.

Öte yandan fenomen hesapların belirli bir çizgide paylaşım yapmama özgürlüğüne sahip oluşlarına zıt olarak bir konseptin fenomen hesabının da olabileceği, bu “konsept fenomen” hesabın kendisine belirlediği bir konseptte paylaşımlar yaparken kişisel duygu ve düşüncelere yer verdiği görülmüştür. Kendisine borsa alanında bir konsept belirleyen Borsa Ressamı @BorsaRessami hesabı, borsa konsepti kategorisi içerisinde kişisel görüşlerini paylaşan, takipçileriyle etkileşim içerisinde olan, kendisine yöneltilen soruları yanıtlayan fakat borsa konusu dışına çıkmayan bir alt konsept, “konsept fenomen” konumunda değerlendirilmiştir.

Yapılan incelemeler sonucunda konsept hesapların daha sistemli paylaşımlar yaptığı, hedef kitlelerinin daha kısıtlı olduğu görülmüştür. Bu hesapların, kendi ilgi alanlarına dönük enformasyon arayışında olan kullanıcılara önemli kolaylık sağladığı düşünülmektedir. Diğer yandan fenomen hesapların sistemsiz ve gelişigüzel paylaşımlar yaptığı, belirli bir ilgi alanının yanı sıra çok çeşitli alanlara ve gündem konularına sübjektif yorumlardan hareket ederek daha çok kişisel paylaşımlarda buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçtan yola çıkılarak, çok takipçili konsept hesapların etkileşim, kitlelere yön verme, kanaat önderi olma durumlarının söz konusu olmadığı belirlenmiştir. Fenomen hesapların ise gündeme ya da olaylara getirdikleri sübjektif yorum ve paylaşımlarla, düşüncelerine ortak olarak ya da yakınlık hissederek takip eden kendi kitlelerini etkileyebildiği, kendisi gibi düşünüldüğünün bilincinde olan takipçiler tarafından desteklenerek ortak bir etkileşim içine girildiği anlaşılmıştır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmada etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akyüz, S. S. & Akpınar, G. (2023). Sosyal medyada enformasyon yoğunluğu ve haberden kaçınma davranışları üzerine bir araştırma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 1-22.
- Aziz, A. (2020). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Nobel Yayınları.
- Aslan, A. & Ünlü, D., G. (2016). Instagram fenomenleri ve reklam ilişkisi: Instagram fenomenlerinin gözünden bir değerlendirme, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 41-65.
- Bıçakçı, B. (2019). Post-truth çağında halkla ilişkilerin hakikat yöneticiliği rolü: Gıda ve beslenme alanındaki yalan haberlere yönelik stratejiler. *Kurgu*, 27(4), 61-78.
- Bilgiç, A., & Akyüz, S. S. (2020). Türkiye’de Covid-19 Pandemisi döneminde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın sosyal medya kullanımı: Twitter paylaşımları içerik analizi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (Covid-19 Özel Sayısı), 230-243.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi: Teknikler ve örnek çalışmalar*. Siyasal Kitabevi.
- Boyd, D. (2015). Social media: A Phenomenon to be analyzed. *social media society*, 1(1).
- Bozkurt, Ö. (2018). Sosyal medya ve kültürel yansımaları. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(14), 406-417.
- Ceyhan, A. (2019). Dijital iletişim çağında siyasetin dijitalleşmesi üzerine bir inceleme: Post-truth ve dijital siyasetin sahte haber ekseninde analizi. *Kurgu*, 27(4), 1-17.
- Coyle, C., L. H. Vaughn (2008). “Social networking: Communication revolution or evolution”, *Bell Labs Technical Journal*, 13(2), 13–18.
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. Sage.
- Darı, A. (2018). Sosyal medya ve siyaset: Türkiye’deki siyasi partilerin sosyal medya kullanımı. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-10.
- Demirhan, K. (2015). *Sosyal medya ve siyaset ilişkisinin müzakereci ve agnostik demokrasi yaklaşımları çerçevesinde analizi: Türkiye’de 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde Twitter kullanımı* (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Dijck, J.V., T. Poell (2013). “Understanding social media logic”, *Media and Communication*, 1/1, 2–14.
- Freberg, K. & Graham, K. & McGaughey, K. & Freberg, L., A. (2011). Who are the social media influencers? A study of public perceptions of personality. *Public Relations Review*, 37(1): 90-92.
- Geray, H. (2014). *İletişim alanından örneklerle toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*. Umutepe Yayınları.
- Kaputa, C. (2011). *Sen bir markasın; markanı yarat, fark yarat!*, MediaCat Yayınları.
- Karataş, Ş., M. Binark (2016). Yeni medyada yaratıcı kültür: Troller ve ürünleri ‘caps’ler, *TRT Akademi*, 1/2, 426-448.
- Lister, M., J. Dovey, S. Giddings, I. Grant, K. Kelly, (2009). *New media: A critical introduction* (2. Baskı). Routledge.
- Marshall, C. & Rossman, G. B. (2014). *Designing qualitative research*. Sage.

- Marwick, A. & Boyd, D. (2011). To see and be seen: Celebrity practice on Twitter, *Convergence*, 17(2). 139-158.
- Mavnacıoğlu, K. (2009). İnternette kullanıcıların oluşturduğu ve dağıttığı içeriklerin etik açıdan incelenmesi: Sosyal medya örnekleri. *Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve Etik Sempozyumu*. 63, 72
- Mayfield, A. (2008). *What is social media?* iCrossing, http://www.icrossing.co.uk/fileadmin/uploads/eBooks/What_is_Social_Media_Crossing_ebook.pdf, Acesso em, 3 (11).
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri 2* (Çev. Sedef Özge). Yayın Odası Yayınları.
- Nizam, F. & Salğar, N. Ö. (2018). Yeni medyada tek tıkla şöhret üretimi: İnternet videolarıyla gelen şöhret, Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı Bildiriler Kitabı. (s. 135-147).
- Page, R. (2012). The Linguistics of self-branding and microcelebrity in Twitter: The role of hashtags, *discourse & communication*, 6(2), 181-201.
- Sajithra K., R. Patil (2013). Social Media – History and Components, *Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*, Vol: 7, 69-74.
- Sabuncuoğlu, A. & Gülay, G. (2014). Sosyal medyadaki yeni kanaat önderlerinin birer reklam aracı olarak kullanımı: Twitter fenomenleri üzerine bir araştırma, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (38).
- Sezer, N. & Özcan, Z. (2020). Yeni bir sınıflandırma çalışması olarak sosyal medya fenomenlerinin paylaşımda buldukları içerik türlerine göre sınıflandırılması: Youtube örneği, *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 17(7), 109-136.
- Sezgin, A., A. (2016). Türkiye’de instagram fenomenleri: Sosyal paylaşım ağlarında inşa edilen yaşamların kültürel analizi, *Journal of International Social Research*, 9(43).
- Shepherd, I.D.F., (2005). From cattle and coke to Charlie: Meeting the challenge of self marketing and personal branding. *Journal of Marketing Management*, 21(5-6), 589-606. 10.1362/0267257054307381
- SocialBlade (2023, Kasım 11). Social Blade. <https://socialblade.com/twitter/user> adresinden alındı.
- Tashakkori, A. & Teddlie, C. (2010). *Sage Handbook Of Mixed Methods in Social & Behavioral Research (2nd Ed.)*. Sage.
- Tam, S. (2020). *Sosyal medya kullanım motivasyonlarının, sosyal medya fenomenlerinin kanaat önderliği rolü üzerine etkisi*. (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TDK (2023). Türk dil kurumu sözlükleri, sozluk.gov.tr. 11 Kasım 2023 tarihinde sozluk.gov.tr adresinden alındı.
- Yengin, D. (2012). *Dijital oyunlarda şiddet*. Beta Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA YÖNELİK UYGULANAN DEĞERLER EĞİTİMİ FAALİYETLERİNİN ÖĞRETİCİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ: KAYSERİ VE NEVŞEHİR ÖRNEĞİ*

 Kaşif ORHAN^a

 Süleyman AKYÜREK^b

Öz

Kurum bakımı altında yaşayan çocuklar bazı yönlerle akranlarından ayrılmaktadır. Bu farklılık aile ve toplum ilişkilerinde uyum sağlamada, değer yargılarının oluşması gibi konularda yoksunluk çekmeleriyle kendini göstermektedir. Bu durum korunmaya muhtaç çocuklara yönelik çok yönlü, nitelikli bir eğitimi beraberinde getirmektedir. Bu ihtiyacın giderilmesi kapsamında değerler eğitimi faaliyetleri yürütülmektedir. Bu araştırma, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik uygulanan değerler eğitimi derslerinin öğretmenler tarafından nasıl değerlendirildiğini ortaya çıkarmaktadır. Araştırma, Kayseri ve Nevşehir olmak üzere iki ilde gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın giriş kısmında korunmaya muhtaç çocuğun kim olduğu ve değer eğitimi ihtiyacı ortaya konmuştur. Buna göre öğretmenler, değerler eğitimini ihtiyaç olarak görmektedirler. Değerler eğitiminin amacı ise çocukların kimsesizlikten kaynaklı eksikliklerini gidermektir. Değerler eğitiminde içerik olarak, kitap ve kitapta yer almayan konular kullanılmaktadır. Değerler eğitimi öğretim sürecinin farklı ilke ve yöntemlerle, etkinlikler ve araç gereçlerle yürütülmesine önem verilmiştir. Bununla birlikte öğretim süreci daha fazla çeşitlendirilebilir, öğretmenlerin pedagojik formasyon ihtiyacı giderilebilir. Değerler eğitiminin ortamı uygun bulunmaktadır. Sürenin artırılması için çeşitli faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Ölçme ve değerlendirme faaliyetleri düzenli olarak gerçekleşmemektedir. Değerler eğitiminde kullanılan kitap yeterli değildir. Son olarak değerler eğitiminin programlı bir şekilde yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değer, Öğretim programı, Kurum bakımı, Korunmaya muhtaç çocuk.

* Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürüttüğü "Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Uygulanan Değerler Eğitimi Faaliyetlerinin Öğretici Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^a Yük. Lis. Öğr., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; Diyanet İşleri Başkanlığı, korhan3896@gmail.com

^b Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, akyureks@erciyes.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 28.03.2024, Makale Kabul Tarihi: 10.06.2024

THE EVALUATION OF VALUES EDUCATION ACTIVITIES FOR CHILDREN IN NEED OF PROTECTION ACCORDING TO THE OPINIONS OF TEACHERS: THE CASE OF KAYSERİ AND NEVŞEHİR

Abstract

Children living under institutional care differ from their peers in a number of ways. This difference is manifested in their lack of adjustment in family-society relations and in the formation of value judgements. This situation requires a multifaceted, qualified education for children in need of protection. In order to meet this need, value education activities are carried out. This study shows how teachers evaluate values education courses for children in need of protection. The research was conducted in two provinces, Kayseri and Nevşehir. It was carried out using the qualitative research method. In the introductory part of the research, the identity of the child in need of protection and the need for values education were revealed. According to this, the teachers see values education as a need. The aim of values education is to overcome the deficiencies of children due to orphanhood. In values education, books and subjects that are not included in the book are used as content. It is important to carry out the teaching process of values education with different principles and methods, activities and tools. However, the teaching process can be further diversified and the need for pedagogical training of teachers can be met. The environment for values education is appropriate. Various factors should be taken into account in order to increase the duration. Measurement and evaluation activities are not carried out regularly. The book used in values education is not sufficient. Finally, it is necessary to carry out values education in a programmed way.

Keywords: Value, Curriculum, Institutional care, A vulnerable child.

Giriş

Aile, evlilik veya kan bağı ile birbirine bağlı bireylerden oluşan ve toplumun temeli kabul edilen en küçük birimdir (Erdem, 2005, s. 147). Aile yetiştirdiği bireylerle topluma yön veren bir özelliğe sahiptir. Bu özelliğin korunarak geliştirilmesi, yapıcı daha nitelikli olabilmesi, aile fertlerine ve o ailede doğan bireylerin nitelikli bir şekilde yetiştirilmesine bağlıdır (Sağlam, 2020, s. 19). Toplumsal alanda baş döndürücü hızıyla etkisini gösteren değişimlerden aile kurumu da payını almış, yapı ve fonksiyonlarında bazı bozulmalar meydana gelmiştir. Bu durum ailenin çocuğu üzerinde yükümlü olduğu sağlık, barınma, eğitim gibi durumları kesintiye uğratmaktadır. Ailenin yoksunluğu veya çocuk üzerindeki bakım ve korunma ihtiyaçlarını karşılamadaki yetersizliği çocuğu korunmaya muhtaç hale getirmektedir.

Korunmaya muhtaç çocuk: Beden, ruh ve ahlak gelişimi ya da kişisel güvenlikleri tehlikede olan; ana ya da babasız veya her ikisi de olmayan, terk edilen, suçun mağduru olarak suça sürüklenip ihmale yahut istismara uğrayan, her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuk şeklinde ifade edilmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 1983, s. 3. madde(c)). Bu belirtilen hususlardan biri veya birkaçının risk altında olması durumunda devlet, tüm imkanlarıyla çocuğu korumaya ve desteklemeye yönelik tedbirleri alır.

Çocuk koruma kanununda koruyucu ve destekleyici tedbirler; çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yöneliktir. Bunun için danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma

destekleri sağlamaktadır (Danış & Kosova, 2018). Bu durum mümkün olmadığı takdirde devlet, çocuğun yaşı ve kuruma geliş şekline göre korunma tedbirini uygular. Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik olarak uygulanan kurum bakım hizmetleri Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) tarafından yürütülmektedir.

Ailesinden kaynaklı herhangi bir sebepten dolayı kurum bakımına alınan çocuğun, yeni bir ortama alışması ve bu ortamı ailesi gibi görmesi de bazı zorluklara neden olmaktadır. Ayrıca önceki yaşantılarında oluşan travmaların onarılması ve gerekli eğitimi alması buradaki çocukları aile yanında yetişenlerden farklı kılmaktadır. Zira içinde bulunduğu çocukluk evresinin temel unsurlarından olan anne babadan birinin veya her ikisinin yoksunluğu çocuğun hayatını etkileyen önemli bir ayrıntıdır. Gelişim döneminde çocuğun fizyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra sorgulamalarının da olduğu gerçeğini kabul edersek, verilecek olan bu cevaplar da gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Bu durum aynı zamanda davranışlarında esas teşkil edeceği değer yargılarını oluşturmaktadır. Çocuk bir bakıma iyi ve kötünün ne olduğunu, davranışların hangi ölçüte göre neden tercih edilebilir veya edilemez olduğunu bu cevaplar rehberliğinde oluşturur. Bu aynı zamanda kişinin hayata uyumunu da sağlamasına yardımcı olur. Zira bu değerlerle bireyler toplum içerisinde yaşamının normlarını öğrenir (Akbalık, 2015, ss. 17-18). Çocuğun bu dönemde savunmasız olması ve titizlikle sürdürülmesi gereken bakıma muhtaçlığı bu çok yönlü eğitimin önemini bir kere daha göstermektedir.

Korunmaya muhtaç çocukların kendi insani yetilerine uygun olarak yetişmesi, toplumla uyumlu olması, içinde bulunduğu süreci anlamlandırabilmesi, milli-manevi değerlere sahip olmasının sağlanması için örgün eğitimlerinin veya kurum içerisinde sağlanan psiko-sosyal desteklerin yanı sıra din eğitiminin ihmal edilmemesi gerekli görülmektedir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018). Bu bağlamda çocuk haklarına dair sözleşmede de ifade edilen; 'taraf devletlerin çocukların din ve vicdan özgürlüklerine saygı gösterilmesi' ve çocuğun yetenekleriyle bağdaşır biçimde yol gösterilmesi ve buna saygı duyulması' ibaresi bu eğitimi destekler niteliktedir (UNICEF, 1998, madde 14). 2828 sayılı yasada sosyal hizmetler: 'Kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü' olarak ifade edilmiştir. Yine aynı kanunda 'korunmaya muhtaç çocukların Türk örf, adet, inanç ve milli ahlakına sahip, kendisine güvenen, insan sevgi ve saygısıyla dolu, Atatürkçü düşünceyle birlikte ilke ve inkılaplarına uygun olarak yetiştirilmelerinin' esas alınması gerektiği belirtilmiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 1983). Çocuklara yönelik bu psikolojik farklılığın ele alınması ve bu yönde eğitimlerin bütüncül şekilde desteklenmesi, 'aile yapısının ve değerlerin korunması, gelecek nesillere sağlıklı biçimde aktarılmasının sağlanması, ailenin güçlendirilmesi, toplumun duyarlı kılınması, koruyucu önleyici sosyal hizmetlerin etkinliğinin artırılması ve yaşanan problemlerin çözümüne katkı sağlanması amacıyla' Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) 'ortak ilgi ve hassasiyetleri çerçevesinde' 2011 yılında iş birliği protokolü yapılmıştır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018); (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019). Bu iş birliği neticesinde kurum bakımındaki çocuklar için değerler eğitiminin de ayrı bir eğitim olarak gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür.

Bu araştırmada korunmaya muhtaç çocuklara yönelik uygulanan değerler eğitimi faaliyetlerinin öğretmenler gözüyle nasıl değerlendirildiğine ilişkin bir çalışma yapılmıştır. “Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik uygulanan değerler eğitimi faaliyetlerinin öğretmenler gözüyle durumu nedir?” sorusu araştırmamızın temel problemini oluşturmaktadır.

Bu problemi ele alırken alana dair diğer çalışmaların da incelenmesi önemli olacaktır. Literatür incelendiğinde korunmaya muhtaç çocuklara dair pek çok çalışma bulunmakla birlikte makalenin hacmi gereği burada yapılan çalışmalardan bazısına yer verilecektir. Alanyazındaki çalışmalardan birisi ‘Kurum Bakımı Altındaki Çocuklara Yönelik Din Hizmetleri- Uygulamalar- Yöntem ve Öneriler’ isimli 2019 yılında hazırlanmış bir araştırma örneği öne çıkmaktadır. Bu araştırmada öğretmenlerin sosyal hizmet kurumlarındaki din eğitimine dair verileri, DİB’in çalışmalarının değerlendirilmesi ve öğretmenlerin pedagojik yaklaşımları hakkında konulara değinilmiştir (Kanca, 2019). Bu araştırma nicel olarak yürütülmesi ve ele aldığı alt problemlerin konumuzdan farklı olması yönüyle ayrılmaktadır.

Literatürde bir diğer çalışma ise ‘Korunmaya Muhtaç Gençlere Yönelik Manevi Destek Çalışmalarında Fırsatlar ve Zorluklar’ isimli makaledir. Araştırmada yazar, din eğitiminin kurum bakımındaki çocuklar için bir fırsat olabileceğini ifade etmiş ve zorlukların ne olduğuna değinmiştir. Kurum bakımı süreci içerisinde gerçekleştirilen din eğitimi faaliyetlerini, öğrenci ve öğretmenleri ele alarak incelemiştir. Katılımcıları yönüyle önemli olan bu araştırmanın ilave sorularla geliştirilmeye açık olduğu söylenebilir (Yılmaz, 2018).

Son olarak dikkate değer bir çalışma ise ‘Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Kurumlardaki Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Din ve Değerler Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma’ adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışma daha çok faaliyetlerde eksik olan ve geliştirilmesi gereken yönler üzerinde durmuş, yapılan hizmet içi çalışmalarına yer vermiştir. Araştırmanın nitel olması yönüyle yeni çalışmalarla geliştirilebileceği ve diğer bulgularla karşılaştırılmaya açık olduğu söylenebilir (Efe, 2022). Nitel araştırmaların kendine özgün olması, birden çok veriyle karşılaştırılarak incelenen duruma özgü genellemelerin yapılmasına izin vermektedir. Bu açıdan bakıldığında alanda yapılacak yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

A. YÖNTEM

Bu makale nitel bir araştırmadır. Veri çeşitliliğinin önemli olduğu bu problemde, değerler eğitiminin mevcut uygulamasının nasıllığı değerlendirilmiş ve bu nedenle nitel araştırma tercih edilmiştir. Problemi betimlemeye ve veri açısından derinlemesine bir yaklaşıma imkân vereceği düşünülerek durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması içerisinde ‘bütüncül çoklu durum çalışması’ tercih edilmiştir (Şimşek & Yıldırım, 2018, s. 73). Araştırma görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiş ve ‘yarı yapılandırılmış açık uçlu’ görüşme türü kullanılmıştır. Araştırma hazırlanırken olası çeşitlilikte zenginlik ve farklılıkları yansıtacak katılımcılarla gerçekleştirilmesine özen gösterilmiştir. Burada ele alınan kurumlar ve muhatap kitle düşünülerek “maksimum çeşitlilik” örnekleme seçilmiştir.

Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu ile sorular hazırlanmıştır. Görüşme formu hazırlanırken açık ve anlaşılır bir dil kullanılmasına özen gösterilmiş, belirlenen sorularla

konunun tüm yönlerinin açığa çıkartılması sağlanmıştır. Görüşme tekniği ile elde edilen bulgular sistematik ve açık bir biçimde betimlenmiş, bulguların yorumlanarak bazı sonuçlara ulaşılmasına çalışılmıştır (Şimşek & Yıldırım, 2018). Görüşmelerin pandemi döneminde yapılmış olması nedeniyle yüz yüze ve online seçeneği açık tutularak öğretmenlerin kendilerini rahat hissedebilecekleri şartların oluşturulmasına özen gösterilmiştir. Yapılan mülakatlar veri kaybına uğramaması adına görüşmenin akabinde yazıya geçirilmiştir.

Bulgularda katılımcı görüşleri betimsel analiz yoluyla ele alınmış kod, tema ve kategoriler oluşturulmuştur. Tema ve kodların metin içerisinde anlaşılması için bulgular kısmında bold renkle yazılarak verilmiştir (Temalar için genellikle bold renk, kodlar içinse italik tercih edilmiştir (Örnek: **anlatım yöntemi**, *örnekler, hikaye, görseller....* kullanılmıştır gibi katılımcı görüşlerinin öncesinde bu şekilde verilmiştir).

Katılımcılar ifade edilirken kişisel bilgileri gizli tutulmuş, K1, K2, ... gibi kodlarla temsil edilmiş ve görüşler bu şekilde verilmiştir. Verilerin yorumlanmasında genel olarak en az iki katılımcı olacak şekilde yer verilmesine özen gösterilmiştir. Katılımcıların görüşleri verilirken en çarpıcı olanlar ve ilgili soruyu diğer katılımcıların görüşlerini de içine alacak şekilde yanıtlayanlara yer verilmiş, gereksiz tekrarlardan kaçınılmıştır. Bununla birlikte öğretmenlerden farklı açılardan konuya yaklaşanların ifadelerine yer verilmesine de dikkat edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde öğretici ve öğrencilerin mahremiyetleri gözetilmiş, araştırma etik kuralları çerçevesinde yapılmıştır. Bu çalışma için gerekli etik kurul izinleri alınmıştır.

1.1 Araştırmanın Ölçekleri

Görüşme formunun hazırlanma aşamasında, akademik anlamda destek alınmış, sosyal hizmet uzmanlarının da görüşleri dikkate alınarak araştırma soruları oluşturulmuştur. Araştırma sahasına geçmeden önce pilot bir görüşme yapılmıştır. Böylece araştırma soruları tekrar gözden geçirilerek düzenlenmesi sağlanmıştır.

Araştırmanın temelini teşkil eden alt problemler şu şekildedir:

- 1- Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik yürütülen değerler eğitiminin amacına dair öğretici görüşleri nedir?
- 2- Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik yürütülen değerler eğitiminin kitabına dair öğretici görüşleri nedir?
- 3- Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik yürütülen değerler eğitiminin öğretim sürecine dair öğretici görüşleri nedir?
- 4- Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik yürütülen değerler eğitiminin ölçme değerlendirme sürecine dair görüşleri nedir?

1.2 Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmamız sosyal hizmetler bünyesindeki çocuk evleriyle sınırlıdır. Bu çalışmaya Kayseri ve Nevşehir ilinde çocuk evlerinde görev alan din görevlilerinin tamamı dahil edilerek gerçekleştirilmiştir (18 kişi). Çocuk evlerinde görevli her iki ildeki öğretmenlerin tamamı araştırmanın örneklemini

oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni ise çocuk evlerinde değerler eğitimi faaliyetlerinde görev alan din görevlisi öğretmenlerdir. İllerin seçilmesinde veri çeşitliliği sağlanması ve kolay ulaşılabilirliğinin olması göz önünde bulundurulmuştur.

B. BULGULAR VE YORUMLAR

1. Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Yürütülen Değerler Eğitimi Faaliyetlerinin Amaçlarına Dair Bulgular

Amaç, varılmak ve kazandırılmak isteneni ifade eder (Ertürk, 2016). Amaçların belirlenmesi yetiştirilecek insan tipinin ne olduğuna dair bilgi verirken aynı zamanda eğitim faaliyetinin plan ve program içerisinde yürütülmesine, anlatılacak konuya ve öğretim yaklaşımlarına etki eder (Gökalp, 2018, s. 4).

Değerler eğitimi faaliyetleri için çeşitli kaynaklarda yer alan amaca dair kısımları incelemek yerinde olacaktır. Buna göre korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hazırlanan 'Etkinliklerle Değerler Eğitimi' kitabında bu faaliyetin amacı; çocukları 'yıkıcı akım ve her türlü bağımlılıktan korumak, rehberlik etmek, kimlik ve kişiliklerini inşa ederken dini, ahlaki değerlerle yoğurmak, onları destekleyerek milli ve manevi değerlere sahip bireyler olarak topluma kazandırmak' şeklinde, ASHB ve DİB arasında imzalanan protokolde; 'ahlaki dini ve milli duyguları geliştirmeye yönelik' olarak, DİB-Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan 'Din Hizmetleri Stratejisi' belgesinde, "kırılğan kesimlerin sorunlarına karşı toplumsal duyarlılık oluşturmak, şiddet ve istismar mağdurlarının kendileriyle ve toplumla barışabilmesi, uyum içerisinde yaşam sürdürebilmesi amacıyla manevi destek ve danışmanlık hizmeti sunmak" ibareleriyle ifade edilmiştir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019, ss. 5-7); (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018) (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018, ss. 22-23).

Bu metinlere bakıldığında amaçların örtük veya kısmen açık olarak ifade edildiği görülmektedir. DİB tarafından genel olarak amaçlananın; "bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak, milletçe dayanışma ve bütünleşmek, toplumu din konusunda Kuran ve sünnete dayalı olarak aydınlatmak" olduğu bilinse de eğitime özgü amaçların açık ve anlaşılır bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir. Yetiştirilmek istenen insan tipinin ne olduğu özünde belli olarak düşünülse de muhatapların farklılığı kullanılan dile, seçilecek içeriğe, uygulanacak yöntem ve değerlendirme sürecine etki edeceğinden amaçların açık ve anlaşılır biçimde yer alması önemlidir. Buradan hareketle araştırmamızda öğretmenlere değerler eğitiminin amaçlarının ne olduğu sorusu sorulmuştur. Burada öğretmenlerin tamamının çocukların kimsesiz olmalarından kaynaklı eksikliklerini gidermeyi amaçladıkları anlaşılmaktadır.

1.1 Çocukların Kimsesiz Olmalarından Kaynaklı Eksikliklerini Gidermeyi Amaçlamak

Öğreticiler çocukların kimsesiz olmalarından kaynaklı eksiklikleri giderme konusunu farklı açılardan yola çıkarak izah etmişlerdir. Öğreticilerin temellendirme biçimleri arasındaki bu farklılıklar tabloda yer almaktadır.¹

¹ KKÖ, Kuran kursu öğreticisini ifade eder.

Tablo 1. Kimsesizlikten Kaynaklı Eksiklikleri Gidermeye Dair Amaçlar

Alt Temalar	Görev			Cinsiyet		İl		Mezuniyet Durumu			Görev yılı			Toplam
	İmam Müezzini	KKÖ	Vaiz Vaize	Erkek	Kadın	Kayseri	Nevşehir	Ön lisans	Lisans	Y. lisans	1-2,	3-4,	5 ve üstü	
Topluma Kazandırma	2	1	1+4	3	5	8		2	5	1	5	2	1	8
Dini Bilince Sahip Bireyler Yetiştirme	3+1	4	1+1	5	5	6	4	3	6	1	4	1	5	10
Olumlu Duyguların Gelişmesine Yardımcı Olma		2	1		3	2	1		2	1	2		1	3
Toplam	5+1	7	2+6	8	13	16	5	5	13	3	11	3	7	

Tabloya bakıldığında öğretmenlerin görev yıllarına ilişkin dağılımda 5 ve üstünün öne çıkması amaçların fark edilmesi, uygulanabilir amaçlar ortaya konması açısından önemli olabilir. Şimdi sırasıyla katılımcıların yoğunlaştıkları bu gerekçelendirmeleri bir konu bütünlüğü oluşturacak şekilde ele alınacaktır.²

Öğreticilerin üzerinde durduğu amaçlardan biri çocukların **topluma kazandırılmasıdır**. Öğreticiler bunu ifade ederken öğrencilerinin *toplumsal ilişkilerini bilmelerini (4) ve onlara rehberlik etmeyi (6)* amaç edinmektedir. Buna göre öğretici görüşlerinden bazıları aşağıda örneklendirilmektedir.

K5- “Değerler eğitimi dersleri çocukları bir anlamda toplumsal ilişkilerinde, davranışlarında ilke olacağı değerleri öğretmek hayata hazırlamayı amaçlamaktadır diye düşünüyorum.”

(K5- Kadın, Kadrolu, KK öğreticisi, Lisans, Görev yılı: İlk yıl, Hitap ettiği yaş aralığı: 11-13, Kayseri)

K4- “Anne babalarının olmamalarından kaynaklı, değerlerden uzak bir anlayışla yetişirlerse çocukların problemleri daha da artar. Topluma kazandırılması gerekiyor bu çocukların.”

(K4- Erkek, Kadrolu, İmam, Ön lisans, Görev yılı: 2, Hitap ettiği yaş aralığı: 6-12, Kayseri)

Dini bilince sahip bireyler olarak yetiştirmeyi amaç edinen öğretmenler *Allah'ı tanımının gerekliliğine (8) milli ve manevi duygularının oluşmasına (2)* değinmişlerdir. Bu görüşlerden bazıları aşağıda örneklendirilmektedir.

K15- “Çocuklar için dine karşı samimi olduklarını, dini duygularının güçlü olduklarını görmek istiyoruz. Bu dini duygu ile çocuklara değerlerin yerleşmesi gerektiğini bizim amacımız.”

² Öğreticilerin yoğunlaştıkları temalar siyah punto ile belirtilmiş, kodlar ise daha çok italik olarak ayarlanmıştır. Öğretici görüşlerinde ilgili olan kısma değinilmiş, makalenin hacminin uzamaması adına her kod için örneklere yer verilmemiş konuyu özetleyici görüşlerden bazıları seçilmiş, kodlara da açıklama kısmında ifade edilmiştir.

(K15- Kadın, Kadrolu, KK öğreticisi, Lisans, Görev yılı: 5, Hitap ettiği yaş aralığı: 6-12, Nevşehir)

K2- “Çocuklarımızın kendi özlerinden gelen o ahlaki özelliklerini, o güzel yönlerini açığa çıkarmak esas gayemizdir. Bunla ilgili olarak insanın gayesi, dünyaya gönderiliş amacımız, çocukların içinde buldukları durumu anlamlandırmalarına yardımcı olmamızdır.”

(K2- Erkek, Kadrolu, Müezzin, Ön lisans, Görev yılı: 3, Hitap ettiği yaş aralığı: 10-15, Kayseri)

Son olarak öğretmenlerden bir kısmı kimsesiz çocukların karşılaştıkları olumsuzlukların bazı duygulara yol açtığını, bunun için **olumlu duyguların gelişmesine yardımcı olmayı amaçladıklarını** ifade etmişlerdir. Bunları ifade ederken *nefret duygusunu giderme (4)*, *yaşama sevincini artırma (2)* ve *güven duygusu oluşturma (1)* başlıkları üzerinde durmuşlardır.

K14- “Buradaki çocuklar bizim geleceğimiz esasında. Onlar bu ‘ahlaki eğitimi almadığı takdirde’ onların yetiştireceği nesiller çok daha kötü olacaktır. Öç alma duygularının tedavi edilmesi de geleceğimiz için çok önemli.”

(K14- Kadın, Kadrolu, Vaize, Lisans, Görev yılı: 1,5, Hitap ettiği yaş aralığı: 15-18, Nevşehir Not: Koordinatör)

K6- “Hayatlarında belli birtakım olumsuzluklar yaşadıkları için yaşama dair gayretleri maalesef eksik. Bu anlamda onların bu dersler neticesinde ümitli olmaları hiçbir şey için geç olmadığını bilmeleri temel amacım.”

(K6- Kadın, Kadrolu, Vaize, Yüksek Lisans, Görev yılı: 1, Hitap ettiği yaş aralığı: 15-18, Kayseri)

Değerler eğitiminin anlamlandırma sürecine yardım etmesi, din temelli bir değer anlatımıyla daha da önem kazanacağı konuya dair ilgili tezin önem kısmında geçen konular arasındaydı. Öğretici ifadelerine bakıldığında bu durum amaçlar kısmında tekrar vurgulanmış ve ilgili başlıklara atıf yapılarak öğretmenler tarafından dile getirilmiştir. Yine katılımcı görüşlerine bakıldığında aileden mahrum kalmanın çocuk üzerindeki yansımalarından birinin de sosyalleşme olduğu öne çıkmaktadır.³ İletişim ihtiyacı ve insan ilişkilerine dair amaçların ifade edilmesinde, çocukların okul gibi sosyalleşebilecekleri ortamlarda içe kapanık davranışlarda bulunmalarının etkisi göz ardı edilmemelidir (İnce, Kasapoğlu, & Sezek, 2014, ss. 103-106).

Çocuğun anlam arayışında yapmış olduğu bu sorgulamaların cevapsız kalması öğretmenlerin de ifade ettiği üzere güven problemini, sevgi eksikliğini, dışlanma belirtilerini beraberinde getirmektedir (Azman & İzci, 2020, s. 158). Yine yapılan çalışmalara bakıldığında da bu kesimin hayata bağlanmaya, ümitli olmaya ve motivasyonlarını yüksek tutmaya gereksiniminin olduğu söylenilebilir (Şahin, 1993, ss. 58-62). Kin ve nefretin yerini vicdanın ve sevginin hâkim olduğu, ümitsizliğin yerini umut ve yaşama sevincinin aldığı, şüphenin yerine güvenin olduğu bir değer ikliminin oluşmasına korunmaya muhtaç çocukların ihtiyacının olduğu açıktır. Bu yerine getirilmediği takdirde çocuklar, kendi problemleriyle

³ Dini bilince sahip bireyler yetiştirme ve topluma kazandırmaya dair kısımlar için ilgili tezin ‘önem’ başlığına bakılabilir.

başta çıkmasında istenmeyen 'çözümler' geliştirebilir (Aşık & Eker, 2014, ss. 27-28). Öğreticiler tarafından böylesi bir amaç edinmenin çocuklarda oluşan olumsuz duyguların giderilmesine yardımcı olması ve iyi duyguların geliştirilmesine katkı sağlaması bakımından önemlidir. Yine bu durum toplumla bağ kurmaları noktasında olumsuz duyguların giderilmesine katkı sunabilir.

Bu alt probleme dair araştırmanın önem başlığında ifade edilenlerin burada da ifade edilmesi öğretmenlerin söylemlerinin bütünlük arz etmesi bakımından önemlidir. Değinilen bu başlıkların kurum bakımındaki çocukların kimsesizlikten kaynaklı eksikliklerini gidermeye katkısı olabilir. Öğreticilerin ifade ettikleri bu amaçların önemli olduğunu ifade etmekle birlikte bu faaliyet özelinde eğitimin daha sağlıklı ve belirgin bir şekilde ilerlemesi adına açık amaçlara ihtiyacının olduğunu ifade etmek gerekir.

2. Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Yürütülen Değerler Eğitimi Faaliyetlerinde Kullanılan Kitaba Dair Bulgular

Konu ya da içerik eğitim süreci içerisinde amaçlara göre düzenlenen bilgi, kavram ve olguların bütünüdür. Başka bir ifadeyle hedeflerin gerçekleşmesine yönelik olarak seçilen ve düzenlenen konulardır (Karacaoğlu, 2018, s. 154). Konular bağlamında öğretici veya öğrenciler için kitaplar hazırlanabilir. Hedefler bağlamında oluşturulmuş konulara dair bilgilerin yer aldığı kitap, öğretimin tüm aşamalarında 'bütünleştirici bir köprü' görevi görür (Gümüşali, 2014, s. 164). Öğretim sürecinin planlı olmasına katkıda bulunabilecek olan kitap tüm eğitim faaliyetleri içerisinde rehber olarak yer alabilir.

Değerler eğitiminin yapısına bakıldığında içerik için ayrıca hazırlanmış bir öğretim programı bulunmamasıyla birlikte 'Etkinliklerle Değerler Eğitimi' kitabı yer almaktadır. Bu kitabın hazırlanış amacına bakıldığında öğretmenlere 'yol gösterme, sistemli, planlı, aşamalı bir eğitim sunma gayesi' şeklinde ifade edilmektedir. Kitap içeriğinde, 'toplumun dezavantajlı gruplarının ihtiyaçlarına göre belirlenmiş değerlere' yer verildiği belirtilmiştir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019, ss. 12-13). Kitapta yer alan içerikler ve etkinliklerin uygulanması kısmı, öğrenci ihtiyaçları, hazır bulunuşlukları gibi hususlar göz önünde bulundurularak esnek bırakılmış "öğreticiye yol gösterme amaçlı örnek olarak hazırlanmıştır" denebilir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019, s. 12). Öğreticilere, değerler eğitimi kitabına dair görüşlerinin neler olduğu sorulmuş ve konuya dair bakış açıları hakkında görüşleri alınmıştır. Öğreticilerin yoğunlaştıkları hususlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. Değerler Eğitimi Kitabına Dair Yoğunlaşılan Hususlar

Alt Temalar	Görev			Cinsiyet		İl		Mezuniyet Durumu			Görev yılı			Toplam
	İmam Müezzin	KKÖ	Vaiz Vaize	Erkek	Kadın	Kayseri	Nevşehir	Ön lisans	Lisans	Y. lisans	1-2,	3-4,	5 ve üstü	
Konular ve Etkinliklere Dair Görüşler	3	1	7	4	7	8	3	3	5	3	5	4	2	11
Kitabın Geliştirilmesine Dair Görüşler	3	4	7	4	10	9	5	2	11	1	8	2	4	14
Toplam	6	5	14	8	17	17	8	5	16	4	13	6	6	

Tabloya bakıldığında her iki ildeki öğretmenlerin büyük bir kısmı kitap hakkında açıklama yapmışlardır. Bu durumda değerler eğitimi kitabının il farklılığı olmaksızın bilindiği yorumu yapılabilir. Aşağıda sırasıyla tabloda verilen bu başlıklara değinilecektir.

2.1. Konular ve Etkinliklere Dair Öğretici Görüşleri

Öğreticiler bu başlık altında **konu ve etkinliklerin uyumuna, öğrenci yaşlarına göre uygunluk düzeyinin ne olduğuna** değinmişlerdir. Öğreticilerin burada yoğunlaştıkları hususlar; *içerik ve etkinliklerin öğrenci yaşlarına uygun olmadığı (9) ve konu ve etkinliklerin birbirleri arasında yakınlık bulunmadığı* şeklindedir. (4) Buna dair öğretici görüşlerinden bazıları aşağıda örneklendirilmektedir.

K16- Kitapta yaşlar verilmiş, benim çocukların yaşları da farklı olduğu için çocukluk yaş dönemi ile ergenlik yaşının (14-17) bölümü farklı olsaydı, sonuçta her iki dönemin yaş farkları olduğu için anlatım şekli ve konuları farklı olacaktır.

(K16- Erkek, Kadrolu, İmam, Ön lisans, Görev yılı: 2, Hitap ettiği yaş aralığı: 14-18, Nevşehir)

K9- Kitapta çok güzel etkinlikler var, çocuklarla bunlar üzerinden ders işlemeye gayret ediyorum. Her yazılan etkinlik günün konusuna uymasa da biz onu uyarlamaya çalışıyoruz.

(K9- Kadın, Kadrolu, Vaize, Lisans, Görev yılı: 3, Hitap ettiği yaş aralığı: 12-15, Kayseri)

Değerler eğitimi kitabı yaş gruplarına göre ayrılrsa da öğretici ifadelerinde bu ayrımın yeterli olmadığı vurgulanmaktadır. Bunun yeterli olmamasında belirtilen yaş aralığının kitapta geniş bir şekilde yer alması, 15 yaş ve üstü öğrencilere hitap edecek konuların bulunmamasının etkileri olabilir⁴. Konumuzla ilgili yapılan bir araştırmada da müfredatın değerlendirilmesine yönelik soru yöneltilmiş, katılımcıların büyük çoğunluğu (27 katılımcıdan 23'ü) yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir (Efe, 2022). Araştırmamızda bu konuda görüş belirten öğretmenlerin fazlalığı (11) ve diğer araştırmalarda da benzer sorunların dile getirilmesi müfredatın yeterliliği sorusunu öne çıkarmaktadır. Bu durumda mevcut içerik ve etkinliklerin gözden geçirilmesinin gerekli olduğu söylenebilir. Etkinliklerin seçilmesi ve uygulanmasında öğrencilerin gelişim özellikleri, psikolojik durumları, ilgi ve istekleri gibi pek çok faktör göz önünde bulundurularak hazırlanması gerekmektedir (Hesapçioğlu, 2011, ss. 211,221).

2.2. Kitabın Geliştirilmesine Dair Öğretici Görüşleri

Öğreticiler yukarıda kitabın genel olarak değerlendirmesini yapmışlar buna dair gerekli düzenlemelerin yapılmasının önemli olduğunu vurgulamışlardır. Burada ise tabloda belirtilen ikinci başlığa, kitaba dair düzenlemelerin nasıl olması gerektiğine, geliştirilecek yönlerin neler olacağı gibi konulara değinmişlerdir (11). Öğreticiler bunu gerekçelendirirken; *kitabın tekrar oluşturduğu (3), içeriğin detaylandırılması gerektiği (4), kitapta olması gereken konular (10) ve öğrencilerin kitabının olması (4) başlıkları*

⁴ Burada görüş belirten öğretmenlerden tamamı araştırmanın içerik kısmında yaş konusuna vurgu yapmışlar ve yaş ayrımına dikkat çekmişlerdir. Yine ölçme başlığında bazı öğretmenler değerler eğitiminin başarısını etkileyen faktörler başlığında yaş konusuna değinmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için: İçerik ve Ölçme başlığına bakılabilir.

üzerinde durmuşlardır. Öğreticilerin yoğunlaştıkları bu hususlar aşağıda sırasıyla bir bütünlük içerisinde verilerek yorumlanacaktır.

Kitabın tekrar oluşturduğu ve içeriğin detaylandırılması gerektiğine dair ifadeleri bulunan öğretmenlerden bazılarının görüşleri aşağıda örneklendirilmektedir.

K14- Çocuklar için konular bilindik gelebiliyor şöyle ki 1 yaşından 18 yaşına kadar hep aynı konuları anlatınca, yıllarca o evde kalıyorsa çocuk o konular tekrar tekrar dönüp önüne gelecektir.

(K14- Kadın, Kadrolu, Vaize, Lisans, Görev yılı: 1,5, Hitap ettiği yaş aralığı: 15-18, Nevşehir Not: Koordinatör)

K17- Etkinliklerle değerler eğitimi kitabı ise kullanılması açısından bir donanımı gerektiren, uğraşı isteyen bir kitap. Şöyle ki; çocuklara nasıl anlatacağımız, hangi kıssayı kullanacağımız gibi ayrıntıların verilmesi lazım. Tek vazifemiz burası olsa olabilir ama bu durumda kitabın kolaylaştırılması lazım.

(K17- Erkek, Kadrolu, İmam, Lisans, Görev yılı: 6, Hitap ettiği yaş aralığı: 7-12, Nevşehir)

Öğreticilerden bazıları değerler eğitiminde **kitap içeriğine dair olmasını düşündükleri konular hakkında** görüşlerde bulunmuşlardır (10). Öğreticilerin yer almasını düşündükleri konular; *gençliğe dair* (6) ve *gaybi konularla* (8) ilgilidir. Öğretici görüşlerinden bazıları aşağıda örneklendirilmektedir.

K13- Lise gruplarında daha güncel olan kız erkek ilişkileri, inançlar, sosyal medya vb. şeyler de gençlerin sorguladıkları konulara yer verilebilir. Kafama takılan sorular gibi bir bölüm açılabilir.

(K13- Kadın, Kadrolu, Vaize, Lisans, Görev yılı: 1,5, Hitap ettiği yaş aralığı: 7-12, Kayseri Not: Koordinatör)

K12- Genelde sosyal medyada ve internette dolaşan dini konuları çok soruyorlar. Dabbe, cin, melekler gibi bu tür konularda sorular soruyorlar. Buna dair ilgileri var. Ben de bunları araştırarak detaylı bir şekilde anlattım.

(K12- Erkek, Kadrolu, İmam, Ön lisans, Görev yılı: 2, Hitap ettiği yaş aralığı: 10-14, 14-18, Kayseri)

Öğretici ifadelerine bakıldığında kitabın öğrenciler nezdinde tekrar oluşturduğu konusunu ortak bir problem olarak dile getirdikleri anlaşılmaktadır. Değerler eğitimi kitabı aşamalı bir şekilde ilerleyen, öğrenci gelişimine göre konu veya kitap değişimini öngören bir anlayışla hazırlanmamıştır. Bunun yerine kitapta yer aldığı üzere konu veya etkinliklere dair eklemeler, öğreticinin kendisine bırakılmıştır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019). Bu durum göreve yeni başlayan bir öğretici için bazı güçlükler neden olabilir. Öğreticilerin öğrencileri tanınması, ihtiyaç olan konuları saptamasının zaman alacağı ve kendi mesleki çalışmalarının da olduğu düşünülürse bu kitabını hazırlayanların, öğretmenlere taşınması zor, büyük bir sorumluluk yüklediği söylenebilir. Yine burada konuların tekrarı araştırmanın diğer kısımlarında kendini göstermektedir.⁵ Yapılacak düzenlemelerle konu ve etkinlikler bir bütünlük

⁵ İlgili tezin konular başlığında da yer aldığı üzere öğretmenler Kuran, hadis, tefsir gibi farklı alanlarda konu tekrarı nedeniyle farklı içerikler belirlediklerini ifade etmişlerdir. Bu konuda ayrıntılı olarak K11'in görüşüne bakılabilir.

içerisinde yürütülebilir, bu kapsamda kitap geliştirilerek etkili bir araç işlevi görmesi sağlanabilir. Bu güncelleme, öğrencilerin yaş düzeylerine göre ayrılmış kitaplar şeklinde gerçekleştirilebilir.

Yukarıda öğretmenler tarafından ifade edilen, çocukların ilgi duydukları bu konu başlıkları diğer araştırmalarda da öne çıkmıştır. Korunma ihtiyacı içerisinde olan çocuklara yönelik yapılan bir araştırmada da çocukların din-ahlak konularına ilgilerinin öne çıktığı saptanmıştır (%80,6), (Şahin, 1993, ss. 64-66). Yine buna dair bir araştırmada kurum çocuklarının aile, cinsellik, kul hakkı ve gaybi konularda yoğunlaştıkları vurgulanmıştır (Efe, 2022, s. 65). Korunma ihtiyacı içerisinde olan çocukların karşı cinsle arkadaşlık kurmada sorun yaşadıkları, cinsel konulara dair bilgilendirmeye ihtiyaçlarının olduğuna dair ifadelerde bir başka çalışmada geçen konular arasında yer almaktadır (Tekelioğlu, 1993, s. 51). Öğreticilerin olmasını düşündükleri konu başlıkları genel olarak kitapta yer alsa da, burada dile getirilmiş olması, çocukların ilgilendikleri konuları tanımak açısından önemli bir ipucu verebilir. Kitap içeriğinin hazırlanmasında bu konuda yapılan bilimsel araştırmaların rehberliğinde düzenlemelerin yapılmasının önemli olacağı söylenebilir.

Sonuç olarak Etkinliklerle Değerler Eğitimi kitabı, öğretmenler için değerler eğitiminin genel çerçevesini çizen, onların derse hazırlanmalarına ve dersi işlemelerine yardımcı önemli bir araçtır (Korkmaz, 2021, s. 133). Kitaba dair etkinliklerin ve konuların seçiminde değerler eğitimi öğretmenlerine tanınan 'esnekliğin', fazla olduğu, kitabın konularının öğretici yaşlarına ve ilgilerine göre tekrar düzenlenmesi gerektiği söylenebilir.

3. Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Yürütülen Değerler Eğitimi Faaliyetlerinin Öğretim Sürecine Dair Bulgular

Kasıtlı bir şekilde öğrenmenin meydana gelmesi için öğrenme ve öğretim sürecinin nasıl gerçekleştiği önemlidir. Bu durum, "niçin öğretelim" sorusuyla amaçların belirlenmesine, "ne öğretelim" sorusuyla içeriğin oluşturulmasına ve "nasıl öğretelim" sorusuyla öğretim sürecine kapı aralamaktadır. Değerler eğitiminin öğretim sürecinin planlanmasında kitap destekleyici bir araç olarak sunulmaktadır (Diyadinet İşleri Başkanlığı, 2019). Kitabın rehber olduğu, konu başlıklarının bulunduğu, öğretim yöntem ve tekniklerin fikir olarak yer aldığı, öğretmenlerin buna dair görüşleri bir önceki problemde ele alınmıştır. Burada ise öğretmenlerin kitapta yer alan bu yöntem ve teknikleri kullanımı, kullanım düzeylerinin ne olduğu, farklı yöntemleri kullanıp kullanmadıkları yanıtlanması gereken önemli konular olarak ele alınmaktadır. Öğretim sürecine dair yöneltilen soruda yoğunlaşılan başlıklar tabloda yer almaktadır.

Tablo 3. Öğretim Sürecini Gereçlendirirken Yoğunlaşıl原因 Hususlar

Alt Temalar	Görev			Cinsiyet		İl		Mezuniyet Durumu			Görev yılı			Toplam
	İmam Müezzin	KKÖ	Vaiz Vaize	Erkek	Kadın	Kayseri	Nevşehir	Ön lisans	Lisans	Y. lisans	1-2,	3-4,	5 ve üstü	
Öğretim İlkeleri	4+1	4	1+8	6	11	12	5	4	11	2	9	4	4	17
Öğretim Yöntemleri	4+1	4	2+8	7	11	13	5	4	11	3	9	4	5	18
Etkinlikler	4	4	2+8	6	11	12	5	3	11	3	9	3	5	17
Araç Gereçler	4+1	4	2+8	7	11	13	5	4	11	3	9	4	5	18
Toplam	16+3	16	7+32	26	44	50	20	15	44	11	36	15	19	

Tabloya göre katılımcıların tamamına yakınının ilgili başlıkların her birinde görüş beyan etmişlerdir. Bu durum öğretmenlerin öğretim sürecine dair fikirlerinin olduğu, bu süreci önemstedikleri şeklinde yorumlanabilir. Öğreticilerin yoğunlaştıkları bu başlıklar aşağıda bir bütünlük içerisinde verilerek açıklanacaktır.

3.1. Değerler Eğitimi Faaliyetlerinde Öğretim İlkelerine Dair Öğretici Görüşleri

Öğrenme sürecinin daha etkin kılınması ve verimliliğin artması için öğretimde kullanılan birtakım ilkeler vardır. Bu ilkeleri, belirlenen hedeflerin gerçekleşmesinde temel yapı taşları olarak değerlendirebiliriz. Öğretim süreci bu ana ilkeler üzerinde yürütülmektedir (Şahin, 2015, s. 16). Değerler eğitimi öğretmenleri de bu konu üzerinde durarak öğretim sürecinde ilkelere dair düşüncelerini ifade etmişlerdir. Öğreticilerin bu başlık altında ifade ettikleri başlıklar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4. Öğreticilerin İkelere Dair Yoğunlaştıkları Hususlar

Alt Tema	Görev			Cinsiyet		İl		Mezuniyet Durumu			Görev yılı			Toplam
	İmam Müezzin	KKÖ	Vaiz Vaize	Erkek	Kadın	Kayseri	Nevşehir	Ön lisans	Lisans	Y. lisans	1-2,	3-4,	5 ve üstü	
Öğrenciye Görelik	4+1	4	2+8	7	11	13	5	4	11	3	9	4	5	18
Aktiflik	2	3	1+4	3	7	7	3	1	8	1	4	3	3	10
Somuttan Soyuta	1+1		1	3		3		2	1					3
Hayata Yakınlık	1		3	1	3	4		1	2	1	1	2	1	4
Toplam	7+3	7	4+15	14	21	27	8	8	22	5	14	9	9	

Yukarıdaki tabloya bakıldığında öğretmenlerden tamamının öğrenciye görelik ilkesine dair görüş beyan ettikleri görülmektedir. Buna göre öğretmenlerin öğrencilerin ilgilerine, hazır bulunuşluk düzeylerine dikkat etme konusunda hassasiyetlerinin olduğu söylenebilir. Öğreticilerin ilkelere dair ifade ettikleri başlıklardan bazıları aşağıda örneklendirilmektedir.

K12- Yaşamlarında ağır darbeler alan çocuklar konuları anlatırken tam “bam teline basmadan” tabiri caizse anlatmaya çalışmak önemli. Bu da ciddi bir eğitimi, kiminle muhatap olduğunuzu bilmeyi gerektiriyor.

(K12- Erkek, Kadrolu, İmam, Ön lisans, Görev yılı: 2, Hitap ettiği yaş aralığı: 10-14, 14-18, Kayseri)

K7- Soyut meseleleri çocukların zihninde somutlaştırarak anlatmak gerekir. Bir konu konuşup çocuklara o konuyla ilgili bir resim yaptırdığınızda o resmi unutmuyorlar.

(K7- Erkek, Kadrolu, Vaiz, Lisans, Görev yılı: 1, Hitap ettiği yaş aralığı: 12-16, Kayseri)

Öğreticiler öğrenciyi tanımanın önemli olduğunu; muhatabı tanıma, kullanılan dil, yaş ve hazır bulunuşluk konuları üzerinden açıklamışlardır. Öğreticilerin bir diğer üzerinde durdukları husus ise değerler eğitimi sürecinde öğrencilerin aktif olması ilkesi olmuştur. Öğreticiler somuttan soyuta ilkesiyle ilgili olarak önem verdiklerini, çocukların anlayacağı şekilde örnekler vermenin gerekliliğini vurgulamışlardır. Şu konuyu da hatırlatmakta fayda var ki öğretim sürecinde ilke olarak ifade edilecek yöntemler, sadece öğreticilerin ifade etmiş olduğu bu ilkelerle sınırlı değildir. Öğretim sürecini etkin kılmak için aşamalılık, güncellik, bütünlük, açıklık gibi pek çok ilkeden bahsetmek mümkündür (Akay, 2019, ss. 26-35). Öğretim sürecini yürütürken bu ilkelerin de göz ardı edilmemesi gerekir.

3.2. Öğretim Yöntemlerine Dair Öğretici Görüşleri

Öğreticiler eğitim sürecinde bazı yöntemler kullandıklarını, bununla öğrenme ortamını zenginleştirmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Yöntem, öğretimin nasıl hangi aşamalarla geçeceğine dair bir plan çizerek öğrenme sürecine düzen katar (Ata, 2020, ss. 15-16). Bir öğretimde seçilecek yöntem, aynı zamanda kullanılacak araç gereçlere ve diğer materyallerin seçimine de katkı sunar (Çelikkaya & Kuş, 2009, ss. 742-743). Öğreticilerin yoğunlaştıkları hususların neler olduğuna dair bu farklılıklar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 5. Yöntem ve Tekniklere Dair Yoğunlaşılan Hususlar

Alt Tema	Görev			Cinsiyet		İl		Mezuniyet Durumu			Görev yılı			Toplam
	İmam Müezzinzin	KKÖ	Vaiz Vaize	Erkek	Kadın	Kayseri	Nevşehir	Ön lisans	Lisans	Y. lisans	1-2,	3-4,	5 ve üstü	
Anlatım	3+1	4	1+6	5	10	11	4	3	10	2	7	4	4	15
Soru Cevap	4+1	3	2+7	7	10	12	5	4	10	2	7	4	4	17
Örnek Olay	1	2	1+3	2	5	5	2	1	5	2	5	1	1	7
Drama		2	3		5	3	2		3	2	1	1	3	5
Toplam	8+2	11	3+19	14	30	31	13	8	28	2	7	4	4	

Tabloya bakıldığında anlatım ve soru cevabın en çok kullanıldığı anlaşılmaktadır. Öğreticilerden diğer yöntemleri kullananlar sayıca azdır. Bu durum yöntem çeşitliliğine ihtiyacın olduğunu düşündürmektedir. Öğreticilerin kullanmış oldukları yöntemlere dair açıklamalarından bazılarına

sırasıyla yer verilecek, makalenin hacmi gereği veriler öğretici görüşlerinin son kısmında bir bütün olarak yorumlanacaktır. Yöntemlere dair görüşlerden bazıları aşağıda örneklendirilmektedir.

Anlatım yönteminde örnekler (1,) hikâye (5) ve görseller kullanılmış (3), kâğıt (7), oyun (1), ilahi, şarkı ve şiir (4), kısa yarışma etkinlikleriyle (3) desteklenmiştir. Aşağıda sırasıyla bunlar örneklendirilecektir.

K13- Görselle desteklemenin, kendileri hazırlayarak bir şeyler yapmanın daha kalıcı olduğunu düşünüyorum. Bunun için sinevizyon dahi götürmüştüm. Slaytlar, görseller, hangi çocuğa ne görev vereceğimiz, hazırlama aşamalarının nasıl olacağı gibi pek çok şey ciddi bir hazırlığı gerektiriyor ve bunları da yapmaya gayret ediyorum.

(K13- Kadın, Kadrolu, Vaize, Lisans, Görev yılı: 1,5 yıl, Hitap ettiği yaş aralığı: 7-12, Kayseri Not: Koordinatör)

K6- Derslerimde yine konuları anlattıktan sonra kâğıt etkinliklerine yer veririm. Bu kağıtlarda boşluk doldurma, doğru yanlış gibi içerikler olur veya kitaptaki kâğıt etkinliklerini kullanırım.

(K6- Kadın, Kadrolu, Vaize, Yüksek Lisans, Görev yılı: 1, Hitap ettiği yaş aralığı: 15-18, Kayseri)

Öğreticiler **soru cevap yöntemini** ifade ederken; farklı araç gereçlerle kullandıklarından (8), uygulama adımlarından (9) ve katkılarında (14) hareketle konuyu açıklamışlardır. Bu yöntem altında film (3), röportaj (1), soru kartları (2), kompozisyon (1), görseller (1) ve oyunlar (4) kullanılmıştır. Buna dair görüşlerden bazıları örneklendirilmektedir.

K9- İman esaslarını anlatırken onlarla ilgili ayrı ayrı çıktılar aldım, kitapta zaten sorular var kesip katlayıp kutuya koydum. Her bir çocuğumuz o kutudan çekerek soruları cevapladılar. Burada da biri soru soruyor karşısındaki arkadaş da onu cevaplıyor.

(K9- Kadın, Kadrolu, Vaize, Lisans, Görev yılı: 3, Hitap ettiği yaş aralığı: 12-15, Kayseri)

K13- Resimler koyuyorum demiştim ya mesela onlardan birine örnek verecek olursak; dünyayı kucaklayan çocuk görseli var, sevgi değerini işlerken onu kullanmıştım. Burada görsel üzerinde, çocuklara anahtar sorularla düşündürücü sorular yöneltiyorum. Bu şekilde bir anlatım önemli.

(K13- Kadın, Kadrolu, Vaize, Lisans, Görev yılı: 1,5, Hitap ettiği yaş aralığı: 7-12, Kayseri Not: Koordinatör)

Öğreticilerden bazıları kullanmış oldukları yöntemlerden bir diğerinin ise **örnek olay incelemesi** yöntemi olduğunu belirtmişlerdir (4). Örnek olay incelemesi, öğrencilerin bir olayı analiz ederek tüm yönleriyle ele alması, değerlendirmesidir. Bu olay bir kurgu olabileceği gibi, hayatın içinden gerçek bir olay da olabilir (Cengizhan, 2019, s. 237). Bu konuda görüş belirten öğretmenlerden bazılarının ifadeleri aşağıda örneklendirilmektedir.

K5- Hikayelerle de anlatımı, ders sürecini destekliyorum. Örneğin, Allah'a iman konusunda, Allah'ın varlığını ispatlamada hikayelerle desteklediğimizde daha güzel oluyor. Öğrencilere hikayeleri okurken bazı yerlerde durarak devamını kendilerinin getirmelerini, "sizce burada ne yapmış olabilir?" diyerek soruyorum.

(K5- Kadın, Kadrolu, KK öğreticisi, Lisans, Görev yılı: İlk yıl, Hitap ettiği yaş aralığı: 11-13, Kayseri)

Öğreticilerden bazıları değerler eğitiminde **drama yöntemine** başvurduklarını ve öğrencilerin farklı şekilde bu yöntemi uyguladıklarını ifade etmişlerdir (5). Drama yöntemi öğretim sürecinde, bir amaç doğrultusunda bir olayın veya durumun canlandırılması yolu ile gerçekleştirilmesidir. Buna ilişkin olarak öğretmenlerden bazılarının görüşleri aşağıda örneklendirilmektedir.

K6- Öğrencilerle birlikte canlandırma yapmıştım. Canlandırma metinlerini kullandığımız kitabımızdan aldım. Öğrenciler rollerine öncesinde bir hazırlık yapmadılar, ders için bulduğumuzda öğrendiler. Sonrasında bu rol üzerinden nasıl olduğunu, çıkarmamız gereken yönlerin neler olduğu konuştuk.

(K6- Kadın, Kadrolu, Vaize, Yüksek Lisans, Görev yılı: 1, Hitap ettiği yaş aralığı: 15-18, Kayseri)

Öğretici ifadelerine bakıldığında anlatım, soru cevap, örnek olay ve dramanın kullanılan yöntemler olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin gerek soru cevap gerekse anlatım yöntemlerini kullanırken farklı araçları (hikâye, sunum vb.) işe koştuklarını ifade etmişlerdir. Değerler eğitimi ile ilgili yapılan bir çalışmada öğretmenlerin en çok bu iki yöntemi kullandıkları ve örnek olay, drama gibi yöntemlerin kullanımına az yer verdikleri belirtilmiştir (Altıntaş, 2018, ss. 137,144). Bu anlamıyla öğretmenlerin kullandıkları yöntemlerin benzer olduğunu ve yöntemler konusunda bilgilendirilmeye ve formasyon eğitimine ihtiyaçlarının olduğunu söylenebilir. Zira öğretim süreci sadece katılımcıların yukarıda ifade etmiş olduğu yöntemlerle sınırlı değildir. Öğrenme türlerinin çeşitliliği, öğretimin daha etkili olması, öğrencilerin derse ilgisinin artması, istedik yaşantılarının gerçekleşmesi gibi hususlar göz önüne alınmalı farklı yöntemler uygulanmalıdır.

3.3. Değerler Eğitimi Faaliyetlerinde Uygulanan Etkinlikler Hakkında Öğretici Görüşleri

Öğreticilerden bazıları değerler eğitiminde etkinlikler yoluyla ders sürecini geçirdiklerini dile getirmişlerdir. Etkinlik, bireyin kendi ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda katıldığı ve bizzat aktif olduğu faaliyetlerdir. Bu etkinlikler, birey için eğlenerek öğrenmesini sağlama amaçlı veya konu bağlamında olmadan dolaylı bir değer kazanımı şeklinde de düzenlenebilir. Her iki durumda da etkinliklerin bireyin gelişimine olumlu yönde katkı sağlaması beklenir. Değerler eğitiminin öğretim sürecinde kazanımlara uygun, aşamaları belli, sistemli bir öğretim süreci yürütülmediğinden bu etkinliklerin öğretim yöntem ve tekniklerine destek olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yöntemlerden farklı bir başlık altında ele alınması uygun görülen bu kısımda öğretmenlerin yoğunlaştıkları hususlar tabloda yer almaktadır.

Tablo 6. Etkinliklere Dair Yoğunlaşılacak Hususlar

Alt Tema	Görev			Cinsiyet		İl		Mezuniyet Durumu			Görev yılı			Toplam
	İmam Müezzini	KKÖ	Vaiz Vaize	Erkek	Kadın	Kayseri	Nevşehir	Ön lisans	Lisans	Y. lisans	1-2,	3-4,	5 ve üstü	
Resim, Boyama ve El İşi		1	1		2		2		2		1		1	2
Dua		2	2		4	2	2		4		3		1	4
Oyun	3	2		3	2	2	3	2	3		3		2	5
Ziyaret, Gezi	4	2	5	4	7	7	4	3	7	1	5	3	3	11
Yarışma	2	2	2+1	4	3	4	3	1	4	2	3	1	3	7
Toplam	9	9	2+6	11	18	15	14	6	20	3	15	4	10	

Tabloya bakıldığında etkinlikler hakkında görüş beyan edenlerin sayısının ziyaret, gezi etkinlikleri dışında az olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun nedeni etkinliklerin hazırlanmasının belirli bir zamanı gerektirmesi veya araç gereç temininde yaşanan zorluklar olabilir. Yine etkinlikleri uygulayan öğretici sayısının az olmasının öğretmenlerin bilgi ve becerileriyle de ilişkisi olduğu düşünülebilir. Konuya dair öğretmenlerden bazılarının ifadeleri aşağıda örneklendirilmektedir.

K14- Resme yeteneği olan çocuklarımız var bazılarında, örneğin oturduğu yerden sizin resminizi çizebiliyor. Onların bu yeteneklerinin gelişmesi adına tuval, yağlı boya almıştım ama sonrasında çok devamı olmamıştı.

(K14- Kadın, Kadrolu, Vaize, Lisans, Görev yılı: 1,5, Hitap ettiği yaş aralığı: 15-18, Nevşehir Not: Koordinatör)

K18- Dua kardeşliği etkinliğimiz vardı. Rastgele seçiliyor. O hafta içerisinde ona küçük iyilikler, dualar veya hediyeler yapıyor. Kendi aralarındaki sevgiyi iletişimi güçlendirir diye düşünerek bunu yapmıştık.

(K18- Kadın, Kadrolu, KK öğreticisi, Lisans, Görev yılı: 6, Hitap ettiği yaş aralığı: 11-16, Nevşehir)

K10- Kur'an kursunda kendilerini iftara davet etmiştim kahvaltılarımız oldu. Bizi güzel hatırlasın istiyoruz. Ara ara da çağırılmak istedim ama onların resmi izin süreci vs. problemleri ondan dolayı çok da bunu.

(K10- Kadın, Kadrolu, KK öğreticisi, Lisans, Görev yılı: 2, Hitap ettiği yaş aralığı: 7-12, Kayseri)

Öğreticilerin açıklamalarına bakıldığında çocukların ilgilerine göre çeşitli faaliyetler düzenleyerek beraberlik kurmaya çalıştıkları söylenebilir. Bu etkinliklerin çıkış amaçlarına bakıldığında öğretmenlerin büyük çoğunluğunun doğrudan bir değer kazandırılmasını hedeflemedikleri ancak etkinlikler neticesinde çocuklarda birtakım kazanımlar oluşturmaya çalıştıkları şeklinde çıkarımda bulunulabilir (İletişim, güven, rol model, özdeşim kurma...). Bu durum öğretici ifadelerinde de yer almakta, öğrencilerle aralarında 'samimi' bir ilişki kurulduğu, öğrenci-öğretici arasındaki iletişimin gelişmesine katkı sağladığı şeklinde ifade edilmiştir. Aynı zamanda yapılan bu etkinlikler öğrencilerin kendi

arasındaki iletişimlerine de katkı sağlayabilir. Etkinliklerin planlı olması değerler eğitimi müfredatının uygulanmasına, kazanımların gerçekleşmesine katkı sağlayabilir. Yine etkinliklerin plan dahilinde kurumlar arası iş birliği ile yapılması etkinliklerde oluşabilecek zaman kaybı, finans sıkıntıları vb. problemleri en aza indirmede yardımcı olabilir.

3.4. Değerler Eğitimi Faaliyetlerinde Araç Gereçlere Dair Öğretici Görüşleri

Bir eğitimin belirlenen hedeflere ulaşması için ortamın düzenlenmesi, buna göre öğrenme yaşantılarının oluşturulması gereklidir. Öğrencilerin etkili bir yaşantı geçirmesinde öğretmene yardımcı unsur olarak öğretim araç ve gereçleri gelmektedir (Korkmaz, 2021, s. 215). Bu bağlamda Öğretimi etkili kılan araç gereçlere dair değerler eğitimi öğretmenlerine soru yönelmiştir. Bu konuya dair bulgular aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 7. Araç Gereçler Konusunda Yoğunlaşılın Hususlar

Alt Temalar		Görev			Cinsiyet		İl		Mezuniyet Durumu			Görev yılı			Toplam
		İmam Müezzin	KKÖ	Vaiz Vaize	Erkek	Kadın	Kayseri	Nevşehir	Ön lisans	Lisans	Y. lisans	1-2,	3-4,	5 ve üstü	
Görsel Araç Gereçler	Yazı Tahtası	2+1	2	1+4	3	7	8	2	2	7	1	6	3	1	10+4+7
	Pano		2	2		4	3	1		4		1	1	2	
	Diğer etkinlik materyalleri	1	3	3	1	6	4	3	1	5	1	5		2	
İşitsel Araç Gereçler	Hikaye Kitapları	2	2	1+1	3	3	3	2	2	4		4		2	6
Hem Görsel Hem İşitsel Araç Gereçler	Film, Kısa video	3	3	7	3	10	9	4	2	9	2	6	3	4	13
Toplam		8+1	12	2+17	10	30	27	12	7	29	4	22	7	11	

Tabloya bakıldığında araç gereçlerin kullanımında genel olarak kadın öğretmenler ağırlıktadır. Bu durum kadın öğretmenlerin yöntem ve etkinlik kısmında ifade ettikleri, farklı araç gereçlerle öğretim sürecini çeşitlendirdiklerine dair ifadeleriyle de birbirine yakınlık göstermektedir. Aşağıda öğretici görüşlerinden bazılarına yer verilmektedir.

K10- Kavramları anlatırken, tablo çizmem gereken durumlarda ilk başlarda yazı tahtasını özellikle kullanıyordum. Örneğin o gün konuya ait bir hadis varsa tahtayı silmeyeceksiniz bir hafta kalacak diyordum.

(K10- Kadın, Kadrolu, KK öğreticisi, Lisans, Görev yılı: 2, Hitap ettiği yaş aralığı: 7-12, Kayseri)

K5- Değerler eğitimi derslerine gelmeden önce hikayelerden hazırlanıyorum. Yine derse de hikâye kitaplarını getirerek okuduğumuz oluyor.

(K5- Kadın, Kadrolu, KK öğreticisi, Lisans, Görev yılı: İlk yıl, Hitap ettiği yaş aralığı: 11-13, Kayseri)

Öğreticilerin ifadelerine bakıldığında değerler eğitiminde araç gereç teminini kendilerinin yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu konuda kurumların ortak çalışmalarla bir araya gelerek ilgili materyalleri öğretmenlere temini noktasında gereken hassasiyetin gösterilmesine ihtiyaç olduğu söylenebilir. Kurum bakımına dair Adana ilinde yapılan bir araştırmada da ilgili din görevlilerinin materyal kullanımı konusunda eksik kaldıkları, DİB veya ASHB'nin bu konuda gerekli teknik altyapıyı göstermedikleri ifade edilmiştir (Taş, 2019, s. 69). Bu durum DİB'in değerler eğitimi faaliyetlerine dair yapmış oldukları tutum ve davranışlarının diğer illerde de benzer olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu konuda gerekli koşulların sağlanması, öğretim sürecinin planlanmasında araç gereç kullanımına karşı yetkililerin hassasiyet taşıması önemli olacaktır. Ayrıca araç-gereç hakkında görüş belirtmeyen veya sınırlı açıklamada bulunan öğretmenlerin olduğu düşünüldüğünde katılımcıların öğretim süreçlerinde araç gereçler hakkında hizmet içi eğitime ihtiyaçlarının olduğu söylenebilir.

4. Değerler Eğitiminde Ölçme Değerlendirme Faaliyetlerine İlişkin Öğretici Görüşleri

Değerler eğitiminde öğretmenlere yöneltilen bir diğer soru ise ölçme değerlendirme sürecine dair düşüncelerinin ne olduğuyla ilgilidir. Ölçme ve değerlendirme, öğrenmenin tanımında yer alan 'davranış değişikliğinin' olup olmadığının ele alınmasıdır. Bu faaliyetlerin neler olduğuna ilişkin yöneltilen soruda ele alınan başlıklar tabloda yer almaktadır.

Tablo 8. Ölçme Değerlendirme Çalışmalarına Dair Yoğunlaşılacak Hususlar

Alt Temalar	Görev			Cinsiyet		İl		Mezuniyet Durumu			Görev yılı			Toplam	
	İmam Müezzin	KKÖ	Vaiz Vaize	Erkek	Kadın	Kayseri	Nevşehir	Ön lisans	Lisans	Y. lisans	1-2,	3-4,	5 ve üstü		
Yapılan Ölçme Çalışmaları	Süreci Ölçme	5	4	9	7	11	13	5	4	11	3	9	4	5	18
	Ürünü Ölçme	5	4	9	7	11	13	5	4	11	3	9	4	5	18
Değerler Eğitiminin Başarısını Etkileyen Faktörler	Öğretici	5	4	9	7	11	13	5	4	11	3	9	4	5	18
	Öğrenci	2	3	7	3	9	9	3	1	9	2	7	3	2	12
	Çocuk Evleri Yapısı	4	4	5	5	8	9	4	3	7	3	6	3	4	13
Toplam		21	19	39	29	50	57	22	16	49	14	40	18	21	

Tabloda öğretmenler sadece öğrenci faktörü ve çocuk evlerinin yapısıyla ilgili başlıklarda diğerlerine nazaran daha az sayıda görüş beyan etmişlerdir. (12 / 13 katılımcı) Öğreticilerin yoğunlaştıkları noktalar bir bütünlük içerisinde ele alınacaktır.

4.1. Değerler Eğitimi Derslerinde Yapılan Ölçme Faaliyetlerine İlişkin Öğretici Görüşleri

Ölçme ve değerlendirme ürün ve süreç esas alınarak yapılabilir. Ürün esaslı yapıldığında öğrencinin ortaya koyacağı ve koymuş olduğu üründen hareketle, süreç esaslı ise öğrencinin ürünü

ortaya koyma aşamasındaki eylemleri dikkate alınır. **Süreci ölçmeye** dair öğretmenlerin yoğunlaştıkları başlıklar tabloda yer almaktadır.

Tablo 9. Ölçme Değerlendirme Sürecinde Ölçmeye Dair Yoğunlaşılacak Hususlar

Alt Temalar	Görev			Cinsiyet		İl		Mezuniyet Durumu			Görev yılı			Toplam
	İmam Müezzin	KKÖ	Vaiz Vaize	Erkek	Kadın	Kayseri	Nevşehir	Ön lisans	Lisans	Y. lisans	1-2,	3-4,	5 ve üstü	
Öğretici Bireysel Gözlem Notları	2			2		1	1	1	1			1	1	2
Kurum içi/dışı Toplantılar	8	6	6	9	11	12	8	4	11	3	7	4	5	18
Kurumlara Yapılan Raporlamalar	1	1	7	1	8	7	2	1	8	7	9			9
Toplam	11	7	13	12	19	20	11	6	20	10	16	5	6	

Tabloda görüldüğü üzere öğretmenler en çok toplantılar konusunda görüş beyan etmişlerdir. Bireysel gözlem notları alan öğretmenlerin sayısı ise sınırlıdır. Değerler eğitimi sürecinde öğretmenler kendi **bireysel gözlemlerinden** hareketle birtakım notlar aldıklarını ve bununla ilgili olarak kendilerince gerekli gördükleri adımları attıklarını ifade etmişlerdir (2). Buna dair öğretici görüşleri aşağıda örneklendirilmektedir.

K17- Çocukların takibi anlamında haftalık derste çocukların o anki durumları ile ilgili notlar alıyorum. Ona göre dikkat etmem gereken, eksik gördüğüm, çocukların ihtiyacı olan konular ortaya çıkıyor. Ona göre bir takibat, kontrol yapıyorum.

(K17- Erkek, Kadrolu, İmam, Lisans, Görev yılı: 6, Hitap ettiği yaş aralığı: 7-12, Nevşehir)

Verilere bakıldığında öğretmenler ders içerisinde eksik gördükleri, ihtiyaç duydukları noktalarda veya ödev takibi gibi amaçlarla notlar aldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların açıklamaları bu durumun kendilerinin kişisel çabalarıyla gerçekleştirdiklerini ortaya koymaktadır. Zira gerek bu konuda görüş belirten öğretmenlerin sayısının azlığı (2) gerekse de değerler eğitiminin yapısı incelendiğinde gözlem notlarının gerekli bir uygulama şeklinde belirtilmemiş olması bunu destekler niteliktedir. Yine öğretici açıklamalarına bakıldığında bireysel gözlem notlarının kendi içerisinde belli bir sistematikliğinin olduğunu söylemek güçtür. Performans değerlendirme süreçlerini gerçekleştirmek için pek çok farklı teknik mümkün olmakla birlikte sistematik ve güvenilir olması, öğretici-öğrenci sirkülasyonunun sık olduğu bu durumlarda ürün gelişim dosyaları (portfolyo) kullanılabilir (Uzunöz & Aktepe, 2018, s. 301). Ayrıca bu konuda korunmaya muhtaç çocuklar için oluşturulan mesleki kayıt defterlerinden yararlanılabilir.

Toplantılar başlığına bakıldığında öğretmenler **kurumlar arası** (12) ve **kurum içi toplantılar** (8) yapıldığını belirtmişlerdir. Kurumlar arası toplantılar başlığı; *gerçekleştirildiğini ifade edenler* (7),

gerçekleştirilmediğini belirtenler ya da sorumlu koordinatörlerce gerçekleştirildiği (5) şeklindedir. Kurum içi toplantıların ise yapıldığı belirtilmiştir. Buna dair verilerden bazıları aşağıda örneklendirilmektedir.

K1- Kurumlar arasında zaman zaman böyle toplantılar yapılmalı. Ancak ne zamandır ben böyle bir toplantıya katılmadım. Ders dönemi başında olması gerekir ama hala bir toplantı süreci duymadım

(K1- Erkek, Kadrolu, Uzman Vaiz, Yüksek Lisans, Görev yılı: 5, Hitap ettiği yaş aralığı: 10-15, Kayseri)

K10- Kurum yetkilileri ile bir defa bir araya geldik. Ders içeriğiyle alakalı bir şey değildi, genel sıkıntıların konuşulduğu bir toplantı oldu. Daha çok iki kurumun sorumluları bir arada karar alıyorlar ve bize bildiriyorlar.

(K10- Kadın, Kadrolu, KK öğreticisi, Lisans, Görev yılı: 2, Hitap ettiği yaş aralığı: 7-12, Kayseri)

K5- Değerler eğitimi derslerine başlamadan önce müftülük bünyesinde bir toplantımız olmuştu “Çocuk evlerinde ne yapılır, nasıl davranılır, hangi kaynaktan gideceğiz?” gibi bilgilendirme yapılmıştı.

(K5- Kadın, Kadrolu, KK öğreticisi, Lisans, Görev yılı: İlk yıl, Hitap ettiği yaş aralığı: 11-13, Kayseri)

Verilere bakıldığında kurumlar arasında yapılan bu istişare toplantılarının bir karar alıp uygulamaktan ziyade daha çok fikir alışverişinde bulunma, kurumların tanıtımı, koordinasyonun sağlanması gibi amaçlarla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Yine bu toplantıların tamamının sürecin tüm paydaşlarını içine alacak şekilde gerçekleştirilmediği öğretici görüşlerinde öne çıkan bir diğer durumdur. Bu husus değerler eğitiminin öğretmenler tarafından sahiplenilmesini ve öğretici motivasyonunu etkileyebilir. Yine bu toplantılar ağırlıklı olarak sene başında yapılmış ve tekrarı olmamıştır. Öğreticilerle görüşme sıklığının sadece sene başında kalmaması, kurumun ve öğretmenlerin kendi görevleri de göz önüne alınarak, belirli zaman dilimlerinde ve birden fazla yapılması önemlidir. Yapılacak bu görüşmeler öğretmenlerin kendi aralarında tecrübe paylaşımına, iş birliğine, sorunların çözülmesine katkı sağlayabilir. Burada yapılan toplantıların kayıt altına alınarak, bir düzen içerisinde yapılması, öğretmenlerin önerilerinin önemsenmesi, sorunlarının çözümü için çaba gösterilmesi gereklidir. Son olarak burada yapılan toplantılarda herhangi bir ölçme aracı veya ölçütten bahsedilemeyeceği gibi kararların uygulanması gibi somut adımların atıldığı bilinmemektedir.

Öğreticilerin ele aldıkları bir diğer başlık **kurumlara yapılan raporlamalardır**. Bazı öğretmenler Aile Bakanlığının öğretim sürecinin takibine dair raporlar istediklerini belirtmişlerdir (6). Bunlar; *süreç takip formları (6), konuların takibine dair liste isteme (1) ve 4 aylık raporlamanın* olduğuna dairdir. Buna dair görüşlerden bazıları aşağıda örneklendirilmektedir.

K9- Süreç takiplerine dair formu dolduruyoruz. Ancak bunun dışında Aile Bakanlığının zannediyorum üç yıllık süreçte bir defa oldu, “Çocuk şunu yapabiliyor mu, bunu öğrenmiş mi?” gibi bir geri dönüt anlamında.

(K9- Kadın, Kadrolu, Vaize, Lisans, Görev yılı: 3, Hitap ettiği yaş aralığı: 12-15, Kayseri)

K14- Çocuklardaki bir değişimi, ders ortamı gibi de olmadığı için sınav vs. gibi değil de anlattığımız konularda davranışa ne kadar yansıtıyor, ona bakıyoruz kendi izlenimlerimizden hareketle. Bunu sosyal hizmetlere 4 aylık raporluyoruz. Şu özelliği 3 puan, şu 5 puan gibi.

(K14- Kadın, Kadrolu, Vaize, Lisans, Görev yılı: 1,5, Hitap ettiği yaş aralığı: 15-18, Nevşehir Not: Koordinatör)

Öğreticilerden bazıları ise ASHB'ye yapılan raporlamaların yanı sıra DİB'in kendi bünyesinde ölçme değerlendirme faaliyetlerine ilişkin çalışmalarından bahsetmişlerdir. Buna göre öğretmenler **DİBBYS⁶ sistemine sürece dair faaliyetleri işleme (2) ve konuların takibine dair liste gönderdiklerini (3)** belirtmişlerdir. Buna dair görüşlerden bazıları şunlardır.

K13- Değerler eğitiminde görevli her hocamız; o hafta hangi konuyu anlattığını, konunun içeriğini DİBBYS sistemi üzerine işliyor. Bu sistemin kontrolünü sağlayabiliyorum, gerektiğinde görebiliyorum.

(K13- Kadın, Kadrolu, Vaize, Lisans, Görev yılı: 1,5, Hitap ettiği yaş aralığı: 7-12, Kayseri Not: Koordinatör)

K6- Kurum, geçen sene 2019 yılında işlenen konuların listesini işlemişlerdi. Bunu hazırlayıp göndermiştim

(K6- Kadın, Kadrolu, Vaize, Yüksek Lisans, Görev yılı: 1, Hitap ettiği yaş aralığı: 15-18, Kayseri)

Öğretici ifadelerine bakıldığında ASHB adına düzenli olarak süreç takip formlarının yer aldığı anlaşılmaktadır. Yine devamlı olarak Nevşehir ilinde görevli öğretmenlerin 4 aylık periyotlar halinde gönderdikleri raporların olduğu belirtilmektedir. Değerler eğitiminin öğrenciler açısından hangi aşamada olduğu ve hedefler bağlamında nelerin öğretildiğine dair bir uygulama ise normalin dışında nadiren gelişen faaliyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan bu uygulamaların ölçme değerlendirme çatısı altında değerlendirilmesinin, hedeflere ilişkin bir süreç takibiyle ve düzenli bir şekilde devamıyla mümkün olabilir.

Öğreticilerin vurguladıkları bir diğer husus ise DİBBYS sistemidir. Ölçme ve değerlendirme faaliyetlerinde uygulanabilir bir sistem olarak kabul edilebilecek DİBBYS'nin daha aktif kılınması, takibinin yapılması eğitim faaliyetlerinin değerlendirilebilir olması adına önemlidir. Bu durum değerler eğitimi daha sistemli ve takip edilebilir olmasına imkân tanıyabilir. Buradaki faaliyetlerin bireysel gözlem notları başlığında geçen portfolyo uygulamasına evrilmesi, mesleki kayıt defterlerinin buna göre düzenlenmesi, kurumlar arasında verilerin paylaşılması ve ortak bir değerlendirmeyle sürecin takip edilmesi yapılabilecek başlıklar altında sıralanabilir.

Ölçme değerlendirme faaliyetlerine dair yöneltilen soruya katılımcılar **ürün odaklı ölçme** başlığı altında ele alınabilecek açıklamalarda bulunmuşlardır. Öğrenmenin ölçülmesi yukarıda belirtildiği üzere süreç odaklı yapılabileceği gibi ürün odaklı da yapılabilir. **Ürün odaklı ölçme**, eğitim süreci içerisinde hedef kitleye yönelik gerçekleştirilen çalışmaların ne durumda olduğunu haber verir. Öğreticiler bu

⁶ DİBBYS: Diyanet İşleri Başkanlığı Bilgi Yönetim Sistemi

başlıkta değerler eğitiminin öğrenciler üzerinde etkili olup olmadığıyla ilgili açıklamalarda bulunmuşlardır. Buna dair tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 10. Ölçme Değerlendirmede Ürünü Ölçmeye Dair Yoğunlaşılın Hususlar

Alt Temalar	Görev			Cinsiyet		İl		Mezuniyet Durumu			Görev yılı			Toplam
	İmam Müezzin	KKÖ	Vaiz Vaize	Erkek	Kadın	Kayseri	Nevşehir	Ön lisans	Lisans	Y. lisans	1-2,	3-4,	5 ve üstü	
Değerler Eğitimine Bakış Açılarının Etkisi	5	3	9	7	10	12	5	4	10	3	8	4	5	17
Sosyalleşmeye Etkisi		1	1		2	1	1		2				2	2
Davranış Değişikliğine Etkisi	4	3	5	5	7	8	4	4	7	1	8	2	2	12
Toplam	9	7	15	12	19	21	10	8	19	4	16	8	9	

Tabloya bakıldığında değerler eğitiminin öğrenciler üzerinde etkilerine dair katılımcıların tamamına yakınının görüş beyan ettiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda öğretmenler eğitim faaliyetinin olumlu yönde katkılarının olduğunu düşünmektedirler. Buna dair görüşler aşağıda bir bütünlük içerisinde ele alınmaktadır.

K11- Evlerde kalan çocuklarımın düğünlerini yaptım, bazıları güzel aile oldular. Bizim elimizden tutmasaydın bunlar olmazdı demişlerdi. Burada anlattıklarımızın tesiriyledir belki böyle bir hayatı seçtiler.

(K11- Kadın, Kadrolu, Vaize, Lisans, Görev yılı: 10, Hitap ettiği yaş aralığı: 11-15, Kayseri)

K17- Allah'ın bizi sürekli gördüğünü, biz güzel işler yaparsak meleklerin bize dua ettiğini kıssalarla anlattım, sonrasında evdeki anneden duyduğumda çocuklarda ciddi anlamda bir değişim olduğunu, eşyaları izinsiz alan çocukların bu alışkanlıklarını bıraktığını söyledi. Bu anlamda böylesi etkilenmeler olabiliyor.

(K17- Erkek, Kadrolu, İmam, Lisans, Görev yılı: 6, Hitap ettiği yaş aralığı: 7-12, Nevşehir)

Araştırmanın verilerine bakıldığında sosyalleşmeye dair değişimi ifade edenlerin sayısı azdır (2). Aynı zamanda öğretmenler davranış değişikliklerini öğrencilerin ifadeleri veya kendi gözlemlerinden hareketle ifade etmişlerdir. Öğreticiler burada ağırlıklı olarak çocukların değerler eğitimini sevdiklerini, bazı davranışlarında değişikliklerin olduğunu ifade etmişlerdir. Değerler eğitiminin etkililiğinin yoklandığı bir araştırmada da katılımcılar, davranış değişikliğinin süreç gerektirdiğini, zihinsel anlamda çocukların bir bilinç oluşturduğunu aynı zamanda öğrencilerin değerler eğitimine bakışlarının olumlu yönde değiştiğini ifade etmişlerdir (Efe, 2022, s. 87). Buna göre değerler eğitimi faaliyetlerinin öğrenciler için olumlu katkılar sunduğu söylenebilir. Ancak bu durum faaliyetlerin devamlı olmasına, planlı olarak yürütülmesine bağlıdır. Ayrıca öğrencilerin davranış değişikliklerinin eğitim bilimleri içerisinde yer alan

ölçme ve değerlendirmenin bilimsel verileriyle gerçekleştirilmesi önemlidir. Diğer türlü eğitimin niteliğine dair yapılacak yorumlar önemli olmakla birlikte eksik kalacaktır.

4.2. Değerler Eğitiminin Başarısını Etkileyen Faktörler

Bir eğitimin başarılı olmasında; öğretici, öğrencinin durumu, zaman, mekân gibi pek çok değişkenden söz edilebilir. Öğretime etki eden değişkenler kontrol edilebildiği ve amaca uygun yürütülebildiği takdirde eğitim başarılı olabilir. Bunun tam tersi olduğu durumda ise eğitimden beklenenler istenen düzeyde gerçekleşmeyebilir. Ölçme başlığının giriş kısmında verilen tabloya bakıldığında öğretmenler değerler eğitiminin başarısına etki eden faktörlerin olduğunu konuya farklı açılardan yaklaşarak dile getirmişlerdir. Öğreticilerin tamamının görüş beyan ettiği bu temada en çok öğretici faktörüne atıf yapılmış (18), öğrenci ve çocuk evlerinin yapısına dair ise birbirine yakın görüşler beyan edilmiştir (12/13). Tabloya bakıldığında öğretmenlerin eğitim sürecinin iyileştirilmesine dair farkındalıklarının olduğu söylenebilir. Ele alınan bu başlıklar aşağıda bir bütünlük içerisinde verilecektir.

Öğreticiler değerler eğitimi derslerinin başarısında **öğretici yaklaşımının önemine** değinmişler ve *pedagojik formasyon bilgisine* dikkat çekmişlerdir. Öğreticilerin görüşlerinden bazıları aşağıda örneklendirilerek yorumlanacaktır.

K3- Bu derslerin olumlu etki bırakıp bırakmamasının öğreticinin çocuklara karşı olan tavrıyla yakından ilgilidir diye düşünüyorum. Çocuklarına sevgi ile kızmadan, onları anlamaya çalışarak yaklaşan bir öğreticinin derslerinde muhakkak bir etki bırakır. Öğretici bu anlamda bir modeldir. İlk başta önyargıyla bakan çocuklarımız daha sonraları bu samimiyeti, sevgiyi gördüklerinde bir bağ oluşuyor.

(K3- Kadın, Kadrolu, Vaize, Yüksek Lisans, Görev yılı: 4, Hitap ettiği yaş aralığı: 14-18, Kayseri)

K12- Öğreticinin çocuk psikolojisini bilmesi lazım, kaldı ki bu çocuklara yaklaşırken daha dikkatli olmak lazım. Dersin nasıl işleneceği, çocuklara nasıl davranılacağı önemli. Bununla ilgili bir haftalık çocuk eğitim semineri yapıldı. Muhatabımızı tanıma anlamında çok faydalı olmuştu.

(K12- Erkek, Kadrolu, İmam, Ön lisans, Görev yılı: 2, Hitap ettiği yaş aralığı: 10-14, 14-18, Kayseri)

Giriş kısmında ifade edildiği üzere eğitim sürecinde öğrenci ve öğretici arasında kurulacak ilişki, öğrencilerin öğrenmelerine etki eder. Bu başlık altında da konu öğretmenler tarafından vurgulanmış ve kurulacak olan ilişkiye dikkat çekerek sevgiyle yaklaşmanın önemine atıfta bulunmuşlardır. Bu sevginin önemine dair yapılan bir çalışmada; sevgiyle yaklaşma, gönüllülük esasına göre hareket etme, güven ilişkisi kurma vb. adımların değerler eğitiminde etkili olduğu dile getirilmiştir (Efe, 2022, s. 125). Ayrıca öğreticinin ders içerisinde konudan bağımsız göstermiş olduğu davranışların, yani sözsüz etkileşimin öğrencinin duygu ve düşünce dünyasını şekillendirmede etkili bir unsur olduğu söylenebilir (Kış & Özer, 2017, ss. 103-105).

Bu konu kapsamında üzerinde durulan bir diğer husus hizmet içi eğitime dairdir. Hizmet içi eğitimlerin gerçekleştirilmesi, öğretmenlerin varsa eksikliklerini gidermeleri pedagojik formasyonlarını artırmaları adına önemlidir. Ayrıca öğretmenlerinden bazılarının lisans seviyesi düzeyinde olmadığı ve

dolayısıyla formasyon eksikliğinin olduğu düşünüldüğünde bu hizmet içi eğitimlerin ihtiyaç olduğu açıktır. Yapılan bir diğer araştırmada da akademik eğitim ihtiyacı araştırmancının katılımcıları tarafından vurgulanmıştır (Efe, 2022). Bu duruma olan ihtiyaç çalışmanın öğretim süreci, kitaba dair görüşler başlıklarında kendini hissettirmektedir.

Öğreticilerden bazıları değerler eğitiminin başarısında **öğrencilerde** gördükleri durumların etkili olduğunu belirtmişler ve bu başlık altında *öğrenci yaşlarına (10), önceki yaşantılarının ve özel durumlarına (8), istekliliklerine dair (3)* açıklamada bulunmuşlardır.

K9- Kuruma gelmiş bir çocuğumuzun yaşı biraz ilerlemişse ve daha öncesinde bilgi anlamında eksiği varsa onunla bilgi, kabullenme, geri dönüt anlamında bir çatışma yaşayabiliyorsunuz. Ama küçüklükten itibaren, zihinlerinin açık olduğu dönemde öğretmemiz daha kolay oluyor. O anlamda erken başlaması önemli

(K9- Kadın, Kadrolu, Vaize, Lisans, Görev yılı: 3, Hitap ettiği yaş aralığı: 12-15, Kayseri)

K3- Özel eğitim gerektiren çocukların derslerine gittim. Onlarla çeşitli etkinlikler de yapsanız o an öğreniyorlar ama sonra unutuyorlardı. Buna dair farklı yöntemler vardır belki. Bu da dersin başarısına etki edebilir.

(K3- Kadın, Kadrolu, Vaize, Yüksek Lisans, Görev yılı: 4, Hitap ettiği yaş aralığı: 14-18, Kayseri)

K10- Değerler eğitimi sürecinde öğrencilerin kendi ortamları olunca kimisi odasında dinleniyor, öncesinde başka şeyler yaşanabiliyor, derslerimizde zorunlu olmadığı için katılmıyor. Bu derslerde devam mecburiyetinin olmaması da dersin verimliliğine etki eden bir diğer husus.

(K10- Kadın, Kadrolu, KK öğreticisi, Lisans, Görev yılı: 2, Hitap ettiği yaş aralığı: 7-12, Kayseri)

Öğreticilerin ifadelerine bakıldığında ilk olarak üzerinde durdukları hususun, değerler eğitiminin çocuklarda erken başlamasının önemli olduğudur. Kişinin önceki öğrenmeleri yeni öğrenmelerine bir zemin oluşturabilir. Bununla birlikte kişilik gelişiminin yedi yaşına kadar olduğu gerçeği ve katılımcı ifadelerinde geçen 'aileden aldıkları eğitimin yetersizliği' tespiti birlikte değerlendirildiğinde, değerler eğitiminin erken yaşlarda başlamasının gerekli olduğu yorumu yapılabilir (Yavuz, 2012, ss. 2-3). Öğreticilerin gerek burada gerekse araştırmancının diğer başlıklarında ifade ettiği farklı yaş gruplarının bir arada bulunmaması talepleri göz ardı edilmemelidir. Bu başlık altında vurgulanan bir diğer husus özel eğitim gerektiren çocukların varlığıdır. Buna yönelik olarak öğretici ifadesinde de görüldüğü üzere hali hazırda hedef kitlesi içerisinde özel eğitim gerektiren öğrencileri bulunanların eğitimlerle desteklenmesi gerekmektedir.

Öğreticilerin bu başlık altında vurguladıkları bir diğer konu ise değerler eğitimi faaliyetlerinde öğrencilerin istekliliğiyle ilgilidir. İstekli olma, öğrenci veya öğretici fark etmeksizin eğitim sürecinde gerekli bir unsurdur. Değerler eğitimi süreci öğrencilerin gönüllü olarak katılımlarıyla devam eden bir faaliyettir. Öğrencilerin şu veya bu sebeple derse katılmak istememesi veya katılsalar dahi istenilen düzeyin bu olmadığına dair açıklamaları, öğrencilerin bireysel durumları, öğretici faktörü, yöntem çeşitliliği, ortam gibi pek çok değişkenle bağlantılı olabilir. Öğrencilerin yukarıda sözü edilen okula,

hayata karşı bu tutumlarına, kendilerine sunulan iş garantisi de eklenince olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Bu noktada belirli yetkinlikler ele alınarak atamaların yapılması sağlanabilir. Mesleki kayıt defterleri aracılığıyla oluşturulacak ürün seçki dosyaları bu yetkinliklerin belirlenmesinde belirleyici olabilir.

Öğreticilerden bazıları değerler eğitiminin başarısını etkileyen faktörlerden bir diğerinin **çocuk evlerinin yapısı ve işleyişi** olduğunu açıklamışlardır (13). Öğreticiler bu başlık altında *öğrencilerin sirkülasyon durumuna (8) ve ev anne babalarının önemine (11)* dikkat çekmişlerdir. Buna dair görüşlerden bazıları aşağıda örneklendirilmektedir.

K5- Bu çocukların evlerinde sık değişimler benim dersimi de olumsuz etkiliyor. Tahmin edersiniz ki bir evde 5 kişi yaşarken 6 olmak, gidip gelmeler her birimize zordur. Her yeni katılanla da evin havası eskiye göre değişiyor

(K5- Kadın, Kadrolu, KK öğreticisi, Lisans, Görev yılı: İlk yıl, Hitap ettiği yaş aralığı: 11-13, Kayseri)

K3- İlk yıllardaki ev annemiz çocukların durumlarıyla ilgiliydi. O zaman eve yeni gelen bir kızımızla ilgili öğrencimizin neyi sevip sevmediğini, onla iletişimde hangi noktalara dikkat etmemiz gerektiğini söylemişti.

(K3- Kadın, Kadrolu, Vaize, Yüksek Lisans, Görev yılı: 4, Hitap ettiği yaş aralığı: 14-18, Kayseri)

Bulgularda ifade edilen çocukların değişimleri ASHB'nin gerekli gördüğü durumlarda yapılmaktadır. Öğretici ifadelerine bakıldığında bu durum eğitimin sürekliliğine, öğrenci başarılarını görmeye, iletişimi güçlü kılmaya dair olumsuz etkileri barındırdığı anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalarda çocukların sık sık yer değiştirmelerinin; sorunları artırdığı, davranışsal problemlere yol açtığı ifade edilmektedir (Işıl Bulut, 1995). Yine bu sirkülasyonun sıklığı ve düzensizliğine ilişkin bir araştırmada, farklı yaş gruplarının bir arada kaldığı, farklı eğilimde kalan çocukların birbirlerini etkilediği ifade edilmiştir (Taş, 2019, s. 83). Bu kapsamda öğrenciler için yapılacak bu değişimlerin değerler eğitiminin seyri göz önünde bulundurularak yapılması uygun olacaktır. Zira eğitim sürecinin akamete uğramaması, sürekliliğinin sağlanması ve bir bütünlük içerisinde yürütülmesi önem arz etmektedir (Selçuk, 2014). Değişimlerin bazı öğrenciler için bir zorunluluk olduğu düşünüldüğünde, bunun değerler eğitimi için konuların bütünlüğünü bozmayacak şekilde yapılması, ünite sonları gibi ara dönemlerde gerçekleştirilmesi sağlanabilir.

Bu başlık altında öğretmenlerin üzerinde durdukları bir diğer konu ise ev anne babalarının önemine dairdir. Değerler eğitimine ayrılan süre yerleşik, kalıcı davranışlar oluşturması için başlangıç seviyesinde kabul edilebilir. Zira eğitimin kesintiye uğramaması ve sürdürülebilir olması, öğrenilenin pekişmesi ve kalıcılığı adına gerekli bir unsurdur. Değerler eğitimindeki kazanımların sürdürülebilmesi gün boyu ev içerisinde etkin olan sorumlu anne babaların tutumlarıyla gerçekleşebilir. Bu sorumluluk, değerler eğitiminin sürdürülebilir olması ve ev içerisinde buna dair yaşantıların bir bütünlük oluşturmasıyla ilgilidir. Nitekim yapılan bir araştırmada da ev anne babalarının önemine dikkat çekilmiş, bu personellerin alımında 'eğitsel' özelliklerinin olmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Yılmaz, 2018, s. 183). Bu kapsamda ev anne babaları ve değerler eğitimi öğretmenlerinin iş birliği önemlidir. Zira bu

koordinasyonun kurulması değerler eğitiminin başarısı adına bir kazanç olarak sayılabilir (Kanca, 2019, s. 130).

Sonuç ve Öneriler

Öğreticilerin tamamına göre değerler eğitiminin esas amacı çocukların kimsesizlikten kaynaklı eksiklerini gidermektir. Öğreticiler bunun için çocukların topluma kazandırılmasını, dini bilince sahip bireyler olarak yetiştirilmesini ve olumlu duygularının gelişmesini amaç edinmişlerdir.

Öğreticiler amaçları ifade ederken farklı açılardan konuyu ele almışlardır. Bu durum ortak bir amaç birliğini taşıma noktasında eksikleri olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Buradan hareketle DİB'in ve değerler eğitiminin genel amaçları ifade edilmekle birlikte hitap edilen kesime yönelik, amaçların açıkça belirlenmesi, faaliyete ilişkin özel amaçların konulması bu duruma bir çözüm olarak sunulabilir. Yapılacak olan bu değişiklik, değerler eğitiminin planlı olmasına katkı sağlayabilir.

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu ise değerler eğitimi kitabına ilişkindir. Öğreticilere göre değerler eğitimi kitabında yer alan içerik ve etkinlikler çoğunlukla öğrenci yaşlarına uymamakta, kitapta belirtilen yaş aralığı ihtiyacı karşılamamaktadır. Bununla birlikte öğretmenlerden bazılarının göre birtakım konu ve etkinlikler de birbirleri arasında uyumamaktadır. Buna göre içeriğin öğrenci yaşlarına göre düzenlenmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda konu ve etkinliklerin uyumu da tekrardan gözden geçirilmelidir.

Kitabın geliştirilmesi konusunda öğretici ifadelerine bakıldığında; uzun süre kullanımının tekrar oluşturduğu, içeriğin detaylandırılması gerektiği (öğretici notu kısmının), eklenebilecek konu başlıklarının olduğu ve öğrencilerin kitabının olmasının gerekliliği sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna göre kitabın uzun süre kullanımı tekrar oluşturmakta ve kitabın güncellenmesi gerekmektedir. Değerler eğitimi kitabı öğretmenler için ön hazırlığı istemekte ve öğretmenler bu hazırlık konusunda zorlanmaktadır. Değerler eğitimi faaliyetleri için öğretici görüşleri etrafında kitap içeriğinin detaylandırılması ve çocukların özellikleri dikkate alınarak hazırlanması sağlanabilir. Ayrıca hazırlanacak olan bu kitabın kullanımına ilişkin öğretmenlere gerekli hizmet içi eğitimler dönem başında yapılmalıdır. Kullanılan kitabın geliştirilmesi ve eğitimin süreklilik kazanması adına öğrencilere yönelik bir değerler eğitimi kitabı tamamlayıcı, destekleyici bir unsur olarak hazırlanabilir. Yine çocuk evleri içerisinde değerler eğitimine dair materyallerin bulundurulması sağlanabilir.

Katılımcılar öğretim sürecine dair; ilkeler, yöntemler, uygulanan etkinlikler ve kullanılan araç gereçler üzerinde durmuşlardır. Öğreticilere göre öğretim ilkeleri; öğrenciye görelilik, aktiflik, somuttan soyuta ve hayata yakınlık ilkesidir. Öğreticiler bu başlıklara yönelik açıkça ilke şeklinde ifade etmemişler, yaptıkları uygulamalardan hareketle konuyu açıklamışlardır. Yine öğretim sürecinde kullanılacak ilkeler sadece bu belirtilenlerle sınırlı değildir. Bu durum öğretmenlerin formasyon bilgisini sorgulamaya açık hale getirmektedir. Bu kapsamda kitap içeriğinde ilkelere yer ayrılabilir öğretim süreci buna göre yürütülebilir.

Öğreticiler, kullandıkları yöntemleri; anlatım, soru cevap, örnek olay incelemesi ve drama olarak açıklamışlardır. Anlatım ve soru cevap yönteminde çeşitli araçları kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretim yöntemleri sadece bu yöntemlerle sınırlı değildir, öğretim sürecinin çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda değerler eğitimi öğretmenlerinin hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi önem arz etmektedir.

Öğreticilerin etkinlikler hakkında açıklamalarına bakıldığında bu faaliyetlerinin öğretici-öğrenci iletişimini güçlendirici ve dolaylı olarak değer kazanımını öngörse de belirli bir sistematiklikle takip etmedikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Bunların eğitsel hedeflere bağlı olarak gerçekleştirilmesi, yine planlı olarak yürütülmesi önemlidir. Böylece eğitimde yaşanan araç gereç temini, finansal sıkıntılar, izin prosedürleri gibi ayrıntılar çözüme kavuşturulabilir.

Değerler eğitimi faaliyetlerinde yapılan ölçme ve değerlendirme çalışmalarına bakıldığında bu çalışmaların öğretmenlerin kendi hassasiyetleri etrafında geliştiği, bir kısmının da düzenli olmayan ve aralıklarla her iki kurum tarafından istenen çalışmalar olarak yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Yine kurum koordinatörlerinin bu konudaki anlayışlarına bağlı olarak gelişen karşılıklı bilgilendirmelerin varlığından söz etmek mümkündür. Bu durum DİB-ASHB protokolünde eğitimin takibine ilişkin; *“eğitimlerde kullanılacak ölçeğin müşterek”* ibareleriyle uyumlu olmamaktadır. Verilerden de anlaşıldığı üzere bu çalışmalar, değerler eğitiminde ölçme değerlendirme faaliyetlerine dair düzenli, planlı bir adımın yok denecek kadar az olduğunu, çalışmaların merkez teşkilatlarında kaldığı, taşrada yürütülmediği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Eğitim çalışmalarının geliştirilmesi, sürdürülebilir olması için bu faaliyetlerin ilk elden verilerle ölçülmesi ve değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Ölçme çalışmalarının nitelikli olmasına yönelik ürün seçki dosyaları gibi daha sistemli çalışmalara evrilmesi sağlanabilir. Bu noktada süreç takip formları, DİBBYS sistemi, sosyal hizmet kurumlarındaki mesleki kayıt defterleri etkin bir işlev görebilir.

Öğreticilerin ölçme değerlendirmeye dair ifadelerine bakıldığında değerler eğitiminin amacının istenilen düzeyde gerçekleşmediği, ifadelerini gözlem ve edindikleri görüşler doğrultusunda dile getirdikleri anlaşılmaktadır. Yine öğretmenlerin değerler eğitiminin amaçları kısmındaki ifadelerine ölçme başlığında kısmen değindikleri, gerçekleşip gerçekleşmediğine dair ayrıntılı açıklamalarda bulunmadıkları fark edilmektedir. Bu durum öğretmenlerin amaçlarıyla uyguladıkları öğretim faaliyetlerini ilişkilendirmedikleri veya bekleneni yeteri düzeyde elde edemedikleri sonucuna götürebilir. Bu noktada öğretmenler, amaçların gerçekleşip gerçekleşmemesinin bazı faktörlerle ilişkili olduğu üzerinde durmuşlardır. Değerler eğitiminin amaçlarının neden gerçekleşmediği veya gerçekleşmesinin nelere bağlı olduğuna dair ise öğretici, öğrenci faktörüne ve çocuk evlerinin yapısına işaret etmişlerdir. Değerler eğitiminin başarısını etkileyen bu unsurların dikkatle üzerinde durulması, bu faaliyetlerden beklenen başarının gerçekleşmesi adına etkili olabilir.

Son olarak bu araştırma din eğitimine dair yapılacak olan diğer çalışmalar için kaynak teşkil etmesi adına atılmış bir çalışma olarak değerlendirilmelidir. Alanda çalışma yapacak araştırmacıların değerler eğitiminin bir diğer başat faktörü olan öğrencilerin görüşleri etrafında veriler sunmasının önemli olacağı düşünülmektedir. Yine değerler eğitime dair içerik belirleme ve program geliştirme çalışmaları, ihtiyaç olarak sayılabilecek bir diğer araştırma başlığıdır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 27/05/2020 tarih ve 77 numaralı kararı ile alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (1983, Mayıs 24). *Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu*. Şubat 2021 tarihinde Resmi Gazete: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf>
- Akay, C. (2019). Öğrenmeyi Etkileyen Temel Faktörler ve Genel Öğrenme-Öğretme İlkeleri. T. Y. Yelken, & C. Akay içinde, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (s. 25-42). Anı Yayıncılık.
- Akbalık, H. (2015). Değerler eğitimi bağlamında Hacı Bektaş-ı Veli'nin eserlerinde yer alan eğitsel unsurlar (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altıntaş, M. E. (2018). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin değer öğretiminde kullandıkları yöntemler nitel bir araştırma. *Milli Eğitim Dergisi*(217), 131-165.
- Aşık, E., & Eker, F. (2014). Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin sorunları ve başetmeleri. *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 20-31.
- Ata, A. (2020). Din öğretimine ilişkin temel kavramlar. M. Z. Aydın, & D. Rıdvan içinde, *Din Öğretiminde Yöntemler* (s. 1-17). Nobel Yayıncılık.
- Azman, İ., & İzci, L. (2020). Sembolik etkileşimcilik çerçevesinde korunmaya muhtaç çocuklarda benlik. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 151-170.
- Cengizhan, S. (2019). Öğretim yöntemleri. T. Y. Yelken, & C. Akay içinde, *Öğretim ilke ve yöntemleri* (s. 223-256). Nobel Yayıncılık.
- Çelikkaya, T., & Kuş, Z. (2009). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kullandıkları yöntem ve teknikler. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 741-758.
- Danış, M. Z., & Kosova, B. B. (2018, November 5). A study on the children in need of protection and their family: A case example. *Turkish Journal Of Applied Social Work*, s. 13-17. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/600283
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2018, Kasım 13). *ASHB-DİB Protokolü*. Kasım 29, 2021 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri: <https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/ResimKitapligi/PROTOKOL.pdf>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2019). *Etkinliklerle değerler eğitimi* (3. baskı b., Cilt I. cilt). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Efe, Ş. (2022). Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı kurumlardaki korunmaya muhtaç çocuklara yönelik din ve değerler eğitimi üzerine nitel bir araştırma (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdem, S. (2005). *Lise sosyoloji ders kitabı*. Fil Yayınevi.
- Ertürk, S. (2016). *Eğitimde program geliştirme*. Edge Yayıncılık.

- Gökalp, M. (2018). *Eğitimde amaç belirleme*. Nobel Yayınları.
- Gümüüşali, A. İ. (2014). *Eğitim ve öğretim yönetimi*. Pegem Akademi Yayınları.
- Hesapçioğlu, M. (2011). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Nobel Yayınları.
- İnce, Z., Kasapoğlu, A., & Sezek, S. (2014). Korunmaya muhtaç kimsesiz çocukların devam ettikleri okulların yöneticilerinin bu çocukların sorunlarına ve sorunların çözümüne yönelik mesleki donanımları. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 97-119.
- Işıl Bulut, F. (1995). Korunmaya muhtaç gençlerin sosyal grup çalışması gereksinimi. *Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği Dergisi*, 70-75.
- Kanca, H. K. (2019). Kurum bakımı altındaki çocuklara yönelik din hizmetleri - uygulamalar - yöntem ve öneriler. *Diyanet İlmî Dergi*, 121-153.
- Karacaoğlu, Ö. C. (2018). *Eğitimde program geliştirme* (2. Baskı b.). Nobel Yayınları.
- Kış, A., & Özer, N. (2017). Sınıf yönetiminde disiplin. M. B. Özcan, & T. Y. Özdemir içinde, *Sınıf yönetimi* (s. 95-119). Asos Yayınları.
- Korkmaz, M. (2021). *Din öğretimi teknolojisi ve materyal geliştirme* (5. Baskı b.). Kimlik Yayınları.
- Sağlam, H. İ. (2020). *Bir değer ve eğitim merkezi olarak aile*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Selçuk, M. (2014). *Çocuğun eğitiminde dini motifler*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahin, A. (1993). Yetiştirme yurtlarındaki gençlerin dini duygu, düşünce, tutum ve davranışları üzerine bir araştırma (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, H. (2015). Temel kavramlar. H. Uzunboylu, & G. Öner içinde, *Öğretim ilke ve yöntemleri* (s. 9-23). Lisans Yayıncılık.
- Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11 b.). Seçkin Yayınları.
- Taş, F. (2019). Çocuk evleri sitesinde yürütülen yaygın din eğitimi faaliyetleri (Adana Örneği) (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekelioğlu, F. Y. (1993). Yetiştirme yurdunda yaşayan 13-17 yaş grubu okuyan gençler ile aileleri yanında yaşayan ve okuyan aynı yaş grubu gençlerin ergenlik problemlerinin karşılaştırılması (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UNICEF. (1998, Kasım 20). *Çocuk haklarına dair sözleşme*. 2021 tarihinde Unicef Çocuk Hakları: <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>
- Uzunöz, A., & Aktepe, V. (2018). *Özel öğretim yöntemleri Cilt I*. Pegem Yayınları.

Yavuz, K. (2012). *Çocuklukta Dini Duygu ve Gelişimi*. Boğaziçi Yayınları.

Yılmaz, M. (2018). Korunmaya muhtaç gençlere yönelik manevi destek çalışmalarında fırsatlar ve zorluklar. A. Ayten, M. Koç, & N. Tınaz içinde, *Manevi danışmanlık ve rehberlik cilt-II* (s. 170-186). Dem Yayınları.

ENGİN AYÇA'NIN KURMACA FİLMLERİNİ YAPIM KOŞULLARI, DÖNEMİN SİNEMASAL DİNAMİKLERİ VE ANLATIM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA YORUMLAMAK*

 Erhan TÜRKÜM^a

 Serpil KIREL^b

Öz

Bu çalışmada Engin Ayça'nın *Bez Bebek* (1987), *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* (1990) ve *Suna* (2007) filmleri; anlatım, yapım ve sinemasal dönemin koşullarına odaklanılarak irdelenmektedir. Araştırmanın temel veri kaynakları arasında filmsel metinlerin yanı sıra üretim koşullarının etkilerini anlayabilmek için yönetmenle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine bire bir görüşmeler yer almaktadır. Bulgular analiz edilirken ise Tregde'nin (2013) auteur üretim tarzı analizi ve Buckland'ın (2021) sanat sineması anlatım analizi yaklaşımları kullanılmaktadır. Çalışmada, temel olarak "Engin Ayça'nın kurmaca filmlerini oluşturan koşullar nelerdir?" ve "Yönetmenin filmlerinin üretim süreci anlatıma nasıl etki etmiştir?" sorularından hareket edilmektedir. Yönetmenin filmlerinin sinema dili bakımından sanat sineması geleneği içinde bulunduğu varsayımına dayanılarak çalışmada sanat sineması anlatım analizi uygulanmıştır. Bu analiz yaklaşımından yola çıkılarak filmlerin klasik anlatı sinemasının anlatım kodlarından saptığı tespit edilmiştir. Ayrıca Engin Ayça'nın uzun metrajlı filmlerinin, 1980'lerin "kadın filmleri" üretim tarzı içindeki yeri sinema dilinin ayrıksı olup olmadığı üzerinden tartışılmıştır. Böylelikle yönetmenin kurmaca filmlerinin, sinema dili açısından dönemin diğer kadın filmlerden ayrıksı bir konumda olduğu sonucuna varılmıştır. Yönetmenin, yapım aşamasında üretimi kendi kararları doğrultusunda gerçekleştirmesi bakımından auteur üretim tarzına uygun filmler tasarladığı öne sürülmüştür. Bununla birlikte dönemin müdahaleci yapım anlayışı göz önüne alındığında Ayça'nın filmlerinin karma bir karar verme mekanizması içinde üretildiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Engin Ayça, Uzun metrajlı kurmaca filmler, Auteur üretim tarzı, Anlatım, Kadın filmleri.

EXPOUNDING ENGİN AYÇA'S FEATURE FILMS IN THE CONTEXT OF PRODUCTION CONDITIONS, THE CINEMATIC DYNAMICS OF THE 1980S, AND NARRATION RELATIONSHIPS

Abstract

In this study, Engin Ayça's the feature films *Bez Bebek* (1987), *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyorum* (1990) and *Suna* (2007) are examined by focusing on narration, production and cinematic period conditions of 1980s. In the

* Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürüttüğü "Engin Ayça Sineması" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^a Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema, erhanturkum@istanbul.edu.tr

^b Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema, kirelser@hotmail.com

Makale Geliş Tarihi: 16.04.2024, Makale Kabul Tarihi: 24.06.2024

research, the fundamental data sources include semi-structured, in-depth, one-on-one interviews with the director, in addition to cinematic texts, to comprehend the influences of production conditions. While the findings are analyzed, Tregde's (2013) auteur production style analysis and Buckland's (2021) the art cinema narration analysis approaches are used. The central questions driving the study are "What are the conditions that shape Engin Ayça's fictional films?" and "How did the production process of the director's films affect the narration?". Based on the assumption that the director's films take part in the art cinema tradition in terms of cinematic language, art cinema narration analysis was applied. According to this analysis approach, it has been determined that the films deviate from the narrative codes of classical narrative cinema. Besides, the position of Engin Ayça's feature films within the production style of 'women's films' in the 1980s has been discussed, and it has been concluded that they occupy a distinct position within this films in terms of cinematic language. It has been suggested that the director designs films that align with the auteur production style, as he carried out the production in line with his own decisions during the production stages. Besides, considering the interfering production approach of the period, it is understood that Ayça's films were produced through a mixed decision-making mechanism.

Keywords: Engin Ayça, Feature films, Author film production mode, Narration, Woman's films.

Giriş

Engin Ayça (1941-), 1969 yılından beri Türkiye'de hem belgesel hem de kurmaca filmler üreten ve sinema alanına sadece filmleri ile değil aktif üretken zihinsel emeği ile de katkıda bulunmuş çok yönlü bir sanatçıdır. Sinema tarihi üzerine çalışmalar yapan Evren'e (2016, s. 5-6) göre, sinemayı dert edinen ve çok yönlü bir kültür adamı olan Engin Ayça, aldığı teorik ve pratik eğitimlerle sadece sinemaya hevesli birisi değil aynı zamanda çok kültürlü ve çok alanlı bir kulvarda koşan, entelektüel birikim üreten ve bunları yayan bir sinema düşünürüdür. Yönetmen, sinemaya verdiği emekler için Sinema Yazarları Derneği (SİYAD) tarafından 2022 yılında onur ödülüne layık görülmüştür (Altyazı, t.y.). Ayça (2016, s. 483), Roma'da bulunan *Instituto Superiore Dell Opinione Publica* ve *Centro Sperimentale Di Cinematografia* (Deneysel Sinema Merkezi) isimli yüksek sinema eğitimi veren okullarda 1960'lı yıllarda öğrenim görür ve Türkiye'deki ilk okullu film yönetmenleri arasında yer alır.¹ Yönetmen, Türkiye'ye döndükten sonra *Kanlı Pazar* (1969) isimli bir belge film çekmiş, 1970'lerin ilk yarısında ise *Tuh Sana*, *Çalışmak* ve *Bir Akşam Yemeği* isimli filmlerle kısa metrajlı kurmaca film denemeleri yapmıştır (E. Ayça, kişisel iletişim, 7 Temmuz 2023). Ayrıca Ayça (2016, s. 283), 1974-1986 yılları arasında TRT'deki kültür programlarında ve belgesel filmlerde yönetmen olarak görev almıştır. 1986'da kanaldan ayrılan Ayça, 1987'de ilk uzun metrajlı kurmaca filmi *Bez Bebek*'in ardından *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* (1990) ve *Suna* (2007) filmlerinin yönetmenliğini üstlenmiştir. *Kanlı Pazar* dahil 15 belgesel film üreten Ayça (2016, s. 483-484) belgesel film yönetmeni olarak da adlandırılabilir. Yönetmenin sinema ile bağı yalnızca film üretimiyle sınırlı kalmamış, 1968 Hareketi'nden sonra sol görüşlü politikayla ilişkili olarak *Genç Sinema* ve *Yedinci*

¹ Türkiye'de Engin Ayça'dan daha önce sinema öğrenimi gören yönetmenler arasında Atilla Tokatlı, Alp Zeki Heper (Karadoğan, 2018, s. 174; 186) ve Üstün Barışta (E. Ayça, kişisel iletişim, 22 Ekim 2021) vardır.

Sanat sinema dergilerinde kuramsal çalışmalar da üretmiştir.² Yönetmen, Roma’da öğrenim görürken yaptığı söyleşiler ve çeviri yazılar ile *Yeni Sinema* dergisine de önemli katkılar sağlamıştır (Ayça, 1968). Bunlarla birlikte Ayça, *Sinemanın Yüz Yılı* (Vincenti, 1993) ve *Sinema Dersleri* (Eisenstein, 1999) adlı iki kitabın çevirisini yapmıştır. Ayrıca Engin Ayça, sinema bilgisi ve deneyimini paylaşmak için Anadolu ve Marmara Üniversitesi’nde “Sinemaya Eleştirel Bakmak” isimli dersler vermiştir (E. Ayça, kişisel iletişim, 7 Temmuz 2023).

Engin Ayça’nın 1968 yılından beri sinema ve sanatla ilgili kuramsal yazılarını bir araya getirdiği *Şu Sinema Dedikleri* (2016) kitabında; standart ve alternatif film üretimi, seyirci/Türk sinemasının seyircisi, televizyon ile sinema ilişkisi, sinemanın ekonomi-politik yapısı, sinema tarihi, oyunculuk ve kısa film gibi sinemaya dair birçok ana başlık yer almaktadır. Yönetmenin ilk defa 1989 yılında *Gösteri Dergisi*’nin 98. sayısında (Ayça, 2016, s. 140) filizlenen düşüncelerini detaylandırdığı ve Türkiye’deki sinema tarihini seyircilere göre sınıflandıran “Türk Sineması Seyirci İlişkileri” (Ayça, 1992) başlıklı özgün yazısı, akademik sinema literatüründe en çok dikkat çeken çalışması olarak örneklenebilir.

Türkiye’deki sinema literatürü incelendiğinde Engin Ayça’nın kurmaca filmlerinden *Bez Bebek*’in psikanalitik (Güçhan, 1992), *Soğuktan ve Yağmur Çiseliyordu*’nun ise felsefi (Turan & Meral, 2023) yaklaşımlarla çözümlendiği görülmektedir. Ancak henüz literatürde yönetmenin tüm uzun metrajlı kurmaca filmlerinin anlatımını dönemin sinema dinamikleri ve yapım koşullarıyla ilişkilendirerek araştıran bir çalışma bulunmamaktadır. Akademik çalışmalarda daha çok Türk sineması üzerine ürettiği düşünceler çerçevesinde kendisine yer verilen Engin Ayça’nın 1987’den sonra senaryolarını tasarladığı ve yönetmenliğini üstlendiği kurmaca filmlerin kendilerine özgü üretim dinamikleri ve anlatım biçimi nedeniyle bütünlüklü bir şekilde ele alınmaya değer kültürel ürünler olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada, Engin Ayça’nın kurmaca filmlerinin (*Bez Bebek*, *Soğuktan ve Yağmur Çiseliyordu*, *Suna*) yapım dinamiklerinin ve bu filmlerin üretildiği dönemin sinemasal koşulların anlatım üzerindeki etkisi değerlendirilecektir.

A. SİNEMA DİLİNİ ETKİLEYEN DIŞSAL UNSURLAR OLARAK YAPIM KOŞULLARI VE ÜRETİMİN YAPILDIĞI DÖNEME DAİR SİNEMASAL KOŞULLAR

Bir yönetmenin filmlerinde inşa edilen anlamı belirleyen birçok dinamik bulunmaktadır. Üretimi etkileyen faktörler arasında yönetmenin içinde bulunduğu tarihsel koşullar ve öznel deneyimi/düşünsel değişimi yer alabilir. Bununla birlikte filmlerin içinde üretildikleri sinemasal iklimi belirleyen piyasa koşulları ve beklentilerden bağımsız olmadıkları aşikardır. Bu anlamda çalışmanın sınırlılıkları dahilinde Engin Ayça’nın kurmaca filmlerini üretmeye başladığı 1980’li yıllarda Türkiye’deki sinemasal ortamın göz önünde bulundurulması yönetmenin kurmaca filmlerini oluşturan koşulların anlaşılmasında yardımcı olacaktır. Diğer yandan film üretim tarzının ve yapım süreçlerinin anlamın belirleyicisi olan dışsal dinamikler arasında yer aldığı hatırlanmalıdır. Üretimin yapıldığı sinemasal ortamın ekonomik ve

² Ayça’nın bu dergilerdeki yazılarını değerlendiren çalışmalar için bkz. (Erus, 2015, s. 200-231; Karadoğan, 2018, s. 224-233).

kültürel koşulları filmlerin nihai haline etki edebilir. Bu anlamda filmlerin nihai halinin anlaşılması için yapım koşullarını da ele almak yararlı olabilir.

Filmler, fikrin bulunmasından gösterime sunulana kadar birçok süreçten geçmektedir. Kuhn & Westwell'in (2012, s. 838) belirttiği üzere film endüstrisi, film yapım-dağıtım-gösterim süreçlerini başlatan ve organize eden film şirketlerini, stüdyoları, yaratıcı ve teknik personeli, yapımcı gibi birçok unsurun toplamını kapsamaktadır. Yapım-dağıtım-gösterim olarak üç gruba ayrılan film endüstrisi içinde yaratıcı sürece en çok etki eden aşamanın yapım süreci olduğu öne sürülebilir. Çelikcan (2018, s. 56) yapım sürecinin üç temel evrede tanımlanabileceğini ileri sürer: Yapım öncesi, yapım ve yapım sonrası. Yapım öncesi (pre-production) aşamada sırasıyla film fikri, senaryo ve çekim koşulları tasarlanırken yapım (production) aşamasında ise ses ve görüntüler oluşturulur. Yapım sonrası (post-production) aşamasında ise oluşturulan görüntü ve sesler bir araya getirilir. Diğer bir deyişle filmin kurgusu yapılır (Bordwell vd, 2020, s. 17). Yapım öncesi, yapım ve yapım sonrası olarak sınıflandırılan aşamalarda yapılacak birçok iş bulunmaktadır. Bu nedenle bir yapım ekibi oluşturulur. Ekonomik kaynaklar, üretim sürecinde kaç kişinin rol alacağını ve ekip üyelerinin kaç rol üstleneceğini belirler. Örneğin bir yönetmen, filmi kendisi kurgulayabilir ve ses miksajını yapabilir (Bordwell vd., 2020, s. 17). Yapım ekibinde birçok kişi bulunabilse de yaratıcı kararların genelde birkaç ekip üyesi tarafından alındığı iddia edilebilir. Kolker'e (2011, s. 141) göre senaryo yazarları, oyuncular ve yapımcılar yaratıcı süreçteki etkilerinden ötürü en önemli ekip üyeleri arasındadır. Bu ekip üyelerinin yanı sıra Tregde'nin (2013, s. 3) belirttiği üzere bir ekibin başında olan yönetmen, seçtiği öyküyü anlatmak için görüntü yönetmeni ve kurgucu gibi yaratıcı süreçte etkin olan ekip üyelerinden sorumludur. Bundan dolayı seyirciyi etkilemek için tasarlanan anlar, sahneler ve sekanslar yönetmenin eseridir. Bu yaklaşımda filmin nihai yaratıcısının auteur yönetmen olduğu savunulur. Görüldüğü üzere yaratıcı süreçte aktif olan ekip üyeleri arasında senaryo yazarı/yazarları, görüntü yönetmeni, oyuncular, yapımcı ve kurgucu yer alır ve yönetmen onların yaratıcı katkılarından sorumludur.

Filmler birçok açıdan olduğu gibi üretim tarzlarına göre de türlere ayrılmaktadır. Film üretim biçimleri; filmin bütçesine, filmde sorumlu olan kişi/kişilere ve filmde çalışan ekip üyelerinin sayısına göre *büyük bütçeli üretim*, *düşük bütçeli üretim*, *bağımsız üretim* ve *auteur üretim* tarzı olarak farklı kategorilerde değerlendirilir. *Büyük bütçeli filmlerde* yönetmen, oyuncular, teknik ekip ve diğer görevlilerden oluşan film ekibi büyük yapım şirketleri tarafından bir araya getirilir. Bu tarz üretimde büyük film şirketleri yapım için kendi setlerini kullanırlar. Yapımcılar; ekipman, mekân, özel efektler ve üretim sürecindeki yiyecek-içecek gibi gereksinimleri dış firmalardan tahsis ederler (Bordwell vd., 2020, s. 30). Hollywood stüdyolarında üretilen 'yüksek konseptli (high concept) olarak adlandırılan ihtişamlı ve yüksek maliyetli filmler' (Erus, 2007, s. 7) bu tür filmlere örnek gösterilebilir. *Düşük bütçeli filmler* ise bütçelendirme, ekip üyesi sayısı ve yapım sürecinde üstlenilen sorumluluklar bakımından büyük bütçeli filmlerden ayrılmaktadır. Düşük bütçeli filmlerde tek kişi birçok görevi üstlenebilir. Düşük bütçeli film yapımı sayesinde yönetmen; teknik ekip ve oyunculardan destek alsa da yaratıcı kararlar üzerinde sıkı bir kontrole sahiptir (Bordwell vd., 2020, s. 31-32). Türkiye'de düşük bütçeli film üretim pratiği 1990'lı yılların ikinci yarısında ivme kazanmıştır. Pösteki (2012, s. 165) 1995'den sonra film üretimine başlayan Nuri Bilge Ceylan'ın düşük bütçeli ve amatör oyuncularla film üretimine dikkat çeker. Bu anlamda yönetmenin *Kasaba* (1996) ve *Mayıs Sıkıntısı* (1999) filmlerinde kendi ailesini oynattığını ve mekân olarak

büyüdüğü kasabayı seçtiği belirtilir. Sivas (2011, s. 140) da Türk sinemasının bu döneminde bağımsız film yapımının önemli bir temsilcisi ve auteur yönetmen olarak nitelendirdiği Nuri Bilge Ceylan'ın üretim pratiğine değinir: "Yönetmen, küçük bir ekiple çalışır. Filmlerinde yapımcı, yönetmen, senaryo yazarı olmanın dışında, kurguyu, görüntü yönetmenliğini de üstlenir. Yakın çevresinden kişilerle, amatör oyuncularla çalışır. Hatta son filmi 'İklimler'de (2006) başrolde kendisi ve eşi Ebru Ceylan yer almaktadır".³ Görüldüğü üzere Ceylan, *bağımsız* film yapma pratiği uygularken yakın çevresiyle çalışmakta ve yapımın her aşamasında aktif olarak rol almaktadır. Diğer bir üretim biçimi olan *bağımsız üretim tarzı*; bütçe, film ekibinin sınırlı oluşu ve yönetmenin yapım üzerindeki denetimi bakımından *düşük bütçeli filmlerle* ortak özellikler taşımaktadır. *Bağımsız film üretimini* açıklamadan önce *bağımsız sinema* terimine değinmek gerekmektedir. Bağımsız sinema terimi ile baskın ve kabul görmüş film endüstrisinden bağımsız olarak üretilen filmlere gönderme yapılmaktadır (Hayward, 2001, s. 200). Esnek bir üretim biçimi olan *bağımsız üretim tarzı*, daha az bilinen film üreticileri tarafından üretilen daha mütevazı projeleri kapsamaktadır. Yönetmenler, bu projeler daha az bütçe gerektirdiğinden dolayı üretim sürecinde daha fazla kontrole sahip olabilir (Bordwell vd., 2020, s. 31). Bağımsız ve düşük bütçeli film üretimi ile yakın ilişkide olan diğer üretim biçimi ise *auteur üretim tarzıdır*.

Filmlerin sorumluluğunun bütün ekipe mi yoksa yönetmende mi olduğu sorusu film çalışmalarında önemli bir tartışma konusudur. Filmin kimin sorumluluğunda olduğu sorusuna verilen yanıtlardan biri bütün ekibin filmin sahibi olduğunu öne süren kolektif eser sahipliğidir. Başka bir yanıt ise yönetmenin bireysel olarak filmin sahibi olduğunu öne süren *auteur üretim tarzıdır* (Bordwell vd., 2020, s. 33). Daha önce de belirtildiği gibi filmin nihai yaratıcısının yönetmen olduğunu destekleyenlere göre bir ekibin lideri olan yönetmen, seçtiği öyküyü anlatmak için görüntü yönetmeni ve kurgucu gibi yaratıcı süreçte aktif olan ekip üyelerinden sorumludur. Dolayısıyla seyircileri etkilemek için düzenlenen anlar, sahneler ve sekanslar yönetmenin sorumluluğundadır (Tregde, 2013, s. 3). Auteur teoriiyi yansıtan bu görüşler, yönetmenin film üretim sürecinde ve anlatsal/sinemasal dilin oluşumunda tek söz sahibi olduğu fikrini desteklemektedir. Bu fikre karşı çıkanlar, yönetmenin tüm ekibin desteğine ihtiyaç duyduğu için diğer ekip üyeleriyle eş değer bir konumda olduğunu iddia etmektedir (Dmytryk, 2011, s. 46). Bununla birlikte filmin tematik ve biçimsel özelliklerine dayanılarak bir filmi onu üreten "auteur"ün imzası olarak görmenin sınırlayıcı bir yaklaşım olduğu ve bu anlamda yönetmenin estetik bir deha mertebesine yerleştirmek yerine film üretimini kapsayan yapım koşullarının da dikkate alınması gerektiği de öne sürülmektedir (Hayward, 2001, s. 387).

Bir yönetmenin filmlerini, üretildikleri dönemin sinemasal koşulları içinde değerlendirmek filmin anlamsal inşasının kavranmasına olanak sağlayabilir. Bu bağlamda Engin Ayça'nın uzun metrajlı kurmaca filmlerini üretmeye başladığı 1980'li yılların Türk sinemasını baskın üretim koşulları açısından ele almak anlamlı olabilir. Suner'in (2015, s. 31) belirttiği üzere 1970'lerin sonlarından itibaren televizyon ve videonun yaygınlaşması, renkli filme geçildikten sonra artan film üretim maliyetleri, ekonomik

³ Çelik (2009, s. 240) 1990 sonrasında Türk sinemasında değişen üretim anlayışıyla birlikte yapımcı bulamadığı için kendi filmlerinin yapımcılığını üstlenen ve sanatsal kaygıyla üretim yapan yönetmenleri 'yönetmen-yapımcı' olarak adlandırır. Bu tanımlamadan anlaşılacağı üzere ilk vurgunun 'yönetmen'e yapılıyor oluşu önemlidir. Kendi filmini çekebilmek amacıyla filmin yapımcılığını da üstlenmek zorunda kalan yönetmenler için en uygun tanımlamalardan biri de budur.

krizler, politik karmaşa ve 1970'lerin ikinci yarısında yaygınlaşan seks filmlerinden dolayı geleneksel seyircinin sinema salonlarından uzaklaşması Türk sinemasını bir krize sokmuş, bu kriz 1980'lerde devam etmiş, 1990'ların başında ise Türk sinema sektöründe bir çöküşten bahsedilecek aşamaya gelinmiştir. Yazarın kastettiği geleneksel Yeşilçam seyircisinin, seks filmlerinin sinema salonlarında yaygınlaşmasından çok televizyon ve videonun yaygınlaşmasıyla salonlardan uzaklaştığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Sinema salonu sahipleri geleneksel seyircinin salonlara gelmemesinden dolayı farklı bir seyirciye ulaşma girişimiyle seks filmlerine⁴ gösterimde yer vermiş olabilir.

Türk sinemasının krize girdiği bu yıllarda önceki dönemlerden farklı konular ve tarzlar barındıran filmler üretilmiştir. Kirel (2010) 1980'lerin politik eleştiriye ve muhalif seslere izin verilmeyen ortamının sanatçıların üretimlerini etkilediğini belirttikten sonra dönemin sinemasal üretim koşullarını Necla Algan'dan aktarmayı seçer:

Seksenli yılların Türk sineması için bu "Yeni Zamanlar" imkânlar vaadeden bakir bir alandı. Sinemacıyı eskiye bağlı tutacak hiç bir güç yoktu. Siyaset hapishanedeydi ve çok tehlikeliydi. Popüler Türk sineması tarihe karışmıştı. Onunla birlikte Yeşilçam ideolojisi, popülizmi ve geleneksellik de. Yeşilçam'ın içinden doğan toplumsal gerçekçi sinema da geçerliliğini yitirmişti. Sinemacılar bir kuş gibi özgürdüler. Artık istediklerini yapabiliyorlardı (aktaran Kirel, 2010, s. 5).

Görüldüğü üzere 1980'li yıllarda Yeşilçam'ın geleneksel üretim biçiminin etkisinin azalması sonucunda yapım süreçleri ekonomik olarak olumsuz anlamda etkilense de bu durumun sinemada yeni üslup arayışlarının ortaya çıkmasına olanak sağladığı da iddia edilmektedir. Kirel (2010, s. 5) 1980'li yıllarda arabesk filmler ve gündemdeki değer, değişim ve eğilimlerin aktarıldığı güldürü filmlerinin yanı sıra kadınları merkezine alan filmlerde de dikkate değer bir artış olduğunu belirtir.

1980'li yıllarda kadınlar ve onların sorunlarını merkeze alan filmler "kadın filmleri" olarak adlandırılır.⁵ Öztürk (2004, s. 164-165) 1980 sonrası Türk sinemada Atıf Yılmaz ve Şerif Gören gibi yönetmenler tarafından çekilen filmler için "kadın filmleri" teriminin kullanıldığını belirtir. Ayrıca yazar, 1980'lerde üretilen "kadın filmleri" teriminin erkek yönetmenlerin ürettiği filmlere atfedilmesine rağmen bu dönemde Türkan Şoray, Bilge Olgaç, Nisan Akman ve Mahinur Ergun gibi kadın sorunlarını öne çıkaran kadın yönetmenlerin de var olduğuna dikkat çeker. 1980'lerdeki "kadın filmleri"ne; Şerif Gören'in yönetmenliğini üstlendiği *Fırar* (1984), *Kurbağalar* (1985) ve *On Kadın* (1987); Atıf Yılmaz'ın *Deli Kan* (1981), *Mine* (1982), *Bir Yudum Sevgi* (1984), *Dul Bir Kadın* (1985), *Adı Vasfiye* (1985), *Asiye Nasıl Kurtulur* (1986) ve *Aaahh Belinda* (1986) filmleri örnek gösterilebilir. Kirel (2014, s. 134), 1975-1980 yılları arasında Türkiye'deki sinema salonlarında seks filmlerinin yaygınlaşmasıyla kadın seyircinin salonlardan uzaklaştırıldığını, 1980 sonrasında ise "kadın filmleri"nin ortaya çıkmasıyla kadın seyircinin tekrar sinema salonlarına davet edildiğini iddia eder. Bu açıdan "kadın filmleri" terimindeki "kadın" vurgusuna dikkat çeken yazar, bu filmlerin sadece merkezine kadın karakterleri alması bakımından değil aynı zamanda kadınların da gelip seyredebilecekleri filmler olması bakımından da "kadın filmleri" olarak değerlendirilebileceğini öne sürerek terime farklı bir boyut getirir. Diğer yandan seksenli yıllardaki "kadın filmleri"nin kadın karakterleri öykünün merkezine alıyormuş gibi görünmesine

⁴ Yetmişli yıllarda sinemasal ortam ile ilgili *Türk Sinemasında Seks Furyasına İdeolojik Bakış* kitabına bkz. (Dilek, 2021).

⁵ 1980'ler Türk sinemasında kadının konumu için bkz. (Esen, 2000, s. 41-45).

rağmen, bu filmlerde yer alan başlıca anlatısal olgunun, kadının eril arzusunun nesnesi haline getirilmesi ve gerçek yaşamda sistemin pasif hale getirdiği eril gücün onarılması olduğu da iddia edilir (Kırel, 2014, s. 147-148). Bu anlamda “kadın filmleri”nde, kadının çoğunlukla edilgen geleneksel rolünün yeniden üretildiği ve eril arzusunun nesnesi olarak konumlandırıldığı öne sürülmektedir. Örneğin Atıf Yılmaz ve Şerif Gören’in yukarıda sayılan “kadın filmleri”ndeki bakış düzenlemelerinde erkek karakterler etken ve gözetleyici konumdadırlar. Bu bağlamda toplumsal eleştiri yapma niyetiyle yola çıkan Atıf Yılmaz ve Şerif Gören gibi “kadın filmleri” yönetmenlerinin, bakış açısı çekimlerinin özensizce kullanımıyla klasik anlatı sinemasının oluşturduğu nesneleştirilmiş/cinsel arzusunun merkezine yerleştirilmiş kadın imgesini yeniden ürettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

Şekil 1 ve Şekil 2: *Adı Vasfiye* (1985) filminden “gözetlemeci bakış açısı çekimi”nin bir örneği.

Şekil 3 ve Şekil 4: *Dul Bir Kadın* (1985) filminde dönemin “kadın filmi” yönetmenlerinin kadın bedenini nasıl görselleştirdiğinin sembolik örneğini gösteren iki çekim.

Şekil 5 ve Şekil 6: *Kurbağalar* (1985) filminde erkek karakterin tahta arasından kadın karakteri dikizlediği çekimler.

Şekil 7 ve Şekil 8: *On Kadın* (1987) filminden örnek bir “gözetlemeci bakış açısı çekimi”.

Karadoğan (2018, s. 271) 1980’li yıllarda [12 Eylül Darbesi’nden kaynaklanan] korku ve kaygıdan dolayı yeni tutuculuk biçimiyle sinemada eski geleneklerin sürdürülme eğiliminin var olduğunu ifade eder. Diğer yandan yazar, Yeşilçam’ın anlatsal kodlarını reddeden başka bir eğilimin daha ortaya çıktığını ve bu yeni eğilim içinde film yapma şekillerini ifade eden “sanat filmi”, “festival filmi” ve “yönetmen filmi” gibi kavramların sinema alanına girdiğini belirtir. Bu dönemin yönetmen filmleri “auteur” veya “kişisel” yapım olarak da adlandırılır. Yine Karadoğan’a (2018, s. 273) göre 1980’lerde zayıflayan büyük yapımcılıktan kaynaklanan krizin yol açtığı yapısal değişim, bağımsız yeni yapımcılar ve kendi imkânlarıyla film üretmeye çabalayan yönetmenler doğurmuştur. Yazara göre bu yıllarda hem endüstrinin içinde yer alan hem de bir ölçüde kendi kaynaklarını oluşturarak ve kendi yapım şirketlerini kurarak düşük bütçeli filmler üreten bu yönetmenleri tanımlamak için “auteur” bir deyim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Savaş Arslan’ın (2011, s. 240) Geç Yeşilçam Dönemi (The Period of Late Yeşilçam) olarak adlandırdığı 1980’ler Türk sinemasındaki Ömer Kavur, Yavuz Özkan ve Erden Kıral gibi auteur yönetmenler özdüşünümsel bir yaklaşım benimsemektedir. Kurtoğlu’nun (2011, s. 9) belirttiği üzere bu dönemin Türk sinemasındaki özdüşünümsel filmlerin anlatılarında özellikle sinemacı ve sinemacının sorunları merkeze alınmaktadır. Karadoğan’a (2018, s. 336-337) göre ise 1980’ler Türk

sinemasındaki *kendisine gönderme yapan* filmler⁶, biçimsel bir yenilik olarak ortaya çıkmıştır. Anlatı yapısındaki bu biçimsel yenilik [1970'lerdeki toplumsal içerikli filmler gibi], politik bir içerikle bağlantılı olarak ortaya çıksa da öyküdeki karakter ve onun psikolojik niteliklerine de önem veren bir şekilde bilinçaltı sorunlarının da belirginleştirilmesi açısından bu anlatı biçimi önceki dönemin modernist filmlerinden farklılaşmaktadır. Bu yeni biçimsel özellikler yönetmenin öznelliğini öne çıkarmasına olanak sağlamış, böylece filmin dünyasına kişisel müdahalede bulunan ve bu dünyayı düzenleyen olarak yönetmen *auteur* niteliği kazanmıştır. Yazarın da belirttiği gibi dönemin “auteur” yönetmenleri, öyküde, karakteri ve onun psikolojik özelliklerini öne çıkararak anlatıya kişisel müdahalelerde bulunmuş ve bu kişisel müdahaleler onlara “auteur” niteliği kazandırmıştır. Engin Ayça ise bu tarz filmler için auteur kavramı yerine “kişisel film” tanımına vurgu yapar. Ayça'ya (2016, s. 139) göre 1980'li yıllarda Yeşilçam sinemasının anonim anlatım tarzı yerine kişisel bir anlatım tarzı benimseme eğilimi yaygınlaşmıştır. Auteur niteliği kazanan ve kişisel film ürettiği iddia edilen yönetmenler anlatının asıl belirleyicisi olarak üretim sürecinde aktif rol almışlardır.

B. SİNEMASAL ANLAMIN KURULMASINDA BELİRLEYİCİ BİR ÖGE OLARAK ANLATIM

Bir yönetmenin filmlerinde üretilen anlamın yorumlanabilmesi için birçok faktörün detaylıca ele alınması gerekebilir. Bu faktörlerin kapsamında yer alan sinemasal öğelerin keşfedilmesi, anlamın görünürdeki belirleyicileri arasında bulunan anlatım özelliklerinin ortaya çıkarılmasıyla mümkün olabilir. *Anlatım* (narration) birçok sanatta olduğu gibi sinema için de önemli bir ögedir. *Anlatım* kavramının ne ifade ettiği konusunda henüz bir uzlaşma bulunmasa da literatürde bu kavram anlatı kavramı ile karşılaştırılarak açıklanır. McQuillan (2000, s. 4), klasik anlatıbilimde, tıpkı “Rus Biçimciliği”ndeki gibi, bir anlatı tarafından bildirilen olaylar ve onların anlatılma şekli arasında bir ayrım yapıldığını belirtir. Bu ayrım biçimcilikte ‘fabula’ (fabl) ve ‘szuzhet’⁷ (olay örgüsü), Fransız geleneği içindeki yapısalılıkta ‘historie’ (öykü) ve ‘discourse’ (söylem) terimleri ile tanımlanır.

Anlatı (narrative) üzerine çalışmalar yapan, Anglo-Amerikan yapısalcı geleneğinin önemli temsilcilerinden Seymour Chatman; anlatıda bildirilen olaylar ve onların *anlatım* biçimi arasındaki ayrımı, öykü (historie) ve söylem (discours) olarak kavramsallaştırmaktadır. Chatman (2008, s. 17), “öykü”nün olaylar zinciri, eylemler, olan bitenler, karakterler, zaman ve uzam gibi öğeleri kapsadığını, “söylem”in ise içerik olarak da ifade edilen bu “öykü” öğelerinin aktarılma biçimi olduğunu ortaya koyar. Diğer bir deyişle öykü anlatının “ne”si, söylem ise “nasıl”ı olarak düşünülebilir. Sinemanın üslupsal özelliklerinin de anlatı ile ilişkili olduğunu öne süren Bordwell (1985, s. 49-50) Rus Biçimcileri’nden ilham alarak “syuzhet”i olay örgüsü, “fabula”yı ise öykü olarak tanımlar ve bu kavramlara “biçem” (style) ögesini de dahil eder. Karadoğan’ın (2016, s. 62-64) dikkat çektiği üzere Bordwell; filmin mizansen, sinematografi, kurgu ve ses gibi sinematik araçlarını kapsayan “biçem” (style) ile “syuzhet”in birlikte işlediğini öne sürer. Syuzhet, filmde “dramaturjik” bir süreç iken, “biçem”

⁶ Merkezinde sinemayı konu alan, özellikle sinemacı ve sinemacının sorunlarının anlatıldığı, “özdüşünümsel” olarak da nitelendirilen *kendisine gönderme yapan filmler* (meta film/meta sinema olarak da adlandırılır) ile ilgili Elif Demoğlu Kurtoğlu'nun 1980-2006 arasında Türkiye'deki örnekleri ele aldığı öncü çalışmalar için bkz. (Kurtoğlu, 2007, 2011).

⁷ “Szuzhet” kavramı, Bordwell (1985, s. 235) ve Elsaesser & Buckland (2002, s. 31) gibi sinema kuramcıları tarafından “syuzhet” olarak ifade edilmektedir.

teknik bir süreçtir. Biçem tıpkı syuzhet gibi anlatı hakkında bilgi sağlayabilir. Rus Biçimci gelenekte "fabula" ve "syuzhet", yapısalcı gelenekte ise öykü ve söylem olarak yapılan ayırım film çalışmalarında "anlatı" ve "anlatım" olarak da ifade edilir (Bordwell vd., 2020, s. 88; Buckland, 2018, s. 46-47; Ryan & Lenos, 2012, s. 143). *Sinemayı Anlamak* kitabında *anlatı* (narrative) ve *anlatım* (narration) kavramları karşılaştırılarak açıklanır:

Anlatı kavramı, filmlerde (veya romanlarda) nelerin olduğuna veya nelerin betimlendiğine; "anlatım" ise bu anlatımın film izleyicisine (veya roman okuyucusuna) nasıl yansıtıldığına işaret eder. Yani, "anlatı" eylemleri, olayları ve karakterleri anlatırken, "anlatım" izleyicinin bu eylemler, olaylar ve karakterler hakkındaki bilgileri nasıl edindiğini kontrol eden mekanizmayı açıklar (Buckland, 2018, s. 46-47).

Buckland'ın dikkat çektiği gibi birçok anlatı için vazgeçilmez bileşenler olarak görülen eylemler, olaylar ve karakterler anlatı içinde nelerin olduğuna işaret ederken, *anlatım* ise tiyatro, roman, resim ve sinema gibi formların kendine özgü araçlarıyla bu anlatı unsurlarının nasıl aktarıldığına işaret eder. Sinemanın diğer sanatlardan farkı ise zamansal-uzamsal ilişkilerin devingen bir şekilde sinematografik ve kurgusal (editing) *anlatım*la aktarılmasında yatar.

C. AMAÇ VE YÖNTEM

1. Amaç

Araştırma, Engin Ayça'nın uzun metrajlı kurmaca filmlerinin anlatım tercihlerini ve bu tercihlerin yapım/dönemin sinemasal koşulları ile ilişkisini keşfetmeye çalışmaktadır. Bu amaçla çalışmayı yönlendiren sorular arasında şunlar sayılabilir:

- Engin Ayça'nın kurmaca filmlerinde nasıl bir anlatım tarzı benimsenmiştir? Söz konusu filmlerdeki anlatım tarzı klasik anlatı sinemasından ayrıksı bir konumda mıdır? Filmler sanat sinemasının anlatım özelliklerini taşımakta mıdır? Bu filmlerdeki çekim düzenlemeleri, klasik anlatı sinemasının kodlarından hangi bakımdan sapmaktadır?
- Filmlerin yapım ve dönem koşulları ile anlatımsal/sinemasal tercihleri arasında nasıl bir bağ bulunmaktadır?

2. Yöntem

Nitel türde bir araştırma tasarımına dayanan bu çalışmada betimsel yöntem kullanılacaktır. Neuman'ın (2014, s. 38-39) belirttiği üzere betimsel araştırma, bir durumun, sosyal ortamın veya ilişkilerin belirli detaylarının tasvir edilmesine dayanır. Yazara göre sosyal bilimlerde oldukça yaygın bir şekilde kullanılan betimsel araştırmalar sınırları belirli bir konu veya soru ile başlar ve onu bütünlüklü bir şekilde betimlemeye çalışır. Bu çalışmanın örnekleme yönetmen Engin Ayça'dır. Karasar'ın (2023, s. 149) belirttiği üzere örnek olay çalışmalarında yalnızca tekil birimler/bireyler incelenir. Yazara göre elde edilen bulgular sadece ele alınan örnek olay için geçerli sayılır. Bu çalışmada, odağa alınan yönetmenin uzun metrajlı kurmaca filmleri *-Bez Bebek, Soğuktan ve Yağmur Çiseliyordu* ve *Suna-* incelenmektedir.

Çalışmada iki aşamalı bir alan araştırması yaklaşımı belirlenmiştir. İlk aşamada filmlerin yapım koşulları ele alınarak yönetmenin filmsel üretimini kendi kararları doğrultusunda gerçekleştirip

gerçekleştirmedeği ortaya konmaya çalışılacaktır. İkinci aşamada ise yönetmenin kurmaca filmleri metin olarak ele alınıp bu filmlerden elde edilen görsel-işitsel öğeler anlatım analizi yaklaşımının yardımıyla incelenecektir. Sonuçta, bulgulardan yola çıkılarak yapım sürecinin anlatım üzerindeki etkisi irdelenecektir.

2.1. Verilerin toplanması

Çalışmada, *Bez Bebek*, *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* ve *Suna* filmlerindeki hem görsel-işitsel öğeler (anlatım analizi) hem de senaryo yazarı ve yönetmen Engin Ayça ile bire bir yapılan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler (yapım koşullarının analizi) temel veri kaynaklarıdır. Türnüklü'nün (2000, s. 547) belirttiği üzere yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde sorulması planlanan bir mülakat protokolü düzenlenir. Yine de görüşmeyi yapan kişi bu düzenlemelere uymaksızın yan veya alt sorular sorarak görüşme sürecini etkileyebilir. Görüşülen kişiden cevapların detaylandırılması istenebilir. Yarı yapılandırılmış görüşme türü, görüşme yapan kişiye sadece belirli bir plan sunmaz aynı zamanda mevcut soruların sınırları dışına çıkmasına da olanak vererek görüşülen kişiden ilk başta öngörülemeyen bilgiler/anlatılar edinilmesini sağlayabilir. Nitel bir araştırma tasarımı benimsenen bu çalışmada derinlemesine görüşme, filmler, arşiv araştırması ve literatür taraması gibi birden çok veri toplama tekniği kullanılması araştırmanın güvenilirliği açısından gerekli görülmektedir.

2.2. Analiz yaklaşımları

Çalışmada iki aşamalı analiz yöntemi uygulanacaktır. İlk aşamada filmlerin yapım koşulları anlaşılmasına çalışılırken Tregde'nin (2013) *auteur üretim tarzı* analizi yaklaşımından ilham alınan bir çözümleme yapılmıştır. İkinci aşamada ise metin olarak ele alınan filmlerin anlatım biçimi analiz edilecektir. Bu aşamada Buckland'ın (2021) sanat sineması anlatım analizi yaklaşımı benimsenecektir.

Analizin ilk aşamasında filmlerin yapım koşulları araştırılarak onların nihai halinin oluşmasına neden olabilecek bazı etkenlere odaklanılacaktır. Warren Buckland (2018, s. 10) filmlerin iç yapısı hakkında önemli bilgiler edinmenin en iyi yollarından birinin film yapımı sırasında meydana gelen karar alma aşamalarının çözümlenmesi olduğunu öne sürmektedir. Yazarın da vurguladığı gibi yapım sürecinin incelenmesi filmler hakkında yorumu etkileyebilecek önemli bilgilere ulaşılmasını sağlayabilir. Bu anlamda Ayça'nın (2016, s. 139) kendi kavramsallaştırmasıyla düşünülürse "kişisel film"ler ürettiği iddiası ve 1980'lerin Türk sinemasında auteur üretim tarzına yönelen yapım anlayışının yaygınlaşması, yönetmenin kurmaca filmlerinin yapım sürecinde *auteur üretim tarzını* benimseyip benimsemediği sorusunu yanıtlamayı önemli kılmaktadır. Auteur teori genelde yönetmenlerin bitmiş filmleri üzerine teorik incelemeler yapmak için kullanılmaktadır. Ancak yönetmenin yapım sürecindeki kararlarda kendisine ne kadar tabi olduğuna odaklanmak, onun anlatı ve anlatım üzerindeki etkinliğinin anlaşılmasına yardımcı olabilir.⁸ Ayrıca filmlerde tekrar eden tema ve biçimsel öğeler yerine filmin yapım aşamasını ele almak, auteur teorisinin uygulamada nasıl karşılık bulduğunun anlaşılmasına destek sağlayacaktır. Bu açıdan, Engin Ayça'nın kurmaca filmlerinin yapım öncesi, yapım ve yapım sonrasında yönetmenin ne kadar etkin rol aldığını ve bu anlamda filmlerin uygulamada auteur olup olmadığını

⁸ Bu analizde de ilham alınan, auteur teorisini yapım süreci açısından ele alan bir çalışma için bkz. (Tregde, 2013).

ortaya çıkarmak için *auteur üretim analizi* yaklaşımı kullanılacaktır. Sonuçta auteur üretim tarzı yaklaşımı ve anlatım analizi yaklaşımından destek alınarak elde edilen bulgular ilişkilendirilerek yapım sürecinin anlatıma etkisi ortaya konacaktır.

Analizin ikinci aşamasında Engin Ayça'nın sanat sineması geleneğine uygun filmler ürettiği varsayımıyla Warren Buckland'ın sanat sineması anlatım analizi yaklaşımı temel alınmıştır. Buckland'ın bu anlatım analizi yaklaşımı, Bordwell'in (1979) "The Art Cinema as a Mode of Film Practice"⁹ başlıklı çalışmasına dayanılarak geliştirilmiştir. Buckland'ın (2021, s. 82-85) klasik anlatı sinemasını norm olarak kabul ederek karşısında konumlandığı sanat sinemasının normlardan sapmasıyla ilişkisini kuran bu analiz yaklaşımı¹⁰ aşağıdaki gibi şemalaştırılır:

Tablo1: Warren Buckland'ın (2021, s. 85) Sanat Sineması Anlatım Analizi Yaklaşımı

Neden-Sonuç İlişkisi	1. Neden-Sonuç Mantığı	Sanat sineması, klasik anlatı sinemasının kesintisiz ve birlik içindeki neden sonuç mantığı yerine esnek neden sonuç ilişkileri ve epizodik bir anlatı yapısı barındırır.
Gerçekçilik	2. Nesnel Gerçekçilik (a)	Filmler gerçek bir mekânda meydana gelir. Filmlerde doğal ışık kullanımı baskındır ve ölü zamanlar ¹¹ içeren çekimler yer alır.
	3. Nesnel Gerçekçilik (b)	Anlatı dünyası karmaşık, tutarsız ve tahmin edilemez bir yapı barındırır.
	4. Özne Gerçekçilik	Karakterler psikolojik olarak karmaşıktır ve genellikle yabancılaşma, mental hastalık vs. sıkıntısı çeker. Bu karakterler tepkilerini ve ruh hallerini diyalog yoluyla aktarır. Karakterin kendine özgü deneyimleri geriye dönüş (flashback) ve ileri sıçrama (flashforward) teknikleriyle aktarılır.
Auteur Yorumu	5. Alışılmadık Üslup	Üslupta (film style) meydana gelen alışılmadık bir açı, dikkat çeken bir dizi kesme, alışılmadık bir kamera hareketi, ışıklandırma ve mekânda gerçekçi olmayan bir değişim kişisel ifade olarak değerlendirilebilir.
	6. Alışılmadık Anlatı Yapısı	Yönetmen tarafından anlatıya yapılan müdahaleler alışılmadık bir anlatı yapısı oluşturur. Bu bakımdan, filmin karmaşık anlatı biçimi barındırıp barındırmadığı, hikâyeyi kimin anlattığı, hikâyenin nasıl anlatıldığı ve hikâyenin niçin bu şekilde anlatıldığı sorularına yanıt aranır.

⁹ Bordwell'in makalesi "Film Üretim Biçimi Olarak Sanat Sineması" olarak Türkçeleştirilebilir.

¹⁰ Sanat sineması anlatımı ile ilgili Buckland'ın analiz yaklaşımına detaylı olarak bkz. (Buckland, 2021, s. 81-93).

¹¹ Ölü zamanlar, anlatıda hiçbir eylem ya da olayın meydana gelmediği anlar olarak tanımlanmaktadır (Buckland, 2021, s. 82).

Muğlaklık	7.Gerçeklik+Auteur Yorumu=Müğlaklık	Muğlaklık, “sanat sineması” filmlerinde, gerçekçilik ve auteur yorumu arasındaki çelişkiyi çözmek için kullanılır. Muğlaklık eğilimi filmde belirsiz bırakılan olaylar, durumlar ve açık uçlu sonla ilgilidir.
------------------	--	--

D. BULGULAR: ENGİN AYÇA’NIN KURMACA FİMLERİNİN ANALİZİ

1. “Auteur üretim tarzı” çerçevesinde filmlerin yapım koşullarının analizi

Auteur yönetmenlik söz konusu olduğunda film çalışmalarındaki genel eğilim yönetmenin filmlerinde birbirini takip eden anlatsal ve üslupsal ortaklıkların çözümlenmesine yöneliktir. Bu yaklaşıma dayanılarak Engin Ayça’nın kurmaca filmlerinde görülen unsurlara değinilebilir. Engin Ayça, kurmaca filmlerinin öykülerini, anlatının alt katmanında inşa ettiği bir sorunu aktarmak için tasarlamaktadır. Bu anlamda yönetmenin kurmaca filmlerinin alt katmanındaki temel sorunsal kadının toplumsal normlardan özgürleş(eme)mesi üzerinedir. Ayrıca Ayça’nın filmlerinin açık uçlu ve belirsiz bitiyor oluşu dikkat çeker. Bu nedenle yönetmen kadınların nasıl özgürleşebileceğine dair bir yargıda bulunmayı seçmez. Bunun yerine seyircilerin ilgili sorun hakkında düşünmesi ve yorum yapabilmesine imkân tanır. Ayça’nın uzun metrajlı kurmaca filmlerinin tümünde öne çıkan diğer anlatsal öge olay örgüsünün başındaki diegetik olmayan ses yoluyla gelecek anlatı olaylarının ima edilmesidir. *Bez Bebek* ve *Suna* filmlerindeki şarkı sözleri, *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu*’da ise dış ses anlatıcı aracılığıyla gelecek anlatı olayları ima edilir. Böylece yönetmen, filmlerinin alt katmanında anlatmak istediği soruna vurgu yaptıktan sonra seyircileri öyküyle baş başa bırakır.

Ayça, filmlerindeki sahneleri biçimsel olarak tasarlarken klasik anlatı sinemasındaki gibi yakın çekim ve kesme yerine uzun planlar ve nesnel kamera kullanmayı tercih eder. Yönetmen, uzun planlarda hem karakterlerin psikolojisini/gerilimini yansıtır hem de zamanı kesintisiz bir şekilde aktarır. Nesnel kamera kullanımı yoluyla ise karakterlerin içsel ve dışsal çatışmalarına tanıklık edilir. Böylelikle kadın karakterlerin alanına girmeyen mesafeli bir görselleştirme pratiği gerçekleştirilir. Dolayısıyla seyircilerin karakterlere olan görsel/duygusal/düşünsel mesafesi arttırılır. Bunlarla birlikte genel çekim ölçeği, kameranın yarım daire şeklinde hareket ettirilmesi ve doğal oyunculuk gibi sinemasal öğeler yönetmenin kendisine özgü sinemasal tercihleri olarak filmlerinde öne çıkar. Yönetmenler auteur olarak değerlendirilirken, onların filmlerindeki ortak anlatsal ve biçimsel öğelerin yanı sıra filmlerinin üretim sürecindeki kendilerine özgü kararları da analize dahil edilebilir. Üretim süreci analiz edilirken auteur yönetmenin yapım öncesi-yapım-yapım sonrası aşamalardaki karar alma süreçleri göz önünde bulundurulur. Dolayısıyla yapım aşamasında auteur yönetmen özellikleri incelenirken Engin Ayça’nın kurmaca filmlerini “auteur üretim” (Bordwell vd., 2020, s. 33; Tregde, 2013) pratiklerine uygun olarak tasarlayıp tasarlamadığı sorunsallaştırılmaktadır.

Engin Ayça’nın kurmaca filmlerinin üretim süreci ele alınmadan önce filmlerin içinde üretildiği sinemasal dönemle ilişkisine değinmek bu filmleri ortaya çıkaran koşulların anlaşılmasında tamamlayıcı olacaktır. Ayça’nın (2016, s. 480) ‘filmlerimi hep bilinçli olarak kadın odaklı tasarladım’ ifadesinden yola çıkılarak yönetmenin filmlerini 1980’lerin ivme kazanan üretim biçimlerinden biri olan “kadın filmleri”

çerçevesinde ürettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dönemin yeni muhalefet etme biçimi olarak görülen feminizmin (Tekeli, 1993, s. 33) yaygınlaşması sonucunda ortaya çıkan "kadın filmleri"nin, muhalif bir sanatçı olarak Engin Ayça'nın kurmaca filmlerinin kadın odaklı üretimini doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği öne sürülebilir. Türkiye'deki sinema literatüründe yönetmenin *Bez Bebek* filmine 1980'li yıllardaki "kadın filmleri" arasında yer verildiği (Esen, 2000, s. 82-83; Karadoğan, 2018; s. 263; Suner, 2015, s. 294) görülmektedir. *Soğuktan ve Yağmur Çiseliyordu* ve *Suna* filmleri de kadın karakterlerin içsel/dışsal çatışmalarını anlatının merkezinde konumlandığı için "kadın filmleri" çerçevesinde değerlendirilebilir. Ancak Ayça'nın, kurmaca filmlerinin yapım sürecindeki sinematografik tercihleri dönemin diğer kadın filmi yönetmenlerinden farklılık göstermektedir. Engin Ayça'nın, *Bez Bebek* filminin yapım sürecindeki cinsel birliktelik içeren sahnede, yaratıcı süreçte etkin olan oyuncular ve görüntü yönetmeninin çekim düzenlemeleri ile ilgili müdahalelerine izin vermemesi onun ayrıksı tutumunu göstermektedir (E. Ayça, kişisel iletişim, 18 Şubat 2022). Bununla birlikte yönetmenin filmlerindeki sinematografik tercihler ile ilgili soruya verdiği yanıt Ayça'nın çekim düzenlemelerinde bilinçli bir şekilde kadın bedenine karşı mesafeli bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir: "Kamerayı ben biraz nötr, dışta tutmaya çalıştım. Bir olay yaşanıyor, olayı görmeye çalışmayı amaçladım. Yani o olaya müdahale bilerek değil görmeye çalışıyor, ne oluyor ne olmuyor, doğru saptamaya çalışan bir kamera" (E. Ayça, kişisel iletişim, 18 Şubat 2022). Ayça'nın kendi deyimiyle "nötr" kamera tercihi, sadece *Bez Bebek*'te değil yönetmenin diğer filmlerinde de benimsenen bir yaklaşımdır. Bu şekilde filmlerdeki olayların tarafsızca gözlemlenmesi sağlanmıştır. Böylelikle Engin Ayça'nın kurmaca filmlerinde kadın bedenini görsel açıdan sömüren bir üslup yerine nesnel çekim ve genel plan tercihleriyle kadını bakılan bir nesne haline getirmeyen, erkeğin arzusundan ziyade kadının arzusunu öne çıkaran ve özdeşleşmeyi kıran bir sinemasal dil kullandığı görülmektedir. Yine de yönetmenin ürettiği kurmaca filmlerde sinema dili ile ilgili alınan yaratıcı kararlarda ne ölçüde etkin olduğunun ve bu kararların anlatımla olan ilişkisinin anlaşılması için bu filmlerin yapım sürecini değerlendirmek gereklidir.

İlk uzun metrajlı kurmaca filmi *Bez Bebek*'in öyküsünün çıkış noktasını E. Ayça (Kişisel iletişim, 18 Şubat 2022), "Televizyondan ayrılmadan birtakım olası projelerle ilgili notlar almıştım. Dolayısıyla bir gazete haberinden yola çıktım" biçiminde ifade etmektedir. Daha sonra sanatsal filmler üretmeyi amaçladığı iddiasıyla yapımca olma girişiminde bulunan Cem Özer'in, Yeşilçam'daki üretim süreçlerine benzer şekilde, bir oyuncu üzerine yönetmenden film tasarlama talebiyle filmin öyküsü şekillenmeye başlamıştır:

[Cem Özer] bizim paramız çok az dedi. Bakarız dedim yani çok azsa o para içinde kalacak bir proje geliştiririz. Ama bir şey daha var dedi: Oyuncumuz belli. Kadın oyuncumuz: Banu Alkan (...) Sınır koymadım kendime, onla çalışırım, bunla çalışmam diye bir lüksüm olmamalı diye düşündüm (...) Benim niyetim, Banu Alkan o zaman seks boyutu öne çıkan filmler çekiyor ya da o kendini o boyutlarda sunmaya özen gösteriyor, dolayısıyla bir cinsellik boyutu var, o zaman benim cinselliği öne çıkaracak bir film tasarlamam lazım. Yani bunu da Banu Alkan yapabilir. Ters gelmez diye düşündüm. Bir süre sonra o proje gerçekleşmedi. Yani Cem Özer o işi yapamadı, yapmadı yani. 86-87 yıllarında bir şekilde Varlık Film'e yolumuz düştü (E. Ayça, kişisel iletişim, 18 Şubat 2022).

Buradan hareketle Engin Ayça'nın ilk filmini ürettiği zaman motivasyonunun, oyuncu ve bütçeyi de göz önünde bulundurarak cinsellikle ilişkili ve tek mekânda geçen bir öykü tasarlamak olduğu anlaşılır. Cem Özer projeden vazgeçince Engin Ayça, Varlık Film yapım şirketiyle anlaşır. Senaryo

yazımı konusunda Macit Koper ve yönetmen arasında ihtilaflar olsa da filmin öyküsünün Engin Ayça tarafından tasarlandığı iki sanatçı tarafından da kabul edilmektedir.¹² Engin Ayça, filmin senaryosunda hikâyenin korunduğunu belirtmekle birlikte kendi düşündüğü kimi farklı katmanların senaryoda yer almamasından dolayı Macit Koper'in yazdığı senaryoyu kullanmadığını ileri sürer. Macit Koper ise senaryoda pek bir değişiklik olmadığını iddia etmektedir.¹³ Kendileriyle yapılan görüşmelerde belirtildiğine göre her iki sanatçı da hikâyenin değişmediğini kabul etmekle birlikte Macit Koper kendi senaryosunun bir değişiklik yapılmadan filme alındığını iddia ederken Engin Ayça ise filmin katmanlı anlatısının Koper'in senaryosunda olmadığını öne sürmektedir. Dolayısıyla Ayça'ya göre kendisinin film hakkındaki düşünceleri Macit Koper'in yazdığı senaryoda bulunmamaktadır. Engin Ayça'nın belirttiği üzere senaryonun çekilmek istenen filme uygun bulunmayıp tekrar yazılması, yönetmenin senaryoya verdiği önemi göstermektedir. *Bez Bebek* filminin senaryosu hazırlanırken Gülşen Tuncer'in¹⁴ katkıları olduğu öne sürülmektedir: "Senaryo üst üste 4-5 defa yazılmıştır. Diyaloglar falan da epey [değişti]. Gülşen Hanım'ın da diyaloglarda katkıları vardır (...) O şekilde diyalogları da sonlandırdık ve senaryoyu çekime hazır hale getirdik" (E. Ayça, kişisel iletişim, 18 Şubat 2022).

E. Ayça'nın (Kişisel iletişim, 18 Şubat 2022) belirttiği üzere, *Bez Bebek*'in senaryosu yazılırken filmin ekip üyeleri belirlenmeye başlanmıştır. Melek karakterini canlandıracak oyuncu arayışı sırasında ilk başta Hülya Avşar düşünülse de oyuncunun 'kocasını aldatan bir kadını canlandırmak istememesi' sonucunda Hülya Koçyiğit'e teklif götürülmüştür.¹⁵ Hülya Koçyiğit filmde oynamayı başlangıçta kabul etse de daha sonra filmde oynamaktan vazgeçmek istemiştir. Bu aşamada halihazırda yapım sürecine girilmesi nedeniyle oyuncunun ekibe dahil edilmesi sağlanmıştır:

Hülya Koçyiğit ile görüşmeye [gittik]. Ben onun kafasındaki olası kuşkuları gidermeye çalıştım. Korkuları şu: Senaryoda yazmıyor belki ama çekimde talep ederlerse ne yaparım korkusu var; hatırlıyor musun orada bir ırza

¹² "Ben senaryo yazmak istemiyordum ve yapımına dedim ki bana bir senaryocu bulun. O sırada Macit Koper ismi geldi. Ben bütün notlarımı verdim. Hikâyeyi de verdim. Hikâye nasıl gelişecek, ne olacak. (...) Yazdı getirdi. Sonra okudum. Benim notlarımı aldığım, kafamdaki film o senaryoda yok. Hikâye gene aynı. Ama o boyutlar, derinlikler yok (...) Oturdum kendim yazdım. Çünkü oradaki sahnenin nasıl olacağını düşünürken bende var. Notlarımı almışım ama o notları değerlendirecek kişi filmde o boyutu görmezse o sadece hikâyeyi anlatır, olayları geliştirir, ona göre diyalogları yazar bitirir (...) Dolayısıyla ben artık senaryoyu yazdım. Belki sonradan Macit'e ayıp oldu ama neticede Macit senaryosunu yazdı, parasını aldı. Ben de yazdım. Kendi filmimi kendi senaryomla ben çektim" (E. Ayça, kişisel iletişim, 18 Şubat 2022).

¹³ "Engin (Ayça) bana hikâye getirdi. Kendi düşünmüş. Senaryolaştırmamı istedi, ben de yazıp kendisine verdim. Engin bir ay kadar bana dönmedi (...) Bir gün filmin yapımcısı Lokman Kondakçı'ya (Varlık Film) senaryo ücretini (ya da kalan hesabı kapatmak için) gittim. Orada Engin'in filmi çekmek için ekiple yola çıkmak üzere olduğunu gördüm. Ve doğal olarak 'Engin giderken haber verseydin, senaryo ne hale geldi görseydim' gibisinden bir şeyler söyledim. O da 'şimdi konuşacak zamanım yok' diye yanıt verdi. Onun bu tavrına alınıp, sinirlenerek 'git ama benim adımla senaryoya yazma' dedim (...) [Filmi] videodan izledim. Senarist olarak Engin Ayça kendi adını yazmış ve filmin başlangıcına Gülşen'in seslendirdiği bir şarkı ilave edilmiş. Ama benim yazdığım hiçbir şeye dokunulmamış (...) Benim yazdığım senaryoyu aynen, olduğu gibi çekmiş" (aktaran Akbulut, 2019, s. 117-118).

¹⁴ Tiyatro, sinema ve dizi oyuncusu, yapımcı, senaryo/metin yazarı, yönetmen yardımcısı ve seslendirme sanatçısı olan Gülşen Tuncer, film üretim süreci öncesinde, üretim sırasında ve sonrasında yaratıcı alan da dahil olmak üzere yönetime en önemli desteği sağlayan kişidir.

¹⁵ "Hülya Koçyiğit olabilir mi? diye soruldu. Tamam, ama Hülya Koçyiğit'ten ben çıplaklık benzeri görüntüler alamam. Yani lafını dahi etmem. Yani Hülya Avşar'dan daha önce böyle sahneler çektiği için talep edebilirim ama Hülya Koçyiğit'ten böyle bir talebim olmadı. Ama o çıplaklığın ötesinde cinsellik boyutu var, onu koruyup, yapabilirsek niye olmasın dedik" (E. Ayça, kişisel iletişim, 18 Şubat 2022).

geçme olayı var. Öyle yazılmıyor, [senaryoda] basit yazılmış, ne olur gibisinden korkuları var. Net olarak bunları söylemiyorlar ama anlıyorsun çekincelerinden. Bir de ilk filmi çekecek bir yönetmen ne kadar güvenilir [şüphesi var zihninde] (E. Ayça, kişisel iletişim, 18 Şubat 2022).

Görüldüğü üzere Yönetmen, oyuncu seçiminin filmin içeriğine etki etmemesi konusunda hassasiyet gösterse de senaryo oluşturulurken Koçyiğit'in çıplaklık içeren bir sahnede oynamak zorunda kalabilirim endişesi, yönetmenin senaryoda cinsellik ve çıplaklık barındıran sahnelerde otosansür hissetmesine yol açmış olabilir. E. Ayça'nın (Kişisel iletişim, 18 Şubat 2022) belirttiği üzere ilk başta tasarlanan taslak senaryo üzerinden ekip kurma süreci başlatılmıştır. Yönetmen, oyuncu seçimi aşamasında oyuncuların fiziksel özelliklerini ve bu özelliklerin birbirine uygun olmasını göz önünde bulundurduğunu da ısrarla vurgulamaktadır.¹⁶ Yapım öncesi aşamada Hülya Koçyiğit'in varlığı sadece senaryoda ve erkek oyuncu seçiminde değil aynı zamanda çocuk oyuncu seçiminde de etkili olmuştur: "Psikolojik olarak bağ kuramadı herhalde (...) Onun kendi çocuğu olması lazım ya. Kendi çocuğu gibi görememiş" (E. Ayça, kişisel iletişim, 18 Şubat 2022). Böylece Gülcan karakterini oynayacak oyuncu çekim sürecinde değiştirilmiştir.

Yapım öncesi aşamada önemli olan unsurlardan diğeri çekim ekibinin belirlenmesidir. Yapım sürecinin bu aşamasında ekip üyeleri Engin Ayça'nın talepleri doğrultusunda oluşturulmuştur. "Şimdi ben ilk filmimi çekiyorum. Ekip içinde benim dışındaki herkes deneyimli olsun ki benim birtakım eksiklerim olursa kapatabilsinler (...) Dolayısıyla Yeşilçam'ın deneyimli yönetmen yardımcılarında Jan Brindizi ve Gülsen Hanım'ın daha önce çalıştığı, iyi kameraman olduğunu söylediği Erdoğan Engin gibi isimlerle çalışma kararı verildi" (E. Ayça, kişisel iletişim, 18 Şubat 2022). Görüldüğü üzere Engin Ayça uygulamaya dair olası deneyim eksikliklerinden kaynaklanan sorunları en aza indirmek için set ekibi tecrübeli kişilerden seçilmiştir.

Engin Ayça, filmi çekmeden önce oluşturduğu çekim senaryosunda yazılan her şeyi *Bez Bebek* filminde uyguladığını ifade etmektedir: "Olası bütün ayrıntıları yazarım senaryoya. Yani kamera hareketlerini bile yazarım. Oyuncunun oyun notlarını bile yazarım notlarıma, yani senaryoda vardır bunlar" (E. Ayça, kişisel iletişim, 18 Şubat 2022). Yönetmen, çekim sürecinde senaryoyu uygulamaya çalışırken oyuncular Hülya Koçyiğit ve Hakan Balamir ile görüntü yönetmeni Erdoğan Engin'in müdahalelerine karşı mücadele etmek zorunda kaldığını belirtmektedir:

¹⁶ "Benim düşüncem hep oradaki erkek oyuncunun diğere göre daha yapılı olmasıydı. Kocasını kadın gibi gene normal boyutlarda bir erkek. Onu Mehmet Akan'a oynattık. Hakan Balamir, yani ikinci erkek, kadının dünyasında fark yaratacak bir boyutta olmasını düşündüm ben. Kocasından farklı bir yapıda, boyda posta, ağırlıkta, bir kadın üzerinde bir erkeğin etkisi farklı olabilir diye düşünüp yapılı bir insan aradık. Ama bulacağımız oyuncunun da başrol kategorisinde olması gerekiyor. Herkesin yeri bellidir Yeşilçam hiyerarşisinde. Dolayısıyla başrol kategorisinde olması gerekiyor. O yüzden Hakan Balamir ismi geldi. Hakan Balamir'e teklif götürdük ve Hakan Balamir oynadı" (E. Ayça, kişisel iletişim, 18 Şubat 2022).

Filmin en önemli anlarından biri olan “tecavüz”¹⁷ sahnesinin nasıl çekileceği konusunda Hülya Hanım’ın da Hakan Balamir’in de kuşkuları ve korkuları vardı. Senaryoda yazıldığı gibi çekilmesi onları tatmin etmiyordu. Bu konuyu çekimler öncesinde de çekim sırasında da çok konuştuk. Ben anlatmaya çalıştım, bir genel, bir yakın, bir genel bir yakın dört planda işi halledeceğime inanıyordum. Tam çekim hazırlıkları sırasında, kameramanın [Erdoğan Engin] sahnenin çok daha planla ve çeşitli ayrıntı çekimlerle yapılabileceği konusunda düşüncelerini, önerilerini söylemesi beni zor durumda bırakır gibiydi. Bu tür sahneler sinemada çok çekilmiştir ve artık ne tür çekimler içerdiği herkes tarafından bilinmektedir, yani o sahneler “öyle” çekilmelidir. Oysa ben, ilk filmi çeken, deneyimsiz yönetmen olarak basit bir çekim öneriyordum. Sahneyi ikiye bölmüştüm, ayakta ve yatakta. Her ikisi de bir genel, bir yakın plan içeriyordu. Genel planlarda fizik güç dengesi ve mücadelesi ve kadının gücünün yetmemesi vardı, yakınlarda ise iş oyunculara düşüyordu, biçimsel atraksiyonlarla sahneyi kurtarmak yerine, ben sonucu oyunculukla almayı istiyordum. Öyle de oldu (Ayça, 2004, s. 83).

Yönetmenin belirttiği üzere, çekim düzenlemelerinde yaratıcı ekip üyelerinin kararlarına tabi olmayarak kameranın olayları tarafsızca gözlemlemesini sağladığı görülmektedir. Böylelikle yönetmen, klasik anlatıya ait kadın bedenini görsel açıdan sömüren biçimsel anlayıştan kaçınarak kadın karakteri bakılan bir nesne haline getirmemiştir. Engin Ayça’nın öne sürdüğü üzere bu sahnenin dışında çekim sırasında yaratıcı bir biçimde başka bir müdahalede bulunma girişimi, Hülya Koçyiğit’ten¹⁸ oyunculuk konusunda gelmiştir:

Çekim sırasında ben ondan daha düz oyun talep ederken o kendi alışkanlıklarından geldiği, kariyerinde yaptığı bir oyunculuk anlayışı var olduğu için -onları yaparak rol almış, Hülya Koçyiğit olmuş- kafasında onları yapmamak gibi bir düşünce yok. Şimdi ben onları yapmasın diyorum. Orada bir onun istediği gibi çekiyoruz, bir de benim istediğim gibi çekiyoruz. Sonra da benim istediğim gibi yaptığımız çekimleri tercih ettim. Hülya Hanım çok sonradan, yıllar sonra, ‘iyi ki öyle olmuş, kendin yapmışsın, daha iyi olmuş’ demişti (E. Ayça, kişisel iletişim, 18 Şubat 2022).

Görüldüğü üzere yönetmen Engin Ayça, oyuncular ve görüntü yönetmeninin taleplerine direnerek müdahale yapılmaya çalışılan sahneleri kendi tasarladığı biçimiyle çekmiş ve kurgulamıştır. Filmin çekim süreci bittikten hemen sonra yapılan kaba kurgu Engin Ayça tarafından gerçekleştirilmiştir. Yönetmen bu süreci aşağıdaki şekilde aktarmaktadır:

Kameraman ve yardımcı yönetmenle olan sorunlar nedeniyle ben yardımcı yönetmenden senaryoyu aldım. Normalde önce yardımcı yönetmen önden kaba kurguyu yapar ya da birlikte yapılır. Ben aldım. Dolayısıyla onları stüdyoya sokmadım (...) Kurguyu ben stüdyoda kendim yaptım. Kurgu makinesini kullanarak yaptım. Çünkü ben TRT’de de kurgularımı hep kendim yapıyordum. Makine kullanmasını biliyorum, kurguyu biliyorum yani (E. Ayça, kişisel iletişim, 18 Şubat 2022).

Bez Bebek filminin jeneriğinde kurgunun Celal Köse tarafından yapıldığı yazılmasına rağmen Engin Ayça kurguyu kendisinin yaptığını öne sürmekte ve sürecin devamını şöyle özetlemektedir: “Gelen kişi

| 576 | ¹⁷ “Tecavüz” kelimesinin tırnak içinde kullanılmasının nedeni Hülya Koçyiğit’in oynadığı Melek karakterinin filmin sonraki sahnelerinde direnmediğini söylemesinden, diğer bir deyişle sonuçta bu eylemin anlaşılır anlamda bir tecavüz olup olmadığının muğlak kalmasından kaynaklanmaktadır. Anlatıdaki bu muğlaklığa rağmen Melek’in ona “tecavüz” eden Ahmet’e aşık olması ve onunla birlikte olmaya devam etmesi filmdeki kadın temsilini oldukça tartışmalı bir konuma getirmektedir.

¹⁸ Hülya Koçyiğit’in Yeşilçam’daki abartılı oyunculuk stilinin arka planı, dayanakları ve değişimi ile ilgili önemli bir çalışma için bkz. (Sarıkartal, 2002).

[Celal Köse] ile ince kurgu yapıldı. Çok oynama olduğunu sanmıyorum. Hatırlamıyorum öyle bir şey. Olur ya benim gözümden kaçmıştır ya da bir şeyi uzun veya kısa tutmuşumdur diye ince kurgu gözlemi yapıldı. Onun nasıl bir katkısı oldu, hangi sahnede ne yaptı, hatırlamıyorum” (E. Ayça, kişisel iletişim, 18 Şubat 2022). Bu ifadelerle göre Celal Köse ince kurgu aşamasında sadece kontrol amaçlı bulunurken bu aşamada yaratıcı kararlar Ayça tarafından alınmıştır. Yapım sonrası aşamada yapımcının dayatmaları sonucunda Ayça tarafından ilk başta *Tutsaklar* olarak belirlenen filmin ismi (Ayça, 2004, s. 80) *Bez Bebek* olarak değiştirilerek yönetmenin yaratıcılığına müdahalede bulunulmuştur. Ayça'nın ifadelerine göre film isminin değiştirilmesi ve cinsellik barındıran sahnelerde Koçyiğit'in endişeleri nedeniyle senaryoda yapılan değişiklikler dışında yaratıcı müdahalelere yönetmen tarafından izin verilmediği görülmektedir.

Yönetmenin ikinci uzun metrajlı kurmaca filmi *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu*'nun öyküsünün çıkış noktası 1986'dan eski bir tarihe dayansa da senaryonun geliştirilmesi, 1980'lerin son yıllarında gerçekleştirilmiştir (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).¹⁹ Nihai senaryoya ulaşılmadan önce E. Ayça (Kişisel iletişim, 9 Mart 2023); filmdeki hem üç şarkının sözünü yazan hem de diyaloglara yardım eden Gülsen Tuncer ve karakterlerden Cemal Bey ile Ulvi Bey'in birlikte yer aldıkları meyhane sahnesindeki diyaloglara katkıda bulunan Nezihe Meriç dışında senaryonun kendisi tarafından yazıldığını belirtmektedir. Varlık Film'de çalışan Taner Aşkın aracılığıyla bu senaryonun gerçekleştirme sürecine girildikten sonra, bu yapım şirketinin içindeki Erka Film, *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu*'nun yapımevi olarak belirlenmiştir (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023). Bu evreden sonra Erhan Erzurumlu'nun yapımcısı olduğu Erka Film ile Engin Ayça'nın, yapım ekibi oluşturmak için iş birliği yapıldığı aktarılır: “Yapımcıyla beraber kim olabilir diye düşündük. Ama şu hesabı hep yaptım. Sette kim çalışıyorsa benden daha kıdemli olsun (...) Herkes işini bilsin. Mesela kameramansa zaten kendini kanıtlamış bir kameraman olsun. Set çalışanları ve reji asistanlarının da aynı şekilde deneyimli insanlar olmasını talep ettim” (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023). Bununla birlikte yönetmen, oyuncuların belirlenme sürecinde de aktif olarak yer aldığını belirtmektedir (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).²⁰

Görüldüğü gibi yönetmen, filmde tasarladığı gazino sahnelerini göz önünde bulundurarak oyuncu tercihlerinde Ekrem Bora ve Türkan Şoray'ın sahne deneyiminin olmasına da dikkat etmiştir. Yönetmen, filmin çekim sürecinde mizansen oluşturmaya dair uygulamaları planlı bir şekilde yaptığını öne sürmektedir: “Ben birçok şeyi hesaplayarak kameranın yerini belirlediğim için mizansenlerde bir sorun çıkmadı. Zaten bende her şey net olarak belirli” (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023). Yönetmenin ifade ettiği üzere çekim öncesinde mekânlar belirli olmadığı için kameranın yerleştirilmesi, çekim sürecinde yönetmen tarafından belirlenmiştir: “Mekânlar net olarak bilinmeyince kameranın yerini de belirlemek kolay değil. Mekânda sahneyi kurarken nasıl çekeceğime dair ilgili notlarım varsa kamera

¹⁹ “Ben daha televizyondan [TRT'den] ayrılmadan önce bu film kafamda oluşmaya başlamıştı. Film üzerine notlar almıştım. Zaman içinde gelişti ama yapım koşulları oluşmadığı için çok fazla üstüne çalışmamıştım. Sonra *Bez Bebek*'i birlikte yaptığımız Varlık Film'de görevli olan Taner [Aşkın] ile *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* için konuşmaya başladık. Ama o zamanlar ismi *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* değil *Udî* idi. Taner bu senaryoyu da yapalım dedi. Yola çıktık” (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).

²⁰ “Türkan Şoray ismi başından beri aklımda vardı. Türkan Şoray iyi oyuncu, iyi olabilir diye düşündüm. Sahne deneyimi de var. Gülsen Hanım zaten benim kafamda baştan beri var. Ekrem Bora'yı yapım şirketiyle birlikte düşündük sanırım. Udî'yi oynayacak kişinin bir enstrüman çalıyor olması gerekiyordu ki enstrümanı tuttuğunda acemi gibi tutmasın. Ekrem Bora'nın bir dönem sahne deneyimi de var” (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).

ona göre yerleştiriliyor veya şaryo yapılacaksa ona göre tasarlıyorsun. Yoksa başka türlü yapıyorsun ama sahne belli" (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023). Yönetmenin belirttiğine göre çekim sürecindeki sinematografiyle ilgili tercihlerinde nihai karar alıcı kendisidir. Film anlatısına yapılan yaratıcı müdahale ise anlatıda yer alan otel odası sahnesinde söylenecek şarkıların belirlenmesinde gerçekleşmiştir. Engin Ayça'nın belirttiği üzere çekim zamanı ve maliyeti ile ilgili yaşanan sorundan dolayı otel odası sahnesindeki şarkıların belirlenmesinde radyoda çalışan bir udîden gelen öneriler dikkate alınmıştır (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).²¹

E. Ayça'nın (Kişisel iletişim, 9 Mart 2023) ifade ettiği üzere, Gülsen Tuncer tarafından yazılan "İçime Gömdüm" şarkısı hariç otel odasında söylenen şarkılar udî tarafından belirlenmiştir. Ayrıca filmin oyuncusu Türkan Şoray'ın belirttiği üzere yapımcı, filmin yapım sürecinde çekimlere müdahalelerde bulunmaya çalışmıştır: "Bu film de diğer birçok film gibi kısıtlı imkânlarla çekildi. Hatta filmin yapımcısı 'Negatif film yeterli değil, filmi finali çekmeden bağlayın' teklifinde bile bulunmuş" (Şoray, 2017, s. 327). Filmin başrol oyuncusu Türkan Şoray'ın belirttiği üzere yapımcı ekonomik sınırlılıklardan dolayı filmin finalinin çekilmesine engel olmaya çalışmıştır. Ancak yönetmen Ayça, buna karşı çıkarak filmin finalini çektiği ve filme yaratıcı müdahale yapılmasına izin vermediğini belirtmektedir (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).

Filmin jeneriğinde kurgunun Mevlüt Koçak tarafından yapıldığı yazılmış olsa da Engin Ayça, kurgunun teknik olarak kurgucu tarafından yapıldığını kabul etmekle birlikte yaratıcı kararları kendisinin aldığını öne sürmektedir: "İş kopyası hazır olunca kurguya girdik. Ben kurgucunun arkasında kurgucuya ne yapması gerektiğini söylüyordum. O da uyguluyordu" (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023). Kurgu sürecinde Engin Ayça etkin olmasına rağmen gişe kaygısıyla yapımcı tarafından filmde birtakım kısaltmalar yapılması talep edilmiştir:

Yapımcı filmi çok fazla anlamadığı için belirli sahnelerin çıkarılmasını talep etti. Örneğin Udî'nin odasındaki sahne için 'ya onu bir an önce dışarı çıkarın, sokağa gitsin' dedi. O sahneyi bile kısaltma baskısı geldi. Oysa filmin en önemli diyalogları orada geçti. Çok önemli bir sahnedir. Ama işte böyle bir baskı yaşadık. Yine de oradan bir kısaltma yapmadık. O sahnenin tümünü çıkaralım istiyordu (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).

Yönetmen kendisi için çok önemli olan bu sahnelerin kesilmesine izin vermese de başka sahnelerde kısaltmalar yapmak zorunda kalmıştır. Örneğin "Erkek arkadaşının evine gidiyor ya orada birçok insan var. Orada birtakım sahneler vardı ama bir kısmını blok olarak çıkardım" (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023). Bununla birlikte Ayça, filmde bilgisi haricinde de kısaltmalar yapıldığını öne sürmektedir:

Kim yaptıysa bana hiç danışmadan otel odası sahneleri de kısaltmış. O şarkıların belirli geçişleri vardı, o gece aralarındaki ilişkinin, beraberliğin aşamaları vardı. Yani o şarkılar öyle kurgulanmıştı. Bir de ben uzun olmasın diye bütün şarkıların sadece ilk dörtlüğünü söyledim. Buna rağmen uzunsa bile insanlar bu vesileyle biraz

²¹ "Otelde söylenecek şarkılar konusunda bir ön hazırlığımız yoktu. Kayıt yapacaktık, kayıttan söylenecekti. Radyodan bir udî getirmiştik. Otelin en sessiz yeri olan çamaşırhanede kayıt yapmaya karar verdik. Mekân hazır olunca yukarıdan haber geldi; hadi çabuk gelin dediler. Prodüksiyon maliyeti var, zaman önemli. Ama biz şarkıları seçmeden sahnenin çekiminin bir anlamı yok ki. Radyodan gelen udînin önermeleriyle şarkıları seçtik. Filme uygun olacak önermeler içinden seçerek kayıt yaptık ve sahneleri çekmeye başladık" (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).

alaturka dinlesinler istedim. Bunlar güzel şarkılar, keyif alsınlar, keyif alanın keyfine dokunmayayım diye düşündüm (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).

Filmin ulaşılan iki kopyasından biri 100 dakika iken diğeri 92 dakikadır. 92 dakika olan versiyonda Vural Bey'in evinde geçen sahneden yaklaşık 2 dakika kısaltma yapılırken, otel odası sahnesinden ise yaklaşık 4 dakika kısaltma yapılmıştır. Yapımcı tarafından yapılan diğer müdahale filmin ismiyle ilgilidir: "Yapımcı, *Udî* güzel ama şimdi halk bunu telaffuz edemez; udi der. Düşündüm ben, uzun bir isim de olabilir dedim. Bir şiirin dizesiymiş gibi olsun dedim. Böylece *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* oldu" (E. Ayça, kişisel iletişim, 9 Mart 2023). Görüldüğü üzere yönetmen, en başından beri *Udî* olarak düşündüğü filmin ismini yapımcının müdahalesiyle *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* olarak değiştirse de filmin yeni isminin yanına "Udî"yi parantez içinde de olsa eklemiştir. Dolayısıyla yapım sonrası süreçte yapımcı, filmin hem süresine hem de ismine müdahale ederek yönetmenin yaratıcı kararlarında belirleyici olmuştur.

Suna filminin üretim fikri ise yapımcı Feridun Kete'nin Engin Ayça'dan bir Türkan Şoray filmi yapmasını istemesiyle ortaya çıkmıştır (E. Ayça, kişisel iletişim, 16 Mart 2023). Yönetmenin belirttiği üzere, Türkan Şoray'ın yanında Gülsen Tuncer'i de düşünerek 1968'de İstanbul'da öğrenci hareketi içinde yer almış dört öğrencinin yaşadıklarını ve bu öğrencilerin üzerinde -özellikle Suna'da- 1971 Muhıtrası'nın bıraktığı izleri temel alan bir senaryo kaleme alınmıştır. Ancak senaryo; ne yapımcıyı ne de "bu film sanatsal ağırlıklı bir film olacak, gişe başarısı çok az olabilir" (Şoray, 2017, s. 348) diyen Türkan Şoray'ı seyirciye ulaşma kaygısından dolayı tatmin etmediği için ilk yazıldığında²² çekilmemiştir (E. Ayça, kişisel iletişim, 16 Mart 2023). Engin Ayça senaryosunu çekmekten vazgeçmeyerek altı yıl sonra üretim sürecine girmek için tekrar girişimde bulunmuştur (E. Ayça, kişisel iletişim, 16 Mart 2023).²³

Görüldüğü üzere yönetmen son kurmaca filminde gişe kaygısıyla filmin senaryosunu geliştirerek bir yapımcıya kabul ettirmek yerine kendi filmini finanse etme girişiminde bulunmuştur. Bu finanse etme sürecine tüm oyuncular ve teknik ekip üyeleri arasından görüntü yönetmeni Çetin Tunca ile aydınlatmayı yapacak olan Hüseyin Özşahin emekleri karşılığında bir ücret talep etmeyerek destek olmuştur. Türkan Şoray, filmde oynamayı kabul etmesinin nedenini "Filmi çekmek için çok istekliydi, coşkuluydu. Sinema tutkusuna saygı duydum ve kabul ettim" (Şoray, 2017, s. 349) sözleriyle ifade etmektedir.

Yönetmen E. Ayça (Kişisel iletişim, 16 Mart 2023), senaryo yazarlığı ile birlikte filme yapımcı bulamayınca "Yunus Film" isimli bir şirket kurarak yapımcılığı da üstlenmiştir. Böylelikle yönetmen,

²² Ayça, senaryonun ilk olarak ne zaman yazıldığını hatırlamasa da filmin gösterime girdiği 2007 yılından en az 6 sene önce kaleme alındığını belirtir (E. Ayça, kişisel iletişim, 16 Mart 2023). Türkan Şoray (2017, s. 349) ise senaryo ikinci defa eline geldiğinde aradan 5-6 yıl geçtiğini ifade etmektedir.

²³ "O sırada bir yerlerden bir birikimim vardı. Bu birikimle filmi çekip stüdyo aşamasına getirirsem sonrasına bakarız dedim. Ama film için elimdeki kaynak bütün her şeye yetecek bir meblağ değil. Bütçeye ağırlık getirecek oyuncular ve kameramana ödeme yapacak kadar gücüm yoktu. Hepsine dedim ki: 'Bu işe beraber çıkarız, film kazanırsa bölüp paylaşıyoruz. Kazanmazsa size önerebileceğim bir ödeme yok. Bu koşullarda varsanız yola çıkarız'. Yeşilçam'ın emektarlarından Çetin Tunca ve Hüseyin Özşahin kabul etti. Kameraman Çetin Tunca. Hüseyin Özşahin ise ışıkları yapacak. Türkan Şoray da 'çok ısrar ediyorsan tamam yapalım' dedi. Hatırımı kırmamak için kabul etti. Gülsen Hanım zaten yanımda, her şey ile ilgileniyor (...) Demir Karahan da kabul etti" (E. Ayça, kişisel iletişim, 16 Mart 2023).

yapım sürecinin her aşamasındaki yaratıcı kararlarda tek söz sahibi olabilmıştır. Engin Ayça, oyunculuk konusunda tam hâkimiyet sağlayabilmek için filmin sesli çekilmediğini ifade etmektedir (E. Ayça, kişisel iletişim, 16 Mart 2023).²⁴ Yönetmenin filmi sesli çekmek istememesinin temel nedenlerinden birinin oyuncuya çekim sırasında müdahale edebilme şansı olduğu anlaşılmaktadır. Böylelikle bütçe sorunu da oluşturmayacak bu çekim tarzı ile oyuncu ezber yapmasa da çekimlerde sesli diyalog desteği alabilir. Ancak Engin Ayça'nın öne sürdüğü üzere çekim sırasında yaratıcı müdahale, Demir Karahan'ın oyunculuğu konusunda yapılmıştır (E. Ayça, kişisel iletişim, 16 Mart 2023).²⁵ Erhan karakterini canlandıran Karahan'dan beklediği performansı alamayan yönetmen, yapım sonrası aşamada bunu telafi edebileceğini düşünmüştür:

Erhan karakterinin oyununda duygu biraz daha farklı olsun istedim. Oyunda yok ama sesle hallederim diye düşünmüştüm (...) Demir Karahan da diğer oyuncular gibi kendini seslendiriyordu. Orada biraz daha farklı konuşmasını istedim. Bana itiraz etti. Ama oyunda böyle bir şey yok, niye zorluyorsun dedi. Oyunda olmadığı için zorlamaya çalışıyorum dedim. Kızdı ve seslendirme aşamasında stüdyoyu terk etti. O zaman ben daha önceki filmlerinde Demir Karahan'ı kim seslendirmişse onu buldum. O geldi, o konuştu. Ona istediğim gibi konuşturdum (E. Ayça, kişisel iletişim, 16 Mart 2023).

Dolayısıyla yönetmen, çekim sırasında Demir Karahan'ın yaratıcı müdahalesine karşı koyamamış olsa da yapım sonrasında oyuncu tarafından yaratıcı müdahale yapılmasına izin vermemiştir. Filmin jeneriğinde kurgunun Emrullah Hekim tarafından yapıldığı yazıyor olsa da Şafak Stüdyoları ile iş birliği yapan Ayça, kurgunun kendisi tarafından yapıldığını öne sürmektedir: "Teknisyenin adıdır o. Filmin kurgusunu [Türkiye'de] yönetmen yapar. Hangi planı nereye koyacağına yönetmen karar verir. Stüdyoda kendine göre çalışanların isimleri vardır, onu bildirirler, sen de onları jeneriğe koyarsın" (E. Ayça, kişisel iletişim, 16 Mart 2023). Ayrıca Ayça filmin kurgu aşamasında kontrol yönetimde olsa da gösterim kaygısı nedeniyle çekilen bazı sahnelerin çıkarılmak zorunda kaldığı da ifade etmektedir (E. Ayça, kişisel iletişim, 16 Mart 2023).²⁶ Yönetmenin belirttiği üzere sinema salonlarının keyfi olarak belirli sahneleri çıkarma ihtimali, yönetmenin filmin bütünlüğüne zarar geleceğinden endişe duymasına neden olmuştur. Yönetmenin buna karşı filmin bütünlüğünü koruma amacıyla belirli sahneleri çıkarmak zorunda kalması otosansür uyguladığını göstermektedir.

Görüldüğü üzere dönemin yapım ve gösterim anlayışı Engin Ayça'nın tüm kurmaca filmlerini tamamen kendi sanatsal kaygılarına göre düzenlemesinde birtakım engeller oluşturmuştur. *Bez Bebek* ve *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* filmlerinin yapımcıları, gösterim kaygısıyla film isimlerinin değiştirilmesini talep etmiştir. *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* filminin kurgu sürecinde yapımcının kimi

²⁴ "Suna'yı da yine sessiz çektim. Çünkü benim oyunculara oyun vermem de gerekiyor. Oynadıkları şeylere karışmam gerekiyor. O zaman sesli çekimde bunlar biraz zor oluyordu" (E. Ayça, kişisel iletişim, 16 Mart 2023).

²⁵ "Demir Karahan'ın biraz daha fazla oynamasını isterdim ki senaryoda öyle yazılmıştı. Onun biraz şamatacı, etrafa muziplik yapan bir eşraf, taşralı birisi olması gerekiyordu. Onu biraz daha yumuşak ve düz oynadı. Oradaki duygu farklı olsun istedim. Oyunda olmadı ama seslendirme sürecinde hallederim diye düşünmüştüm" (E. Ayça, kişisel iletişim, 16 Mart 2023).

²⁶ "Film biraz daha uzundu. Kurguda birtakım sahneleri attık (...) Çünkü sen kısaltmazsan sinema salonları kendi istediği gibi parçaları atıyor. Bu bilinen bir şeydi. Stüdyodan da söylendi. O zaman onlar kendilerine göre atacaksa ben kendime göre filmi zedelemeyen gerekli ayıklamayı yapıp belli bir dakikanın altına indirdim filmi" (E. Ayça, kişisel iletişim, 16 Mart 2023).

sahnelerin kısaltılmasında müdahaleleri olmuştur. Ayça'nın yapımıcılığını üstlendiği *Suna*'da ise sinema salonu işletmecilerinin filmdeki birtakım sahneleri çıkarabileceği endişesiyle filmin süresi kısaltılmıştır. Yine de filmlerin üretim sürecine dair aktarılanlar göz önünde bulundurulduğunda yönetmenin, ekibin belirlenmesi, senaryo yazımı, çekim ve kurgu aşamalarında birincil karar alıcı olduğu görülmektedir. Ayça, *Bez Bebek* filminin çekim sürecinde oyuncu performansı ve çekim uzunluğu ile ilgili kararlarda görüntü yönetmeni ve oyuncuların müdahalelerine izin vermemiştir. Yönetmen, *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* filminin yapım (final sahnesinin çekilmesi) ve kurgu aşamalarında (Cemal Bey'in odasındaki diyalogların olduğu çekimlere olay örgüsünde yer verilmesi) yapımıcının müdahalelerine karşı koymuştur. *Suna* filminde ise yönetmen, ilk yapımçı Feridun Ket'e göre senaryoyu değiştirmek yerine filmin yapımıcılığını kendisi üstlenmiştir. Dolayısıyla Ayça, filmlerini tasarlarken "auteur üretim" pratiklerine göre gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ancak dönemin müdahaleci yapım ve gösterim anlayışı nedeniyle anlatının nihai hale gelmesinde ortak bir karar verme mekanizması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2. Anlatım analizi

Filmsel anlatılarda anlatım (narration) önemli bir ayırım oluşturur. Bu nedenle Warren Buckland'ın sağladığı kuramsal arka plan Ayça'nın filmlerini anlatım açısından değerlendirebilmek için önemlidir. Buckland'ın sanat sineması anlatım analizinde; anlatıdaki esnek neden-sonuç ilişkileri, gerçekçilik anlayışı, tutarsızlıklar, karakterlerin psikolojisi, yönetmenin anlatısal ve üslupsal müdahaleleri ve belirsizlikler araştırılır. Ayça'nın kurmaca filmlerinin anlatıları göz önünde bulundurulduğunda *Bez Bebek* filminde düz anlamda yasak aşk hikâyesi, örtük anlamda ise toplumsal olarak inşa edilen toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanması konu edinilir. *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu*'da ise düz anlamda Cemal Bey'in, Leyla Hanım'a duyduğu karşılıksız aşk anlatılırken, örtük anlamda ise eskiden beri süregelen birtakım değerlerin anlaşılabilmesi anlatılmaktadır. *Suna* filminde ise ana karakter Suna'nın gençliğinde kurduğu hayalleri gerçekleştiremediği için yaşadığı mutsuzluk konu edinilir. Filmlerin anlatım analizine odaklanılırken yukarıda bahsedilen anlam katmanlarından ziyade anlatının nasıl oluşturulduğuna odaklanılır.

Sanat sineması filmlerindeki esnek neden sonuç mantığı ve epizodik yapı²⁷ (Buckland, 2021, s. 82) Ayça'nın ilk iki filminde görülmektedir. *Bez Bebek* filminde anlatının başındaki diegetik olmayan şarkı²⁸, Gülcan'ın kahve falı yorumu²⁹ ve anlatıdaki cinayetler arasında belli belirsiz sahne bağlantıları bulunmaktadır. *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* filminde ise anlamsal olarak birbiriyle bağlantılı olmayan anı parçaları epizodik bir anlatım yapısının oluşmasına neden olmaktadır. *Suna* filminde ise yönetmenin diğer iki filmde farklı olarak neden-sonuç mantığı ve olay örgüsü birbiriyle bağlantılı bir şekilde

²⁷ Epizodik yapı barındıran bir anlatıda bir dizi farklı olay sunulur. Böylelikle anlatıda parçalı/bölgümlere ayrılan bir yapı inşa edilir.

²⁸ Filmin başında ve sonundaki sekansta geçen masalsi ve çocuksu şarkı sözleri aracılığıyla (*Bir varmış, bir yokmuş, sanki hiç yaşanmamış her şey nasıl da öyle; hüznler, sevdalar, tutkular, acılar, geçerken zaman, geçerken bulutlar... Bir varmış, bir yokmuş...*) filmde yaşanan seveda, tutku, hüzn ve acılar arasında belli belirsiz bir ilişki bulunmaktadır.

²⁹ Gülcan karakterinin kahve falı yorumundaki "Bir ev varmış, çiçek açmış, kıpkırmızıymış, sonra hepsi uçmuşlar" sözleri ile Ahmet ve Melek arasında başlayan aşk, Recep'in (Melek'in kocası) öldürülmesi, anlatının sonunda Ahmet ve Melek'in öldüğü düşüncesi arasında bağlantı bulunmaktadır.

oluşturulmamaktadır. Ayrıca filmde epizodik bir anlatım kurulmamaktadır. Neden-sonuç mantığı çerçevesinde oluşturulan anlatıda, Suna'nın düşlerinin gerçekleşmemesinin ve mutsuzluğunun nedenleri diyaloglar yoluyla açıkça ifade edilmektedir.

Sanat sinemasında -kaynağını İtalyan Yeni Gerçekçi Sinema'dan alan- nesnel gerçekçilik (a) özellikleri arasında yer alan gerçek mekânlar, doğal ışık ve ölü zamanlar baskın bir şekilde kullanılan anlatım unsurlarıdır (Buckland, 2021, s. 82). Engin Ayça'nın tüm filmlerinde yapay olarak oluşturulmuş set mekânı yerine gerçek mekânlar kullanılır. Örneğin *Bez Bebek*'te anonim olan bir köy/bağ evi, mekân olarak tercih edilmiştir. *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* filminde; İstanbul sokakları, Beyoğlu'ndaki antikacılar, Çakıl Gazinosu ve Yıldız Parkı önemli anlatı mekânlarıdır. *Suna* filminde ise anlatı mekânı, yönetmenin mekâna hemen hemen hiç müdahale etmediği Akçay'dır. Yönetmenin kurmaca filmlerinde -*Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu*'daki gazino sahneleri hariç- doğal ışıkla yapılan aydınlatma baskındır. Bununla birlikte Ayça'nın filmlerinde ölü zamanlar özellikle doğanın çerçeveye alındığı çekimlerinde ortaya çıkar. *Bez Bebek*'te evin bahçesi ve gökyüzü, *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu*'da Yıldız Parkı, *Suna*'da ise karakterin dolaştığı zeytinlik ve sahil gibi mekânlardaki çekimlerde ölü zamanlara yer verilmektedir.

Sanat sineması anlatımının diğer özelliği olan nesnel gerçekçilik (b) (Buckland, 2021, s. 82), nedensellik ve zamansal/mekânsal devamlılık kurallarına uyulmamasıyla ilgilidir. Engin Ayça'nın *Bez Bebek* ve *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* filmlerinin anlatı dünyasında nedensellik ve zamansal/mekânsal devamlılık kuralları bir ölçüde bozulurken, *Suna* filminde bu kurallara uyulduğu görülmektedir. *Bez Bebek*'in anlatısında Gülcan'ın bez bebeğine birçok kez anlattığı hikâyeler olay örgüsünün ilerleyişine katkıda bulunmaz ve böylelikle klasik kurmacadaki nedensellik kuralları bozulur. *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu*'da da anlatısal zaman, mekân ve nedensellik kurallarından sapılmaktadır. Leyla Hanım'ın belleğinde Cemal Bey'e dair hangi anıların kaldığı belirsiz olduğundan filmin anlatısı karmaşık ve tahmin edilmez bir yapıya sahiptir. Bu anlamda anlatıdaki geriye dönüşler ve nadir de olsa ileriye sıçrayışlar sayesinde öngörülmez bir zaman ve mekân düzenlemesi oluşturulmuştur. Böylelikle filmin anlatımının gerçek yaşamda olduğu gibi karmaşık ve tahmin edilemez bir biçimde tasarlandığı görülmektedir. *Suna* ise diğer iki filmden farklılık göstermektedir. Filmin anlatısal evreni klasik anlatı sinemasındaki gibi nedensellik ilkelerine, mekânsal ve zamansal devamlılığa uygun bir yapı barındırmaktadır. Filmde olay örgüsüne hizmet etmeyen çekimlere yer verilmemektedir. Bu bağlamda *Suna*, gerçek yaşamda olduğu gibi karmaşık, tutarsız ve öngörülemez bir anlatı dünyası barındırmamaktadır.

Bu anlamda karakter özellikleri açısından değerlendirildiğinde Engin Ayça'nın filmlerinde, sanat sineması anlatımlarındaki gibi 'amaçsız ve psikolojik olarak karmaşık başkarakterler' (Buckland, 2021, s. 83) karşımıza çıkar. *Bez Bebek* filminin başkarakteri Melek, çevre baskısı ve arzusunun/cinselliğini keşfetmesi arasında yaşadığı çatışmadan kaynaklanan karmaşık bir ruh hali içindedir. Bundan dolayı tutarsız davranışlar sergiler. *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu*'da Leyla Hanım, Cemal Bey'in ölümünden sonra amaçlarının peşinden gitmeyi bırakmıştır. Belirli bir hedef doğrultusunda eyleme geçmeyen Leyla Hanım ruhsal bir karmaşa içindedir. Yönetmenin son kurmaca filmindeki Suna ise amaçsız, tutarsız ve ruhsal bunalım yaşayan bir diğer karakterdir. Ayrıca Ayça'nın tüm kurmaca filmlerindeki başkarakterler sanat sineması karakterleri gibi psikolojik karmaşalarını eylem yerine diyaloglar yoluyla ifade ederler.

Engin Ayça'nın filmlerinde, sanat sineması film örneklerindeki gibi anlatıya yönetmenin kişisel dışavurumunu içeren müdahaleler yapıldığı (Buckland, 2021, s. 83) görülmektedir. Bunlar hem üslupsal hem de anlatsal müdahalelerdir. *Bez Bebek*'te büyük çoğunlukla nesnel olarak konumlandırılan kameranın yüksekliği ortalama boyda bir yetişkinin göz hizası yerine çocuk olan Gülcan'ın göz hizasına yerleştirilir. Bu karakterin bez bebeğine masallar anlatması yoluyla filmde gizli anlatıcı olarak konumlandırıldığı düşünülebilir ve böylece yönetmenin, olacaklar hakkında ipuçları vererek anlatıya müdahalede bulunduğu da iddia edilebilir. Örneğin filmin son sahnesinde Gülcan, Melek'in yatak odasına pencereden bakar ve annesinin Ahmet ile birlikte hareketsiz bir şekilde yattığını görür. Ancak küçük kız Ahmet'in annesine bir zarar verip vermediğini merak edip evin içine girmek yerine bahçede bez bebeğine masal anlatmaya devam eder. *Soğuktan ve Yağmur Çiseliyordu* filminde 130 saniyeye kadar süren uzun çekimler, karakterin gerilimini yansıtan yarım daire şeklindeki kamera hareketi ve Leyla Hanım'ın, Cemal Bey'in öldüğü gece onunla birlikte yer aldıkları fotoğrafa baktıktan sonra fotoğrafa kesme yapılması yerine zoom hareketiyle yakınlaşılması yönetmenin anlatıdaki alışılmadık üslupsal müdahaleleri arasında sayılabilir.

Klasik anlatı sinemasında norm haline gelmiş anlatsal ve görsel düzenlemelerin görsel hazzı öne çıkardığı düşünülür. Bu anlamda Engin Ayça'nın filmlerinde görsel hazın nasıl işlediğinin ve üslupsal olarak klasik anlatı sinemasının kodlarından sapıp sapmadığının anlaşılması için karakterlerin görsel anlatım içindeki pozisyonlarına odaklanan Laura Mulvey'e başvurulabilir. Mulvey'e (2016, s. 296) göre klasik anlatı sineması, kadının bakılması olmasını oluşturmaktan çok kadına nasıl bakılacağını inşa etmektedir. Bilindiği üzere Mulvey, sinemayla ilgili üç bakıştan bahsetmektedir: Seyircinin bakışı, kameranın bakışı ve filmsel uzamın içindeki karakterlerin birbirlerine bakışları. Klasik anlatı sineması ilk ikisini ortadan kaldırarak üçüncüyü etkin hale getirir. Buradaki amaç kameranın varlığını ortadan kaldırmak ve seyircide kurmaca evrene karşı yabancılaştırıcı bir mesafe oluşmasını önlemektir. Klasik anlatı filmleri, çekim süreci ve seyircinin gerçekliğini ortadan kaldırarak kendi gerçekliğini oluşturur. Dolayısıyla ana akım sinemadaki kadın karakterler "erkek bakışının/arzusunun pasif nesnesi" olma halini, diğer bir deyişle "patriarkal bakış rejimi"ndeki geleneksel yerlerini sürdürmektedir (Mulvey, 2016, s. 295). Böylelikle üslupsal düzenlemeler yoluyla kurgusal evrende anlatının erkek karakterin bakış açısıyla takip edilmesi amaçlanır. Klasik anlatı sinemasının normlarından sapan filmlerdeki görsel düzenlemeler ise karaktere belirli bir mesafeden yaklaşır ve bu filmler farklı anlam katmanları sunarak düşünsel hazzı öne çıkarırlar (Kirel, 2021, s. 91-92). Engin Ayça'nın kurmaca filmlerinin, klasik anlatı sinemasının kadın karakterleri nesneleştiren kodlarından ayrışıp ayrışmadığını anlamak için bu karakterlerin sinemasal dil bakımından nasıl konumlandırıldığına odaklanmak yönetmenin üslupsal müdahalelerini daha net ortaya çıkarabilir.

Bu bağlamda Engin Ayça'nın gerçekleştirdiği kurmaca filmlerde dikkat çeken üslupsal tercihlerden biri kadın karakterlerin çıplaklık barındıran sahnelerde bakış açısı çekimi ve öznel kamera yoluyla bir erkeğin göz hizasından değil nesnel kamerayla ve gerçekçi bir sinema dilinden uzaklaşmadan görselleştirilmesidir. Kadının cinselliği keşfini merkeze alan *Bez Bebek* filminde, Ahmet ile Melek'in ilk defa cinsel birliktelik yaşadıkları sahne, anlatı açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Bu sahnenin sinematografik tercihleri yapılırken bakış açısı çekimleri yerine nesnel kamera kullanımıyla kadın karakterin bedeninin bütünlüklü olarak ve belli bir mesafeden çerçeveye alınması sağlanmıştır.

Ayrıca bu sahneden sonra duş alan Melek karakterinin, sırtından, orta çekim ölçeğinde ve karanlık bir atmosferde çerçeveye alınmasından yola çıkılarak yönetmenin kadın bedenini görselleştirirken teşhirci ve gözetlemeci anlayışa karşı mesafeli bir yaklaşım benimsediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Benzer yaklaşım diğer filmlerde de devamlılık gösterir. *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* filminde Leyla Hanım duş alırken buğulu kabinin arkasından, sırtından ve orta çekim ölçeğinde konumlandırılır. Anlatıda Leyla Hanım'ın yakın çekimde görselleştirildiği sahnelerin sayısı son derece sınırlıdır. Örneğin gazino sahnesinde Leyla Hanım, orta yakın çekimde çerçeveselendirilmiştir. Bu sahnede orta yakın çekim, bilinçsiz bir şekilde kadın bedenini fetişleştirmek için oluşturulmamış, karakterin içinde bulunduğu yapaylığa dikkat çekmek için bilinçli bir şekilde kullanılmıştır. *Suna* filmindeki duş sahnesinde başkarakterin yüzünün orta yakın çekim ölçeği kullanılarak çerçeveye alınması ve Suna duştan çıktıktan sonra kocası Erhan ile birlikte odadayken uzam dışında giydirilmesi yönetmenin kadın bedenini eril arzu nesnesi haline getirmediğini gösteren bir başka anlatım tercihidir. Bununla birlikte Türkiye'deki eğlence kültüründe bir görsel haz nesnesi olarak kabul edilen dansözün, filmdeki düğün sahnesi sırasında bedeni parça parça gösterilmek yerine bütünlüklü bir şekilde ve belirli bir mesafeden görselleştirilmesi de kadın temsili açısından olumlu bir başka anlatım tercihidir. Dolayısıyla bu örnekler, yönetmenin filmlerinde kadın bedeninin teşhirci bir yaklaşımla erotize edilip sömürülmediğinin göstergeleri olarak düşünülebilir.

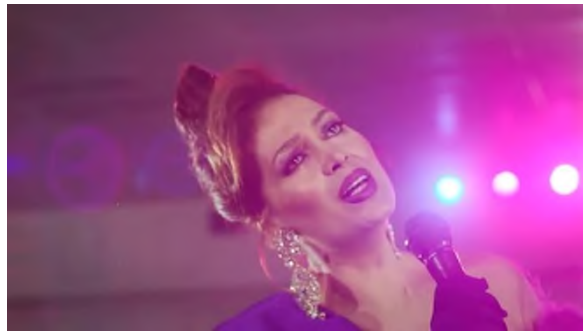
Şekil 9: Melek karakterinin duş aldığı sahne.

Şekil 10: Melek ile Ahmet'in ilk defa birlikte olduğu sahne.

Şekil 11: Leyla Hanım'ın duş aldığı sahne.

Şekil 12: Leyla Hanım'ın gazinoda sahneye çıktığı çekim.

Şekil 13: Suna karakterinin duş aldığı sahne.

Şekil 14: Suna filminde dansözün yer aldığı düğün sahnesi.

Klasik anlatı sinemasında norm haline gelmiş anlatsal ve görsel düzenlemeler yoluyla seyirci olarak bize görsel bir haz sunulmaktadır. Engin Ayça'nın filmlerinde ise kadın karakterler eril arzu ve görsel haz nesnesi olarak konumlandırılmaz. Bunun yerine yönetmenin nesnel kamera ve genel plan kullanılan bir sinema dili tercihi karakterlerin içsel/dışsal çatışmalarına odaklanan ve düşünsel hazı öne çıkaran bir anlatım benimsediğini gösterir. Böylelikle Ayça'nın geleneksel kodlardan sapan üslupsal bir müdahalede bulunduğu iddia edilebilir.

Ayça'nın kurmaca filmlerinde, yönetmenin farklı anlatsal müdahaleleri de bulunmaktadır. *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* filminin başındaki üst ses yoluyla anlatının devamı hakkında ipucu verilmesi ve anlatının geriye dönüş/ileriye sıçrayış teknikleriyle karmaşık bir biçimde inşa edilmesi, yönetmenin anlatıya dışarıdan müdahale ettiğini gösteren öğelerdir. Buna benzer bir diğer örnek *Suna* filminden verilebilir. *Suna* filminde hemen hemen tüm çekimlerin nesnel kamerayla yapılması yönetmenin alışılmadık üslupsal ifadesi olarak görülebilir. Klasik anlatı sinemasından farklılık gösteren diğer üslupsal ifade ise uzun plan tercihleridir. Filmdeki sahnelerin yaklaşık olarak %82'si bir dakikadan daha uzun çekimlerle oluşturulmuştur.³⁰ Filmde beş dakika uzunluğa kadar sürdürülen kesintisiz çekimler öne çıkmaktadır. Bununla birlikte *Suna* filminde yönetmenin alışılmadık bir anlatsal müdahalesi bulunmadığı da belirtilmelidir. Filmin öyküsü, klasik anlatı sinemasındaki gibi doğrusal bir olay örgüsü barındırdığı ve diyaloglar yoluyla açıkça ifade edildiği için yönetmenin varlığını öykü anlatım biçiminde hissettirdiği karmaşık bir anlatı yapısı barındırmamaktadır.

Bütüncül bir yoruma varmadan önce değinilmesi gereken bir başka noktayı tamamlamak gerekir. Buckland'ın (2021, s. 84) ele aldığı son sanat sineması anlatımı özelliği bu tür filmlerin muğlak bir şekilde sonlandırılmasıdır. Ayça'nın bütün filmleri muğlak veya mutsuz son barındırır. Karakterlerin amaçsız olması ve neden-sonuç ilişkilerinin sıkı bir şekilde kurulmaması anlatının belirsiz bir sonla kapatılmasını destekler. Örneğin *Bez Bebek*'te Melek ve Ahmet'in intihar edip etmediği ya da öldürülüp öldürülmediği belirsizdir. Bunun yanı sıra Melek'in kızı olan Gülcan'a ne olacağı da muğlak bırakılmıştır. *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* filminin sonu da belirsiz, açık uçlu bir sonudur. Anlatıda, neden-sonuç mantığı birbirine sıkı bir şekilde bağlanmamıştır ve Leyla Hanım'ın belirli bir hedef doğrultusunda eyleme geçmediği görülmektedir. Bu bakımdan yönetmen mutlu son sunmak yerine anlatıyı Leyla Hanım'ın

³⁰ *Suna* filminin YouTube.com adresindeki 117 dakika olan versiyonu seyredilmiştir (Fanatik Klasik Film, 2019).

gazino sahnesindeki dondurulmuş görüntüsüyle bitirmeyi seçer. *Suna* filminde de neden-sonuç mantığı açık bir şekilde kurulmasına rağmen film muğlak bir şekilde sonlandırılmıştır. Dolayısıyla anlatı mutlu sonla bitirilmez. Suna, ait hissetmediği taşra kasabasında amaçsız, yalnız ve mutsuz kalmıştır. Yönetmen, seyircilerin kendilerine has mutsuzluğunu sorgulamasını ve çözmesini amaçladığı (E. Ayça, kişisel iletişim, 16 Mart 2023) için anlatıda mutlu sona yer vermeyi tercih etmediğini kendisi de vurgular.

Tartışma ve sonuç

Bu çalışmada Engin Ayça'nın *Bez Bebek*, *Soğuktan ve Yağmur Çiseliyordu* ve *Suna* filmlerindeki anlamın ortaya çıkmasıyla ilişkili olan/olabilecek filmin fikir aşamasından gerçekleştirim aşamasına kadarki sürece dair değişkenler ve dinamikler ortaya konulup anlatıya etkisi anlaşılmasına çalışılmıştır. Betimsel yöntemin kullanıldığı çalışmada Engin Ayça'nın filmlerinin üretim aşaması, *auteur üretim pratiklerine* uygun olarak tasarlanıp tasarlanmaması bakımından değerlendirmeye alınmıştır. Yorumu yönetmenin oyuncu seçimleri ile başlanabilir. Yönetmenin, filmlerini tasarlariken seyirciye ulaşma kaygısıyla oynattığı yıldız oyuncular Türkan Şoray ile Hülya Koçyiğit'in personalarını ve oyuncuların Ayça'nın beklentilerine karşı gelme olasılığını göz önünde bulundurduğu düşünülebilir. Bu bağlamda filmlerin senaryolarının tasarımında yönetmenin *auteur üretim pratiklerinden* zaman zaman uzaklaştığı iddia edilebilir. Ayrıca Ayça'nın, dönemin etkisiyle "kadın filmleri" ürettiği düşüncesinin sorgulanması gerekir. Yönetmenin, *Bez Bebek* ve *Suna* filmlerini, filmlerin ilk yapımcılarının talepleri doğrultusunda kadın oyunculara göre tasarladığı düşünülebilir. Dolayısıyla yönetmenin bu taleplerden dolayı kadın odaklı filmler yaptığı iddia edilebilir. Bunlara rağmen filmlerini üretirken senaryonun kaleme alınması, ekibin belirlenmesi, çekim süreci ve kurgu dahil fikrin ortaya çıkmasından seyirci karşısına çıkana kadar tüm yaratıcı karar aşamalarında Engin Ayça'nın film üretimini büyük ölçüde kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirmesi göz önünde bulundurulursa ilgili filmlerin *auteur yapım pratiklerine* uygun olarak tasarlandığı iddia edilebilir. Yönetmenin kurmaca filmlerinin yapım sürecinde kendi kararları doğrultusunda hareket etmesi filmlerin anlatımının özgün bir şekilde biçimlenmesine imkân vermiştir. Yapım sürecindeki nesnel plan ve uzun çekim tercihleri olay odaklı bir anlatım yerine karakter psikolojisinin öne çıkarılmasına olanak sağlamıştır. Bu çekim düzenlemelerinin kullanılması, kadın bedenini sömürmeyen ve seyirci ile karakterler arasında mesafe oluşturan bir anlatım biçiminin oluşmasına yol açmıştır. Yine de kurmaca filmlerin üretildiği 1987-2007 yılları içindeki dönemin sinemasal ortamı ve müdahaleci yapımcılık anlayışı düşünüldüğünde filmlerin nihai hale gelmesinde karma bir karar verme mekanizması olduğu ve yapımcının anlatıya etkide bulunabilecek baskılarının hissedildiği anlaşılmaktadır. Özellikle yönetmenin yapımcı olmadığı ilk iki filminin yapım sonrası aşamasında kurgu sürecine müdahale edilmesi ve filmlerin isminin değiştirilmesi yönetmenin alanını kısıtlayan yaratıcı kararlar olmuştur.

Çalışmada, filmlerin "ne" anlattığından çok "nasıl" anlatıldığını ortaya koymak için Buckland'ın (2021) sanat sineması anlatım analizi yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşıma dayanılarak yönetmenin filmlerinde klasik anlatım yerine sanat sineması anlatımını benimsediği görülmüştür. Ayrıca Ayça'nın üç filmde de kadın karakterlerin toplumsal normlar tarafından kısıtlandığına vurgu yapılması dikkat çekici bir ortaklıktır. Bununla birlikte *Bez Bebek*'teki Melek karakterinin anne/eş rolleri dışında "'cinsel arzu'nun da doğal bir şekilde yansıtıldığı" (Güçhan, 1992, s. 116) bir varoluşa da sahip olduğu, *Soğuktan*

ve *Yağmur Çiseliyordu*'da da Leyla Hanım'ın, Cemal Bey'in ölümünden sonra gündelik yaşamın akışından uzaklaşarak belirli bir persona içinde yaşadığını fark etmesiyle (Turan & Meral, 2023, s. 82) özneleşme sürecine girdiği ve *Suna*'da kadın dayanışmasına dair olumlu imgeler sunulduğu öne sürülebilir. Bu bakımdan Ayça'nın filmlerinin Türkiye'de 1980'lerin sinemasal ortamında ortaya çıkan "kadın filmleri" izleğinden devam edip farklı anlatım stratejileri kurduğu iddia edilebilir. Yorum yapılırken sinematografik tercihlere değinmek yerinde olacaktır. Filmlerde ön ve arka plan ilişkisinde kadın karakterlerin çerçevede sınırlılık içinde görselleştirilmesi, zoom hareketi ve şarkı sözleriyle gelecek anlatı olaylarının ima edilmesi gibi diegetik olmayan öğeler yoluyla tema ile mizansen düzenlemelerinin anlama eşit düzeyde katkı sağladığı anlaşılır. Bu çalışmada, kadın temsiline dair somutlaştırıcı sinematografik ipuçları Mulvey'nin (2016) feminist yaklaşımından da destek alınarak anlatım analizi yaklaşımıyla açıklanmıştır. Atıf Yılmaz ve Şerif Gören gibi yönetmenlerin 1980'lerdeki "kadın filmleri"nde (Suner, 2015, s. 294-295), kadın karakterler çerçeveye alınırken gözetleyici, dikizleyici ve kadın bedenini teşhir edici görselleştirme pratikleri uygulandığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla bu yönetmenlerin "kadın filmleri"nde, kadın karakterlerin bilinçsiz bir şekilde eril arzuya yönelik bir görsel haz nesnesi olarak konumlandırıldığı ortaya konmuştur. Bu yönetmenlerden farklı olarak Engin Ayça'nın ise nesnel çekim ve genel plan tercihleriyle kadını bakılan bir nesne haline getirmeyen, erkeğin arzusundan ziyade kadının arzusunu öne çıkaran ve özdeşleşmeyi kıran bir sinemasal dil kullandığı öne sürülmüştür. Kadın karakter merkezli kurmaca filmlerinde yönetmenin Yeşilçam döneminin yıldız oyuncularını olan iki isim ile çalışması aşılması gereken kimi sorunları da beraberinde getirmiştir. Engin Ayça'nın, filmlerindeki kadın karakterleri görselleştirirken bu filmlerdeki ana karakterleri canlandıran Yeşilçam oyuncularını Hülya Koçyiğit ve Türkan Şoray'ın yıldız personalarının "sınırlarına/kurallarına" takılmaktan kaçındığı iddia edilebilir. Bu bağlamda oyuncuların daha önce oynadıkları karakterlerden farklı/üç boyutlu (duygu ve beden anlamında) kadın karakterler yaratmaya çalıştığı düşünülebilir. Bütün bunlar ışığında Engin Ayça'nın toplumsal duyarlılık barındıran filmlerinde; nesnel kameranın öne çıktığı sinemasal dil ve anlatısal özellikler yoluyla seyirciler ile karakterler arasında belirli bir mesafe konulduğu öne sürülebilir. Böylelikle hem seyircilerin hem de karakterlerin alanına müdahil olunmamıştır. Ayrıca Ayça'nın (2016, s. 479-480) ileri sürdüğü üzere seyirciye ulaşma kaygısıyla Yeşilçam'ın yıldız oyuncularının oynatıldığı ve bundan dolayı karakterlerin bedenlerine mesafeli bir şekilde yaklaşıldığı da düşünülebilir. Ancak Ayça'nın filmlerindeki Yeşilçam'ın anılan yıldız oyuncularının canlandırdığı kadın karakterlerin beraberinde getirdikleri önceki imgelerinden farklı eşikte, dönüşen, değişen yaratımlar olarak değerlendirilebilecekleri de açıktır.

Bu araştırmada, ürettiği akademik metinlerin yanı sıra belgesel ve kurmaca filmler ile Türkiye'deki sinemasal alana birçok katkı yapan Engin Ayça'nın kurmaca filmlerine odaklanılmıştır. Yönetmenin kurmaca filmlerinin anlatımları açısından üretildikleri 1980 sonrası sinemasal dönemdeki "kadın filmleri" kapsamında değerlendirilmesi ve bu filmlerin yapım sürecindeki dinamiklerin yoruma dahil edilmesiyle sinema literatürüne genişletilebilecek bir kültürel malzeme sunulduğu açıktır. Bunun yanı sıra sinema literatüründe auteur teori, neredeyse her zaman yönetmenlerin bitmiş filmlerinde tekrar eden üslupsal özellikler ve temaları incelemek için kullanılırken bu çalışmada yönetmenin üretim sürecindeki karar alma aşamaları çerçevesindeki deneyimleri ele alınarak Türkiye'deki sinema literatüründeki auteur incelemelerine dair yeni bir yaklaşım önerilmiştir. Bu anlamda Türkiye'deki film

üretim pratikleri yönetmenlerin filmlerinin anlatım biçimiyle ele alınırken yapım koşulları ve dönemin sinemasal ortamının analize dahil edilmesinin kapsamlı açılımlar sağlayacağı öne sürülebilir. Yönetmenin öznel deneyiminin/düşünsel arka planın ve sinemasal koşulların (içinde üretim yapılan tarihsel süreç, teknik olanaklar, filmin dağıtımına ve gösterimine dair alt yapı, seyir koşulları ve seyirci beklentisi gibi) olası etkilerinin yapılacak çalışmada birlikte değerlendirilmesi geliştirici olacaktır. Bu bağlamda film üretim sürecinde uyulması gereken normlar, anlatsal kalıplar ve yeni denemelere dair yaşanan çatışmalar da anlamlı veriler olarak değerlendirmeye alınabilir. Ayrıca bu çalışmada Engin Ayça'nın filmlerinin; 1980'lerin göze çarpan karakteristik üretimlerinden olan "kadın filmleri"nin izlerini taşımakla beraber, dönemin filmlerinden farklı olarak kadın bedenini görsel temsil açısından sömürmeyen ve alışılmışın dışında üslupsal tercihleri bakımından ayrıksı bir yerde konumlandığının altının çizilmesi gereklidir.

Bitirirken Engin Ayça hakkında yapılacak ilerideki çalışmalar açısından kimi önerilerde bulunulabilir. Bu çalışmanın sınırlılıkları içinde Engin Ayça'nın kurmaca filmleri anlatım, yapım ve dönem koşulları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çalışmadan farklı olarak filmlerdeki mizansen düzenlemelerinin sayısal (numerical) yöntemle istatistiksel olarak analiz edilmesi çekim tercihlerine dair daha somut veriler elde edilmesini sağlayabilir. Ayrıca ürettiği 15 belgesel film ile belgesel film yönetmeni olarak da nitelendirilebilecek olan Ayça'nın belgesel filmlerinin kapsamlı bir şekilde ele alınması onun sinemasal evrenini ve düşünsel emeğini yorumlamakta tamamlayıcı olacaktır. Ayça'nın belgesel film üretiminde de alışılmadık biçimsel denemeler yaptığı görülür. Yönetmenin, anlatsal olarak ayrıksı bir konumda yer alan *Penceremde Sardunyalılar* (2004) filmi belgesel-kurmaca (docu-fiction) özellikleri çerçevesinde analiz edilebilecek bir yapıdır. Son olarak Türk sinemasında Engin Ayça'nın üretim yaptığı dönemin diğer yönetmenleri ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesinin yönetmenler arasındaki biçimsel tercihlerdeki farklılıklara/benzerliklere dair önemli açılımlar sunabileceği de belirtilmelidir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni İstanbul Topkapı Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Komisyonu'nun 08/04/2024 tarih ve 2400006473 numaralı kararı ile alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akbulut, O. (2019). *Türk sinemasının üretken bir senaryo yazarı olarak Macit Koper'in biyografisi ve senaryolarının incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Altyazı (2022). 54. SİYAD ödülleri sahiplerini buldu. <https://altyazi.net/haberler/54-siyad-odulleri-sahiplerini-buldu/>
- Arslan, S. (2011). *Cinema in Turkey: A new critical history*. Oxford University Press.
- Ayça, E. (Yönetmen). (1987). *Bez Bebek* [Film]. Varlık Film.
- Ayça, E. (Yönetmen). (1990). *Soğuktu ve Yağmur Çiseliyordu* [Film]. Erka Film.
- Ayça, E. (Yönetmen). (2007). *Suna* [Film]. Yunus Film.
- Ayça, E. (2004). *Bez Bebek ve Hülya Koçyiğit. İçinde Kolektif (Der.). Yıldız: Hülya Koçyiğit (ss. 78-85)*. Dost Kitabevi.
- Ayça, E. (1968). 'üniversite', 'öğrenciler', 'işçiler': jean-luc godard'la konuşma: 1. *Yeni Sinema, 18, 22-24*.
- Ayça, E. (1992). Türk sineması seyirci ilişkileri. *Kurgu, 11(1)*, 117-133.
- Ayça, E. (2016). *Şu sinema dedikleri*. Artshop Yayıncılık.
- Bordwell, D. (1979). The art cinema as a mode of film practice. *Film Criticism, 4(1)*, 56-64.
- Bordwell, D. (1985). *Narration in the fiction film*. The University of Wisconsin Press.
- Bordwell, D., Thompson, K., & Smith, J. (2020). *Film art: An introduction*. McGraw-Hill Education.
- Buckland, W. (2015). *Film studies: An introduction*. Hodder & Stoughton.
- Buckland, W. (2018). *Sinemayı anlamak* (Çev. T. Göbekçin). Hayalperest Yayınevi.
- Buckland, W. (2021). *Narrative and narration: Analyzing cinematic storytelling*. Columbia University Press.
- Chatman, S. (2008). *Öykü ve söylem: Filmde ve kurmacada anlatı yapısı* (Çev. Ö. Yaren). De Ki Basım Yayıncılık.
- Çelik, T. (2009). 1990 sonrası Türkiye'de 'yönetmen sineması' alanında film üretim süreci [Yayımlanmış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Çelikcan, P. (2018). Film yapımı: Fikir'den gösterim'e. İçinde M. Yıldız (Ed.). *Sinema Dili: Beyazperdeyi Yaratanlar* (ss. 51-70). Su Yayınevi.
- Dilek, B. A. (2021). *Türk sinemasında seks furçasına ideolojik bakış*. Doruk Yayınları.
- Dmytryk, E., & J. P. Dmytryk (2011). *Sinemada yönetmenlik – oyunculuk – kurgu* (Çev. İ. Şener). Doruk Yayıncılık.
- Evren, B. (2016). Engin Ayça. İçinde E. Ayça (Yazar). *Şu Sinema Dedikleri* (ss. 5-6). Artshop Yayıncılık.
- Eisenstein, M. S. (1999). *Sinema dersleri* (Çev. E. Ayça). Öteki Yayınları.

- Elsaesser, T., & Buckland W. (2002). *Studying contemporary american film: A guide to movie analysis*. Oxford University Press.
- Erus, Z. Ç. (2007). Film endüstrisi ve dağıtım: 1990 sonrası Türk sinemasında dağıtım sektörü. *Selçuk İletişim*, 4(4), 5-16. <https://doi.org/10.18094/si.10923>
- Erus, Z. Ç. (2015). *Genç sinema ve devrimci sinema hareketleri*. Es Yayınları.
- Esen, Ş. (2000). *80'ler Türkiye'sinde sinema*. Beta Basım Yayım.
- Fanatik Klasik Film. (2019, 3 Mayıs). *Suna | Türkan Şoray Türk Filmi Tek Parça (HD) [Video]*. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=_pQxmSHbgEE&t=3s
- Güçhan, G. (1992). Metz'in göstergebilimsel psikanalitik yaklaşımı ile bir film çözümleme denemesi: <<Bez Bebek>>, *Kurgu*, 10(1), 101-117.
- Hayward, S. (2001). *Cinema studies: The key concepts*. Routledge.
- Karadoğan, A. (2016). *Senaryo ve anlatı: Senaryo için anahtar kavramlar*. De Ki Basım Yayım.
- Karadoğan, A. (2018). *Modernist estetik: Türkiye'de sanat sineması tarihine giriş (1896-2000)*. De Ki Basım Yayım.
- Karasar, N. (2023). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar ilkeler teknikler* (38. Basım). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kirel, S. (2010). Ertem Eğilmez'in Namuslu filminden hareketle seksenlerin toplumsal alanında ve popüler sinemasında egemen değerlerini ve sinemadaki temsilini sorgulamak. *Kurgu*, 23(1), 1-29.
- Kirel, S. (2014). Seksenlerin İffet'inin peşinde: Popüler sinemanın eril yüzünü tartışmak. İçinde İ. Cangöz & Ö. Birsen (Eds.). *Sıradışı Uyumsuz Muhaliif: Bir Entelektüeli Yitirmek: Vakur Kayador'un Ardından...* (ss. 122-152). Beta Basım Yayım.
- Kirel, S. (2021). Tabutta Rövaşata'nın bağımsızlığı. İçinde B. Saydam & T. Deniz (Eds.). *Derviş Zaim Sinemasına Tersten Bakmak* (ss. 63-98). Küre Yayınları.
- Kuhn, A., & Westwell, G. (2012). *A dictionary of film studies*. Oxford University Press.
- Kolker, R. (2011). *Film, biçim ve kültür* (Çev. E. Yılmaz). De Ki Basım Yayım.
- Kurtoğlu, E. (2007). *Türk filmlerinde 'sinema'* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kurtoğlu, E. (2011). Türk filmlerinde "sinema": 1980 sonrası Türk sinemasında "özdüşünümsel/film hakkında filmler". İçinde S. Kirel (Ed.). *Sentezler* (ss. 121-146). Parşömen Yayıncılık.
- McQuillan, M. (2000). *The Narrative reader*. Routledge.
- Mulvey, L. (2016). Görsel haz ve anlatı sineması (Çev. E. Soğancılar). İçinde A. Antmen (Ed.). *Sanat/Cinsiyet-Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri* (ss. 277-297). İletişim Yayınları.
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: qualitative and quantitative approaches* (7th Ed.). Pearson.

- Öztürk, S. R. (2004). *Sinemanın dışıl yüzü: Türkiye'de kadın yönetmenler*. Om Yayınevi.
- Pösteği, N. (2012). *1990 sonrası Türk sineması (1990-2011)*. Umuttepe Yayınları.
- Ryan, M., & Lenos, M. (2012). *Film çözümlemesine giriş* (Çev. E. S. Onat). De Ki Basım Yayım.
- Sarıkartal, Ç. (2002). Kasılan beden, kısılan ses: Melodram, star sistemi ve Hülya Koçyiğit'in ataerkil düzene 'haddini aşan' cevabı. *Toplum ve Bilim*, 94(Güz), 70-85.
- Sivas, A. (2011). Türk sinemasında bağımsızlık anlayışı ve temsilcileri. İçinde S. Kırel (Ed.). *Sentezler* (ss. 121-146). Parşomen Yayıncılık.
- Suner, A. (2015). *Hayalet ev*. Metis Yayınları.
- Şoray, T. (2017). *Sinemam ve ben*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1993). 1980'ler Türkiye'sinde kadınlar. İçinde Ş. Tekeli (Ed.). *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (ss.15-50). İletişim Yayınları.
- Tregde, D. (2013). A case study on film authorship: Exploring the theoretical and practical sides in film production. *Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, 4(2), 1-11.
- Turan, S., & Meral, K. (2023). Ölüm ve zaman kavramları üzerinden soğuktu ve yağmur çiseliyordu filminin göstergebilimsel analizi. *Filmvisio*, 1, 47-86. <https://doi.org/10.26650/Filmvisio.2023.0003>
- Türnüklü, D. A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 543-559.
- Vincenti, G. (1993). *Sinemanın yüz yılı* (Çev. E. Ayça). Evrensel Kültür Kitaplığı.

